TOPLUMSAL

Tarih

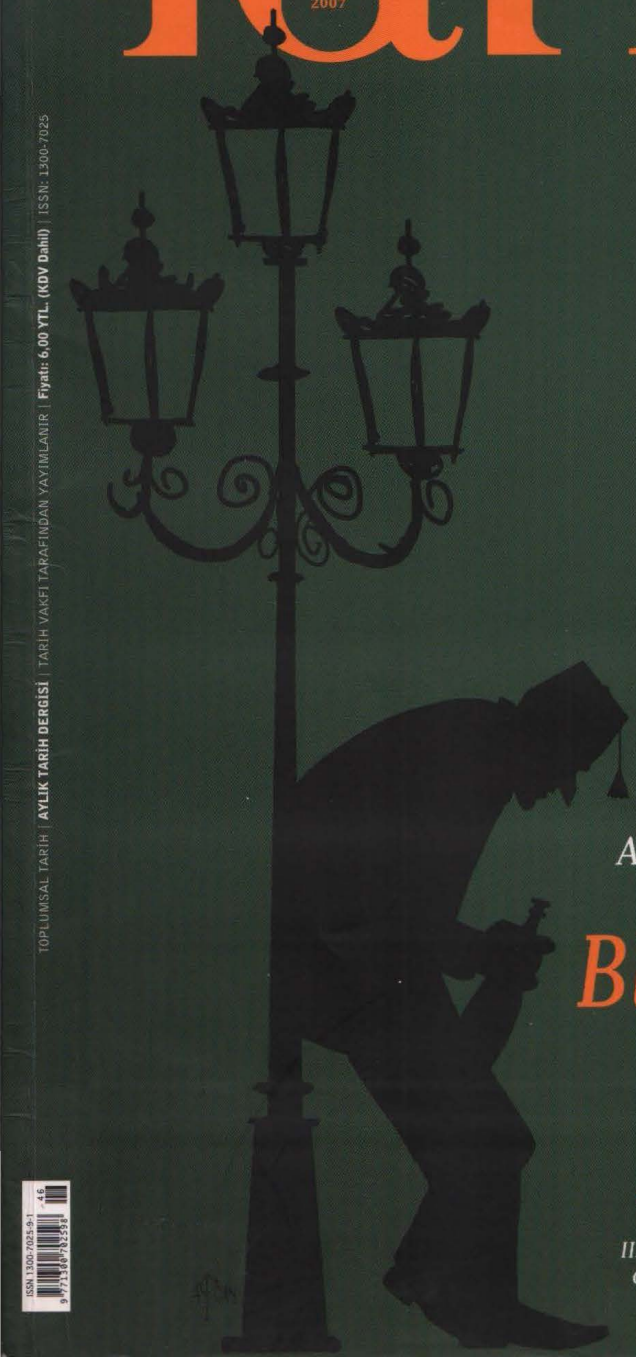
167
KASİM
2007

Mehmet Özdoğan ile Söyleşi:
Çatalhöyük'ten Binlerce Yıl Önce...

1933'te Atılanlar ve Devam Edenler
Darülfünun Tasfiyesi
Ali Baltacıoğlu

Meksika'daki Osmanlı Saat Kulesi
Aslı Odman

Şükûfe Nihal'in Penceresinden
Türk Kadını
Elif Mahir

Abdülkadir ve İbrahim Tevfik efendiler yargı karşısında;

Biri Hovarda, Biri Bıçkın İki Şehzade

II. Abdülhamid'in oğlu ve yeğeninin İttihad Terakki döneminde emniyette ve mahkemede yaşadıkları.
Cevdet Kırpık'ın kaleminden 26. sayfada

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 6,00 YTL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

ISSN 1300-7025-9-1

İÇİNDEKİLER

167. SAYIMIZLA MERHABA

Bu sayıda Cevdet Kırpık'ın "Abdülkadir ve İbrahim Tevfik efendiler" başlıklı yazısını kapağa taşıdık. Söz konusu şehzadeler 8 ve 9. sırada tahta çıkmayı bekleyen sultan adayları; biri II. Abdülhamid'in oğlu, diğeri yeğeni. Kırpık'ın, özellikle hovardalıklarından dolayı Abdülkadir Efendi'nin başına gelenleri anlattığı satırları okuyunca, o tarihte artık şehzadelerin bile gönlünden geçeni yapmalarının mümkün olmadığını anlıyoruz; onların da uyması gereken kimi kurallar ve saygınlığını korumak zorunda oldukları bir hanedan var. Bunun eskiden de, örneğin 18. yüzyılda da böyle olduğu öne sürülebilir belki, ama 20. yüzyılın modern koşullarında artık onların da hesaba katmak zorunda oldukları bir kamuoyu ve hesap verme ihtimalleri olan mahkemeler var. Kırpık'ın yazısındaki başka bir ilginç nokta da, saltanat makamıyla onca itişmesine rağmen, İttihad Terakki'nin Osmanlı hanedanının itibarının günlük birtakım nahoş hadiselerle zedelenmesini istememesi. Demek ki her şeye rağmen o dönemde bir padişahla imparatorluğu yönetmek ve bir arada tutmak daha kolay.

Geniş yer ayırdığımız Ali Y. Baltacıoğlu'nun yazısı, 1933'teki Darülfünun tasfiyesi üzerine. Baltacıoğlu, Toplumsal Tarih'in Haziran 2007 sayısında aynı konuda yazmış ve daha çok içerdeki tasfiyeden sonra dışarıdan gelen akademisyenlerin hikâyesi üzerinde durmuştu. Bu yazının en önemli tarafı, Balatacıoğlu'nun Darülfünun'da tasfiye öncesindeki kadronun listesini vermesi ve kimin atılıp kimin kaldığına açıklık getirmesi. Böyle bir liste ilk kez yayınlanıyor, bu sebeple de başka araştırmalara kaynak olmaya aday. Kırpık'ın yazısı yayın kurulunda görüşülürken, Mete Tuncay 1933'ten sonraki yıllarda (1940'ta Türkiye'ye yerleşmiş) gelen ve değerli bir bilim insanı olan Robert Anhegger ile konuşmalarından aktararak, Anhegger'in Türkiye'ye gelme kararı verirken böylesi bir tasfiyeden haberi olmadığını anlattı. Anhegger, Mete Tuncay'ın, "Bilseydin gelir miydin," şeklindeki sorusuna, herhalde o gün içinde bulunduğu şartları da düşünerek, "Bilmiyorum," şeklinde karşılık vermiş. 1933'te Darülfünun'da insanların sorgusuz sualsiz kürsülerinden kovulduklarını biliyoruz ve aralarında değerli bilim insanları da var. Dışardan gelenler de Nazilerden kaçıp sığınacak bir ülke ve iş arayan zor durumdaki insanlar. Nazilerin iş görme yöntemlerini bütün dünya biliyor; Türkiye'de de kuruluş yıllarında, Batılılaşma adına toptancı bir anlayışla kırıp dökerek yapılan işlerin sorgulanmaya ihtiyacı var.

Ahmet Akşit

Özür ve düzelti

166. sayımızın 55. sayfasında Vedat Günyol'un fotoğrafının altına Orhan Burian yazılmıştır.

Aynı sayıda, sayfa 81'de, Petrus Gyllius'un ismi Petrus Silyus olarak yazılmıştır.

04 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

06 MEHMET ÖZDOĞAN İLE SÖYLEŞİ
ÇATALHÖYÜK'TEN BİNLERCE YIL ÖNCE...
Söyleşi: Ece Zerman - Fatih Tatari

10 İSTANBUL'DA HEGEL KONFERANSI
"TİNİN GÖRÜNGÜBİLİMİ"
Aziz Yardımlı

12 FERNAND BRAUDEL'DEN STEFANOS YERASİMOS'A:
AKDENİZ VE BİZ, BİZ'DEKİ AKDENİZ
Ece Zerman

14 VARŞOVA'DA KIRIM SAVAŞI KONFERANSI
Candan Badem

16 YOLU 1980-1984'TE DİYARBAKIR CEZAEVİ'NDEN GEÇMİŞ YAKINIMIZ, VAR MI?
Ayşe Berktay

18 SİNEMA ÜZERİNDEN SOSYAL POLİTİKA VE GÖÇ SORUNUNA BAKIŞ
"GÖÇ: KAPİTALİZMİN BİR PARÇASI"
Fatih Tatari

19 KÜRT EDEBİYATINDA BİR KÖŞE TAŞI
MEHMED UZUN
Abidin Parıltı

20 YÜKSELEN IRKÇI HAREKETLERİN BİR UZANTISI
HRANT DİNK CİNAYETİ
Simge Vurtok

21 II. MEHMET ALİ AYBAR'I ANMA SEMPOZYUMU
AYDIN VE AYDINLANMA ÜZERİNE
Ahmet Akşit

22 22 HAZİRAN 1912
ENVER BEY'İN KAMPINDA (1)
Hazırlayan: Edhem Eldem

26 ABDÜLKADİR VE İBRAHİM TEVFİK EFENDİ
YARGI KARŞISINDA İKİ ŞEHZADE
Cevdet Kırpık

34 1933'TE ATILANLAR VE DEVAM EDENLER
DARÜLFÜNUN TASFİYESİ
Ali Baltacıoğlu

44 EMPERYAL DÜŞLER
MEKSİKA'DAKİ OSMANLI SAAT KULESİ
Aslı Odmarı

52 ŞÜKÛFE NİHAL'İN PENCERESİNDEN
TÜRK KADINI
Elif Mahir

60 OSMANLI İMPARATORLUĞU VE
HANSA TÜCCARLARI (1839-1867)
Onur İnal

68 BİR YAKUP KADRİ MAKALESİ
"KAYIRILACAK SOLCULAR"
Mete Tunçay

70 SANDALIMI BAĞLADIĞIM YERE ŞİMDİ ARABAMI PARK EDİYORUM
KALAMIŞ, KALAMIŞ İKEN...
Eser Tutel

76 15. YÜZYILIN SONUNDA
FRIULI'YE YAPILAN TÜRK AKINLARI
Maria pia Pedani

80 "GÖVDESİNİ ON KİŞİ KUCAKLAYAMAZ"
YENİÇERİLER ÇINARI
Volkan Yalazay

90 İSTANBUL'UN TAHRİBİNE KARŞI
ŞEHRİN HUKUKU
Burak Çetintaş

93 BRILL'DEN İKİ KİTAP
Bedri Gencer

93 WEB'DE SANAT TARİHİ
Gürel Tüzün

96 ANAKRONİK
Aydan Çelik

60 HANSA TÜCCARLARI (1839-1867)

Onur İnal. Hansa Ligi şehirlerinin Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi ve ekonomik ilişkilerinin tarihini ele alıyor.

68 "KAYIRILACAK SOLCULAR"

Mete Tunçay. Yakup Kadri'nin makalesinden yola çıkarak 1923 yılında bir grup komünistin yargılanmasını ele alıyor.

70 KALAMIŞ, KALAMIŞ İKEN...

Eser Tutel. anılarındaki 1950-1960'lı yılların Kalamış'ını anlatıyor.

76 FRIULI'YE YAPILAN TÜRK AKINLARI

Maria Pia Pedani. 15. yüzyılda Venedik'in kuzeyindeki Friuli bölgesine yapılan Osmanlı akınlarını ele alıyor.

80 YENİÇERİLER ÇINARI

Volkan Yalazay. Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda bulunan tarihi çınarı ve etrafında gelişen olayları anlatıyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 167 Kasım 2007

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş/İstanbul
• 212 227 37 33-227 37 34

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Aydan Çelik, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Ayşe Hür, Yavuz Selim Karakışla, Murat Koraltürk, Mutlu Öztürk, Necdet Sakaoğlu, Mustafa Ü. Sayar, Oğuz Tekin, Taner Timur, Mete Tunçay, Gürel Tüzün, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen

S. YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Esin Kumral

REDAKSİYON/DÜZELTİ
Belgın Sunat

KATKIDA BULUNANLAR
Peri Efe, Nurhak Polat, Ömür Gültepe

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK UYGULAMA
Harun Yılmaz (Myra)

SAYFA UYGULAMA
Aysel Kazıcı

İLETİŞİM
(0212) 227 37 33 (Dahili 27)
(0212) 227 37 32 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
ekumral@tarihvakfi.org.tr

BASKI
Bileşim Yayıncılık, Fuarcılık ve Tanıtım Hizmetleri A.Ş.
Barbaros Caddesi No:11
4. Levent / İstanbul
Tel: (0212) 324 44 43

BASKI TARİHİ
30. 10. 2007

DAĞITIM
YAYSAT
(0 212) 622 2222
www.yaysat.com.tr

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 439 12 61

REKLAM
Nazan Özcan
nozcan@tarihvakfi.org.tr
(0212) 513 52 35 (13)
(0212) 513 21 77 (fax)

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 227 37 33 (Dahili 31)
(0212) 227 37 32 (fax)

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
70,00 YTL

Balık

İKDAM

6 KASIM 1907

Balık saydı (avlamak) maksadıyla yüzlerce balıkçı kayıkları Boğaziçi haricine, İzmit Körfezi'ne ve Marmara Denizi'nin Anadolu ve Rumeli sahiline gitmişlerdir. Bu sene balık çok mebzuldur. Hatta sahilde bulunan ve sanatı balıkçı olmayan bir çok ahali balık saydına kalkmışlardır. Pendik ahalisinden balıkçı Mihal namında biri yirmi dört saat zarfında Boğaziçi'nin Bağlaraltı mevkiinde on sekiz bin kuruşluk balık sayd etmiştir. Aynı zamanda on tanesi bir kıyye (okka) sıkletinde olan uskumrulardan yetmiş bini tutulmuştur. Halbuki ağ ile balık saydı zamanı on beş, yirmi gün sonra başlayacaktır. Balıkların bu derece mebzuliyetine mebni ağ sahipleri, balıkçı esnafı ve tüccar arasında kesretli (bol) balık saydı ümidiyle ehemmiyetli muamele vuku bulmaktadır. Hatta Sarıyer'de balıkçılardan bazıları şimdiden ağ atmaya başlamışlardır.

Adalı Yorgaki tarafından bir defada Bandırma'dan gönderilen yetmiş bin çift palamutun kıyyesi sokaklarda altmış paraya satılmıştır. Küçükçekmece koyunda Kapanik mevkiinde Anbarlı balıkçıları tarafından "kofana" tabir olunan lüferden dört yüz kıyye balık sayd olunmuştur. Bu sene her nev'i balığın mebzul olduğu maa-t-teşekkür söylenilmektedir.

Osmanlı Kurvazörleri

İKDAM

9 KASIM 1907

Teşrinevvel Rumi'nin 28 inci günü Lizbon Limanı'na muvasalat ettiğini yazmış olduğumuz Osmanlı kurvazörlerinin Teşrinsani-i efrencinin altıncı günü mezkûr limanı terk ile cenuba müteveccihen rü-be-râh azimet (gitmeye hazır)oldukları Lizbon'dan bâ-telgraf iş'âr olunuyor. Evvelce de yazmış olduğumuz vechile sefâin-i mezkûre "Peyk-i şevket" ve " Berk-i satvet" namındaki torpido kurvazör-i hümâyûnlarıdır.

Konser

İKDAM

15 KASIM 1907

Viyolonsel ile icra-yı ahenk hususunda müteferridîn-i erbâb-ı müzikten ma'dûd olan Çehli Mösyö Stano yakında bir konser verecektir. Fıtraten (yaratılıştan) artist olan bu zatın viyolonsel çalmaktaki maharet-i bâlâ-terini (büyük ustalığı) hakikaten her nevi sitayişin fevkindedir. Şehrimize ziyaret tarikiyle gelmiş olan Mösyö Stano'nun hâiz olduğu maharet musiki meraklılarını derhal enzâr-ı dikkatini celbettiğinden Sosyete Muzikal mümâileyhi hemen kendi heyeti meyânına almıştır. Stano nice müsiki-şinâsânın mevlidi olan Prag Şehri'nde yetiştikten sonra Londra'da sâkin olan meşhur bir müsiki-şinâsa mülâzemet etmiş hatta üstad-ı şehir-i müsikî "Boper" in kemâlâtından müstefîz olmak için de Peşte'de kalmıştır. Stano'nun şehrimizde tertip ettiği bu ilk konser Teşrinsani'nin yirminci günü Beyoğlu'nda kain Teutonia Salonu'nda verilecektir. Bu konserde Mösyö Stano'ya şehrimiz müsiki-şinâsân-ı şehrinden Mösyö Radolya ile Mösyö Pasado dahi refakat edeceklerdir. Tanzim olunan program bir artistin müktesebatını gösterecek derecede etraflı ve mütenevvidir. Biletler 10, 20, 40 kuruş olarak her keseye elverişli bir surette tertip edilmiştir. Biletler Beyoğlu'nda Doğruyol'da 453 numaralı müsiki mağazasıyla konser gecesi Teutonia Salonu gişesinden iştirâ olunabilir.

Cinayet Midilli'den Yazılıyor

İKDAM

20 KASIM 1907

Geçen hafta şehrimizde bir cinayet ika' edilmiştir. Yunan tebaasından Pano Politaki isminde ve elli yaşlarında bir şahıs sekiz sene evvel teehhül etmiş (evlenmiş) ve 2, 4, 5, 7 yaşlarında olmak üzere dört çocuk sahibi olmuş idi. Evvelce mütevelfa pederinden intikal eden beş altı bin liralık serveti son akçesine kadar mahvetmiş idi. O sırada sanatı olan debâgatı (sepiciliği)dahi terk ederek kendisini içkiye vermiş idi. Zevcesiyle kavga ettiğinden hanesine her zaman gitmemekte idi. Nihayet parası bittikten sonra bir çok hiyel (hileler) ve desayis ile kayınbiraderlerinden cerr-i nukud eder (para çeker). Bir aralık bir meyhane dahi açar. Gece gündüz mest-i lâ-ya'kıl (sarhoş) olduğundan dükkânın başlıca müşterisi kendisi olur. Sermayenin altından girip üstünden çıkar, Hanesinde kavga münâzaa eksik olmaz. Zevcesini başkasıyla münasebette bulunmakla itham ve kendisini terk edeceğini beyan eder. Geçen Perşembe günü hanesinden eşyasını alıp çıkmak için teşebbüsatta bulunur. Bidâyeten her şey yolunda gider. Zevç ve zevce arasında münâzaa zuhur etmez. Fakat Pitaki eşyasıyla birlikte haneden çıkarken zevcesinden bir tepsi ister. Kadın bunu aramak için avluya gider. Pitaki avluya girer ve hemen zevcesinin üstüne hücum edip ikisi arkadan, ikisi önden olmak üzere dört yerinden cerh eyler. Kadının feryadı üzerine merkum Pitaki der-akab (hemen) derdest ve tevkif olunur. Katil cinayeti itiraf eder. Maktule otuz beş yaşlarında idi.

Dilenci Çocuk

İKDAM

21 KASIM 1907

Beyoğlu'nda Tepebaşı Bahçesi'nin parmaklığı kenarında evvelki gece bir çocuğun bürüdeten adeta donmak derecesine geldiği polis memurları tarafından görülmüştür. Tahminen sekiz, dokuz yaşlarında olan çocuk gelip geçenlerin rikkat ve merhametini celb etmek ve bu suretle birkaç para koparabilmek için soğuğun tesirine ehemmiyet vermeksizin parmaklığın kenarındaki taş üzerinde durduğu için yavaş yavaş donmaya başlamıştır. O sırada mezkûr bahçenin müsteciri İstavri Efendi çocuğun bu haline muttali olmuş ve bir eser-i insaniyet olmak üzere çocuğu kendi hanesine isâl ve tedavisine müsâraat eylemiştir.

Çocuk kendisine geldiği vakit mümâileyhin kimin nesi olduğu hakkındaki sualine cevaben: "Emin Camii'nde Samancı Meydanı'nda İncir Adalı Eftelya isminde bir kadının hanesinde bulunurum. Bu kadın beni dilenmeye, dilenciliğe sevk eder." demiştir. Çocuğun bu ifadesi üzerine muahheren kadının hanesine gidilerek istifsâr-ı keyfiyet olunmuş (soruşturma yapılmış) ve merkum: "On beş gün evvel Tekfur Dağı emanetçisi Hacı isminde bir şahıs tarafından dilendirilmek için bana teslim edildi. Hacı'ya yüz kuruş vereceğime dair kendisiyle kontrato yaptık" cevabını vermiştir.

Merkum Hacı'nın Galata'da Fermeneciler'de Şarap iskelesinde İncir Adalı Yorgi'nin odasına gelip gitmekte olduğu ve bu günlerde yine mahal-i mezkûra geleceği tahakkuk eylemiştir.

İKDAM
22 KASIM 1907

Evvelki gün akşamüzeri Beyoğlu'nda Karanfil Sokağı'nda boş kova ile dolu bir araba nazar-ı dikkati celb edip mârrîn ve âbirîn (gelip geçenler) temaşa için etrafına toplanmıştır. Merakı celbeden cihet kırk yaşlarında bir Rum olan arabacının boş kovalar üzerinde derin bir uykuya dalmış olması idi. Merkum kim bilir ne kadar içmiş olmalı ki birden bire sızmış, hayvanları dahi sokağın ortasında durdurmuştu. Bu hal bir saatten ziyade devam etmiştir. Mârrîn ve âbirin arabacıyı uyandırmaya çalışmışlar ise de muvaffak olamamışlardır. Sarhoş mümkün değil ayılamıyor idi. Nihayet araba orada kalmıştır. Dün sabah meydanda görülmemiştir. Ya arabacı ayılmış, yahut beygirler arabayı başka yere götürmüş idi.

Yeni Bir Dolandırıcılık

İKDAM
22 KASIM 1907

Evvelki gün İzmir'den geldiğini söyleyen bir adam Eminönü'nde bir doktorun muayenehanesine müracaat ederek İzmir'de bulunan akrabası tarafından kendisine iki kutu nefis incir ve üzüm hediye gönderildiğini söylemiş ve elinde bulunan üzeri sarılı iki büyücek kâğıt kutuyu doktorun eline tutuşturarak bahşişini talep etmiştir. Doktor bir miktar para vermiş ise de merkum bu hediyeleri getirinceye kadar soğuktan pek ziyade muztarib olduğunu ve hatta doktorun verdiği paradan fazla para sarf ettiğini söylemiş ve evvelce verilen parayı taz'if eyledikten (iki kat arttırdıktan) sonra savuşmuştur. Biraz sonra doktor kutuları açtığı zaman içinde taş ve topraktan başka bir şey bulamamıştır.

Orman Harikleri

TERCÜMAN-I HAKİKAT
25 KASIM 1907

Bazı ormanlarda harik vukua gelip de bu suretle açılmış olan mahaller muhafaza edilemeyerek buralarda tarla açmaya ve hayvan otlatmaya müsaade ve müsamaha edilmekte olduğu anlaşılmış ve açık kalmış olan mahallerin emr-i muhafazasına fevkalade itina olunarak buralarda tarla küşadına ve hayvan raiyene (otlatılmasına) asla meydan verilmeyip yine orman vücuda gelmesine taht-ı temine alınması ve iş bu tebligat üzerine emr-i muhafazada kayıtsızlıkları görülenlerin mesul edilmeleri ve hele ormanlar derununda tarla açmak yahut ber-veche muharrer bu türlü harik vukuu ile açılan yerde tarla ittihaz ve hayvan rai ettirmek gibi müsamahaları tebeyyün edenlerin bademâ istihdam edilmemek üzere azilleri mukarrer olduğundan keyfiyet bilinerek ona göre ifâ-yı vazifeye gayret olunması zımnında makam-ı aidinden iktiza edenlere ● emr-i müessire ifâ kılınmıştır.

Direklerarası 39 numaralı dükkânda Ahmet İlhami

TERCÜMAN-I HAKİKAT
27 KASIM 1907

Ud keman ve sair sazlar muallimi ve düğün yapacak zevat-ı kirama büyük bir suhulet. Mümâileyh Ahmet İlhami Efendi musiki talim etmek hevesinde bulunan zevata gerek aylıkla ve gerek götürü pazarlıkla cüzi bir zaman zarfında ud ve keman ve sair saz meşk etmeyi deruhte eylediği gibi düğün yapacak zevat-ı kirama gayet ucuz saz ve hayal ve hokkabaz tedarik etmekle beraber mükemmel aşçı ve hidmetçi velhasıl düğün için iktiza eden bi'l-cümle vezâifi ifâ etmeyi taahhüt eylemekte olduğundan ahali-i kirama bilhassa tavsiye olunur.

Dikkat ediniz Haydit(?) Beyoğlunda dört yol ağzında

İKDAM
6 KASIM 1907

Bu defa kış mevsimine mahsus mağazamıza müteaddid yeni mallar vürûd etmiştir. Gayet zarif bir çok çeşit tül perdeler yardası ş buçuk kuruştan başlayarak (Linuiyum) nam metin yer muşambaları ile mükemmel storlar, döşemelik "kreton" basmaları.
"Westminister" İngiliz potinleri, en birinci markadan katiyen suyu cezb etmeyen İngiliz yağmurlukları, battaniye, masa örtüsü, kuş tüyü yorganlar, yastıklar, bunlardan maada yüz bine karib enva'-i tuhafiye malları mağazamızda satılmaktadır. Şubesi:
Galata'da Eski Voyvoda insalında numara 87. Muhtelif cins hazır gömlekler ve verilen sipariş üzere yapılmaktadır

"12.000 YIL ÖNCE 'UYGARLIĞIN ANADOLU'DAN AVRUPA'YA YOLCULUĞUNUN BAŞLANGICI' NEOLİTİK DÖNEM" SERGİSİ HAKKINDA MEHMET ÖZDOĞAN İLE SÖYLEŞİ

ÇATALHÖYÜK'TEN BİNLERCE YIL ÖNCE...

Çatalhöyük'le hemen hemen aynı yıllarda kazılmış olan ve Anadolu kültür tarihini Çatalhöyük'ten 6000 yıl daha eskilere taşıyan, ancak aynı derecede görsel buluntulara sahip olmayan Çayönü kazısı toplum hafızamıza bir türlü yansıyamamıştır. Bu sergide ele alınan Çayönü, Hallan Çemi, Nevali Çori gibi Çatalhöyük'ten binlerce yıl daha eskilere giden kazı yerlerinin (...) taşıdıkları önem, düşünce sistemimizi zorlayacak boyutlardadır.

Göbeklitepe yerleşmesinin bir maketi ve maketten detay.

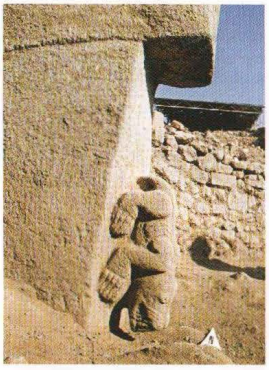
SÖYLEŞİ:
ECE ZERMAN - FATİH TATARİ

Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi 26 Eylül-9 Aralık tarihleri arasında "12.000 Yıl Önce 'Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı' Neolitik Dönem" başlıklı bir sergiye ev sahipliği yapıyor. Ocak ayının ortalarında Almanya'nın Karlsruhe kenti Badisches Museum'da açılan "İnsanlığın En Eski Anıtları" sergisinin bir devamı olarak İstanbul'a getirilen sergi gerek içeriği, gerekse tasarımıyla zihinlerde "kazılardan çıkan buluntuların yan yana dizilmesi" şeklinde yer eden klasik sergileme biçimini yıkıyor. Sergiye girişte, adım attığımız her bir basamağın üzerine 2000'li yıllardan başlayarak azalan tarihler yerleştirilmiş. İçeriye girdiğimizde de bu "zaman yolculuğu" iddiasının başarısını görüyoruz: Sergide 12000 ile 6000 yıl önceki süreçteki yaşam biçimleri; kazılardan çıkan buluntular, bunlara eşlik eden yazılar ve dönemin yaşam koşullarını canlandıran maketlerle yansıtılıyor. İçinde yerleşik yaşama geçişten tarımın başlangıcına, insanlık tarihini açıklamakta kilit rol oynayan olguları barındıran -ve daha da önemlisi bu olgular üzerindeki geleneksel görüşleri tartışmaya açan- bu süreç ve sergi hakkında, serginin danışmanlığını yapan Prof. Dr. Mehmet Özdoğan ile konuştuk.

Anadolu'nun tarihöncesi kültürleri denince ilk akla gelen, genelde Çatalhöyük oluyor. Bu sergide ele alınan dönem ise Çatalhöyük'ün başlangıcından 4000 yıl kadar öncesi. Bu bağlamda, sergi nasıl bir boşluğu dolduruyor?

Sizin de belirttiğiniz gibi, Anadolu'nun tarihöncesi denince konuyla biraz ilgili olanların aklına gelen tek yer Çatalhöyük oluyor; hatta bunu biraz daha genişletecek olursak, genellikle Anadolu'nun tarihöncesi kültürleri toplumumuzun büyük bir kısmına hiçbir çağrışım yapmıyor. Her ne kadar bu durumu birçok nedene bağlayabilirsek de, temel sorun toplumumuzun -ki buna aydınlarımız da dahil- geçmişe bakışında bir zaman boyutunun, derinliğin olmayışıdır. Bu kuşkusuz kısmen eğitim sürecimizin bozukluğundan, kısmen de geleneksel düşünce sisteminin geçmiş zamanları zaman ölçeksiz, yassı olarak algılamasından kaynaklanmaktadır. Birçoğumuz için "eski", bir zaman ölçeğine bağlı olmadan eskidir; çoğumuzun kafasında yüz yılla on bin yıl arasında anlamlı bir fark olmadığını, meslek hayatımdaki deneyimle maalesef izlemek durumda kaldım. Kazı yerimiz için on bin yıllıktır dediğimiz zaman hiçbir heyecan göstermeyenlerin, civardaki herhangi bir şey için yüz yıllık yanıtını aldıklarında heyecanlandıklarını çok kere izledik. Durum böyle olunca, tarihöncesi kültürleri anlatmak ve insanların bundan heyecan duymasını beklemek güçleşiyor. Ortaya koyduğunuz sorunun temeli her şeyden önce bundan kaynaklanmakta. Bunun üzerine Çatalhöyük'ün, daha ilk kazılmış olduğu 1960'lı yılların başlarında, alışık olmayan bir gözün bile kolayca algılayacağı güzel ve renkli buluntularla ortaya çıkmış olduğunun da göz ardı edilmemesi gerekir. Oysa Çatalhöyük'le hemen hemen aynı yıllarda kazılmış olan ve Anadolu kültür tarihini Çatalhöyük'ten 6000 yıl daha eskilere taşıyan, ancak aynı derecede görsel buluntulara sahip olmayan Çayönü kazısı toplum hafızamıza bir türlü yansıyamamıştır. Bu sergide ele alınan Çayönü, Hallan Çemi, Nevali Çori gibi Çatalhöyük'ten binlerce yıl daha eskilere giden kazı yerleri ile bu sergide temsil edilmeyen Orta Anadolu'daki örneğin Aşıklı Höyük'ün tüm uygarlık tarihi açısından taşıdıkları önem, düşünce sistemimizi zorlayacak boyutlardadır. Geçen yıla kadar, Türkiye'nin en önemli ve merkezi müzesi olan Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin girişindeki panoda Anadolu'daki ilk ve en eski yerleşimin Çatalhöyük olduğu yazıyordu. Yani Anadolu'da kırk yıldır kazılmış ve onlarca yayın ve bilimsel toplantıyla tanıtılmış buluntu yerleri hiçbir şekilde sistemimizle özdeşleşememiştir. Buna karşılık, sözünü ettiğimiz bu kazı yerleri dünya kamuoyunda, bizde olduğunun aksine çok iyi bir yansıma bulmuş ve hak ettiği ilgiyi görmüştür. Bu bağlamda belki bir şansımız Göbekli Tepe'de, Çatalhöyük'te olduğu gibi görsel, kolay algılanabilir bulguların ortaya çıkmış olmasıdır; tabii burada bile Göbekli Tepe'nin on küsür yıldır kazıldığını, tüm dünyada inanılmaz bir heyecan dalgası oluşturduğunu, bize ise ancak bu yıl, bu sergiyle yansıyabilmiş olduğunu da vurgulamak gerekir.

Ülkemizin büyük bir kısmında neolitik dönemi veren hiçbir kazı yeri bulunmamaktadır. Bu durum bölgeler arasındaki ilişkiyi kurmamızı güçleştirmenin yanı sıra, özellikle Yakındoğu'dan Batı'ya, Avrupa'ya aktarımı algılamamızı, kanıtlamamızı daha da zorlaştırmaktadır.

Göbeklitepe C yapısı, 27 numaralı dikilitaş.

Bu bağlamda Çatalhöyük'ün öncüsü olan ve bu sergiyle tanıtılan 6000 yıllık sürecin günümüz uygarlığının oluşması açısından çok önemli ve kritik bir dönem olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Söz konusu süreç MÖ 12. binyıllardan, günümüzden 13500 yıl kadar önce başlamış ve bu oluşum Çatalhöyük'ün temsil ettiği dönemle sonuçlanmıştır. Bu oluşum süreci Anadolu'muzun uygarlık tarihine yapmış olduğu en önemli, en eşsiz katkıdır. Her ne kadar Anadolu daha sonraki dönemlerde de büyük uygarlıkları barındırmışsa da, uygarlığın oluşumu açısından hiçbir dönemde neolitik çağda olduğu kadar ayrıcalıklı bir yeri olmamıştır. Bu dönemi yansıtmaya çalışan sergi, yaşadığımız topraklarla ilgili bilgi dağarcığımızdaki bu boşluğu doldurmaya, bulunduğumuz bölgenin ayrıcalıklı konumu ile ilgili farkındalık yaratmaya, umalım ki katkıda bulunacaktır.

Geleneksel görüşün uygarlık tarihinde büyük bir "kırılma" olarak kabul ettiği süreç, göçebe yaşamdan yerleşik yaşama, avcılık-toplayıcılıktan tarıma geçiş süreci. Oysa bu sergide tanıtılan sürecin bu geleneksel algıyla çeliştiğini görüyoruz. Bunu nasıl açıklıyorsunuz? Bize sergide bahsedilen dönemdeki yaşam biçimi ve bu dönemin neolitik dönem içindeki önemi hakkında bilgi verebilir misiniz?

Kültür tarihçileri yaklaşık olarak yüz yıldan bu yana tarımı ve hayvancılığa dayalı yerleşik köy yaşantısının nerede, nasıl ve ne zaman başladığı konusuyla ilgilenmişlerdir. İnsanlar yaşamlarını 2,5 milyon yıl boyunca gezgin, avcı ve toplayıcı olarak sürdürdükten sonra tarım ve hayvancılığa dayalı

Nevali Çori: Kabartmalı kap parçası.

yerleşik köy yaşantısına geçmişlerdir. Herhangi bir yerde sürekli yaşayabilmenin ön koşulu, güvenilir besin kaynağına sahip olmaktır; bunun da ancak tahıl tarımına dayalı çiftçilikle olabileceği ilk başlardan itibaren öngörülmüştü. Buğday, arpa, çavdar gibi küçük taneli bitkilere bağlı bir yaşamın başlangıç aşaması sanılandan daha güçtür; bu tahılların yabani ataları tarla halinde yetişmezler, taneleri günümüzde kültüre alınmış türlerden daha küçüktür ve tohumları da kendiliğinden dökülecek şekildedir. Herhangi bir insan topluluğunun av yerine, toplanması güç olan bu tanelerle beslenmeye yönelmesi için, bulunduğu doğal çevre ortamının çok kısıtlı olmasının gerektiği öngörülmekteydi. Başka bir deyişle, tarımın başlangıcı, başka bir yiyecek türünün bulunamadığı zor koşullarla açıklanmaktaydı. Bu zor koşullar altında tahılları toplamak ve bunları üretmek durumunda olan toplulukların ancak yaşamlarını sürdürecek düzeyde basit topluluklar oldukları öngörülmekteydi. Bu nedenle arkeologlar ilk üretici toplulukları daha çok Yakındoğu'da, doğal çevrenin kısıtlı olduğu kurak ve yarı kurak bölgelerde aramış, çok daha zengin doğal olanaklara sahip olan Anadolu, neolitik kültürlerin oluşum bölgesinin dışında olarak görülmüştü. Oysa Anadolu'da yapılan kazı çalışmaları bize ilk yerleşik toplulukların, bulundukları doğal çevrenin zengin ortamından yararlanarak besin üretimine geçmeden yerleşik yaşamı başlatabildiklerini ve yalnızca basit köyler kurmakla kalmayıp, hepimizi şaşırtacak şekilde gelişkin bir kültürel düzeyi ortaya çıkardıklarını göstermiştir. Bu öylesine farklı bir gelişim çizgisini yansıtmıştır ki, uygarlığın gelişimiyle ilgili önceki kuram ve yorumları tümüyle silip yeniden kurgulamamız gerekmiştir.

Ortaya çıkan tablo mevcut bilgi birikimimize dayalı düşünce sistemimizi zorlayacak niteliktedir. Karşımıza son derece iyi kurgulanmış, organize olmuş bir kültürel oluşum çıkmaktadır. Her şeyden önce, eşitçil olmayan katmanlaşmış bir toplum düzeyini görmekteyiz; olasılıkla bir ruhban sınıfının yönlendirdiği ve inanç, tabu gibi günlük yaşamdan çok soyut değerlerin yaşamın her bir parçasında katı kurallarla belirleyici olduğu bir düzeni görmekteyiz. Bu sınıfın seçkin zanaatkârları, ustaları kullandığı, teşvik ettiği, söz konusu döneme ait inanılmaz ustalık sergileyen buluntulardan anlaşılmaktadır. Belki de ortaya çıkan en ilginç tablo, kanımca bu Anadolu neolitik kültürlerini dünyanın diğer yerlerindeki kültürlerden ayıran en önemli nokta, sürekli yeni arayışlar içinde olunması, akıl almaz derecede hızlı bir değişim sürecinin görülmesidir. Ortaya çıkan, geliştirilen yeni tekniklerin, buluşların göreli olarak kısa bir süre içinde geniş bir coğrafyaya yansımış olması, bize o dönemdeki sosyal güç göstergesinin rekabet değil, bilgi paylaşımı olduğunu düşündürmektedir. O dönem yaşamını en kısa şekilde özetlemeye çalışırsak, toplumun çok katı kurallarla yönlendirildiği ve bu kuralların hemen tümünün inanç sistemine dayalı olduğu, her alanda "yenilik" arayışının görüldüğü canlı bir yaşam olarak tanımlayabiliriz. Ne günümüzde, ne de tarihi çağlar içinde benzer bir kurguya sahip, karşılaştırabileceğimiz bir toplumsal modelin olmadığı açıktır. Gene de, sosyal kurgusu ne olursa olsun, daha sonraki uygarlığımızın hemen bütün temel taşları bu dönem içinde ortaya çıkmıştır.

Bunlar, bahsettiğimiz geleneksel algıyı kıran, aslında son dönemde Anadolu'da yapılan kazılardan çıkan ve önemli bir kısmını da bu sergide görebildiğimiz bulgular. Dönemle ilgili Anadolu'da yapılan kazılardan ve öneminden bahseder misiniz? Bu kazıların sayısının, Anadolu'nun güneyinde kalan bölgelerdeki kazılarla

karşılaştırdığımızda oldukça az olduğunu görüyoruz. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Yukarıda değindiğimiz gibi ilk tarımcı köy topluluklarının başlangıcı, yakın zamanlara kadar Yakındoğu'nun kurak ve yarı kurak bölgelerinde aranmıştır. Bu arayış sürecinde iki farklı etken söz konusudur; bunların biri yukarıda değindiğimiz kuramsal temel, ikincisi ve daha baskın olanı ise ülkelerin kültür politikalarıdır. Bazı ülkeler arkeolojik kazılara önem vermiş, kendi topraklarının geçmişinin ortaya çıkartılmasını önemsemiş ve bilimsel kazılara her türlü kolaylık ve desteği sağlamışlardır. Buna karşılık bazı ülkelerde bu konularda, çok inatçı olmayan bilim insanlarını caydıracak, bezdirecek bürokratik engeller oluşturulmuştur. Kuşkusuz bilim heyetleri kendilerine kolaylık gösteren ülkeleri tercih etmişlerdir; bu tür ülkelerin başında İsrail, Ürdün, Suriye ve bir zamanlar Irak ile Lübnan gelmektedir. Bu beş ülkede son elli yıl içinde yapılmış olan neolitik dönem kazılarının sayısı 300 kadardır. Batımızda yalnızca Bulgaristan'da bile kazılmış 100 kadar neolitik yerleşme vardır. Bu ülkelerin tümünün toplamından çok daha geniş bir alana sahip olan ülkemizde şimdiye kadar yapılmış neolitik dönem kazılarının sayısı, son yıllarda yapılan çalışmalarla ancak 55'i bulmuştur. Anadolu'nun kapladığı alanın büyüklüğü kadar, barındırdığı coğrafi ortam çeşitliliği de göz önüne alındığında, bu sayının ne kadar yetersiz kaldığı açıktır; yapılan kazıların önemli bir kısmı da Dicle ve Fırat üzerindeki baraj göllerine bağlı kurtarma amaçlı olarak başlayan çalışmalardır. Kazıları harita üzerine koyduğumuzda, ülkemizin büyük bir kısmında neolitik dönemi veren hiçbir kazı yerinin olmadığını görmekteyiz. Bu durum bölgeler arasındaki ilişkiyi kurmamızı güçleştirmenin yanı sıra, özellikle Yakındoğu'dan Batı'ya, Avrupa'ya aktarımı algılamamızı, kanıtlamamızı daha da zorlaştırmaktadır. Örneğin neolitik dönem kazılarının yoğunlaştığı Fırat Havzası ile Orta Anadolu arasında, Hacılar'la bildiğimiz Göller Bölgesi ile Avrupa'ya aktarımı izlediğimiz Trakya arasında, neolitik kültürün bilinmediği yüzlerce kilometrelik bir bölge vardır. Bu nedenle Anadolu'da bürokratik engellere rağmen başlayan her yeni kazı hiç bilmediğimiz yeni kültürleri ortaya çıkarmakta, düşünce sistemimizde devrim yaratacak kadar beklenmedik sonuçlar vermektedir. Örneğin son birkaç yıl içinde İzmir çevresinde başlayan Ulucak, Yeşilova ve Ege Gübre gibi neolitik dönem kazıları, önceleri çok tartışmalı olan kıta Yunanistan neolitik kültürlerinin köklerinin Batı Anadolu'da olduğunu, Marmara Bölgesi'ndeki Aşağı Pınar, Aktopraklık ve Barçın kazıları Balkan neolitiğinin köklerini hiç beklemediğimiz örneklerle ortaya koymuştur. Gene, Orta Anadolu'da Kaletepe'deki obsidyen işlik neolitik dönemde Sina Çölü'ne kadar uzanan obsidyen ticaret ağının nasıl organize olduğunu, Konya Ovası'ndaki Pınarbaşı ise Anadolu Platosu'ndaki neolitik çekirdeğin Güneydoğu Anadolu kadar eskilere indiğini göstermiştir. Bunların yanı sıra kuşkusuz en çarpıcı buluntular Ilısu Baraj Gölü altında kalacak olan Körtik Tepe ile Hallan Çemi, Kargamış Baraj Gölü etki alanındaki Mezraa-Teleilat ve Akarçay'dan gelmiştir. Sergi, Göbekli Tepe başta olmak üzere bu son sözünü ettiğimiz kazı yerlerini çeşitli boyutlarıyla yansıtmaktadır.

Bu sergi, Almanya'nın Karlsruhe kenti Badisches Museum'da açılan "İnsanlığın En Eski Anıtları" sergisinin bir devamı. Ancak, Almanya'daki sergiden farklı olarak bu serginin kurgusu Anadolu'da ortaya çıkan kültürün Avrupa'ya aktarımından çok Güneydoğu Anadolu'daki köklerine odaklanıyor. Serginin içeriğinin sınırlı tutulmasındaki neden nedir?

Nevali Çori: Hayvan heykelciği, MÖ 8500-7900.

Nevali Çori: Minik insan başı, MÖ 8500-7900.

Sergiyi düzenleyen Yapı Kredi Bankası ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasındaki anlaşma yalnızca Şanlıurfa ile Diyarbakır müzelerinde bulunan buluntuları içermekte. Tabii ki gönlümüz Karlsruhe'deki kapsamıyla, Avrupa'ya aktarımın basamağı olan Trakya'daki kazılar da dahil olmak üzere tüm Türkiye'yi yansıtan bir serginin açılabilmesi ve hatta sınırlı bir malzemeyle açılan Karlsruhe sergisinin de ötesine geçerek, Anadolu'nun yarattığı bu en önemli kültürel aşamayı tüm görkem ve önemiyle yansıtacak bir sergilemenin toplumumuza kazandırılmasından yanadır.

İSTANBUL'DA HEGEL KONFERANSI

"TİNİN GÖRÜNGÜBİLİMİ" TARTIŞILDI

Tinin Görüngübilimi, sözcüğün olağan anlamıyla bir tarih felsefesi olmamasına karşın, Hegel onda bilincin felsefi bilgiye doğru gelişen deneyimlerinin bir sürecini çözümler. Bu "tarih," tıpkı genel tarih gibi, onu yapan özne için anlamı ve ereği açısından bilinçsizdir. Süreçte bilincin üstlendiği hiçbir "şekil" onun bütün gizilliğinin eksiksiz açınımı değildir, her bir şekil sonlu ve geçicidir, gerçekliği yalnızca çürütülmek içindir ve ortadan kalkarak yerini ondan doğan daha yüksek bir bilinç şekline bırakır.

AZİZ YARDIMLI

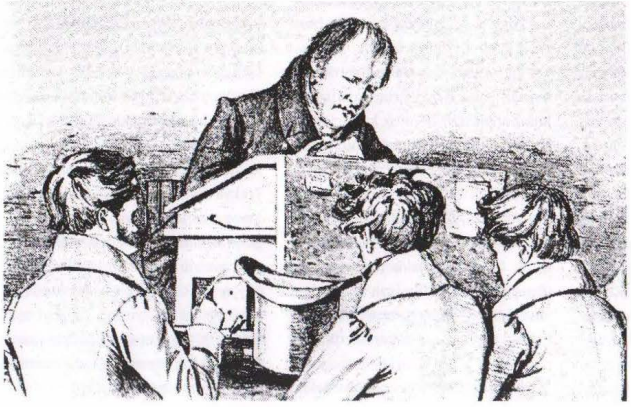
Hegel'in *Tinin Görüngübilimi* başlıklı yapıtının yayımlanışının 200'üncü yıldönümünü anmak için 6-7 Ekim tarihlerinde, Kadıköy'deki Caddebostan Kültür Merkezi'nde uluslararası bir kongre düzenlendi. İki gün boyunca Türkiye'den, Almanya'dan ve İngiltere'den felsefeciler Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in 200 yıl önce yazdığı, bugün her zaman olduğundan daha çok sayıda insan tarafından ve daha ussal bir ilgiyle okunan *Tinin Görüngübilimi*'ni tartıştılar. Özellikle kötüye kullanılan bu güçlü yapıtı ideolojik fantezilere destek olarak ya da tarihin liberalist sonu gibi kurgulara kaynak olarak ileri sürmenin ilgisizliğini ve geçersizliğini ifade ettiler.

Hegel'in felsefesi, tıpkı ait olduğu klasik Platon ve Aristoteles felsefe geleneği gibi, insanın kendini ve varoluşunu anlaması açısından her zaman önemli, her zaman esinlendirici, her zaman diridir. Bu gerçeği Kadıköylülerin düşünceleriyle, tutkulu meraklarıyla ve heyecanlı tartışmalarıyla katıldıkları İstanbul Uluslararası Hegel Kongresi bir kez daha doğruladı ve bu ilgi Uluslararası Hegel Kongresi'nin her yıl yinelenmesi düşüncesine ciddi bir onay verdi.

İdea Yayınevi ve Felsefeciler Derneği tarafından düzenlenen ve Kadıköy Belediyesi ve Noesis Felsefe Atölyesi tarafından desteklenen Kongreye Berlin'den Andreas Arndt, Güçlü Ateşoğlu, Elif Çırakman, Kurtuluş Dinçer, Londra'dan Doğan Göçmen, Edingburgh'dan Richard Gunn, Kıbrıs'tan Levent Kavas, Münih'ten Reinhard Jellen, Köln'den Evrim Kutlu, Barış Parkan, Zeynep Savaşçın, Önay Sözer, Alper Türken, Çetin Türkyılmaz ve Aziz Yardımlı konuşmacı olarak katıldılar (Kongrede sunulan konuşmalar ve ses kayıtları için bkz. www.idcayayinevi.com). Konuşmacılar yalnızca *Tinin Görüngübilimi*'nin bütün bir felsefe tarihindeki benzersiz konumu üzerine çözümlemeler sunmakla kalmadı, Hegel'in felsefesini tarih ve insanın bugünü ve geleceği açısından bilgilendirici ve düşündürücü yanlarıyla da ele aldılar. Hegel'in felsefesinin somut yaşam ve tarih üzerine her zaman geçerliliğini koruyan bir çözümleme olduğunu, insanlığın kendi durumu hakkında gerçek bilincini kazanması açısından önemini sürdürdüğünü bir kez daha vurguladılar.

Tinin Görüngübilimi en alt bilinç biçiminden en yüksek bilinç biçiminin, felsefi bilincin ya da bilimin başlangıcına dek insanlığın içinden geçtiği "bilinç şekilleri dizisinin" bir çözümlemesini sunar. *Tinin Görüngübilimi* sözcüğün olağan anlamıyla bir tarih felsefesi olmamasına karşın, Hegel onda bilincin felsefi bilgiye doğru gelişen deneyimlerinin bir sürecini çözümler. Bu "tarih," tıpkı genel tarih gibi, onu yapan özne için anlamı ve ereği açısından bilinçsizdir. Süreçte bilincin üstlendiği hiçbir "şekil" ya da "gestalt" onun bütün gizilliğinin eksiksiz açınımı değildir, her bir şekil sonlu ve geçicidir, gerçekliği yalnızca çürütülmek içindir ve ortadan kalkarak yerini ondan doğan daha yüksek bir bilinç şekline bırakır. Tarih felsefesi için "tinin ereğinin özgürlük" olmasına karşın, *Tinin Görüngübilimi* için "erek bilgi olarak bilgi," "saltık bilgidir" ve bilgi ancak insan düşüncesinin kavramlarının nesnel de olması, "kavramın varlık" ile bir olması zemininde olanaklıdır. Bu bilgi olanağı yalnızca felsefeciler için değil, "tin" için, insanlığın bütünü içindir.

Hegel'in daha sonra "bilim dizgesinin birinci bölümü" olmaktan çıkardığı bu yapıtın amacı konusunda çeşitli görüşler vardır. Yapıt, doğal bilincin felsefi bilinç

Hegel, öğrencileriyle.

düzlemine geliş sürecini sunar, çünkü sıradan bilincin edimsel dünyaya ilişkin sonlu görgül tasarımları o dünyanın nesnel bilgisi olmaktan uzaktır. Bilinç her zaman, her "şeklinde" özneldir, yalnızca "kendi için" gerçektir, "kendinde ya da nesnel" felsefi bakış açısından değil. Yapıtın gerekçesi olarak bir başka görüş de Immanuel Kant'ın kuşkucu felsefesinin insanın bilme yetisi açısından felsefenin önüne çıkardığı engeli ortadan kaldırmaktır. Kant bilinemez bir "kendinde-şey" sayılısı ile insan düşüncesinin karşısına onun kategorilerine bütünüyle kapalı, bilinemez bir "varlık" alanı çıkarmıştır. Buna karşı Hegel, *Tinin Görüngübilimi*'nin vargısı olarak insan düşüncesinin kategorilerinin ya da kavramlarının gerçek varlığa yabancı olmak bir yana, tersine onunla saltık olarak bir olduklarını tanıtlar. Böylece *Tinin Görüngübilimi* Kant'ın kuşkucu tasarının bir çürütülmesini sunar.

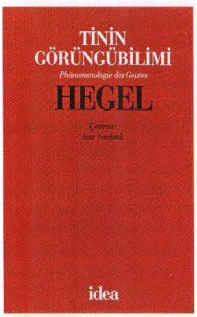
Felsefe -hiç kuşkusuz gerçek felsefe- kendini ait olduğu kültürünün öz-bilinci olarak görür. Bu kendinin bilincinden yoksunluğun bedelinin ne olduğunu belirtmek gereksizdir. Modern dönem tüm kültürel çoğulculuğuna karşın, evrensel değerlerin de kendilerini gerçekleştirmeye başladıkları ve insanlığın etnik, ulusal, kültürel yabancılıkların üstünde ve ötesinde küresel bir bütün olarak öz-bilincini kazanmaya başladığı dönem olarak görünür. Hegel'in felsefesi ulusal bir felsefe, bir Germanik felsefe, tarihsel bir felsefe değildir, tıpkı Platon ve Aristoteles'in felsefelerinin Helenik ya da Farabi'nin felsefesinin İslamik olarak görülemeyeceği gibi. Eğer Hegel'de bir "en yüksek" kavram arayacaksak, bu "tin"dir ve tin insanlıktır. Hegel'in felsefesi tinin bütün varoluş kıpılarındaki açılımının bir çözümlemesidir. Dünya-tarihi, dünya-kültürleri, bilimler, sanatlar, dinler tek bir "tin"in kendini belirtişinin görgül ve saltık çeşitli yollarıdır.

Hegel'in felsefesinin kültürümüz tarafından kabul edilmesi, bu felsefenin salt bir Batı felsefesi olmadığının bir başka kanıtıdır. Hegel'in felsefesinde yerellikler, bölgesellikler, etnik değerler, kültürel geçicilikler bakış açısını belirleyen etmenler olarak silinir, evrensellik, kentlilik, uygarlık gerçek insanlık değerleri olarak sonlu yabancılıkları yener. Bu düzeye dek Hegel'in felsefesi Batı felsefesi değildir. Örneğin kapitalizm için vazgeçilmez relativizm ve pragmatizm için kuramsal aklama olarak hizmet eden "kuşkucu ve yararcı" İngiliz görgücülüğü ya da belli bir karanlık döneme özgü ruh durumunu felsefeye yükselten varoluşçuluk gerçekten de göreli bakış açıları olarak "Batı felsefesi" adı altında kapsanmaya bütünüyle uygun görünürken, "tinin," "usun," "ideanın" uluslar-üstü, kültürler-üstü olması ölçüsünde, Hegel'in felsefesi evrenseldir. Hiç kuşkusuz her felsefeci kendi zamanının ulaştığı gelişim düzeyi ile sınırlıdır ve kendi zamanının üzerinden atlayamaz. Ama klasik felsefe, daha önceki yaratıcılarında ve geliştiricilerinde olduğu gibi Hegel'de de, zaman-üstü olanı, değişmez, saltık, gerçek olanı kavramaya çalışır ve bu onu tarihsel göreliliğin üzerine yükseltir, evrenselliğini salt geçici bir moda olmaktan daha çoğu yapar. Hegel'in tarih felsefesinde çıkarsanan ve tanıtlanan erek özgürlüktür ve özgürlük tin için, dünya-tini içindir.

Hegel'de felsefe bir hermeneutik olmanın, göreli ve öznel bir yorumculuk olmanın ötesine geçer ve sağın bir kavramsal çıkarsama tarafından, "kurgul yöntem" tarafından tanıtlanan ve kurulan bir dizgeye dönüşür. Bilginin koşulu tanıtlanmışlıktır. Ama tam olarak bu özsel doğası onu güç kılan birincil etmendir. Bilincin kendini diyalektik düşünmeye eğitmesi modern pozitif eğitimden bütünüyle başka bir şeydir ve bu düzeye dek kurgul felsefe henüz akademik programın taşıyamayacağı güçlüklerle yüklüdür. Ama bu durum gerçek tanıtlamadan yoksun bilimlerin henüz genel olarak yorumlara ve görüşlere açık "görgül" bilimler olmanın ötesine geçemedikleri olgusunu değiştirmez. Felsefenin bir kültür tarafından özümsenmesi hiç kuşkusuz aşamalıdır ve bu düzeye dek felsefenin gelişimi kültürün gelişiminin bir özetini verir. Bu bakış açısıyla felsefeyi bilimlerden ayırmak bir yana, tam tersine onu tüm bilimlerin temeli olarak almak evrensel bilimsel gelişimin zorunlu koşulu olarak görünür. *Tinin Görüngübilimi* bilgi sürecinde ilerleyen bilincin ilerlemenin doğası ve ereği konusunda nasıl bilinçsiz olduğunu göstermiştir. Bugün, bu bilincin doğduğu ve insanın kendini olduğu gibi dünyasını da bilmesinin olanaklı olduğunun tanıtlandığı bir zamanda, bu özsel gerçeğin bütünüyle açıkta yattığı bir zamanda felsefesiz kalmakta direnmek, bu bilincin henüz doğmadığı bir zamanda olduğundan daha büyük bir bilgisizlik olarak görülmelidir. Tarihin emeği her kültürde, her ulusta, her devlette bu bilinçsizlik ile orantılı olarak "doğa durumuna" özgü koşullara zorlanacaktır. Ve modern devletlerin demokrasiler olmaları, halkların kendilerinin istençleri olmaları ölçüsünde, bu bilincin salt akademik kalmamasının ya da akademinin felsefesiz olmamasının önemi anlaşılır olmalıdır.

İdea Yayınevi ve Kadıköy Belediyesi tarafından düzenlenen İstanbul Uluslararası Hegel Kongresi'nin ilk olmasına çağdaş ölçünleri yakalaması ve uluslararası bir önem kazanması için şimdiki ile karşılaştırılamayacak denli yüksek bir çalışma yoğunluğunun ve verimliliğin gerekli olduğu açıktır. Genç de, tıpkı başka bilimler için olduğu gibi felsefe için de gerekli olan biricik olanak "özgürlüktür". Ve bu olanağın, "özgürlüğün," modern Cumhuriyet tarafından daha başından verilmiş olmasına, aslında modern Türk tininin özsel belirlenimini oluşturmasına karşın, onu ideolojiye ve boş inanca kaptırmamak neredeyse o özgürlüğü kazanmanın kendisi kadar güç olmuş görünür.

Hegel'in felsefesi ulusal bir felsefe, bir Germanik felsefe, tarihsel bir felsefe değildir, tıpkı Platon ve Aristoteles'in felsefelerinin Helenik ya da Farabi'nin felsefesinin İslamik olarak görülemeyeceği gibi. Eğer Hegel'de bir "en yüksek" kavram arayacaksak, bu "tin"dir ve tin insanlıktır.

AZİZ YARDIMLI
İDEA YAYINEVİ

FERNAND BRAUDEL'DEN STEFANOS YERASİMOS'A:

AKDENİZ VE BİZ, BİZ'DEKİ AKDENİZ

Maurice Aymard, Boğaziçi Üniversitesi'nde Stefanos Yerasimos anısına, "Fernand Braudel'den Stéphane Yerasimos'a: Akdeniz ve Biz: Biz'deki Akdeniz" başlıklı bir konuşma yaptı. Maurice Aymard'a göre Akdeniz, yakın tarihe ve günümüze dayanan çeşitli nedenlerle yeniden tartışmaların merkezine yerleşmişti. Tarihçilerin bu süreçteki rolü ise etkileşim ve çatışma, farklılıklar ve benzerlikler, yalıtılmışlık ve iletişim gibi birbirine zıt kavramların yarattığı gerilimi tanımlamak ve bir bakıma canlı tutmak oluyordu. Aymard bu noktada, Fernand Braudel'in kitabı **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası***'nın kilit bir rol oynadığını düşünüyordu.*

ECE ZERMAN

Paris'te Sosyal Bilimler Yüksek Okulu'nda (L'École des hautes études en sciences sociales/ EHESS) görev yapan ve daha önce Fernand Braudel'le de bir süre çalışmış olan Fransız tarihçi Maurice Aymard, 16 Ekim 2005 yılında kaybettiğimiz Stefanos Yerasimos anısına bir konferans vermek üzere Boğaziçi Üniversitesi'ndeydi. Konferansın açılış konuşmasını yapan Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Edhem Eldem, bu konferansın her yıl, -Abdullah Kuran anısına yapılan söyleşiler gibi- Yerasimos anısına tekrarlanmasını bir gelenek haline getirmek istediklerini belirtti. Edhem Eldem'in ardından, Boğaziçi Üniversitesi Rektörü Ayşe Soysal ve İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'ndeki görevini Stefanos Yerasimos'tan devralmış olan Pierre Chuvin birer konuşma yaptılar.

Maurice Aymard konuşmasını Stefanos Yerasimos'a ithaf etti.

TARTIŞMALARIN MERKEZİNDE AKDENİZ

Maurice Aymard konuşmasına, Akdeniz kelimesinin çift anlamlılığından (bir yanda deniz olan Akdeniz, diğer yanda Akdeniz dünyası), 19-20. yüzyıllarda kurulan Akdeniz söyleminin tarihsel bir kurgu oluşuna uzanan kavramsal bir çerçeve çizerek başladı. Ona göre Akdeniz, yakın tarihe -ve dahi günümüze- dayanan çeşitli nedenlerle (dekolonizasyon süreci, demir perdenin çöküşü...) yeniden tartışmaların merkezine yerleşmişti. Tarihçilerin bu süreçteki rolü ise etkileşim ve çatışma, farklılıklar ve benzerlikler, yalıtılmışlık ve iletişim gibi birbirine zıt kavramların yarattığı gerilimi tanımlamak ve bir bakıma canlı tutmaktı. Aymard bu noktada, Fernand Braudel'in kitabının -*Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*- tam da bu tartışmaların ortasında oldukça önemli bir rol oynadığını söyleyerek, dinleyenlere kitap ve kitabın başarısının nedenleri üzerine derinlikli bir analiz sundu. Bu analizi ana hatlarıyla özetlemeye çalışalım.

BRAUDEL'İN "AKDENİZ"İ

Braudel'in eseri her şeyden önce metodolojik yaklaşımıyla değerliydi: Kitap, adeta okuyucuları tarihin başka türlü de yazılabileceğini gösteren bir manifestoydu. Kitabı değerli kılan bir başka nokta da "tarihsel zaman" gibi karmaşık bir kavramı irdeleyiş biçimiydi. Dahası; Braudel tarih ekseninde, çeşitli sosyal bilimler arasında bir diyalog oluşturdu, ortak dil olarak ise "longue durée" kavramını önerdi. Maurice Aymard'ın sözlerini Türkçeye şöyle çevirebiliriz: " Unutmayalım ki, 'longue durée' Akdeniz'in çocuğu... Günümüzü, geçmişe bağlayan tüm bağları kurmadan anlamak imkânsız... Eğer 'şimdi', geçmişe sorular soruyorsa ve dolayısıyla, eğer tarihçinin işi her zaman güncel taleplere cevap vermekse: 'geçmiş, bugünü açıklar,' yalnızca onun uzak ya da yakın bir kaynağı olduğu için değil, ama büyük ölçüde 'şimdinin içinde -ve dolayısıyla hepimizin içinde- var olduğu için.' Bu, Fernand Braudel'den sonra da 'zihniyetler tarihi' akımının devraldığı bir 'sezgi' olmuştur."
Dönemin konjonktürü de böyle bir kitabın ses getirmesi için oldukça elverişliydi. Bahsettiğimiz, 2. Dünya Savaşı sonrasında Fransa'da 1940 yenilgisine de reaksiyon olarak ekonomik, sosyal ve politik düzlemlerde -ve entellektüel düzlemde de- derin bir yenilenme ve değişim arzusunun yüzeye çıktığı bir dönemdi. Böyle bir dönemde Braudel, Avrupa merkezcilikten

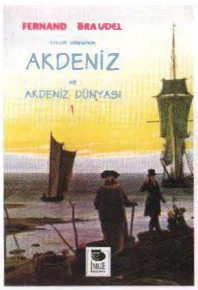
özellikle kaçınarak Akdenizli tarihçilerden oluşan bir ekibi etrafında topladı. Kitabın ilk baskısı tek başına çalışmış bir tarihçinin eseriydi, oysa 1966'ya geldiğimizde ikinci baski -yine kişisel- ama bu kez birçok genç kuşak tarihçinin de katılımıyla oluşan (Maurice Aymard da onlardan biriydi) kolektif bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıktı. Daha sonraları Braudel, geldiği kurumsal ve bilimsel konumunun da elverişli bir ortam sağlamasıyla perspektifini daha da genişletip, Akdeniz'i dünya-tarihsel bağlamına yerleştirdi. En nihayetinde, Braudel'in 1979'da son halini verdiği *Maddi Uygarlık ve Gündelik Hayatın Yapıları* çalışmasına baktığımızda, seçtiği analiz biriminin artık "Akdeniz" değil, "dünya" olduğunu görürüz.

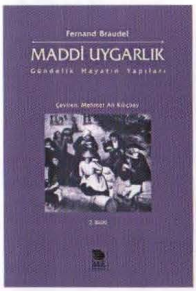
"AKDENİZ"İN TARİHÇİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DE BİR TARİHİ VAR

Aymard konuşmasında, "Akdeniz"in tarihçiler üzerindeki etkisinin de bir tarihi olduğundan bahsetti. Braudel'in çalışması, yayınlanmasından sonraki 25 yıl boyunca yalnızca Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca olarak basılmıştı, ama -bu üç dilden birini okuyabilen- tarihçilere büyük etkileri olmuştu. 70'lerin başlarına geldiğimizde en azından Fransızlar için Braudel'in kitabının etkisinin azalmaya başladığını görüyoruz: Tarihçiler ekonomiye sırt çevirdikleri bu dönemde ekonomistler de tarihe sırt çevirıp matematiğe yaklaşmış ve tarihçiler kendilerine antropolojide yeni bir partner bulmuşlardı. Antropoloji onlara başka teorik ya da metodolojik referanslar sunmakta, yepyeni araştırma alanları açmaktaydı. Fernand Braudel'in tarihçilik anlayışından tam bir kopuş olmasa da (var olan kopuş daha çok "yüzeysel" olarak nitelendirilebilirdi, zira longue durée zihniyetlerin ve inançların tarihinin incelenmesinde kilit kavramlardan biriydi) antropoloji tarihçiler için mikro tarihçilik gibi yeni açılımlar sunuyordu. Öte yandan, aynı yıllarda -70-80'ler- Braudel ve kitabı bu kez farklı coğrafyalarda da ses getirmeye başlamıştı. Kitap İngilizceye çevrilmesiyle bir best-seller haline geldi ve ardından Almanca, Çince, Japonca, Rusça gibi birçok dile çevrildi. Kitap, tam da Fransız tarihçiler üzerindeki etkisinin sönüyor gibi göründüğü bir dönemde "küreselleşiyordu". 1970'lerin sonuna geldiğimizde Braudel'in eseri artık bir "klasik"ti ve tarihçi olmayanlar için bile bir referans kitabı haline gelmişti.

FERNAND BRAUDEL'DEN STEFANOS YERASİMOS'A

Maurice Aymard, Braudel'in Akdeniz'i bir analiz nesnesi olarak ele alan tek kişi olmadığı konusundaki tespitini ondan önce Akdeniz üzerine çalışmış iki tarihçinin ismini zikrederek belirtti: Henri Pirenne ve Rostovtseff. Braudel ilk ve tek değildi kuşkusuz ama onu diğerlerinden ayıran, yapmak istediği ve gerçekleştirmeyi başardığı şeydi: "Akdeniz'i çalışmasının başkahramanı yapmak." Son otuz yılda birçok tarihçi Braudel'den uzaklaşmaya çalışsa da o, araştırmacılara çok geniş bir alan açmış oldu. Balkanlar'dan

Türkiye'ye yeni tarihçi grupları Braudelien analizi tamamlıyor, derinleştiriyor ve kimi zaman tartışmaya açıyorlardı. Braudel'in kitabında incelediği süreç 18. yüzyılın ortalarını geçmiyordu. 19. ve 20. yüzyıllarda bir yandan Avrupa ekonomik ve politik açıdan gelişirken, öte yandan milliyetçilikler imparatorlukların çöküşünü hazırlıyor; yeni bir Akdeniz oluşuyordu. Akdeniz'in son 200-250 yıllık sürecinin çalışılması da son otuz yıllık araştırmaların ortak noktalarından biriydi. Bu "güncel"e yöneliş, kimi zaman tarihin merkezinin güncele yerleştirilmesine (présentisme) neden oluyordu. Aymard'ın bu bağlamda son iki yüz yıldır Akdeniz dünyası üzerine çalışan tarihçi, antropolog ve sosyologlara önerisi, bugünlerde tehdit altında görünen "geçmişle olan süreklilik bağının kurulması" oldu ve yine bu çerçevede öncelikli temaları şu şekilde sıraladı: 19. ve 20. yüzyıllar arasında şehirler ve dönüşümleri (yani elitlerin eski kentleri yok etmeden güncel ihtiyaçlara göre modernize edebilmesi ve aynı zamanda, şehirlerin bir yandan dünyaya açılırken öte yandan kendi kimliklerini koruyabilmesi), göçler, azınlıklar ve farklı grupların bir arada yaşama pratikleri, kimlik meseleleri ("biz" ve "öteki"nin yansıtılması)... Bu bağlamlardaki çözümlerin her defasında devletle ve politik bir çerçevede değil, kendi problemlerine çözümler bulabilme ve kendi tarihini inşa etme yetisine sahip bir "sivil toplum"da aranmasının altını çizen Maurice Aymard, Stefanos Yerasimos'u tam da böyle bir çabanın içinde andığını belirterek konuşmasını onun anısına ithaf etti.

ECE ZERMAN
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ ÖĞRENCİSİ

TARİH, SİYASET, TÜRKİYE: TOPLUMSAL SORUNLARIMIZ VE ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR

"Eleştirel bilgi üretmekle yükümlü olduğunu düşündüğümüz kurumlar olarak üniversitelerde, bu tür bir bilginin üretimi, dolaşımı ve paylaşımı konusunda var olan daralmışlık ve iletişimsizliği kırmaya yönelik ortak mecralar yaratılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu kaygıdan hareketle, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin katılacağı bir sosyal bilimler konferansı düzenlemeyi amaçlamaktayız," diyor Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü Ulusal Lisansüstü Öğrenci Konferansı organizasyon komitesi. Türkiye'nin gerek akademik, gerekse kamusal gündeminde öne çıkan kimi temel sorunlara odaklanması planlanan konferansın başlığı, "Tarih, Siyaset, Türkiye: Toplumsal Sorunlarımız ve Eleştirel Yaklaşımlar" olarak belirlenmiş. Eleştirel bir perspektife ve tarihselleştirme hassasiyetine sahip çalışmaların bir araya getirilerek verimli bir tartışmanın başlangıcının oluşturulmasını hedefleyen konferans 6, 7, 8 Aralık 2007 tarihlerinde, Boğaziçi Üniversitesi'nde gerçekleşecek.

VARŞOVA'DA KIRIM SAVAŞI KONFERANSI

3-4 Ekim 2007 tarihleri arasında Varşova'da gerçekleştirilen Kırım Savaşı konferansına Polonya, Rusya, Türkiye, Fransa, İngiltere, İtalya, Bulgaristan ve Romanya'dan tarihçiler katıldı.

Katılımcılar toplu halde.

Yan sayfada toplantının yapıldığı Obory Köşkü.

DR. CANDAN BADEM

1853-56 Kırım Savaşı'nın 150. yıldönümü vesilesiyle düzenlenen konferans ve sempozyumlar dizisine Polonya Bilimler Akademisi (PBA) Tarih Enstitüsü de katıldı. 3-4 Ekim 2007 tarihlerinde Varşova yakınlarındaki Obory Köşkü'nde yapılan konferansa (aslında bu toplantıya çalıştay demek daha doğru olur) Polonya, Rusya, Türkiye, Fransa, İngiltere, İtalya, Bulgaristan ve Romanya'dan tarihçiler katıldı. Açılış konuşmasını ev sahibi enstitüden Prof. Jerzy Borejsha yaptı. Borejsha, Polonyalıların bu savaşta yer alan bütün orduların içinde savaştıklarını hatırlattı. O sırada Rusya idaresinde olan Polonya'nın bağımsızlığı için çalışan Avrupa ve Osmanlı Devleti'ne dağılmış Polonyalı mülteciler müttefik (Osmanlı-Fransız-İngiliz-Sardinya) orduları içinde Rusya'ya karşı savaşırken, ülkelerinde kalan Polonyalıların bir kısmı da Rus ordularında müttefiklere karşı savaşmışlardı.

Oturumların katılan ülkelere göre ayrıldığı çalıştayda sunulan tebliğlerin ortak bir tema altında toplandığı söylenemez. Rusya'dan gelen katılımcılardan Leonid Gorizontov (Rusya Bilimler Akademisi-RBA) Rusya'nın emperyal sağlamlığının bir sınavı olarak Kırım Savaşı, Vladislav Grossul (RBA) Kırım Savaşı sırasında Rus toplumu, Valeriy Stepanov (RBA) da Kırım Savaşı'nın Rus ekonomisine etkisi üzerine konuştu. Çalıştaya gelemeyen Vladimir Bobrovnikov'un (Moskova Şarkiyat Enstitüsü) Kafkaslarda Kırım Savaşı, serhat ideolojisi ve Müslüman direnişinin söylemi hakkındaki tebliği de ayrıca okundu. Rusya'dan sonraki Türkiye oturumunda Türkiye'den Hakan Erdem (Sabancı Üniv.) Kırım Savaşı sırasındaki köle ticareti, Hakan Kırımlı (Bilkent Üniv.) Kırım Savaşı sırasında Kırım'dan Osmanlı Devleti'ne göçler ve bu satırların yazarı da Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin eşitliği sorunu üzerine konuştu.

Çalıştayda söz alan Sabancı Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Hakan Erdem, alt başlık olarak belirlenen "Confrontation between civilizations" ifadesine itiraz ederek buradaki çatışmanın uygarlıklar arasında olmadığını, devletler arasında olduğunu ve bu ifadenin uygarlıklar çatışması tezine (clash of civilizations) yersiz bir gönderme içerdiğini belirtti.

Çalıştaya sunulan diğer tebliğler şöyle: Veniamin Ciobanu (A. D. Xenopol Tarih Enstitüsü, Yaş, Romanya), "Implications of the Crimea War in the juridical status of the Romanian Principalities (1853-1866)". Ivan Roussev (Varnenski Svoboden Universitet, Varna, Bulgaristan), "Un épisode de la modernisation des Balkans à l'époque de la Guerre de Crimée (1853-1856): la France, l'Angleterre et la construction des premières lignes télégraphiques dans l'Empire ottoman". Andrew Lambert (Kings College, Londra), "The Crimean War: British operations in the Baltic 1854-1855". Michael Hinton (Department of War Studies, King's College, Londra), "A review of the medical history of the Royal Navy during the Baltic campaigns of 1854 and 1855". Andrzej Nieuważny (Nicolas Copernic Üniversitesi, Torun, Polonya), "La guerre de Crimée. Une guerre 'à l'ancienne' au seuil de la modernité". François Roth, (Université de Nancy 2), "De la Guerre de Crimée à la guerre franco-allemande: itinéraires d'officiers français 1854-1871". Marc Lemaire (Université de Montpellier), "L'application du droit de la guerre au cours de la Guerre de Crimée (1854-1856)". Eric Anceau, (Université Paris-Sorbonne), "Les Assemblées Françaises face à la guerre d'Orient".

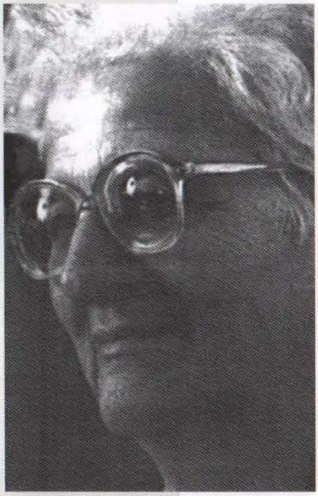

Carlo Ghisalberti (Università La Sapienza, Rome), "La Guerre de Crimée dans l'historiographie italienne". Giuseppe Cossuto (Istituto per l'Oriente "Nallino", Roma) "L'immagine del Turco in Piemonte tra cambiamenti e riconferme in relazione alla Guerra di Crimea". Francesco Guida (Università Roma III), "Une importante source italienne sur l'Empire ottoman et la guerre de la Crimée, Marco Antonio Canini". Dariusz Kołodziejczyk (Varşova Üniversitesi/PBA Tarih Enst.), "Whose Nation? Mustafa Djelaleddin between Ottomanism and Turkism". Paweł Wierzbicki (Czartoryski Kütüphanesi, Krakov, Polonya), "The Cossak idea of Sadyk Pasha as an attempt to combine cultural elements of the East and the West during the Crimean War". Marek Kornat (PBA Tarih Enst., Varşova), "Marceli Handelsman, the Crimean War and the Polish Question: Historiographical Reconsiderations". PBA bu tebliğleri bir derleme olarak yayınlayacak. Bu nedenle katılımcılara telif hakları peşinen ödendi.

Dariusz Kołodziejczyk konuşmasında, Nâzım Hikmet'in büyük dedesi ve *Les Turcs anciens et modernes* kitabının yazarı olan Mustafa Celaleddin Paşa'nın (asıl adı Konstanty Borzecki, Konstanti Borjenski okunur) kitabının adını her Türkoloji öğrencisinin bildiğini fakat çok az kişinin okumuş olduğunu söyledi. Kołodziejczyk, paşanın bu kitaptaki turo-aryanizm teorisiyle tanındığını, oysa kitabın yanlış olan bu tezden ibaret olmadığını ve daha 1869'da Yeni Osmanlıların önemli tezlerini yazmış olduğunu da belirtti. Konuşmacı nihayet paşanın önemli Genç Osmanlılardan biri sayılması gerektiğini ileri sürdü. Prof. Borejsha, çalıştayın sonunda genel değerlendirmeyi Hakan Erdem'den istedi. Erdem, çalıştayda bu geniş konunun tamamının ele alınamadığını ve daha çok savaşın askeri olmayan, toplumsal yönleri üzerinde durulduğunu söyledi. Erdem ayrıca bu savaşın modernizasyon tarihindeki önemine değindi.

Çalıştayın üçüncü günü Varşova'daki Wilanow Sarayı ve kral şatosu gezildi. 1683 İkinci Viyana kuşatmasında Osmanlı ordusunu bozguna uğratarak kuşatmayı kaldıran ve "Hıristiyan Avrupa'yı Türklerden kurtaran" Polonya Kralı Jan Sobieski imgesinin Polonya tarihinde ve kültüründe önemli bir yeri olduğunu bir kez daha görmüş olduk. Dileğimiz, Türkiye'de de Kırım Savaşı üzerine büyük uluslararası konferanslar düzenlenmesi. Böyle bir konferansa yukarıda sayılan ülkelere ek olarak Avusturya, Almanya, Yunanistan, Ukrayna, Gürcistan, Abkhazya, Dağıstan, Ermenistan, Mısır, Tunus ve İran'dan da tarihçiler çağrılabilir, çünkü Kırım Savaşı bütün bu ülkeleri ve toprakları etkilemişti.

"TÜRKİYE'DE BİLİM VE KADIN" ÇALIŞTAYI ANADOLU ÜNİVERSİTESİ'NDE GERÇEKLEŞTİ

Sosyolog, antropolog Mübeccel Belik Kıray.

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Arşivi

18-19 Ekim 2007 tarihlerinde Anadolu Üniversitesi'nde, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı işbirliği ile "Türkiye'de Bilim ve Kadın" başlıklı iki günlük bir bilimsel toplantı düzenlendi. Amacı "Kadınların bilim alanında varlığına dikkat çekerek bu konuda bilinç oluşturmak," olarak belirlenen çalıştayda, iki gün boyunca yazar Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar, Nezihe Muhittin ve her biri Türkiye'de alanlarındaki "ilk" kadınlardan olan hekim Safiye Ali, kimyager Remziye Hisar, astronom Nüzhet Gökdoğan, inşaat mühendisi Sabiha Güreyman, sosyolog Mübeccel Belik Kıray, bilim tarihçisi Sevim Tekeli, zoolog Semahat Gelcliay ve sümerolog Muazzez İlmiye Çığ hakkında sunumlar gerçekleştirildi.

KARKAMIŞ ANTİK KENTİ MAYINDAN TEMİZLENİYOR

Gaziantep'in Karkamış ilçesinde, Türkiye-Suriye sınırı üzerinde yer alan Karkamış antik kentinin bulunduğu arazi 20. yüzyılın ilk çeyreğinden bu yana mayınla kaplı olduğundan bölgede kazı çalışmaları yapılamıyordu. Son gelişmeyse, Genelkurmay Başkanlığı'nın mayınların temizlenmesi için II Özel İdaresi'ne izin vermiş olması. II Özel İdaresi Genel Sekreteri Abdülkadir Demir, 600 dönümlük mayınlı arazinin temizlenmesi için 1 milyon YTL ödenek ayırdıklarını ve şubat 2008'de yapacakları ihaleyle mayınları 15 yılda temizleyerek bölgeyi kazıya hazır hale getirmeyi planladıklarını söyledi.

Kentin tarihi MÖ 2. binyıla kadar uzanıyor; Karkamış krallarından söz eden ilk belgelerin MÖ 1700'lü yıllara ait olduğu biliniyor. 1878-1920 yılları arasında British Museum tarafından yaptırılan kazı çalışmaları kentle ilgili önemli bilgilere ulaşılmasını sağlamış, ancak daha sonra arazinin Türkiye-Suriye sınırı üzerinde kalması ve mayınla döşenmesiyle kazılar durmuş. Yapılan bu kazılardan kentin neolitik dönemden beri yerleşim alanı olduğu ve Hitit, geç Hitit ve Asur dönemlerine ait eserleri barındırdığı anlaşılmış. Yine bu kazılarda kentten çıkarılan kabartmalar bugün Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve British Museum'da sergileniyor. Genelkurmay Başkanlığı ve II Özel İdaresi'nin aldığı mayınların temizlenmesi kararıyla Anadolu'dan Mezopotamya'ya ve Mısır'a uzanan yolların önemli bir kavşak noktasında yer alan kent hakkında bizi daha detaylı bilgilere ulaştıracak kazıların yapılabilmesi için bir imkân doğmuş oldu.

YOLU 1980-1984 ARASI DİYARBAKIR CEZAEVİ'NDEN GEÇMİŞ YAKININIZ, TANIDIĞINIZ, BİLDİĞİNİZ VAR MI?

Yakın ve uzak tarihimiz ertelenmiş hesaplaşmalar, yapılmamış yüzleşmelerle dolu. Bu elbette ülkemize özgü bir durum değil. Meşruiyet sağlamak, geleceğe dilediği yönü vermek için tarihi kendine göre yazmak yeni bir şey değil. Belki "tarih mühendisliği" diyebileceğimiz bu çaba özünde esaslı bir toplum mühendisliği girişimidir. Böylece toplumun neleri ve nasıl hatırlayacağı belirlenir, toplumsal belleğin çerçevesi çizilir ve bunu sağlamak için her türlü önlem alınır. Kimi şeylerin üstü örtülür, unutturulur; kimileri de tartışmasız gerçek olarak yerleşecek şekilde vurgulanır, tekrarlanır, öğretilir. Ama gerçek inatçıdır, soru sormaktan vazgeçmeyenler bitmez.

AYŞE BERKTAY

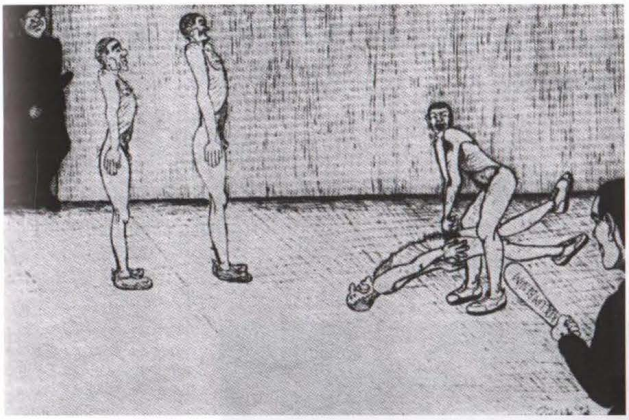
Diyarbakır Cezaevi Gerçeğini Araştırma ve Adalet Komisyonu'nun kuruluşu, 12 Eylül 2007'de Diyarbakır'da, cezaevinin önünde kamuoyuna duyuruldu. Duyuruya Türkiye'nin çeşitli kentlerinden ve Diyarbakır'dan aralarında hukukçuların, doktorların, akademisyenlerin, gazetecilerin, yazarların, sanatçıların, insan hakları savunucularının, aydınların, aktivistlerin bulunduğu altmış kişilik bir heyet katıldı. Diyarbakır ve civarından katılanların çok farklı görüşlerden olması, hem üzerine gidilmek istenen sorunun yakıcılığı konusunda tüm ayrılıkları aşan fikir birliğine işaret ediyordu, hem de yaşananların gün ışığına çıkartılmasının, toplumun tümü tarafından bilinip anlaşılmasının ne kadar yaygın bir talep olduğunu gösteriyordu.

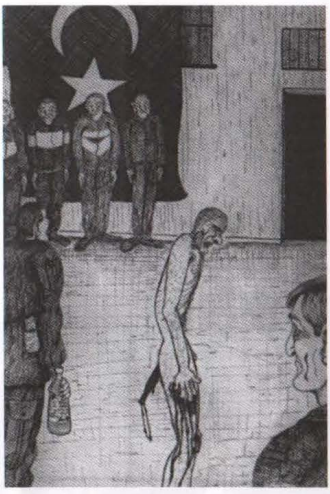
Koşu Yolu Parkı'nda başvuru formları tanıtılıp dağıtılırken yapılan üç tanıklık ve daha sonra yapılan aile ziyaretlerinde dinlenenler ne kadar uzun soluklu ve zor bir işe girişildiğini gösterdi. Diyarbakır'da kaldığımız sekiz saat içinde geçmişi defalarca çoluk çocuk evcek alınıp cezaevine götürüldüklerini anlatan, hiç küçümsenemeyecek sayıda aileyle karşılaşık. Yaşadıkları bilinsin ve anlaşılsın, olmamışa çevrilmesin diye yanıp tutuşan, anlatırken olayları tekrar yaşayarak gözle görülür bir şekilde gerginleşen, bir yandan da isminin duyulması halinde başına gelebilecekleri tedirginliğini halen yaşayan insanlar gördük. Konunun ajitasyona ne kadar kolay kayabildiğine tanık olduk ve çok zorlu bir işe girişildiğini bir kez daha kavradık. Dehşet verici olaylar yaşandığına ilişkin ciddi iddialar var ve o dehşet sadece cezaevinin duvarlarıyla sınırlı kalmamış, dalga dalga bütün bir kenti kuşkacı içine almış. Burada doğru bir dil tutturabilmenin öneminin herkes farkında. Yaşanmışlıklar heyecana kapılmadan, herkesin kulak vereceği bir üslupla ve gerçekliği kuşku götürmeyecek bir şekilde ortaya koyulmak durumunda. Bu, psikologlar, işkence mağdurlarıyla çalışmış uzmanlar, hukukçular, gazeteciler, doktorlar, araştırmacılar vd. farklı disiplinlerden insanların bir arada çalışmasını gerektiriyor. Örneğin sözlü tarihçilerin bilgi ve deneyimine çok iş düşeceği açık.

Türkiye toplumunun ciddi bir vicdan muhasebesine ihtiyacı olduğunu son günlerde yaşananlar bir kez daha gösteriyor. Kulaklar ve yürekler kapanmış, iletişim kanalları kopmuş gibi. Diyarbakır Cezaevi'nde olanlar hakkında, örneğin 2003 yılında *Radikal* gazetesinde bazı yazılar çıkmış ve mutlaka ondan önce de açılan davalar nedeniyle bazı haberler çıkmıştır. Aradan dört yıl geçmiş, sözü edilen dönemin üzerinden ise 23-27 yıl. Dile getirilebilenler toplumda önemli bir yankı bulmamış, üstüne gidilmemiş, sorgulanmamış. Devlet iddiaları yalanlamış, toplum da bunu kabul etmiş. Örgüt propagandasıdır denilip geçilmiş. Kimisi de bütün cezaevlerinde çok kötü olaylar yaşandı, deyip, geçmemiş gibi yapıp geçmiş. Oysa iddia çok ağır: Diyarbakır Cezaevi'nde insanların, her yerde olan çok kötü koşullara ilaveten Kürt oldukları için hayal edilmesi güç, sürekli ve sistematik bir zulme tabi tutuldukları, insanlıklarının un ufak edildiği iddiası var.

Devlet yetkilileri bunları yalanlayıp geçmeyi seçmiş olabilir ama biz geçmiyoruz. Biz orada somut olarak neler olduğunu bilmek, öğrenmek istiyoruz. Kamu görevlisi, er, gardiyan, tutuklu, tutuklu yakını, komutan, anlatacakları olan herkesi dinlemek istiyoruz. Çünkü "söz"ün sağır kulaklara çarpıp boşlukta kalakalmasının en büyük felaketlere yol açtığını, bizi birbirimize yabancılaştırdığını biliyoruz. Çünkü tarihe kayıt düşmek gerektiğine inanıyoruz. Çünkü barış ve adaletin yolunun gerçeklerle yüzleşmekten, karanlık sayfaları aydınlatmaktan geçtiğini düşünüyoruz. Bütün bunların bir daha tekrarlanmamasının tek güvencesi gerçek insan hikâyelerinin toplumca öğrenilmesi, sorumluların toplum vicdanında lanetlenmesi ve topluma hesap vermesidir.

Diyarbakır'da ziyaret ettiğimiz yaşlı bir beye, anlattıklarını dinledikten sonra, "Adalet duygunuzu tatmin edecek olan nedir? Örneğin sorumluların yargılanması mı?" diye sorunca, şu cevabı verdi: "Olan olmuş, giden gitmiş. Yargılanması neyi halleder? Başımıza bunların gelmesine neden olan şartlar değişirse adalet olur," dedi. Umarım 78'liler Girişimi'nin başlatılmasına önayak olduğu bu çalışma iletişim kanallarının açılmasına, anlamaya, şartları değiştirmeye katkıda bulunacaktır.

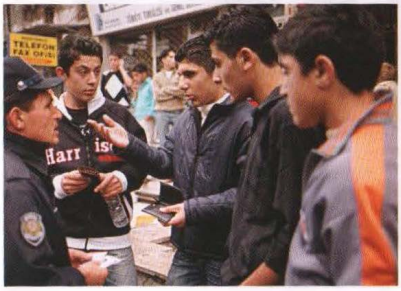
Zülfikar Tak 1980-84 yılları arasında Diyarbakır 5 no'lu Askeri Cezaevi'nde yaşananları karakalem çalışmalarına yansıttı. 17 yaşındayken Diyarbakır Cezaevi'ne giren Tak'ın çizimleri "Büyük Kapatma" adıyla 10-18 Eylül tarihleri arasında Karşı Sanat Çalışmaları'nda sergilenmişti.

SİNEMA ÜZERİNDEN SOSYAL POLİTİKA VE GÖÇ SORUNUNA BAKIŞ

"GÖÇ: KAPİTALİZMİN BİR PARÇASI"

"Sinema Üzerinden Sosyal Politika ve Göç Sorununa Bakış" panelinde konuşan Ayşe Buğra, kapitalizmin sadece malların serbest dolaşımıyla değil, insanların dolaşımıyla da ilgili olduğunu belirtti. Irene Banias ise göçmenliğin çoğu zaman suç ve terör gibi kavramlarla bağdaştırıldığını ifade etti.

Fatih Pınar'ın "Göç" çalışması.

FATİH TATARİ

Boğaziçi Üniversitesi Mithat Alam Film Merkezi (MAFM) ve Sosyal Politika Forumu'nun işbirliğiyle 16 Ekim salı günü "Sinema Üzerinden Sosyal Politika ve Göç Sorununa Bakış" konulu bir panel gerçekleştirildi. Panele konuşmacı olarak Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nden Ayşe Buğra ve Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Irene Banias katıldı. Ayşe Buğra konuşmasına başlarken, göç olgusunun hayatta kalmakla doğrudan ilişkili olduğunu ve kapitalizmin bir parçasının da insanların göç etmesi olduğunu vurguladı. Kapitalizmin sadece malların ve sermayenin serbest dolaşımıyla değil, aynı zamanda insanların dolaşımıyla da -göçüyle, göç etmek zorunda kalmasıyla- ilgili olduğunun altını çizen Buğra, The Pew Research Center tarafından yapılan uluslararası araştırmada ortaya çıkan durumu aktardı: İnsanlar serbest ticaret ve serbest pazar ekonomisini önemli buluyor ve geliştirilmesi gerektiğini düşünüyor ancak göçün engellenmesi/sınırlandırılması yolunda önlemler alınmasını istiyor. Buğra buradan hareketle, göçün aslında bu serbest politikaların bir sonucu olduğunu görmeyen çoğunluğun, göçmenlerin durumlarının iyileştirilmesinin önündeki en büyük engellerden biri olduğunu söyledi. Ayşe Buğra'nın yaptığı giriş konuşmasının ardından söz alan Irene Banias ise göç olgusuna daha çok insan hakları açısından yaklaşarak göçmenlerin ne tür sıkıntılar içinde olduğuna değindi. Konuşmasının başında göçmenliğin çoğu zaman suç ve terör gibi kavramlarla bağdaştırıldığını ve devletlerin de göçmenlere "kâr-zarar" denklemleri üzerinden yaklaştığını söyleyen Banias, göçmenlerin ucuz işgücü ya da pazardaki boşluğu dolduran elemanlar olarak görüldüklerini ama aslında "insan" olduklarını ve haklara sahip olduklarını vurguladı. Yapılan araştırmalarda bugüne kadar 200 milyon insanın göç ettiğinin bilindiğini ve bu insanların yarısının çocuk ve kadınlardan oluştuğunu ifade eden Banias, göçmenlerin geldikleri ülkede ayrımcılığa uğradığını, genelde haklarının bilincinde olmadıklarını ya da göçtükleri ülkelerin, sözleşmelere imza atmış olmalarına rağmen göçmenlerin haklarına saygılı olmadığını belirtti. Banias son olarak, göçmenlerin ülkelere kabul edilmeleriyle ilgili 2. Dünya Savaşı sonrasında hazırlanan sözleşmenin güncellenmesi gerektiğini, çünkü günümüzde göçün çok daha fazla nedeni olduğunu, göçmenlerin geldikleri ülkede göçmen olarak tanınmamaları durumunda yasal olarak hiçbir güvence altına alınmama, sınır dışı edilme, çeşitli nedenlerle tutuklanma gibi sonuçlarla karşı karşıya kaldıklarını belirterek, göçmenlerin haklarına evrensel olarak saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etti. Konuşmaların ardından gerçekleşen soru-cevap bölümünde birçok ülkenin göçmenler için kurdukları kamplardan, bu kamplardaki ağır yaşam koşullarından, ülkelerin göçmenleri sorun olarak görüp bu sorunu topraklarından uzaklaştırmak istediklerinden bahsedildi. Bu konudaki en belirgin örnekse, Avrupa ülkelerinin Afrika ülkelerinde kurdukları göçmen kamplarıydı. Panelin sonunda, göç konulu filmlerin çok fazla olduğu ve yeni bir seçki daha yapılabileceği konuşulurken, sinemanın göçmenlerin sıkıntılarını anlatmakta ve insanların göçmenler hakkındaki düşüncelerini değiştirmekte önemli bir rol oynadığı konusunda herkes hemfikirdi.

MAFM'de aynı zamanda 8 Ekim-16 Ekim tarihleri arasında "göç" temalı filmlerden oluşan bir seçki gösterildi. Tunç Okan'ın "Otobüs" filmiyle başlayan gösterimlerde Bille August'ün "Fatih Pelle", Gianni Amelio'nun "Lamerica", Michael Winetrbottom'ın "In This World" ve Jim Sheridan'ın "In America" filmleri izlendi.

FATİH TATARİ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSAT BÖLÜMÜ ÖĞRENCİSİ

KÜRT EDEBİYATINDA BİR KÖŞE TAŞI

MEHMED UZUN

Mehmet Uzun romanlarında geçmişi başka bir gözle anlatmış. "Başka bir yol yok mu? İzlenen yöntemler gerçekten doğru mu?" türünde ardıllarını her an üretilebilecek insani sorular sormuştur. Uzun, Kürt dilinin ne kadar zengin, imgesi yüksek bir dil olduğunu, bu dille cilt cilt romanlar yazılabileceğini göstermiştir.

ABİDİN PARILTI

Mehmed Uzun Kürt yazınında en uzun yolu yürüyen, çeşitli kategorilerde düzyazılar yazan ve bütün bu yazılarında Kürt Rönesansına önemli katkılarda bulunan, bu anlamda Kürt edebiyatının dışa açılmasında, tanınmasında, geniş kitlelere ulaşıp benimsenmesinde rolü olan önemli köşe taşlarından biridir. Elbette Uzun'dan önce Kürt romanı yazılmıştı. Bunun örnekleri de mevcuttur zaten. Ancak Uzun, derdini anlatırken evrensel olmayı başarmış bir yazardı ve karşılığını da dünya yazınında önemli bir yer edinmesiyle gördü. Uzun çoksesli, çokkültürlü bir yazardı. Romanlarını Kürtçe, denemelerini ise hem Kürtçe hem Türkçe hem de İsveççe yazdı. Bu yönüyle her zaman edebiyatın bağlayıcı, birleştirici ve bir araya getirici özelliğini sık sık tekrarlamakta bir sakınca görmedi.

Mehmed Uzun daha genç yaşlarda yurdundan sürgün olduktan sonra İsveç'te Kürtçe yazma uğraşını profesyonel bir alana taşıdı. İsveç'te özellikle "Stockholm Ekolü" olarak adlandırılan bir grup yazar o dönemden itibaren Kürt dili, romanı, hikâyesi ve şiiri için yoğun çabalar gösterdi. Bütün bunlar yapılırken, Türkiye'de Kürtçe yasaklı bir dildi. Hatta dilden sayılmıyordu. Mehmed Uzun kısa zaman sonra yönünü romana doğru çevirdi ve ilk Kürtçe romanlarını yazmaya başladı. Bu süreç boyunca antolojiler, denemeler, şiirler yazdı. Türkiye'de ise daha çok *Aşk Gibi Aydınlık Ölüm Gibi Karanlık* romanından sonra geniş kitlelere ulaştı. Son romanı *Dicle'nin Sesi* ise onun edebiyatındaki zirveyi gösterir nitelikte bir eserdir. Mehmed Uzun'un romanları işlediği konulara bağlı olarak dörde ayrılabilir.

Tarihsel perspektifli romanlar: başat unsur olarak dengbêjlığın kullanıldığı romanlar (ki dengbêjlik light motif olarak neredeyse bütün romanlarında zaten mevcuttur); güncel bir konu olarak savaş ve biyografik özelliklerin egemen olduğu romanlar.

Bütün romanlarının zamansal ortak noktası ise hepsinin geçmişi, olmuş bitmiş olayları yeniden, başka bir gözle anlatmasıdır. Sorduğu soruların temeli ise "Başka bir yol yok mu? Başka bir güzergâh izlenemez mi? İzlenen yöntemler gerçekten doğru mu?" türünde ardıllarını her an üretilebilecek insani sorulardır. Kişilerinin tamamı bir kahraman olarak yola çıkıp, hikâyelerini bir antikahraman olarak bitirirler. Mehmed Uzun hem Kürtlere hem Türkiye'ye hem de dünyaya Kürt dilinin ne kadar zengin, imgesi yüksek bir dil olduğunu, bu dille cilt cilt romanlar yazılabileceğini göstermiştir. Bunun için, edebiyat tarihi açısından şimdiden önemli bir yerde durmaktadır.

Fotoğraf: Davut Özalp

"İKİMİZDEN BİRİ ÖLDÜĞÜNDE, DİĞERİ YAŞAMAYA DEVAM ETMEK İSTEMEZ"

ANDRÉ GORZ, EŞİ DORİNE İLE BİRLİKTE İNTİHAR ETTİ

AKIN TERZİ

Nouvel Observateur'ün kurucularından, 84 yaşındaki Fransız felsefeci André Gorz, eşi Dorine'le birlikte intihar etti.

Asıl adı Gérard Horst olan Gorz, 1923'te Viyana'da dünyaya geldi. Almanya'nın Avusturya'yı ilhakı nedeniyle Lozan'a kaçtı. İsviçre'de kimya öğrenimi gören Gorz, burada Jean-Paul Sartre'la tanıştı. Sartre'ın varoluşçu felsefesinden etkilenen Gorz, 1955'te, önsözünü Sartre'ın yazdığı *Le Traître* adlı ilk kitabını yayımladı. Gorz, Sartre'ın etkisinde kaldığı bu dönemin ardından varoluş ve ahlak felsefesine sosyolojik ve ekonomik bir boyut katmaya girişti. Bu düşüncenin ürünü olan *les Adieux au proletariat* (1980) adlı kitabında, neredeyse kehanette bulunuyormuşçasına, kapitalist toplumlarda merkezi "iş" kavramının ortadan kalktığını dile getiriyordu. Daha sonra kaleme aldığı çalışmalarda da, bir toplumun ekonomi üzerindeki kontrolünü yeniden ele almasının koşullarını inceleyip araştırdı.

Felsefe çalışmalarına paralel olarak, Michel Bosquet adıyla gazetecilik de yapan Gorz, *Paris Presse* ve *l'Express*'te çalıştı. Ardından, Jean Daniel 1964 Kasımı'nda *France Observateur*'ü *Nouvel Observateur* adıyla yeni bir oluşuma dönüştürürken, Gorz da ekibe katıldı. 1981'den itibaren *Nouvel Observateur*'ün yazışleri müdürlüğü görevini üstlendi. Felsefe çalışmalarında olduğu gibi, gazetecilik yaşamında da ekoloji ve siyaset konularında önemli düşünceler ortaya koydu. Gorz, son kitabı *Lettres à D. Histoire d'un amour*'da (2006) eşi Dorine'e duyduğu aşkı ve tutkuyu kaleme aldı. "İkimizden biri öldüğünde, diğeri yaşamaya devam etmek istemez. Bir mucize olur da, ikinci bir yaşamımız olursa eğer, tek dileğimiz bu yaşamı da birlikte geçirmek." Kitabın sonunda yer alan bu cümleleri yazdıktan yaklaşık bir yıl sonra, Gorz uzun zamandır hasta olan eşi Dorine'le birlikte yaşamına son verdi.

YÜKSELEN IRKÇI HAREKETLERİN BİR UZANTISI

HRANT DİNK CİNAYETİ

İletişim Yayınevi'nde yapılan "Yükselen Irkçı Hareketlerin Bir Uzantısı Olarak Hrant Dink Cinayetinin Yeniden Değerlendirilmesi" panelinde Markar Esayan, Ömer Laçiner ve Perihan Maden gibi isimler konuşma yaptı.

Hrant Dink cinayeti davasının ikinci duruşması Beşiktaş'taki 14. Ağır Ceza Mahkemesi'nde 1 Ekim'de gerçekleştirildi. Davanın takipçileri de Beşiktaş'ta İskele Meydanı'nda toplandı. Aralarında çok sayıda sanatçı, yazar ve gazetecinin de bulunduğu grup, Hrant Dink ve Rakel Dink'in konuşmalarından bölümleri dinleyerek, Dink Cinayetini İzleme Komisyonu tarafından saat 11.00'de yapılacak basın açıklamasını bekledi.

SİMGE VURTOK

1 Ekim'de Hrant Dink cinayeti davasının 2. duruşmasının da basına kapalı yürütülmesinin ardından 6 Ekim Cumartesi günü İletişim Yayınevi'nde yaklaşık 5 saat süren bir panel düzenlendi. "Yükselen Irkçı Hareketlerin Bir Uzantısı Olarak Hrant Dink Cinayetinin Yeniden Değerlendirilmesi" isimli panelin moderatörlüğünü Yeliz Kızılaslan yaparken, *Agos* gazetesinden Markar Esayan, Bilgi Üniversitesi'nden Turgut Tarhanlı, *Birikim* dergisinden Ömer Laçiner, *Radikal* gazetesinden Perihan Mağden konuşmacı olarak katıldılar.

MİLLİYETÇİLİK, YURTSEVERLİK, IRKÇILIK

Film üzerine yapılan sunumun ardından ilk sözü alan Markar Esayan, Türkiye'de milliyetçilik ve yurtseverlik kavramlarının iç içe geçtiğini, yurtseverliği "pozitif" bir olgu olarak adlandırmanın yanlış olduğunu, insanların "vatanımı seviyorum" diyebilme özgürlüklerinin de olması gerektiğini söyledi. Tarihte milliyetçilik kavramının ulus-devlet kurma sürecinde tepeden inme bir dalga olduğunu ve bu dalganın da toplumun alt kesimlerine geçerken sabit kalmayarak daha da yozlaştığı bir aşamada alanımızı dar tutmamanın, genç insanlara ulaşmanın gerekli olduğunu ifade eden Esayan, bu gerekliliğin Hrant Dink cinayetiyle yüzümüze vurulduğunu belirtti.

Ömer Laçiner ise "yükselen küresel ırkçı hareketi" tarihsel süreç içinde anlamlandırmamızı kolaylaştıracak kısa bir özetle konuşmasına başladı. 1917'de Rus Devrimi'yle birlikte kıta Avrupa'sına hâkim olan devrimci hareketin 1920'lerde yerini milliyetçiliğe, 1940'larda da 2. Dünya Savaşı'na bıraktığını belirten Laçiner sözlerine şöyle devam etti: "20-25 yıl 'üniter' devlet baskısı altında yaşayan insanlar 1960'larda bu sürece tepki verdi, şimdilerde tartıştığımız yeni milliyetçi dalga ise tüm bu süreçlerden geçip form değiştirerek sonunda yeni bir dalga yarattı." Laçiner'e göre bir yandan neoliberalizmden, bir yandan dincilikten, bir yandan da etnik kimlikten referans alan bu "neomilliyetçi" dalganın 1920'dekinden farkı; 80'lerin sonunda doğan hareketin varlık nedenini, ekonomik olarak kendisinin üstündekine "karşı" olmaktan değil hemen yanında, kendi içindeki azınlığa duyduğu nefretten almasından gelmekteydi. Laçiner bu açılımını, İspanya'daki Bask ve Türkiye'deki Kürt meseleleri ile örnekledi.

"İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ" VE "YARGI BAĞIMSIZDIR"

Panelin diğer bir katılımcısı Turgut Tarhanlı ise konuşmasında; internet ve müzik aracılığıyla temel kavramlarla nasıl oynandığını, müzik endüstrisi üzerinden nasıl bir geçim kapısı kurulduğunu Blood and Honour adlı ırkçı gelenekten gelen bir metal grup ve İsmail Türüt vakası üzerinden açıkladı. Medya ve internet şirketlerinin tüm bunları sanal ve görsel dünyaya "ifade özgürlüğü" altında sunduklarını ifade eden Tarhanlı, Avrupa Konseyi'nin Türkiye için 2005'te hazırladığı ECRI (European Commission Against Racism and Intolerance) raporunu da katılımcılara sundu. Raporda özetle, ifade özgürlüğünün "Türkler"in dışındakiler için çok kısıtlı olduğu ve "Türk" parantezinde yer bulmayan ifade biçimlerinin devlet ve Türk halkı için tehdit olarak algılandığı belirtilmekte. Tarhanlı bir hukukçu olarak; yargının bağımsız olması kuralının hiçbir kuruma yaptıkları hata için hesap verme-me özgürlüğü sağlamadığını, buna rağmen aylardır Dink cinayeti duruşmasının "adli hata vakası" olarak yürütüldüğünü belirtti ve davanın AİHM'e gitme yolunun açık olduğunun sinyalini de verdi.

TEMİZ KANLI LAFLAR VE BEYAZ BERE

Panelin son konuşmacısı Perihan Mağden, Hrant Dink cinayetinin arka planındaki "derin" profil ve bu profilin nasıl konuşlandığı üzerinde durdu. Duruşmaya basın yasağı getirilmesini "O.S. ancak bir 15 yıl sonra basacak herhalde 18'inci," ironisiyle değerlendiren Mağden; "Hrant Dink, Sabiha Gökçen gerçeğiyle ilgili yazılara gazetesinde yer vermesiyle büyük tepki toplamıştı, oysa Sabiha Gökçen gerçeği yıllar önce ortaya çıkmıştı ve basına yansımıştı. 'Zehirli kan' metaforuna gelince, tüm dikenleri Hrant Dink'in üstüne çekmesine rağmen aslında 'bu gayet temiz kanlı bir lafı'," dedi.

SİMGE VURTOK
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ
ÖĞRENCİSİ

"DÜŞSEL BİR DEKOR" OLARAK "DOĞU"

19. yüzyılda sanayileşme ve ardından gelen kapitalizmin de yarattığı etkiyle "bâkir olana" yönelen Avrupalı sanatçıların Osmanlı'yı hedef seçmeleri tesadüf değildi. Yüzyıllar boyu "kapalı kutu" olarak varlığını sürdüren Osmanlı Devleti Avrupa'daki hareketlerin ve gelişmelerin etkisinden kaçamamış, dünyaya -daha çok "Batı medeniyetine"- kapılarını aralarken, Avrupalı sanatçıların egzotizm merakının dizginlenmesi için bulunmaz bir fırsat olma özelliği de kazanmıştı. Romantik akım içinde yer alan oryantalist resmin İtalyan sanatında yer bulması 1800'lerin sonuna, yani İtalyan sanatçıların Osmanlı topraklarına gelişine denk düşer.

Proje koordinatörlüğünü Erol Makzume'nin yapığı, Milli Saraylar Koleksiyonu ve bazı özel koleksiyonerlerden derlenen ve Dolmabahçe Sarayı'nın Mukayede Salonu'nda 7 Ekim'de açılan "Osmanlı Topraklarında İtalyan Oryantalistler" sergisi 4 Kasım'a kadar görülebilir. Sergilenen eserlerde yoğun olarak hissedilen "mistisizm", Osmanlı'daki güncel hayata dair önemli ipuçlarının verilmesine engel teşkil etmemesinden ötürü, hem güncel hayatın hem de oryantalizmin sanatseverler tarafından irdelenmesine fırsat veriyor.

11. MEHMET ALİ AYBAR'I ANMA SEMPOZYUMU

AYDIN VE AYDINLANMA ÜZERİNE

11. Mehmet Ali Aybar Sempozyumu'nda Osmanlı'dan bugüne aydın ve aydınlanma kavramları tartışıldı.

AHMET AKŞİT

Tarih Vakfı-Güllü Aybar işbirliği ile 7 Ekim 2007 günü İstanbul Bilgi Üniversitesi Silahtar Kampusü Santral İstanbul'da 11. Mehmet Ali Aybar'ı Anma Sempozyumu yapıldı. Sabah ve öğleden sonra oturumları şeklinde düzenlenen sempozyuma Taner Timur, Ferda Keskin, Levent Yılmaz, Aylin Özman, Cemil Oktay, Murat Belge, Hasan Bülent Kahraman ve Tanıl Bora konuşmacı olarak katıldı.

Sabah oturumunda Taner Timur, "aydın" kavramının bilimsel tartışmalar içinde doğmadığını, Fransa'da XIX. Yüzyıl sonlarında Dreyfus olayı vesilesiyle patlak veren anti-semit dalgayı kınayan bir "entellektüeller bildirisi" bağlamında, siyasal-ideolojik bir kavram olarak doğduğunu söyledi. Fakat günümüzdeki kullanılış biçimleri itibarıyla "aydın" kavramının daha çok iki temel düşünce geleneği içinde -Kant'ın idealist ahlak anlayışı ile, Marx'ın "praksis felsefesi" çerçevesinde- değerlendirilebileceğini ileri sürdü.

Öğleden sonraki oturumda Cemil Oktay, Osmanlı coğrafyasında aydının öncelikle ulema sınıfından olduğunu, ulemanın toplumdaki gerilimleri gidermek işlevinin ise siyaset olarak adlandırılabileceğini ifade etti. İktidarın meşruiyet kaynağının ulemanın kurduğu söylem olduğunu belirten Oktay; leşker ve reaya içinde en üst konumda olan ulemanın intisab yolunda ilerleyerek halktan koptuğunu, Hakka açık halka kapalı olduğunu vurguladı. Buna rağmen daire-i adliye kavramının ortaya çıkmasıyla beraber halkla ilişkiye önem verildiğini de belirtti.

Murat Belge konuşmasına, Türkiye'de aydın kavramının aydınlanma (nur) ile, Batı'da ise entelekt (akıl) ile ilişkilendirildiğinin altını çizerek başladı. Osmanlı modernleşme sürecinde 1699 Karlofça Anlaşması'ndan itibaren Batı'dan gelen ıslahatçılara ve sonraki dönemlerde Batı'ya gönderilen öğrencilere değinen Belge, Batı'ya giden bazı öğrencilerin devlet açısından sakıncalı görülmesinden dolayı devletle aydın arasında güvensiz bir ilişkinin yerleştiğini ifade etti.

Hasan Bülent Kahraman ise Türkiye'de aydın kesimin tarihinin, devletle zıtlaşıp toplumla uzlaşmanın tarihi olduğunu belirtti. Kahraman, Türkiye'de 1960'a kadar münevverden, 1960'tan sonra aydından ve 1990'dan sonra ise artık entelektüel kişinin varlığından söz etmenin mümkün olduğunu söyledi.

Tanıl Bora da sözlerine Ahmet Mithat'ın oğluna nasihatı ile başladı. Mithat oğluna, ya bir şeyi çok iyi öğrenmesini ya da birçok şeyi -zorunlu olarak daha yüzeysel- öğrenmesini ama içinde bulundukları koşullar gereği her şeyi öğrenmesinin daha uygun olduğunu öğütler. Bora, istisnaları olmakla birlikte Cumhuriyet döneminde yaygın ama yüzeysel fikir sahibi olan aydın tipinin hâkim olduğunu ifade etti. Bilginin özerkliği fikrinin Cumhuriyet döneminde kabul görmediğinden söz eden Bora, Mehmet Ali Aybar'ın teorinin özerkliğine verdiği önemi vurgulayarak, Cumhuriyet'in aydın tipi içinde müstesna bir yeri olduğunu, buna rağmen çok iyi bir popülarizatör olduğunu ifade etti.

VAHŞETLE SUSTURULAN KALEMLERE MELODİLERLE SAYGI

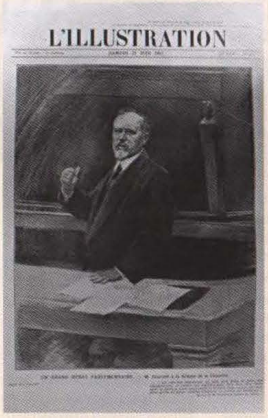
Lübnanlı müzisyen Zad Moultaka, 13 Ekim'de Boğaziçi Üniversitesi'nde bir konser verdi. Müzisyen, konseri öldürülen tüm gazetecilere adadığını açıkladı. İDANS Uluslararası Çağdaş Dans Festivali kapsamında yer alan konserin tüm geliri de bütün dünyada suikaste kurban giden gazetecilerin davalarında kullanılmak üzere bağışlandı. Zad Moultaka'nın kendi bestelerinin seslendirildiği konserde Moultaka'nın dansçı Yalda Younes ile gerçekleştirdiği "No" adlı dans parçası cinayete kurban giden Lübnanlı gazeteci Samir Kassir anısına seslendirildi. Lübnan'ın yetiştirdiği en önemli müzisyenlerden olan Zad Moultaka, çağdaş Batı müziğinin yazım kurallarıyla geleneksel Arap müziğini harmanlayan bir tarza sahip.

HAZIRLAYAN: EDHEM ELDEM

22 HAZİRAN 1912

ENVER BEY'İN KAMPINDA (1)

Hilal-i Ahmer üyelerinin eşliğinde ve Mustafa Kemal'in kumandasındaki subay grubu başkumandan Enver Bey'i selamlamaya geliyor. Geçmiş olaylar, Türk ihtilalinde oynamış olduğu rol, padişahla olan akrabalığı ve şu anki savaşta üstlendiği düzenleyici görevi kendisini Barka'daki Türk ve Arap ordusunun en iyi temsilcisi haline getirmiş.

22 Haziran 1912 tarihli *L'Illustration* dergisinin kapağı.

Derne önlerinde Ayn el-Mansur kampında cülus şenlikleri: Sünusi şeyhleri, çadırında başkumandan Enver Bey'i selamlamaya gelirken. Taş duvarın üzerindekiler İtalyan mermileridir.

Geçtiğimiz üç sayıda *L'Illustration* dergisinin Trablusgarb muhabiri Georges Rémond'nun Barka ve Yeşil Dağ'da Binbaşı Aziz Bey'in kampındaki izlenimlerini oldukça uzun bir şekilde aktarmıştık. Bu ay *L'Illustration* dergisinin bir hafta sonraki sayısında, yani 22 Haziran 1912 tarihli, 3617 numaralı nüshasında aynı muhabirin gene epeyce uzun röportajıyla kaldığımız yerden devam edeceğiz. Bu kez de Rémond Osmanlı ordusunun kamplarında gördüklerini aktarmaktadır, ancak bu defa tasvir ettiği kamp çok daha büyük önem taşımaktadır, zira burası, "Hürriyet Kahramanı" Enver Bey'in -geleceğin Enver Paşa'sı- yönettiği birliklerin mevzilendiği kamptır. Çok sayıda fotoğraf eşliğinde tanıtılan bu kampın diğer ilginç bir özelliği, orada bulunan kumandanların arasında Mustafa Kemal'in de bulunmasıdır. Kısacası, bu ve önümüzdeki birkaç sayıda işleyeceğimiz metinde Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye tarihine damgasını vurmuş olan iki kumandanı henüz kariyerlerinin başındayken bir arada görme fırsatını yakalamış olacağız.

BARKA'DA YOL VE SAVAŞ NOTLARI

Enver Bey'in kampında.
Derne önlerinde cülus şenlikleri.
Ayn el-Mansur kampı.
28 Nisan (1912)

Kamp, birbirinden yaklaşık kırk dakika mesafede, Derne Nehri'nin derin vadisinin ayırdığı iki grup çadıra bölünmüş durumda. Batıdaki ve en önemlisi, tepeler ve yarlardan oluşan engebeli bir araziye dağılmış bulunuyor. Bedevilerin koyu renkli çadırları vadilerin yamaçlarında yer alıyor; erkânı harbin çadırları ise platoda, Enver Bey'in beyaz çadırının etrafında toplanmış. Arazi kurak, gri taşlarla ve zayıf çamlarla eğri büğrü, yabani zeytin ağaçlarıyla kaplı.

Kamptaki faaliyet hemen gözüme çarpıyor. Bu faaliyet Arap ülkelerinde alışık olduğumuz karışık, düzensiz, rengârenk faaliyetten çok farklı. Burada her şeyde akılcı ve düzenleyici bir istemin varlığı hissediliyor.

Dün, 27 Nisan günü, cülus şenliklerine katıldım. Cülus bayramı bu sene İtalyan askerlerinin işgal ettikleri Trablusgarb ve Barka kentlerinde kutlanmamıştır ama bu kentlerin birkaç kilometre mesafesinde kurulmuş olan ve artık kentlerin hiçbir zaman olmadıkları kadar kalabalık ve düzenli olan kamplardaki kadar coşkuyla hiç kutlanmamıştır herhalde.

Gün ağarır ağarmaz, tepelerde ve vadilerdeki bütün çadırlar canlanmaya başladı. Süvariler, piyadeler hazırlanıyor, en güzel cüppelerini giyiyor, şarkı talimi yapıyor, zafer "yuyu"ları çığırmaya uğraşıyor, savaş tablını (davul) hazırlıyorlar. Alaylar gelmeye başlıyor. Dağ yollarıyla kayalık patikalarda şimdiden çılgınca fantazyalar (at üzerinde gösteriler) düzenleniyor.

Gruplar oluşmaya başlıyor; önlerinde, bazıları Kufra'daki Büyük Sünusi tarafından yollanmış tarikat sancakları, üzerinde ay yıldız bulunan kırmızı bayraklar yer alıyor. Hepsinden

Enver Bey ile Mustafa Kemal. Fotoğraf: Kâmil Efendi.

önce, Hilal-i Ahmer üyelerinin eşliğinde ve Mustafa Kemal'in kumandasındaki subay grubu başkumandan Enver Bey'i selamlamaya geliyor. Geçmiş olaylar, Türk ihtilalinde oynamış olduğu rol, padişahla olan akrabalığı ve şu anki savaşta üstlendiği düzenleyici görevi kendisini Barka'daki Türk ve Arap ordusunun en iyi temsilcisi haline getirmiş. Mısır üslubunda süslemeleri olan muhteşem çadırının altında gelenleri karşılıyor. Konuşuyor, savaşın başından beri kaydedilen ilerlemeleri ve kazanılan zaferleri, Türk ve gönüllü askerlerin heyecanının doğurduğu ümitleri, herkesin vatanı korumak için birleşmesi gerektiğini anlatıyor. Avrupa'dan gelen son haberleri okuyor. İtalyan donanmasının Çanakkale Boğazı'ndan püskürtüldüğünü, padişahın meclisin açılışında, Trablusgarb ve Barka üzerindeki hükümranlığını koruyacağına dair söylediklerini aktarıyor. Her taraftan alkışlar kopuyor.

Subayların ardından Sünusi tarikatlarının şeyhleri geliyor. Sayıları yirmi kadar; dervişlere mahsus göbekleri cüppelerini ihtişamlı bir şekilde doldurmuş, patrik gibi sakallarıyla, kocaman sarıkları ve güzel bol elbiseleriyle ağır ağır ilerliyorlar. Araplarda iki tip insan vardır: Bir tarafta kupkuru, derilerinin altında kemikleri sayılan, Arap tazısına benzeyen, ani hareketleri olan, saldırgan, sinirli, devamlı hareket edip bağıran savaşçı; diğer tarafta ise diğeri ne kadar zayıfsa o kadar şişman, diğeri ne kadar hiddetliyse o kadar sakin, diğeri ne kadar esmer, kayış gibi deriliyse o kadar taptaze ve pamuk tenli olan cami ve tarikat adamı.

Ayn el-Man.Sur kampı okulunun çocukları Enver Bey'e takdim ediliyor.

Enver Bey (...) geldiğinde savaşla yanıp tutuşan birçok çocukla karşılaşınca, bir araya getirilip talim ettirilmelerini istemiş. Sonra da bir okul açmaya karar vermiş. (...) Sabahları okumayı öğreniyorlar. Öğleden sonra ise tüfek yerine sopalarla talim yapıyorlar. Ancak bazen onları mükâfatlandırmak için ellerine babalarının tüfekleri de veriliyor.

Enver Bey okulun en küçük çocuğuna soru soruyor.

Ardından, kumandan Enver Bey tarafından Ayn el-Mansur'da kurulan okullarda okuyan çocuklar geliyor.

Bu Enver Bey'in aklına gelmiş olan en iyi fikirlerden biri. Geldiğinde savaşla yanıp tutuşan birçok çocukla karşılaşınca, bir araya getirilip talim ettirilmelerini istemiş. Sonra da bir okul açmaya karar vermiş. Bunlar 1 Mart civarında oluyordu. Çocukların sayısı o kadar hızlı bir şekilde artmış ki, biraz sonra kendilerine iki büyük çadır tahsis edilmesi gerekmiş. Bugün batı kampında sayıları 200'ün üzerinde, doğu kampında ise 60'a ulaşmış. Sabahları okumayı öğreniyorlar. Öğleden sonra ise tüfek yerine sopalarla talim yapıyorlar. Ancak bazen onları mükâfatlandırmak için ellerine babalarının tüfekleri de veriliyor.

Cepheye de gidiyorlar ve subaylar onları bir yerden diğerine emir taşımak veya bilgi almak için ulak olarak kullanıyorlar. İnsan hatların arasında nasıl koşuştuklarını gördükçe hayran kalıyor. Böylece bu garip savaşta küçük çocuklar (bazıları henüz beş-altı yaşında), kadınlar, ihtiyarlar dahil olmak üzere Arap ailelerinin hiçbiri savaş alanından eksik olmuyor.

Bembeyaz gömlek, pantalon ve sarık giyen ve kendi yaşlarındaki küçük çavuş ve onbaşıların kumanda ettiği bütün bu çocuklar gayet düzgün bir askeri nizamda durabiliyor, Türkçe olarak da bir iki nazik söz edebiliyorlar.

Düzenli askerler, cüppe ve mavi püsküllü kırmız fes giymiş milisler, Kabilalar tören için kampa hâkim tepeye dağılmışlar. Her safın önünde ise uzun mavi çarşaf giymiş kadınlar şarkı söyleyip tabl çalıyorlar; şairler şiir okuyor; merabit denilen evliyalar kırmızı bayraklar sallayıp Sidi Abdüsselam ve Sidi el-Mehdi'nin isimlerini çağırıyor, kutsal kitaplardan cümleler okuyorlar. Küçük ağaçların üzerinde meraklı halk sonbaharda ağaçlardaki elmalardan ve altlarında eğilip kırılan dallardan daha kalabalık bir şekilde toplanmışlar. Sanki Hz. İbrahim'in bütün ahfadını taşıyan birer burçak ağacı gibiler.

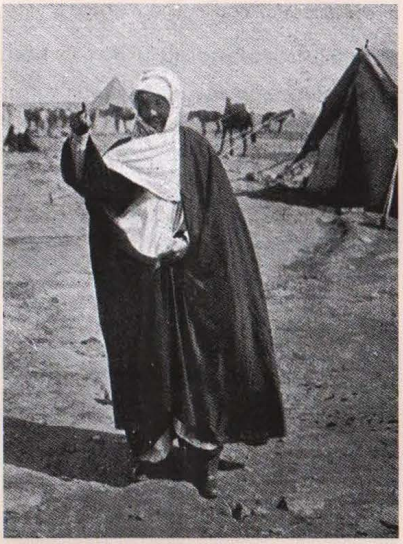
Şeyhlerin oluşturduğu safların arasında kabileler bağırarak ve ateş ederek dörtnala geçiyor, zira Araplardan, törende sessiz olmak ve boşuna barut harcamak dışında her şeyi isteyebilirsiniz.

Başkumandan Enver Bey erkânı harbiniyle birlikte ordunun önüne geçiyor. Tören başlıyor ve kabileler birbiri ardına geçiyor: Barasalar, Hassalar, Ayd Mansurlar, vs. Bu tür görüntüleri çok yazdım. Her defasında da o inanılmaz tavır, ifade, kıyafet çeşitliliğiyle savaşçı ve kahramanca eda, ilk kez gibi heyecan veriyor.

Bu Araplar birkaç aydır disipline uymaya, düzenli hareketlere alışmaya çalıştılar. Ancak hepsi gene de herhangi bir dayatmaya boyun eğmeye alışmamış o özgür insan tavırlarını muhafaza ediyorlar. Ama bugün hepsinde aynı tutku hissediliyor: Liderleri Enver Bey'in gözüne girmek. Bey unvanını onun için fazla düşük görüp kendi şiveleriyle "Enver Başa" deyip duruyorlar. "Ne beyi, ne paşası?" diyordu bana Barasa Araplarından biri, "O bir Kral (Melik)!" Başka birine, "Kimi tercih ediyorsun? Kumandanını mı, büyük Sünusiyi mi?" diye sorduğumda, bir ara düşünüp bana şöyle demişti: "İkisini de aynı derecede seviyoruml" Aralarında dolaşan bir efsaneye göre Kiru vahasında gözden kaybolan büyük evliyaları Sidi el-Mahdi göğe çıkmış, sonra da onları zafere taşımak için Enver Bey'in şahsında tekrar canlanmıştı. Dolayısıyla bugün onu memnun etmek için disiplinli askeri bir düzen sergilemek istiyorlar. Ama her biri de ayrı bir şekilde gözüne girmek istiyor. Kimi elini kalbine ve alnına götürerek onu selamlıyor, kimi ona gülümsüyor, kimi garip bir yüz ifadesiyle çığlık atıyor, kimiyse tabancasını, hançerini veya kılıcını sallıyor. Çocuklar, çökmüş ihtiyarlar, yarı deli merabitler de kendilerini göstermek derdinde ve ellerinde sopalarla, gürzlerle veya hiç olmazsa ellerini havaya kaldırarak önünden askerce bir edayla geçiyorlar.

Toplarla, İtalyanlardan alınan mitralyözler geçmeye başlıyor. Nihayet okul çocukları gayet askeri bir tavırla yürüyor, ardından da önce rahvan, sonra da dörtnala Kabila süvarileri. Süvariler kızıl bir toz bulutunun içinde kaybolup uzaklaşıyor. Artık sadece çığlıklar duyuyorum, arada sırada bir kılıcın parıltısını, bir cüppenin uçuşmasını, düzensiz bir fantazya hareketini, arada hiddetli bir yüzü, mantosunu ısıran veya fesini tutan bir ağzı görebiliyorum.

Tepeyi büyük bir bulut kaplıyor. Askerler kampa dönüyor, çadırların arasından geçiyorlar. İleride toplar Derne istikametinde ateş ediyor. Bingazi Mebusu Ömer Mansur Paşa kabilelere sesleniyor. Her yandan büyük bir çığlık kopuyor: "Allah yunsur es-Sultan" (Allah padişahı muzaffer kılsın!).

Ömer Mansur Paşa Araplara seslenirken.

Bingazi Mebusu Ömer Mansur Paşa'yı dinleyen bir Arap kabilesi.

ABDÜLKADİR VE İBRAHİM TEVFİK EFENDİ

YARGI KARŞISINDA İKİ ŞEHZADE

YRD. DOÇ. DR. CEVDET KIRPIK

Yaver Binbaşı Mahmut Bey, Şehzade İbrahim Tevfik Efendi'ye Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın tezkeresini getirmişti. Buna sinirlenen şehzade silahını yavere doğrulttu ve ateş etti. İbrahim Tevfik Efendi'nin hadisesinden yaklaşık iki yıl kadar önce de, amcasının oğlu Abdülkadir Efendi emniyet birimleri ile sadaret ve saray arasındaki bazı yazışmaların konusu olmuştu. Emniyet birimleri padişaha ve sadrazama, şehzadenin içeriği suç teşkil edebilecek faaliyetlerinden bahsediyorlardı.

Şehzade Mehmed Abdülkadir, Sultan Abdülhamid'ın oğlu, Başyaver Şeker Ahmed Ali Paşa'nın kucağında.

Vesikalı Karşıputo, Bahattin Öztuncay.

Yaver Binbaşı Mahmut Bey, Şehzade İbrahim Tevfik Efendi'ye Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın tezkeresini getirmişti. Buna sinirlenen şehzade silahını yavere doğrulttu ve ateş etti.[1] Hürriyet kahramanı, başkomutan vekili ve imparatorluğu adeta avucunun içinde tutan paşanın yaveri bir şehzade tarafından vurulmuş, belki de bir gün imparatorluk tahtına oturacak olan şehzade suç işlemişti. Şehzade yargılanacak mıydı? Yargılanacaksa kim tarafından, hangi kanuna göre ve nasıl yargılanacak, hangi cezaya çarptırılacaktı?

İbrahim Tevfik Efendi'nin hadisesinden yaklaşık iki yıl kadar önce, amcasının oğlu Abdülkadir Efendi emniyet birimleri ile sadaret ve saray arasında bazı yazışmaların konusu olmuştu. Emniyet birimleri, padişaha ve sadrazama şehzadenin içeriği suç teşkil edebilecek faaliyetlerinden bahsediyorlardı. Yazışmalara bakılırsa, devrine göre yine bir padişah namzedinin işlediği suçtan dolayı yargılanması söz konusu olabilecekti. Şehzade uygunsuz mahallere gidiyor, içki içiyor ve kadınlarla düşüp kalkıyordu.[2]

Faaliyetleri emniyet birimlerinin dikkatini çeken Abdülkadir Efen-

di II. Abdülhamid'in oğlu olup, 16 Ocak 1878 tarihinde Bidar Kadın Efendi'den doğmuştu.[4] Şehzade, II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı bahçesindeki Ihlamur Kasrı'nda 1880'de faaliyete soktuğu Şehzadegan Mektebi'ne devam etmişti. Mektep, ilköğretimden yükseköğretime kadar

dan mensupları da aralıklarla saraya gelmekte ve padişahı tebrik etmekteydiler. Şehzadeler, sultanlar, sultanzadeler ve damad-ı şehriyari unvanı taşıyan hanedan damatları... Fakat Abdülhamid'in çocuklarından yaşları küçük olan Abdürrahim ile Nurüddin efendilerin[5] haricindekiler

daha serbest hareket etmelerine yol açtı.[11] Ülkedeki hürriyet havasından eski padişahın çocukları da yararlanmaktaydı. 31 Mart Vakası'ndan sonra şehzadeler içerisinde en serbest hayat yaşayan, aşırılıklar yapan,[12] yapıp ettikleriyle saraya zor anlar yaşatan ise Abdülkadir Efendi olmuştu.

Faaliyetleri emniyet birimlerinin dikkatini çeken Abdülkadir Efendi II. Abdülhamid'in oğlu olup, 16 Ocak 1878 tarihinde Bidar Kadın Efendi'den doğmuştu. Şehzade, II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı bahçesindeki Ihlamur Kasrı'nda 1880'de faaliyete soktuğu Şehzadegan Mektebi'ne devam etmişti. Padişah oğlu olduğu için itibarlıydı ve maddi bakımdan da durumu nispeten iyiydi.

olan geniş evreyi içeren bir müfredata sahip olduğundan şehzade burada uzun süre eğitim görmüş, yerli ve yabancı seçkin öğretim kadrosundan dersler almıştı.[6]

Abdülkadir Efendi, başta aldığı eğitimin kalitesi olmak üzere birçok hususta hanedan üyesinin çoğuna göre daha şanslıydı. Babasının padişahlığı döneminde diğer kardeşleri gibi rahat bir hayat sürmekteydi. Padişah oğlu olduğu için itibarlıydı ve maddi bakımdan da durumu nispeten iyiydi. Abdülhamid ve ailesinin talihi önce II. Meşrutiyet'in ilanı ve ardından 31 Mart Vakası'yla değişiverdi. Padişah, tahttan indirilmesinin hemen ardından aile bireylerinin bir kısmıyla birlikte Selanik'te Alâtini köşkünde ikamete mecbur tutuldu.[7] Yaşı büyük olan şehzadeler ise İstanbul'da kaldılar. İstanbul'da kalan veya sonra İstanbul'a dönen şehzade ve sultanların çoğu, yeni padişah ve babalarının tahttan inmesine neden olanlara karşı sürekli bir tavır içinde oldular. 31 Mart Vakası'nı müteakip tahta geçen Mehmet Reşad'ın sarayına İttihad ve Terakki önderlerince Mabeyn Başkâtibi olarak atanan ünlü yazar Halit Ziya Uşaklıgil, II. Abdülhamid'in çocuklarının yeni yönetime karşı tavırlarına dair canlı anlatımlarda bulunmaktadır.

Uşaklıgil'in anlattığına göre, cülusun ardından birçok kesim gibi hanehiçbir vesile ile amcalarını görmek üzere saraya gelmediler. Çocuklar, "(...) bu ziyarete babalarına karşı bir çeşit hıyanet gözüyle bakarak, amcalarını görmeğe lüzum duymamışlardı." Bunun üzerine Mehmet Reşad, Uşaklıgil'i sabık padişahın şehzade ve sultanlarının hal ve hatırlarını sormak ve bir ihtiyaçlarının olup olmadığını öğrenmek üzere görevlendirdi. Ziyaret edilen şehzadelerin çoğu Uşaklıgil'i hoş karşılamadı, ziyaretler çok kısa sürdü. Şehzadeler sinirli görünüyordu. Sultanlar da benzer şekilde davrandılar.[9] Şehzade ve sultanların bu tavırları gerek yeni padişahın ve gerekse padişahı tahta geçiren İttihad ve Terakki Partisi yöneticilerinin dikkatinden kaçmadı. Belki de ileride onlara karşı sert davranılmasında eski padişahın çocuklarının bu tutumlarının da etkisi olacaktı.

II. Abdülhamid'in tahttan inmesi, çocukların babalarını destekleyici tavırları dışında farklı davranış sergilemelerine de neden oldu. Padişahın çocukları daha önce Yıldız Sarayı'nda otururlardı. "Sultan Hamid'in şiddetli disiplini bunlara da şamil olduğu için halk arasında gezip dolaşamazlardı." Şehrin muhtelif yerlerine nadiren, ancak izin alarak gidebilirlerdi. Fakat gidişlerinden dönüşlerine kadar gittikleri yerler padişaha derhal bildirilirdi.[10] II. Abdülhamid'in tahttan inmesi, çocukların eskiye oranla

Sultan Abdülmecid'in sülalesinden Mehmed Burhaneddin Efendi'nin oğlu Şehzade İbrahim Tevfik.

Vasilaki Kargopulo, Bahattin Öztuncay

Şehzadenin aşırılıklarıyla ilgili olarak 1914 baharında bir dizi yazışma oldu. 15 Mart 1914 tarihinde İstanbul Polis Müdür-i Umumisi imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazıda; Abdülkadir Efendi'nin uygunsuz mahallere gittiği haber verilmekteydi. Burada şehzadenin Şubatın 25. gecesi zevali saat sekiz kararlarında Küçük Parmakkapı 3 numaralı "hanede sakin metresi Arkiro? nam kadının hanesinde bir müddet kalarak saat 10'da mezkur haneye gelen ağası ile birlikte arabaya rakiben Beşiktaş cihetine gittikleri (...)" dile getirilmişti. Edinilen istihbarata göre bu kadın "elyevm" Feneryolu'nda şehzadenin evinde bulunuyor ve ara sıra eğlen-

ce tertip ediyordu. Durum saraya ve Dahiliye Nezareti yazısıyla sadarete bildirildi.[13]

İlginç bir şekilde, yazışmalardan yaklaşık 45 gün kadar önce tam da bu konulara dair bir padişah iradesi çıkmıştı. İradede hanedan mensuplarının hal, hareket ve tavırlarına dikkat etmeleri gerektiği hususu işleniyor, dikkat edilecek konulara uzun uzadıya değiniliyordu. İrade, "Hanedan-ı saltanat aza-yı kiramının enzar-ı nasda muhafaza-yı vekar ve şerefleri pek ziyade şayan-ı itina olmasına binaen bu kaziyye-i mühimmenin teyid ve tevsikine ve hükm-ü nizamın tamamen tatbikine medar olmak üzere (...)" çıkarılmıştı. Buna göre şehzadelerin "(...) otel, gazino, kafe, lokanta ve birahane gibi yerlere ve su-i zannı davet edebilecek mahallere asla gidememeleri ve umumi mesirelerde halkın arasına sokulup vakar ve itibarlarına münafi ahvalden ictinab etmeleri ve tiyatro, balo ve sinematograf misillü lübiyat mahallerine dahi (...)" gitmemeleri isteniyordu. Yine "ahlak ve mevkii itibariyle şeref ve haysiyetleriyle mütenasip olmayacak eşhası kabulden tevakki eylemeleri (..)" emrediliyordu.[14]

İradenin Abdülkadir Efendi'nin hal ve hareketine dair şikâyetlerin resmi yazışmalara konu olduğu zamanın öncesine denk gelmesi bir tesadüf müydü? Şehzadenin dikkat çeken tavırları birdenbire ortaya çıkmamıştı. Konu muhtemelen saray tarafından bilinmekte, çıkarılan iradeyle bunun önüne geçilmeye çalışılmaktaydı. Şehzade, davranışlarına dikkat etmesi konusunda uyarılıyordu. Gerçi iradenin çıkarılışı sadece bu şehzadenin ihtarı ile ilgili değildi. Mehmet Reşad'ın tahta geçmesiyle padişahın çocuklarında da büyük bir değişim görülmüştü. A. Refik Altınay'a göre, "son devrin şehzadeleri içinde en kötü hatıralar bırakanlar, Sultan Reşad'ın şehzadelerinden Ömer Hilmi ve Ziyaettin efendilerdi. Bunlar adeta birer şehir külhanbeyisi gibi yetiştirilmişlerdi. Bilhassa babaları saltanat makamına gelir gelmez, Beyoğlu'nun adi sefahat evlerine postu sermişler; bu yüzden de ecnebiler arasında birçok dedikodulara sebebiyet vermişlerdi." Ziyaettin Efendi'nin adı aşağı tabakaya mensup kadınlarla anılıyordu.[15]

Öyle anlaşılıyor ki, bir kısım hanedan üyesinin hal ve hareketleri saray ve hükümet çevrelerinde rahatsızlık yaratıyor, bu da uyarıların gelmesine yol açıyordu. Aslında bu ilk uyarı değildi. Bir süre önce de hanedan mensuplarının "Hâl ve Mevkileri İle Vazaifini Tayin Eden" bir nizamname yayımlanmıştı.[16] Burada da birtakım kurallara değiniliyor, bunlara uyulması isteniyordu. Nizamnamenin 17. maddesine göre; hanedan-ı saltanat üyeleri ağırbaşlılıklarını ve haysiyetlerini ihlal edebilecek her türlü hareket ve sözden kaçınmakla yükümlüydüler. Bunun denetçiliğini ise padişah yapmaktaydı. Bu husus nizamnamenin birinci maddesinde şu şekilde dile getirilmişti: "Zat-ı hanedan-ı padişahi hanedan-ı hümayunlarının bilcümle azası üzerinde bir teftiş ve nezaret ve inzibat hak ve salahiyetini haiz olup bunun da başlıca ahkamı iş bu nizamname ile tayin olunmuştur."

Şu halde 1 Şubat 1914 tarihli irade, söz konusu nizamnamenin kapsamını genişletmek ve açıklamak amacını taşımaktaydı. Zira iradenin, "Nizamname-i mahsusunda masruh olduğu vechile (...) hükm-ü nizamın tamamen tatbikine medar olmak üzere (...)" çıkarıldığı vurgulanıyordu. Ne nizamname hükümleri ne de iradedeki uyarılar şehzadenin davranışlarını engellemeye yeterli geldi. Şehzade eğer bu uyarıları dikkate almaz, ihlal ederse ne olacaktı? Dahiliye Nezaretinden sadarete ve polis müdür-i umumisinden baş kitabete yazılan tezkereler, nizamname çerçevesinde oluşturulan Hanedan Umurunun Rüyetine Mahsus Meclis'te ele alındı. Meclis üyeleri şehzadeye, Beyoğlu'ndaki uygunsuz mahallere gitmek, burada Arkiro? adındaki kadının evinde bulunmak ve kadını kendi evine getirerek eğlence tertip etmek fiillerinden dolayı "altı ay müddet(le) ikametgâhından" çıkmama cezası verdi.[17]

Şehzadeye ceza, söz konusu nizamnamenin 19. maddesi uyarınca verildi. Çünkü maddenin 4. fıkrasına göre, "Hanedan-ı saltanat azasından biri kendi haysiyetini münhal veya vazaifine mani bir hal ve harekette bulunduğu takdirde (...) Bir seneyi tecavüz etmemek üzere ikametgâhından çıkmasını men" cezası verilecekti. Abdülkadir Efendi'nin davranışı, nizamname maddesinin ifadesiyle "kendi haysiyetini münhal veya vazaifine mani bir hâl ve hareket" olarak değerlendirilmişti. Madde hükmüne göre buna padişahın bizatihi kendisi karar verecekti. Ancak konu, yine nizamname çerçevesinde oluşturulan Hanedan Umurunun Rüyetine Mahsus Meclis'te ele alındı ve cezayı meclis verdi.[18]

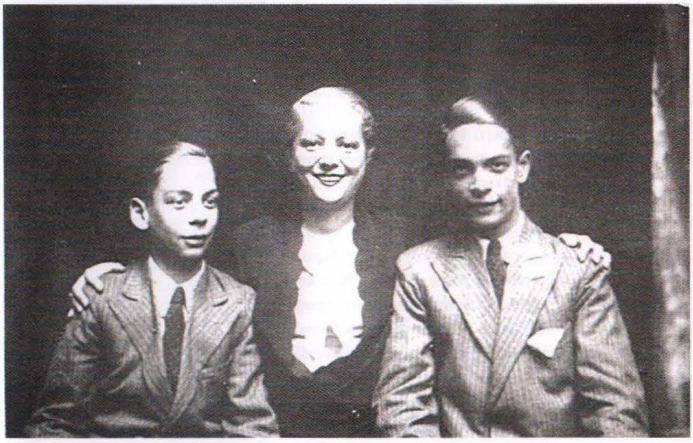
Şehzadeler İstanbul yatında, 1909 sonbaharı. Sağdan sola oturanlar: Mehmed Seyfeddin, Abdülmecid, Mehmed Vahdeddin, Mehmed Ziyaeddin, İbrahim Tevfik. Ayaktakiler: Mehmed Cemaleddin, Ömer Hilmi, Mahmud Necmeddin, Ahmed Nihad, Mehmed Abdülhalim, Osman Fuad, Ömer Faruk. Fotoğrafta, Sultan II. Abdülhamid'in 5 oğlu hariç, o dönemde 11 yaşın üzerinde olan şehzadeler yer alıyor.

Aksi belirtilmedikçe fotoğraflar Ali Vasıb Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtıralı Vatan ve Menfada Gördüklerim ve İşittiklerim*, kitabından alınmıştır.

Bu ceza uygulandı mı? Meclisin cezayı takdir ettiği tarih olan 22 Mart 1914'ten 34 gün sonra af kararının çıktığı görülmektedir. 25 Nisan 1914 tarihli irade şehzadenin affı ile ilgiliydi. Hanedan Umurunun Rüyetine Mahsus Meclis'in, hünkârın tahta geçiş yıldönümü münasebetiyle şehzadenin affını teklif etmesi üzerine,[19] padişah nizamnamenin kendisine verdiği cezaları affetme yetkisini kullandı (madde: 23). Bu durum, cezanın uygulanmış olabileceği yönündeki düşünceyi kuvvetlendirmektedir.

Padişahın çocukları daha önce Yıldız Sarayı'nda otururlardı. "Sultan Hamid'in şiddetli disiplini bunlara da şamil olduğu için halk arasında gezip dolaşamazlardı." Şehrin muhtelif yerlerine nadiren, ancak izin alarak gidebilirlerdi. Fakat gidişlerinden dönüşlerine kadar gittikleri yerler padişaha derhal bildirilirdi. II. Abdülhamid'in tahttan inmesi, çocukların eskiye oranla daha serbest hareket etmelerine yol açtı.

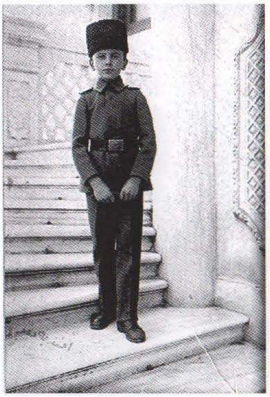
İkametgâhının dışına çıkmama cezasına çarptırıldığında şehzade 36 yaşında olup, uygulamadaki veraset hukuku, yani ekber ve erşed sistemi kuralına göre tahta geçme bakımından 9. sıradaydı.[20] Tahta geçmesi muhtemel olan bir şehzade, nizamname hükümleri vasıtasıyla cezalandırılarak yola getirilmeye çalışılıyordu. Yaşı dikkate alındığında şansı azdı belki ama velev ki taht sırası kendisine gelirse yalnız padişah olmakla kalmayıp, halife unvanını da alacaktı. Davranışlarında babasının tahttan indirilmesine duyduğu tepkinin etkisi var mıydı bilinmez ama devralınacak muhtemel görevin hassasiyeti ile ailenin toplum nezdindeki itibarını koruma kaygısı şehzadeye ceza verilmesinde etkili olmalıdır.

Abdülkadir Efendi'nin dördüncü zevcesi Macide Hanımefendi ile oğulları Şehzade Alaeddin (solda) ve Şehzade Necib Ertuğrul efendiler. Budapeşte, yaklaşık 1930.

Gerçekten de devrin padişahında hanedan mensuplarının saygınlığını artırmaya yahut muhafazaya yönelik bir çabayı hissetmek mümkündür. Bu amaçla 1 Şubat 1914 tarihli iradede hanedan üyelerinin sosyal hayata katılmaları engellenmek istenmiyordu. Halkın arasına karışmalarının onlara itibar kaybettireceğine inanılmaktaydı. Yine muhtemelen, eğitimlerinin yetersizliği ve kapalı bir hayattan dolayı insan ilişkileri konusunda tecrübe eksikliğinin bulunması benzer endişelere yol açmaktaydı. Hanedanın itibarını muhafaza ya da yükseltme gayesine matuf olarak "Şehzadegan hazeratının şehir dâhilinde ve civarında" bir yerden başka bir yere giderken "kira araba ve kayığı ile otobüs ve elektrikli tramvaylara binmeleri (...)" de yasaklanmıştı. "Şimendiferlerle Şirket-i Hayriye ve Seyr-i Sefain İdaresi vapurlarına rakib oldukları takdirde kendilerine ayrıca bir kompartıman yahut bir Umumiliği'nden gönderilen yazıda yine şehzadenin nizamname hükümlerine aykırı davranışından bahsediliyordu. Yazıya göre, şehzade 23 Temmuz cumartesi gecesi Fenerbahçe'de Aleksander adlı bir şahsın evinde, onun eş ve kızlarıyla birlikte içki içmiş ve geceyi orada geçirmişti. Bu durum emniyet birimleri tarafından yapılan "tarassut" neticesinde anlaşılmıştı. Polis yetkililerine göre Aleksander'ın evine giden sadece Abdülkadir Efendi değildi. Eve Aleksander'ın kızlarıyla "münasebat-ı gayri meşruada bulunmak maksadıyla birçok kimselerin devam etmekte olduğu" haber veriliyordu.

Yazının sonunda, şehzadenin adı geçen eve gidip evin sofasında içki içtiği ve bazı gecelerini de orada geçirdiği bir kez daha belirtilmişti.[22] Yazı, bir gün sonra Dahiliye Nazırı Talat Paşa'dan "mahrem" ibaresiyle Sadrazam Said Halim Paşa'ya iletildi. Burada şehzadenin "bu gibi ahvalden dolayı mukaddema Hanedan-ı Saltanat Meclisince altı mah hanesinde ikamete mahkûm edilmesine rağmen" söz konusu yere gitmekte olduğu vurgulanıyordu.[23]

Abdülkadir Efendi'nin oğlu Mehmed Orhan Efendi.

Şehzade İbrahim Tevfik Efendi'nin son eşi Hayriye Hanım (en solda). Diğerleri soldan sağa: Prens Abbas Hilmi Paşa, Prenses İkbal, Ali Vâsıb Efendi, Neslişah Sultan ve Miss Benet (dadı), İsviçre, Ağustos 1949.

Enver Paşa (en sağda) ve ailesi, İstanbul 1918. Sultan Abdülmecid'in gelini Ayşe Tarzıter Hanımefendi (oturan), sağında kızı Naciye Sultan, solunda oğlu Şehzade Mehmed Şerafeddin Efendi. Naciye Hanım ve Enver Paşa'nın kızı Mahpeyker Hanımsultan büyükannesinin kucağında.

İlk cezanın üzerinden iki yıldan biraz fazla zaman geçmesine rağmen Abdülkadir Efendi cezaya sebep olan fiili tekrar etmişti. Cezai müeyyide onun hareketlerine sınır koyamamıştı. Bu durum "pek hovarda meşrep bir zat"[24] olan şehzadenin sağlıklı bir aile düzenine sahip olmadığını gösteriyordu. 1913'e kadar üç kez evlenmiş, bu tarihte saraya rağmen dördüncü evliliğini gerçekleştirmişti. Şehzade, izinsiz evlendiği için maaş indirimi cezasına çarptırılmış, öte yandan eşi ve ondan doğan çocukları da hanedan mensubu olarak kabul edilmemişti.[25] Aile ilişkileri bakımından fırtınalı bir dönem yaşayan Abdülkadir Efendi, bu hareketinden dolayı nasıl bir muameleye tabi tutulacaktı? Haber, Hanedan Umurunun Rüyetine Mahsus Meclis'in bir üyesi olan sadrazama kadar ulaşmıştı. Konuyla ilgili mevcut belgelerdeki bilgiler bu kadarla sınırlı. Fakat yukarıda söz konusu edilen nizamname hükümleri ihbarın sadarete gittiği tarihte yürürlükte bulunmaktaydı.

II. Meşrutiyet'ten sonra imparatorluğun uğradığı felaketin benzeri Osmanlı hanedanının ve bilhassa II. Abdülhamid'in ailesinin de başına gelmiş, geleceğin muhtemel padişahı ve halifesi birtakım ahlaki sorunlar yaşayarak hem kendisinin ve hem de hanedanın itibarını sarsıcı faaliyetten geri kalmamıştı. Şehzadenin hareketli geçen hayatı hüzünlü bir şekilde sona erdi. Abdülkadir Efendi, hanedan üyelerinin yurtdışına çıkarılması kararının alınmasıyla birlikte Budapeşte, Viyana ve Sofya'da bulundu. Viyana'da maceralarla dolu bir hayat yaşayıp, barlarda kemancılık yaparak hayatını kazandı.[26] Budapeşte'de bir orkestraya girerek birinci kemancılık yapmasına rağmen son durağı olan Bulgaristan'da kemanını bile satmak zorunda kaldı. Kız kardeşi Ayşe Osmanoğlu, Kral Boris'in ona yardım maksadıyla kantarcılık işi verdiğini, ülkede hayatını bu şekilde idame ettirdiğini belirtmektedir. Şehzadenin hayatı II. Dünya Savaşı sırasında bir sığınakta meydana gelen panik sırasında sona ermiştir.[27]

Abdülkadir Efendi davranışlarından dolayı devletin üst düzeyindeki yöneticilerin dikkatini çekmişti. Göze batmasında, muhtemelen II. Abdülhamid'in oğlu olmasının etkisi vardı. Belki de şehzadenin davranışları İttihad ve Terakki'nin bir anlamda eski padişahtan öç almasına vesile olmuştu. İttihad ve Terakki yöneticileriyle sürtüşme yaşayarak onların dikkatini çeken bir başka şehzade de İbrahim Tevfik Efendi'ydi. İki şehzadenin yargılanma dışında da kaderlerinin kesiştiği noktalar vardı. İbrahim Tevfik Efendi'nin kim olduğunu ortaya koyduktan sonra, şehzadenin işlediği suça ve yargılanmasının detaylarına değinelim.

İbrahim Tevfik, II. Abdülhamid'in kardeşi Mehmed Burhaneddin Efendi'nin oğluydu. 24 Eylül 1874'te doğdu.[28] Babası doğumdan iki yıl sonra öldüğünde başka kardeşi yoktu. Çok sevdiği kardeşinin oğlu olan şehzadeye II. Abdülhamid özel bir ilgi göstererek onu Yıldız Sarayı'na aldı. Birçok şehzadeye göstermediği lütfu göstererek kendi oğullarıyla birlikte Şehzadegan Mektebi'ne gönderdi. Şehzade burada seçkin hocalardan dersler alarak kaliteli denebilecek bir eğitim sürecinden geçti. İbrahim Tevfik, Abdülkadir'in yanında II. Abdülhamid'in diğer şehzadeleri olan Mehmet Selim, Ahmet ve Burhaneddin'le okul arkadaşlığı yaptı. Padişah, eğitiminin kaliteli olması için onunla kendi çocukları gibi yakından ilgilendi.[29]

Vaktiyle çok iyiliğini gördüğü amcasının İttihad ve Terakki tarafından tahttan uzaklaştırılması, muhtemelen II. Abdülhamid'in çocukları gibi

onu da üzmüştü. Padişahın tahttan indirilmesiyle imparatorluk art arda savaşlara girdi, büyük toprak kayıplarına uğradı. Yıl 1916'ydı ve yine ağır bir savaş dönemi yaşanıyordu.

İşte böyle bir ortamda İbrahim Tevfik Efendi'nin yargılanmasına yol açan gelişme ortaya çıktı. Şehzade İbrahim Tevfik Efendi'nin ailesiyle ilgili bir mesele vardı. Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın yaveri Bahriye Binbaşısı Mahmut Bey, konuya dair yazılmış olan tezkerenin cevabını almak üzere şehzadenin evine gitti. Aralarında çıkmış olması muhtemel bir tartışma sonrasında şehzade silahını yavere doğrultarak ateş etti. Mermilerden bir tanesi yaverin boynuna isabet ederek yaralanmasına sebep oldu.[30] Bunun üzerine Enver Paşa'nın müracaatıyla Padişah Mehmet Reşad olay hakkında gerekli tahkikatın yapılması için girişimde bulundu.[31] İşin ilginç yanı, Enver Paşa Hanedan Umurunun Rüyetine Mahsus Meclis'in üyelerinden biriydi. Durumun mecliste görüşülmesi halinde onun tutum, tavır ve oyu, kararı şu ya da bu şekilde etkileyecekti. Dönemin özelliği itibariyle meselenin neticelenmesinde Enver Paşa'nın mutlak irade sahibi olacağı muhakkaktı.

Padişahın emri üzerine gerekli tahkikatı Adliye Nezareti yaptı. Şehzadenin ifadesine başvuruldu. Nezaret tezkeresi 15 Nisan 1916'da sadarete, oradan da padişaha sunuldu. Konu bizzat padişah tarafından mı yoksa meclisçe mi karara bağlanacaktı? Meclis gündeminde tartışılacaksa, Harbiye Nazırı sıfatıyla yaveri yaralanan Enver Paşa üye olarak katılacak mıydı? Şehzadenin fiili, hangi mevzuat hükümlerine göre değerlendirilecekti?

Padişah, mevcut belgelere göre yaralama olayını ilginç bir şekilde, Abdülkadir Efendi'nin davasının aksine meclis gündemine getirmeden kendisi karara bağladı.[32] Anlaşıldığı kadarıyla şehzadenin gerçekleştirdiği fiilden dolayı muhatap olacağı mevzuat sadece 1913'te çıkarılan nizamnameydi. Fakat nizamname doğrudan bu konuya dair ceza öngörmemekte, ancak birtakım eylemleri içine alabilecek genel ifadeler barındıran maddeler içermekteydi. Nizamnamenin 17. maddesinde; "hanedan-ı saltanat azası vak' ve haysiyetlerini ihlal edebilecek her (...)" türlü söz ve davranıştan kaçınmak ve "(...) umumiyet üzere millet ve hükümete karşı da bitarafane hayırhahlık göstermek ve kavmiyet veya fırka münazaatına her güne mülahazattan ve nüzzar-ı mesulenin faaliyet-i siyasiye-i idariyesini sektedar edebilecek her türlü efal ve akvalden tevakki ve ictinab etmek vazifeleriyle mükellef tirler,"

Hanedan mensuplarının saygınlığını artırmak yahut muhafaza etmek için, 1 Şubat 1914 tarihli iradede hanedan üyelerinin sosyal hayata katılmaları engellenmek isteniyordu. Bu engellemede eğer başka bir düşünce yoksa, ya hanedan mensuplarının sergileyecekleri tavır ve davranışlarına güvenilmemekte ya da sadece çok fazla göz önünde bulunmanın onlara itibar kaybettireceğine inanılmaktaydı.

Abdülkadir Efendi'nin orta yaşlarında çekilmiş bir fotoğrafı.

Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)*, Selçuk Yayınları, Ankara, 1986.

Denmekteydi. Şu halde şehzadeler herhangi bir nazırın görevini yapmasına engel olabilecek söz ve fiillerden kaçınacaklardı. Bir de yukarıda içeriği zikredilen ve Abdülkadir Efendi'ye ceza verilmesine istinat teşkil eden meşhur 19. madde vardı.

Tamamlanan tahkikatta, şehzadenin yaveri öldürme kastında olmadığı, ateş etme sebebinin sadece korkutma amaçlı olduğu sonucuna varıldı. Buna rağmen şehzadenin girişimi tamamen görmezlikten gelinmedi. Tahkikat evrakını inceleyen padişah, "efendi-i müşarünileyhin mütesaddi olduğu fiilin derecesine göre 6 ay müddetle ikametgâhında hapsine" karar vererek durumun adı geçen şehzadeye bildirilmesini emretti.[33] Şehzade, 19. maddenin 4. fıkrasına dayanılarak ev hapsi cezasına çarptırılmış, ceza verilmesinde 17. maddede sıralanan birtakım yasaklara aykırı davranış da dikkate alınmıştı.

Mevcut belge ve bilgilerden cezanın uygulanıp uygulanmadığı anlaşılamamaktadır. Buna rağmen yine Abdülkadir Efendi gibi padişahlık ve hilafet makamına oturma ihtimali olan bir hanedan üyesinin subay yaralaması ve bundan dolayı ev hapsine çarptırılması ilginç bir gelişmeydi. Hatta İbrahim Tevfik[34] Abdülkadir Efendi'den dört yaş büyük olup,

padişahlık şansı bakımından bir üst sırada bulunmaktaydı.

Sonuçta, sebebi ne olursa olsun çöküş aşamasındaki imparatorluğun padişah adayları farklı nedenlerden dolayı, yönetimin getirmiş olduğu düzenlemelere aykırı hareket etmiş ve ceza almışlardı. Cezalar ve çeşitli yasal düzenlemeler, hanedanın bir kısım halk ile yöneticiler nezdinde itibar kaybını engelleyememişti. Hanedan mensuplarından bazılarının ahlaki konulardaki zafiyeti belki de saltanatın kaldırılması düşüncesinin filizlenmesine yardım etmişti.

Şehzadelerin yargılanma sebepleri ve aldığı cezalar bir yana, tabi oldukları hukuki mevzuat ile yargılanma usulleri de ayrıca dikkate değerdir. Şehzadeler ceza hukuku bakımından normal tebaanın tabi olduğu yasal mevzuata tabi değillerdi. Osmanlı hanedanı için hazırlanan nizamname, bugünkü anlamda bir iç disiplin yönetmeliği olarak algılanabilir. Nizamname içeriği, sahip olunan haklar ve yükümlülükler bakımından hanedan mensuplarının herhangi bir vatandaş ya da devlet görevlisinden farklı, ayrıcalıklı ve bir bakıma da üstün yönünü ortaya koyar.

Şehzadelerin yargılanmasında dikkat çekici bir başka husus da yargılamanın ya ihbara istinaden yahut da tahkikat neticelerine göre yapılmasıdır. Çünkü Abdülkadir Efendi emniyet istihbaratına, İbrahim Tevfik Efendi ise Adliye Nezareti soruşturması evrakına göre yargılanmıştı. Cezalar da huzura çağrılarak vicahen değil, mevcut bilgi ve belgeler üzerinden gıyaben verilmişti.

CEVDET KIRPIK
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM FAKÜLTESİ

DİPNOTLAR

1 *BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). İ.DUİT (Dosya Usulü İradeler).* 4/39 (Dosya no: 4, Gömlek no: 39). 13 Nisan 1322/26 Nisan 1916.

2 *BOA. DH.KMS (Dahiliye Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri).* 17/23 Lef: 2. 2 Mart 1330/15 Mart 1914; *BOA. DH.KMS.* 17/23 Lef: 1, 4 Mart 1330/17 Mart 1914

3 *BOA. İ.DUİT.* 5/116. 6 Ağustos 1326/19 Ağustos 1911.

4 *BOA. İ.DUİT.* 5/110, 18 Teşrinisani 1326/1 Aralık 1910; *BOA. İ.DUİT.* 5/111. lef: 2. 21 Teşrinisani 1326/3 Aralık 1910

5 *BOA. Y.EE (Yıldız Esas Evrakı).* 72/131. 22 Cemaziyelahir 1297/31 Mayıs 1880

6 *BOA. Y.PRK.SGE (Yıldız Perakende Evrakı-Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Arzuhalleri).* 5/25, Lef: 3; 5/104, Lef: 2, 11 Muharrem 1311/25 Temmuz 1893; *BOA, Y.PRK.MF (Yıldız Perakende Evrakı-Maarif Nezareti Maruzatı).* 2/78, Lef: 1, 11 Zilkade 1310/27 Mayıs 1893. Padişah, şehzadelerin eğitimini belirli aralıklarla aldığı rapor veya kamelerle takip etmekte, kaliteli bir eğitim için gayret göstermekteydi. Şehzadelerin eğitimi hakkında daha geniş bilgi için bkz Cevdet Kırpık. "Şehzade Eğitimini Çağdaşlaştırma Teşebbüsleri", *Belleten*, sayı: 261, Ağustos 2007, s. 575-612.

7 Padişahla birlikte Selanik'e padişahın eşleri, kızları Şadiye, Ayşe ve Refia sultanlar, yaşları henüz küçük olan oğulları Abdürrahim Efendi, Abid Efendi ile hazinedar, hademe ve bendegan gibi saray görevlileriyle birlikte toplam 24 kişi gitmişti. Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)*. Ankara, 1986, s. 157 158. II. Abdülhamid'in Selanik'te mecburi ikamete tabi tutulması ve yanında gideceler hakkında bkz. *Son Vak'anüvisi Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*. Hazırlayanlar: Bayram Kodaman-M. Ali Ünal. Ankara, 1996, s. 60-65.

8 Bu sırada, 14 Ağustos 1894 doğumlu olan Abdürrahim Efendi 15, 22 Haziran 1901 doğumlu olan Ahmet Nuruddin Efendi ise 8 yaşında idi *BOA. İ.DUİT.* 5/116, 6 Ağustos 1333/6 Ağustos 1917

9 H. Ziya Ülkügil, *Saray ve Ötesi*. İstanbul, 1965, s. 32-39, 139

10 A.R (Ahmet Refik Altınay), "Son Devrin Osmanlı Şehzadeleri Ne Hallere Düştüler?", *Resimli Tarih*, sayı: 12, 1950, s. 481

11 Padişahlığı sırasında II. Abdülhamid, kendi çocuklarının yanında hanedanın bütün erkek üyelerinin yapıp ettiklerini, günlük faaliyetlerini yakından takip etmekteydi. *BOA, Y.PRK.AZJ (Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller)*. 17/42, 24/Z /1297/ 27 Kasım 1880; 11/40, 19/Ş /1303/ 23 Mayıs 1886; 13/39, 13/Za/1305/ 22 Temmuz 1888; 14/42, 08/M /1306/ 14 Eylül 1888; 14/44, 11/M /1306/ 17 Eylül 1888; 26/57. 19/L /1318/ 9 Şubat 1901, 27/52, 12/S /1319/ 30 Mayıs 1901. *BOA. Y. PRK.UM (Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı)*. 80/51. 21/Ş /1325/ 29 Eylül 1907

12 Ayşe Osmanoğlu, ağabeyi Abdülkadir Efendi için şu ifadeleri kullanmaktadır: "Abdülkadir Efendi, gayet serbest fikirli bir insandı. Kabına sığmaz, yerinde durmaz derecede her şeyin aşırısına giderdi. Hayalı böyürica hep böyle yaşanıştır." Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, s. 261

13 *BOA. DH.KMS.* 17/23 Lef: 2. 2 Mart 1330/15 Mart 1914; *BOA. DH.KMS.* 17/23 Lef: 1. 4 Mart 1330/17 Mart 1914

14 *BOA. İ.DUİT.* 2/51. 19 Kanunusani 1329/1 Şubat 1914

15 Altınay, "Son Devrin Osmanlı Şehzadeleri", s. 483. Alderson, hanedanın son yıllarının ahlak çöküntüsü ile ilekelendiğini, halkın bu ahlaksızlığı fark ettiğini ve kabul etmediğini belirterek bunun ilerde saltanatın kaldırılmasını kolaylaştırdığını ileri sürmektedir. A.D. Alderson. *Osmanlı Hanedanının Yapısı*. (Çeviren: Şefaettin Severcan). İstanbul, 1998, s. 159.

16 *BOA. İ.DUİT.*, 2/51. 3 Teşrinisani 1329/16 Kasım 1913.

17 *BOA. İ.DUİT.* 4/42. 9 Mart 1330/22 Mart 1914; *BOA. DH.KMS.* 17/23, lef: 4 9 Mart 1330/22 Mart 1914.

18 Yazışmalarda ilginç birhusus göze çarpmaktadır İstanbul Polis Müdür-i Umumisi'nin saraya yazdığı yazı "Hanedan-ı Saltanat Meclis-i Alisinin nazar-ı dikkatine" sunulmak üzere mabeyn baş kitabetine yazılmıştı. (*BOA. DH.KMS.* 17/23. Lef: 2. 2 Mart 1330/15 Mart 1914.) Halbuki nizamnameye göre herhangi bir konuyu meclisin gündemine getirip getirmemek padişahın inisiyatifindeydi (Madde: 22). Böyle bir ifade tarzının kullanılmasında başka sebep yoksa, muhtemelen diğer üyelerin haberdar edilmesi maksadı gözülmekteydi. Nizamnameye göre söz konusu meclis padişahın yanında "veliahd-ı saltanat, sadr-ı azam, şeyhulislam ve harbiye nazırıyla" padişah tarafından seçilecek üyelerden oluşmaktaydı (Madde: 21).

19 *BOA. İ.DUİT.* 4/43. 12 Nisan 1330/25 Nisan 1914 Şehzadenin af kararı Sadaretten Dahiliye Nezaret'ine 19 Mayıs 1914'te yazıldı. *BOA. DH.KMS.* 17/23, lef: 5. 22 Cemaziyelahir 1332/6 Mayıs 1330/19 Mayıs 1914.

20 *BOA. İ.DUİT.* 5/109, Lef: 2, 12 Kanunusani 1326/25 Ocak 1911 ve *BOA. İ.DUİT.* 5/116, 6 Ağustos 1333/6 Ağustos 1917.

21 *BOA. İ.DUİT.* 2/53. 19 Kanunusani 1329/1 Şubat 1914

22 *BOA. DH.KMS.* 41/5, Lef: 2, 1 Ağustos 1332/14 Ağustos 1916.

23 *BOA. DH.KMS.* 41/5 lef: 1, 2 Ağustos 1332/15 Ağustos 1916.

24 Bu ifadeyi, onu yakından tanıyan şehzade Ali Vâsib Efendi kullanmaktadır. Ali Vâsib Efendi, *Bir Şehzadenin Hatıratı Vatan ve Menfada Gördüklerim ve İşittiklerim*, Hazırlayan: Osman Selahaddin Osmanoğlu. İstanbul, 2005, s. 148.

25 1913'te "askeri kaimakamlığından mütekaid mütevelli Şerif Beyin küçük kerimesi Mahide Hanımla" evlenmiş, bu evlilik sarayı tarafından onaylanmamıştı. (*BOA. İ.DUİT.* 4/44. 9 Haziran 1331/22 Haziran 1915; *BOA. İ.DUİT.* 5/116, Lef: 1, 6 Ağustos 1333/6 Ağustos 1917). Beşevlilik yapan Abdülkadir Efendi'nin eşleri sırasıyla Müslimelek, Suhandan, Mihribân, Macide ve Meziyet hanımlardı. Bunlardan ilk üçünü boşamıştı. Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, s. 266-267.

26 Altınay, "Son Devrin Osmanlı Şehzadeleri," s. 483, 486

27 Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*. s. 261-262

28 *BOA. İ.DUİT.* 5/116. Lef: 1, 6 Ağustos 1333/6 Ağustos 1917. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, s. 287. Tarafımızdan yazılan ve *Belleten* dergisinin Ağustos 2007 ve 261 sayısında yayınlanan "Şehzade Eğitimini Çağdaşlaştırma Teşebbüsleri" adlı makalede İbrahim Tevfik Efendi, sehven ii. Abdülhamid'in oğlu olarak zikredilmiştir.

29 *BOA. Y.PRK.SGC*, 5/25,. Lef: 3, 5/104, Lef: 2, 11 Muharrem 1311/25 Temmuz 1893; *BOA. Y.PRK. MF*., 2/78, Lef: 1, 11 Zilkade 1310/27 Mayıs 1893. Şehzadenin eğitimi hakkında geniş bilgi için bkz. Kırpık, "Şehzade Eğitiminit Çağdaşlaştırma Teşebbüsleri" s. 579-612

30 *BOA. İ.DUİT.* 4/39, 13 Nisan 1332/26 Nisan 1916.

31 *BOA. İ.DUİT.* 4/38, 31 Mart 1332/13 Nisan 1916.

32 Dolayısıyla Enver Paşa verilecek karara doğrudan etki etme şansını bulamadı. Fakat dönemin özelliği ve Enver Paşa'nın bulunduğu konum itibariyle çıkacak karar üzerinde, istemesi halinde etkili olabileceği de ortadaydı

33 *BOA. İ.DUİT.* 4/39, 13 Nisan 1332/26 Nisan 1916

34 İbrahim Tevfik Efendi hanedan mensuplarının yurtdışına çıkarılmı kararından sonra Nice'e gitti ve 1931'deayrı kentte vefat etti. Eşleri Fevziye, Tesrid, Emine Şadiye, Hayriye; çocukları Kadriye, Fatma, Nilüfer, Fethiye, Burhaneddin Cem ve Bayezid, Fevziye idi. Burhaneddin Cem ve Bayezid Amerikan vatandaşı oldular ve II. Dünya Savaşında bulundular, Kore'de askeri görev yaptılar. *BOA. İ.DUİT*, 5/142 Lef: 2, 1 Mart 1336/1920; Ali Vasib Efendi, *Bir Şehzadenin Hatıratı*, s. 206-207, 231, 246, 416-417.

20. YÜZYIL DÜNYA ve TÜRKİYE TARİHİ

ÖĞRENCİ ve ÖĞRETMEN KİTAPLARI

ÖĞRENCİ KİTABI
DÖKÇEN ALPKAYA
FARUK ALPKAYA

ÖĞRETMEN KİTABI
DİLARA KAHYAOLU
HASAN TAHSİN ÖZKAYA
AYE ALAN
GÜNAY ÜSTÜNER

MYRA

TARİH VAKFI

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş İstanbul
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34 F (0212) 227 37 32 E yayin@tarihvakfi.org.tr

1933'TE ATILANLAR VE DEVAM EDENLER

DARÜLFÜNUN TASFİYESİ

ALİ BALTACIOĞLU

Daha önce yayınlanan "Einstein ve Propaganda" başlıklı yazımızda üniversite reformu üzerindeki propaganda örtüsünü bir ölçüde aralamaya çalışmıştık. Bu bağlamda, siyasi erkin üniversite reformu ile Alman profesörlere atfettiği olağanüstü değer ve ayırdığı yüklü ödeneklerle üniversiteyi kamuoyu gözünde metafizik bir eksene oturtma çabası irdelenmişti. Bu yazımızda ise Alman profesörlerin bağılsız, koşulsuz ve toptan kabulü zorunluluğunun DRF'de neden olduğu ilkesiz ve ölçüsüz tasfiyeyle ilgili ayrıntıları ve aşamaları bulacaksınız.*

"Dar-ül-fünun"; dar (kapı/ev), fünun (bilgiler) sözcüklerinden oluşmuş, "Fenler Evi" anlamına gelen Arapça birleşik isimdir.[1] İlk DRF (Darülfünun) 1863'te Sultanahmet'te, Adliye Sarayı olarak kullanılırken 1933'te yanan binada "serbest dersler"le açılır. İkinci DRF denemesi 1870 yılında Çemberlitaş'ta, bugün Basın Müzesi'nin olduğu binada yapılır, ancak dinsel baskılar karşısında 1871'de kapanır. Galatasaray'da Mekteb-i Sultani içinde, Saffet Paşa'nın öncülüğünde 1874'te açılan Darülfünun-i Sultani ise 1882'de kapanır.[2]

Bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin (İÜ) çekirdeğini oluşturan dördüncü DRF Cağaloğlu'nda, yakın zamana kadar İstanbul Kız Lisesi'ne hizmet veren binada, Darülfünun-i Şahane adıyla açılır (1900). Dokuz yıl sonra buradan, bugün İÜ Fen ve Edebiyat fakültelerinin bulunduğu alanda

Harbiye Nezareti (Üniversite) Binası, 1929.

Ali Y. Baltacıoğlu Belgeliği

* *Toplumsal Tarih*, Haziran 2007, sayı 162, s. 32-5

kurulu olan Zeynep Hanım Konağı'na taşınır.[3] 1923'te, varlığı ortadan kaldırılmış Harbiye Nezareti'nin yerleşik olduğu bina (bugün İÜ merkez binası) da DRF'ye verilir.[4]

Sultana bağlılığı anlatan "Şahane" (Darülfünun-i Şahane) ibaresi, 1908 Devrimi'nden sonra meşruti yönetime oranla "Osmani"ye (Darülfünun-ı Osmani) çevrilmiştir. Kasım 1922'den itibaren DRF önce Ankara'ya oranla "TBMM Hükümeti İstanbul Darülfünunu", sonra Cumhuriyet'e oranla "TC İstanbul Darülfünunu" adını almıştır. 1933'te ise bugünkü adına kavuşmuştur, "TC İstanbul Üniversitesi".[5]

1931 yılında Cenevre Üniversitesi'nden Prof Albert Malche, İDRF'de reform konusunda incelemelerde bulunmak ve buna bağlı bir rapor hazırlamak üzere hükümet tarafından davet edildi[6] ve 1932 yılının ocak ayında ülkemize geldi. İstanbul Üniversitesi hakkındaki raporunu ise 1 Haziran 1932'de Maarif Vekaleti'ne sundu.[7]

24 Mayıs 1933 günlü Maarif Encümeni Mazbatası'ndan[8] anlaşıldığına göre, gelen öğretmenler ve Almanya'dan gelen ordinaryüs ve profesörlerden oluşturulmuştur. Burada bir de Tıp Fakültesi'ne özgü olmak üzere çeşitli hastanelerden gelen hekimleri belirtmek gerekir.

Kanun tasarısı, TBMM'nin 31 Mayıs 1933 günlü oturumunda oybirliği ile aldığı kararla yasalaşmıştır.[9]

Schwartz, Almanya'da bulunan arkadaşlarının durumlarını düzeltmek için 1933 yılının nisan ayında İsviçre'de NDWA (Yabancı Ülkelerde Yaşayan Alman Bilginleri Birliği)adında bir dernek kurdu[10] ve Malche'la iletişim sağladı. Malche, Schwartz'a üç dört kişinin yeni kurulacak üniversitede yer alabileceğini bildirdi ve Schwartz görüşmelerde bulunmak isteği ile 05.07.1933'te İstanbul'a geldi.[11] Ankara'da Reşit Galip'in başkanlığında gerçekleşen toplantıda, Schwartz ile Reşit Galip arasında Türkiye'ye gelecek yabancı hocalarla ilgili konular tutanağa geçirildi ve daha sonra sözleşme imzalandı (Ankara Sözleşmesi 10.07.1933).[12]

DRF'deki kimi öğretim üyelerinin işine 31 Temmuz 1933'te son verildi. Üniversite reformu sırasında fakültelerin öğretim üyesi mevcutları, tasfiye edilenlerin sayısı ve bunların fakültelere dağılımı konusunda çeşitli ve çelişkili rakamlar ileri sürülmüştür.[14] Basında yer alan tasfiyeye ilişkin haberler Anadolu Ajansı kaynaklıdır. Haber kaynağının tek olmasına karşın kimi dizgi yanlışları ve ad kısaltmaları[15] saptamanın sağlıklı yapılmasını olumsuz etkilemiştir. Kanıma göre Islahat Komisyonu'nun çalışmaları da ciddiyetten uzaktır. Daha önce emekli olmuş ve ölmüş müderrislerin[16] basında tasfiye edilenler arasında gösterilmesi, açıktır ki, gazetelerin doğru olmayan haber kaynaklarına yönelmesinden veya iletişim eksikliğinden kaynaklanmamaktadır. Bu örnekler bize reformu projelendiren ve süreci biçimsel açıdan sürdürenlerle (Islahat Komisyonu), tasfiye edileceklerin adlarını belirleyen(ler) arasında (Maarif Vekili Reşit Galip ve dolaylı olarak Schwartz) ilkeli bir işbirliğinin olmadığını göstermektedir. Hatta daha da ileri giderek, reformun öngününde İDRF'nin akademik kadrosunun envanterinin kurumun özlük işleriyle ilgili birimi tarafından değil de 1932-1933 Talebe

24 Mayıs 1933 günlü Maarif Encümeni Mazbatası'ndan anlaşıldığına göre, üniversite reformu üç aşamalı olacaktır: DRF'nin varlığının ortadan kaldırılması (31 Temmuz 1933); geçici kadro ile yürütülecek İÜ'ye geçiş dönemi (1 Ağustos 1933-31 Mayıs 1934); yeni teşkilat kanunu ve talimatnamesiyle İÜ dönemi (1 Haziran 1934'ten başlayarak).

üniversite reformu üç aşamalı olacaktır: DRF'nin varlığının ortadan kaldırılması (31 Temmuz 1933); geçici kadro ile yürütülecek İÜ'ye geçiş dönemi (1 Ağustos 1933-31 Mayıs 1934); yeni teşkilat kanunu ve talimatnamesiyle İÜ dönemi (1 Haziran 1934'ten başlayarak). DRF'den üniversiteye geçişin mali, yönetsel ve hizel yönü, yukarıda belirtilen aşamalara uygun biçimde gerçekleşmiştir. Öğretim kadroları ise DRF'den gelen müderrisler, çeşitli liselerden

Malche'ın DRF'ye ilişkin raporuna[13] dayanılarak (!), öğretim üyeleri aşağıda belirtilen gerekçelerle DRF'den uzaklaştırıldılar:

1. Yaş haddi
2. Bilimsel yetersizlik
- Eser vermeme
- Akademik mesaide bulunmama
- Öğretim yönteminin eskiliği
- Yabancı dil bilmeme
3. Devrimlere duyarsızlık

Rehberi'nden[17] çıkarıldığı izlenimini edinmek şaşırtıcı olmamalıdır.

Bu araştırmanın saptamalarına göre, 31.07.1933 tarihi itibariyle TCİDRF Tıp Fakültesi'nin 58 öğretim üyesinden[18] 26'sı açığa alınmış,[19] 28 kadro ilga edilmiş, 2 müderris muavininin durumu belirlenememiştir.[20] Eczacı ve Dişçi Şubesi'nin 19 öğretim üyesinden 14 kişi açığa alınmış, (14+6) 20 kadro ilga edilmiştir. Fen Fakültesi'nde bulunan 24 öğretim üyesinden 18'i

açığa alınmış ve aynı sayıda kadro ilga edilmiştir. Hukuk Fakültesi'nin 26 öğretim üyesinden 15'i açığa alınırken, yine aynı sayıda kadro ilga edilmiştir. Edebiyat Fakültesi'nin 20 öğretim üyesinden 13'ü açığa alınmış ve (13+1) 14 kadro ilga edilmiştir. Yine İlahiyat Fakültesi'nin 9 öğretim üyesinden 8'i

Cumhuriyet

Darülfünun Bugün Lâğvediliyor

Başvekilimiz Sofyaya niçin gidecek?

Üniversitenin kadrosu bugün belli olacak

alınmıştır. Fen Fakültesi'nin 19 müderrisinden 16'sı ile 1 muallim ve 1 müderris muavini açığa alınmıştır. 1 kişinin durumu belirlenememiştir.[22] Hukuk Fakültesi'nde bulunan 18 müderrisin 10'u ve 5 muallimin tamamı açığa alınmıştır. Edebiyat Fakültesi'nde bulunan 15 müderristen 11'i ve 3 muallimden 2'si ve İlahiyat Fakültesi'nden 1 müderris muavini açığa alınmıştır. Tasfiyeye akademik kadroların basamakları açısından bakıldığında, 31.07.1933 tarihi itibariyle DRF'de bulunan 80 müderristen 52'si, 36 muallimden 21'i, 37 müderris muavininden 14'ü açığa alınmıştır. Sonuçta, 156 öğretim üyesinden 87'si açığa alınmış, (87+13) 100 kadro lağvedilmiş, 66 kişiye yeni üniversitenin kadrosun-

3) Ortaöğretim kurumlarında öğretmenlik: Diğer bir düzenlemeyle (29 Mayıs 1934 gün ve 2470 sayılı yasa), 1933 atasfiyesinde açığa alınan öğretim üyelerinin, yasal koşulları taşımaları durumunda ve DRF'de çalıştıkları sırada oturtuldukları akçalı dereceden bir derece eksik maaşla ortaöğretim kurumlarında öğretmen olarak çalışabilecekleri bildirilmektedir.

4) İslami Tetkikler Enstitüsü: İlahiyat Fakültesi, İslami Tetkikler Enstitüsü'ne dönüştürülerek İlahiyat Fakültesi kadrosunun bir bölümü korunmuştur.

5) Kamu kurumlarında çalışma olanağı:

· Diğer yüksekokullarda öğretmen-

Sultana bağlılığı anlatan "Şahane" (Darülfünun-i Şahane) ibaresi, 1908 Devrimi'nden sonra meşruti yönetime oranla "Osmani"ye (Darülfünun-i Osmani) çevrilmiştir. Kasım 1922'den itibaren DRF önce Ankara'ya oranla "TBMM Hükümeti İstanbul Darülfünunu", sonra Cumhuriyet'e oranla "TC İstanbul Darülfünunu" adını almıştır. 1933'te ise bugünkü adına kavuşmuştur. "TC İstanbul Üniversitesi".

Son Posta

İLİMDE DE GARPLILAŞACAĞIZ

Üniversite Kadrosu Verildi

Ne İdik, Ne Yaptık, Ne Olacağız, Ne Yapacağız Vekil Beyden Dinleyiniz!

İslami Tetkikler Enstitüsü'ne aktarılırken, 1 kişi açığa alınmış ve (1+4) 5 kadro da ilga edilmiştir.[23]

Böylece Tıp Fakültesi'nde bulunan 24 müderristen 15'i, 8 muallimden 3'ü, 24 müderris muavininden 8'i açığa alınmıştır. 2 müderris muavinin durumu bilinmemektedir. Eczacı ve Dişçi Şubesi'ndeki 15 muallimden 10'u ve 4 muallim muavini açığa

da yer verilmiştir. Durumu belirlenemeyen 3 öğretim üyesi bu hesaplamanın dışında bırakılmıştır.[23]

1933 tasfiyesinin sonuçlarını yumuşatmak ve olası tepkileri azaltmak düşüncesiyle, tasfiye edilen müderrislere yönelik bir dizi tüzel ve yönetsel düzenleme yapılmıştır:

1) Telif ve Tercüme Heyeti: İÜ içersinde bir Telif ve Tercüme Heyeti'nin kurulması, 2252 sayılı yasanın 7. maddesinde yer almıştır. Tasfiye edilen müderrislerin bir bölümünün bu kurula girebilmek konusunda çabaları olmuştur. Ancak bu kurul oluşturulamamıştır.

2) Açık maaşı: 2252 sayılı yasanın 8. maddesinde, tasfiye edilen müderrislere almakta oldukları maaşın ilk on ay için önce tamamı, sonraki dönem için de yarısının açık maaş olarak ödeneceği yer almaktadır.[24]

lik: Tasfiye edilen müderrislerin bir bölümü, diğer yükseköğretim kurumlarında ve fakültelerde değişik kadrolarda, değişik düzenlemelerle profesör olarak yeniden çalıştırılmışlardır (YMM, DTCF, YTM, GSA).

· Milletvekilliği: Diğer bir bölüm müderris de TBMM'ye girmiş veya kamu kurumlarına yerleştirilmiştir.[25]

· Yargıtay.

· Hastaneler.[26]

6) Özel destek ve düzenlemeler:

· Yaş haddinden emekliliklerin Bakanlar Kurulu Kararı ile ertelenmesi.

· Yurtdışına kongrelere göndermeler.

· Yasalar, kararnameler yoluyla sağlanan tedaviler.

· Konferans şeklinde dersler.[27]

ADIM ADIM TASFİYE

24 MAYIS: DRF Islahat Komitesi dün saat 17.00'de Prof. Malche'ın başkan-

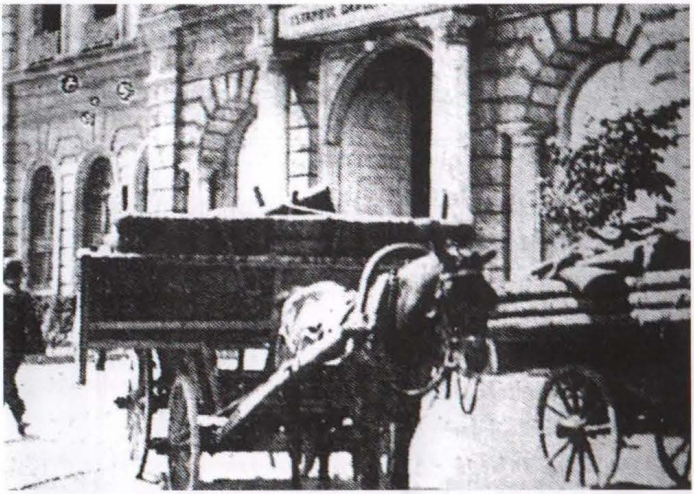
lığında toplanmıştır. Müderrislere doldurulmak üzere gönderilen fişler[28] dün komite riyasetine kapalı zarfla gelmeye başlamıştır. Fişlerin Islahat Komitesi Riyaseti'ne gönderilme süresi 31 Mayıs akşamı bitmektedir. Malche verdiği demeçte, DRF yerleşkesinin Beyazıt'ta kurulması düşüncesinde olduğunu ve DRF öğretim üyelerine gönderilen bilgi fişlerinin Maarif Vekaleti'nce düzenlendiğini bildirmiştir.[29]

1 **HAZİRAN:** DRF Islahat Komitesi dün sabah ve öğleden sonra Prof. Malche'in başkanlığında toplanmıştır. Bu toplantıda Tıp Fakültesi'nin nakline ilişkin hazırlıklar tamamlanmıştır. Müderrislere dağıtılan fişler dün akşama kadar Islahat Komitesi Riyaseti'ne gelmiştir. Fişleri Prof. Malche tetkik ettikten sonra Maarif Vekaleti'ne gönderecektir.[30]

5 **HAZİRAN:** DRF Islahat Komitesi dün Prof. Malche'ın başkanlığında toplanarak müderrislerin doldurdukları fişleri incelemiştir. Tasfiyeden sonra boş kalacak kürsüler için şimdiden birçok istekli vardır. Söylenildiğine göre müderrislik için dilekçe verenlerin adedi 150 kadardır. Dilekçe sahiplerinin çoğunluğunu emekli ve yaşlılar oluşturmaktadır. Bu dilekçeler usulen işleme konmaktadır. Müderrislik için dilekçe verenler arasında bazı akıl hastaları da bulunmaktadır.[31]

27 **TEMMUZ:** Darülfünun Islahat Komitesi dün Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in başkanlığında toplanmıştır. 31 Temmuz günü bütün müderrislere birer mektup gönderilerek DRF'nin varlığının ortadan kaldırıldığı ve kendilerinin açıkta kaldığı bildirilecektir. Ertesi gün ise üniversite kadrosunda yer alanlara başka bir mektup gönderilerek görevlerine başlamaları istenecektir.[32]

28 **TEMMUZ:** DRF Islahat Komitesi dün Prof. Malche'in başkanlığında toplanmıştır. Toplantıda DRF'nin varlığının ortadan kaldırılmasında ve üniversitenin açılmasında öğretim üyelerine yapılacak bildirimin içeriği

Darülfünun'da bir taşınma manzarası.

Akşam, 03.08.1933, sayı: 5321, s. 1.

Yeni Türk Üniversitesi'nin eşiğinde [*]

Darülfünun'un Teşrinievvelde onuncu dönüm yılını kutlayacağımız Türk Cumhuriyeti'ni, Türk İnkılabını duymamış, anlamamış olduğunu gördük. Oradan inkılapçı Türk kafalarına ufak bir ışık bile sızmamıştır. Artık böyle bir ölüye rahmet okumakta hiç de mantık yoktur.

Kazım Nami [duru]

[*] *Cumhuriyet*, 30.07.1933, sayı 3315, s. 1'den seçilerek alınmıştır.

Darülfünun'dan Üniversite'ye [*]

Bizim bugün sonuncu gününü yaşayan Darülfünun'umuz denilebilir ki Tanzimat devri fikir ve telakkilerinin mahsulü idi. Tanzimat'tan İstibdat'a, İstibdat'tan Meşrutiyet'e, Meşrutiyet'ten Harp'e, Milli Mücadele'ye İnkılap'a, Cumhuriyet'e hayli, ama hayli büyük, mühim ve uzun adımlardır. Biz bu siyasi, iktisadi, fikri tekamül safhalarını geçirirken Darülfünun'u değil önde veya bizimle beraber hatta arkada bile göremedik. (...) Binaenaleyh Darülfünun ne milli hayat içinde kendisine mahsusu olan vazifeyi yapabildi. Ne de ilmi araştırma sahasında muvaffakiyet gösterdi. (...) Yeni üniversite kurulurken ehemmiyetle nazarı dikkate alınacak noktalardan biri de bu müessesenin devletle olan münasebetlerinin tanzimidir. Eski darülfünunun ilmi muhtariyeti üzerinde çok tevakkuf edildi. Devletin vazife ve mesuliyetleri hakkındaki telakkilerimiz, bizi bu noktalarda ilim müessesleri ile devlet mekanizması arasında bir ayrılık gayrılık olabileceğini kabule manidir. Her müessesenin bir dereceye kadar istiklali vardır. Fakat her halde üniversite emininin mensup olmasına kaniiyız.

Ahmet Şükrü [esmer]

[*] *Milliyet*, 31 Temmuz 1933, sayı 2683, s. 1-2'den seçilerek alınmıştır.

Yeni Türk Üniversitesi [*]

Şurasını da söylemek lazımdır ki Darülfünun bazı eski müesseseler gibi mürteci olmamış ve memlekette cereyan eden büyük hareketler karşısında Darülfünun büsbütün yabancı vaziyette kalmamıştı. Mütareke ve işgal devirlerinde Saray'ın ve Ferit Hükümeti'nin hain ve korkunç eli Darülfünun'un temiz ve asil haremine girmek için birçok tecrübeler yaptı. Fakat daima menfi bir hareketle mukabele görmüştü. Ve nihayet bugün İnkılap'ımızın birçok adımları hiç şüphe yok ki bu Darülfünun'un yavrusudurlar.

Necip Ali [Küçüka]

[*] *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Ağustos 1933, sayı 4322, s. 1'den seçilerek alınmıştır.

"-Eskilikten midir bilmem, Darülfünun binası pek sarardı!.. -Belki ıslahat haberlerindendir!.."

Akşam, 01.08.1933, sayı, 5319, s 1

ve biçimi saptanmıştır. Bununla ilgili olarak DRF Eminliği öğretim üyelerinin adreslerini Islahat Komitesi'ne bildirmiştir.[33] DRF kapısında yazılı bulunan "İstanbul Darülfünunu" levhası dün kaldırılmıştır. "İstanbul Üniversitesi" levhası 31 Temmuz Pazartesi gecesi asılacaktır. Bir başka habere göre yeni levha "İstanbul Türk Üniversitesi" ibaresini içermektedir.[34]

30 TEMMUZ: Son duruma göre DRF'de 160-170 müderris, muallim ve muavin, Bo kadar da asistan bulunmaktadır. Tasfiye edilecekleri konusunda gazetelerde adları çıkan müderrislerin tinsel kişiliklerini koruma konusunda gazeteler, yürütmeye oranla daha duyarlı olmuşlardır:[35] "Önemle belirtelim ki tasfiye çizelgesinde adları görülen kişilerin hemen bütünü ülkemizin irfanına yıllardan beri yardım etmiş saygın hocalardır. Bu itibarla öğretim hayatından ayrılmaları bilimsel yetersizliklerine bağlanmamalıdır. Tasfiyede yaşın, emeklilik süresini doldurușun, dışarıdaki uğraşıların etkisi birinci derecede olmuştur." DRF binasının bahçe girişindeki kapısının üzerindekimermere "TC İstanbul Üniversitesi" ibaresi işlenmeye başlanmıştır.[36]

31 TEMMUZ: Eminlik, mektupları bu sabah hademeler vasıtası ile kadrodaki öğretim üyelerinin adreslerine gönderecektir. Bu suretle bütün heyet-i ilmiye vekalet emrine alınacaktır. Yeni kadroda görev alacaklarla Telif ve Tercüme Heyeti'ne ayrılanlara ilişkin mektuplar da büyük olasılıkla bugün gönderilecektir.[37] DRF Islahat Komitesi, yeni kadroya alınmayan müderrislerin her biri için ayrı dosyalar oluşturmuş ve tasfiye edilme gerekçeleri ayrıntılı ve kanıtlara dayanılarak yazılmıştır.[38] DRF'nin girişine koyulacak "Üniversite" levhası dün akşam bitirilmiştir. Bu akşam yerine konulacaktır.[39]

01 AĞUSTOS: Hayatı sona eren Darülfünun'un bütün mensuplarına hitaben keyfiyeti bildiren mektuplar yazılmış, imzalanmıştı. Bu mektuplarda: "Efendim, 1 Mayıs 933 tarih ve 2252 numaralı kanunla Büyük Millet Meclisi 31 Temmuz 1933'ten itibaren İstanbul Darülfünunu'nu ilga etmiştir. Binaenaleyh 31 Temmuz 933 tarihinden itibaren vazifeniz nihayet bulmuş oluyor. 1 Ağustos'tan sonraki vaziyetiniz ayrıca bildirilecektir efendim." deniliyordu. Altında da Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in imzası vardı. Yalnız yeni üniversitede kendilerine vazife verilmeyecek olanlara bu mektubun son cümlesi yazılmamıştı. Mektuplar hemen parti parti yola çıkarıldı.[40]

02 AĞUSTOS: Dün üniversitede göreceli bir sessizlik vardı. Kadro dışında bırakılan müderrislerden hemen hiçbiri gelmemişti. Bunlardan kimileri Beyazıt'taki kahvelere gelerek dostlarıyla görüşmüşlerdir. Yeni üniversiteye girmek için iki yüz kişi dilekçe vermiştir.[41]

03 AĞUSTOS: DRF'den Üniversite'ye geçmeyen öğretim üyeleri bir yıl, memurlar iki ay süreyle maaşlarını tam alacaklardır. İzleyen dönemde yarım alacaklardır. Açıkta kalanlar bu bir yıl içersinde çeşitli görevlere yerleştirileceklerdir. Yaşı ilerlemiş olanlar ise emekliye ayrılacaklardır. Emekli edilenlerden, 30 yıl hizmeti olduğu halde 65 yaşını doldurmamış olanların Danıştay'a başvuracakları söylenmektedir.[42] Yönetim kadrosunda da tasarruf amacıyla kimi düzenlemeler yapılmıştır. Tıp ile Hukuk Fakülteleri merkez binada bulunduklarından yönetim işleri tek kalemde toplanmıştır. Tıp Fakültesi muhasebe birimine de gerek görülmeyerekkaldırılmıştır. Merkez muhasebesi Tıp Fakültesi'nin de işlerini yürütecektir. Yönetim kadrolarında emekli edilen 10 memurun dışında 20 memur ve Tıp Fakültesi'nin üniversite binasına nakli dolayısıyla 50 hademe açıkta kalmıştır.[43] Üniversite yeni kurulduğu için bütün yazışma ve işlemlere yeni numaralar verilmekte ve bunlar yeni defterlere yazılmaktadır.[44]

İstanbul Darülfünunu 31.07-01.08 1933 günlü öğretim üyeleri (müderris-muallim-müderris muavini) çizelgesi (ek 1)*

UNVANI, ADI SOYADI, BİLİM DALI

TIP FAKÜLTESİ

1- **Müder. Dr.**, Neşet Ömer |IRDELP (1889-1947)| *Ser. Dahiliye*

2- **Müder. Dr.** Süreyya Ali |KAYACAN (1876-1961)| *Ser. Dahiliye*

3- **Müder. Dr.** Abdülkerim Sebati |GÜRGÜN (1870-1942)| *Ser. Hariciye*

4- **Müder. Dr.** Orhan Abdi |KURTARAN (1878-1948)| *Ser. Hariciye*

5- **Müder. Dr.** Besim Ömer Paşa |AKALIN (1862-1940)| *Ser. Viladiye*

6- **Müder. Dr.** Ziya Nuri Paşa |BİRGİ (1872-1936)| *Ser. Üzniye Enfiye ve Hançeriye*

7- **Müder. Dr.** Akil Muhtar |ÖZDEN (1877-1949)| *Fenn-i Müdavat ve Ser. Tedaviye*

8- **Müder. Dr.** Hamdi Suat |AKNAR (1873-1936)| *Teşrih-i Marazi*

9- **Müder. Dr.** Raşit Tahsin |TUKSAVUL (1870-1936)| *Ser. Akliye*

10- **Müder. Dr.** Kadri Raşit Paşa |ANDAY (1875-1949)| *Ser. Etfal*

11- **Müder. Dr.** Kemal Cenap |BERKSOY (1875-1949)| *Fizyoloji*

12- **Müder. Dr.** Tevfik Recep |ÖRENSOY (1875-1951)| *Ilm-i Ensac ve Mebhas-ür-rüşeym*

13- **Müder. Dr.** Hadi Faik |SAÇLI (1871-1951)| *Tıbbi Kimya*

14- **Müder. Dr.** İsmail Hakkı |ÇELEBİ (1873-1939)| *Parazitoloji*

15- **Müder. Dr.** Nurettin Ali |BERKOL (1881-1955)| *Teşrih-i Marazi*

16- **Müder. Dr.** Tevfik Salim Paşa |SAĞLAM (1882-1963)| *Emraz-ı Dahiliye*

17- **Müder. Dr.** Aime MOUCHET (1886-1941) *Ameliyat-ı Cerrahiye ve Cerrahi Teknikleri*

18- **Müder. Dr.** Ethem Akif |BATTALGAZİ (1877-1952)| *Tıbb-ı Kanuni*

19- **Müder. Dr.** Hasan Reşat |SIĞINDIM (1884-1971)| *Ser. Cildiye ve Efrenciye* D

20- **Müder. Dr.** Sadettin Vedat |KOÇER (1878-1953)| *Mebadi-i Emraz-ı Hariciye*

21- **Müder. Dr.** Salim Ali |DİLEMRE (1874-1954)| *Teşrih-i Marazi*

22- **Müder. Dr.** Kenan Tevfik |SEZENEL (1885-1942)| *Ser. Viladiye*

23- **Müder. Dr.** Ziya |GÜN (1880-1941)| *Ser. Ayniye*

24- **Müder. Dr.** Server Kamil |TOKGÖZ (1881-1943)| *Hıfz-ı sıhhat* D

25- **Müder. Dr.** Esat Paşa |IŞIK (1863-1936)| *Ser. Ayniye*

26- **Mual. Dr.** Mustafa Hayrullah |DİKER (1875-1950)| *Ser. Asabiye*

27- **Mual. Dr.** Ahmet Kemal |ATAY (1891-1977)| *Emraz-ı Hariciye*

28- **Mual. Dr.** Necmettin Rıfat |YARAR (1890-1982)| *Emraz-ı Umumiye*

29- **Mual. Dr.** Salahattin Mehmet |ERK (1893-1951)| *Röntgenoloji*

30- Mual. Dr. İhsan Hilmi |ALANTAR (1888-1962)| *Püerikültür*

31- Mual. Dr. Fuat Fehim |CACULİ (1887-1959)| *Ser. Viladiye ve Nisaiye*

32- Mual. Ecz. Mustafa Nevzat |PİSAK (1879-1968)| *Fenn-i İspençiyari*

33- Mual. Dr. Behçet Sabit |ERDURAN (1886-1980)| *Ser. Turuk-ı bevliye*

34- Mual. Dr. Mehmet Mahir |TOKAY (1876-1940)| *Teşrih*

35- **Müder. Mv.** Dr. Ahmet Süheyl |ÜNVER (1898-1986)| *Ser. Tedaviye*

36- **Müder. Mv.** Dr. Übeydullah Refik |ÜLGEN (1895-1962)| *Ser. Tedaviye*

37- **Müder. Mv.** Dr. Ali Sedat |TAVAT (1892-1973)| *Ser. Müdavat*

38- **Müder. Mv.** Dr. Ali Haydar |EREL (1890-1974)| *Ser. Üzniye ve Hançeriye*

39- **Müder. Mv.** Dr. Akif Şakir |ŞAKAR (1888-1961)| *Ameliyat-ı Cerh. ve Cerh. Tekn.*

40- **Müder. Mv.** Dr. Tevfik Remzi |KAZANCIGİL (1894-1969)| *Ser. Viladiye ve Nisaiye*

41- **Müder. Mv.** Dr., Fahrettin Kerim |GÖKAY (1900-1987)| *Ser. Akliye*

42- **Müder. Mv.** Dr., İsmet Kamil |GÜNEŞ (1895-1974)| *Ser. Etfal*

43- **Müder. Mv.** Dr., Mehmet Niyazi Osman *Ensac*

44- **Müder. Mv.** Dr., Burhan |TEZER| *Ayniye*

45- **Müder. Mv.** Dr., Hamza Vahit |GÖĞEN (1903-1981)| *Ilm-i Teşrih*

46- **Müder. Mv.** Dr., Fazıl Şerafettin |BÜRGE (1895-1970)| *Ser. Dahiliye*

47- **Müder. Mv.** Dr., Muzaffer Esat |GÜÇHAN (1902-1963)| *Ser. Dahiliye*

48- **Müder. Mv.** Dr., Osman Cevdet |ÇUBUKÇU (1895-1965)| *Fizyoterapi*

49- **Müder. Mv.** Dr., İbrahim Şevki |ATASAGUN (1899-1984)| *Hıfz-ı sıhhat*

50- **Müder. Mv.** Dr., Hikmet Fehmi *Hıfz-ı sıhhat*

51- **Müder. Mv.** Dr. Nuri Kamil |MESEN (?-1973)| *Ser. Hariciye ?*

52- **Müder. Mv.** Dr. Şevket Aziz |KANSU (1903-1983)| *Antropoloji*

53- **Müder. Mv.** Dr. Edip Hasan |TÜMERKAN (1902-1938)| *Ilm-i Ensac ve Mebhas-ür-rüşeym*

54- **Müder. Mv.** Dr. Muhittin Ali |EREL (1899-1986)| *Hıfz-ı sıhhat*

55- **Müder. Mv.** Dr. Nurettin Kamil |IRDELP (1902-?)| *Ser. Dahiliye*

56- **Müder. Mv.** Dr. Kazım İsmail |GÜRKAN (1905-1972)| *Ser. Hariciye*

57- **Müder. Mv.** Dr. Şinasi Hakkı |EREL (1902-1991)| *Ser. Hariciye*

58- **Müder. Mv.** Dr. İbrahim Celalettin |TEZER (1899-1973)| *Ser. Ayniye ?*

59- **Müder. Mv.** Dr. Ahmet Burhanettin |TÖKER (1890-1951)| *Hariciye*

60- **Müder. Mv.** Dr. Sadi |IRMAK (1904-1990)| *Fizyoloji*

* İşbu çizelgenin oluşturulması konusunda yardımlarını esirgemeyen Sayın Nuran Yıldırım'a, Sayın Feza Günergun'a ve Sayın Şerif Etker'e teşekkür ederim.

TIP FAKÜLTESİ ECZACI VE DİŞ TABABETİ ŞUBELERİ

61- **Mual. Dr.** Esat Şerafettin |KÖPRÜLÜ (1866-1943)| *Ilm-i Nebatat*

62- **Mual. Dr.** Şerafettin Tevfik |TERTEMİZ (1879-1957)| *Ilm-i Nebatat*

63- **Mual. Dr.** Server Kamil |TOKGÖZ (1881-1943)| *Bakteriyoloji ve Hıfz-ı sıhha*

64- **Mual. Muav. Dr.** Ahmet Refik |BAKTER| *Bakteriyoloji ve Hıfz-ı sıhhat*

65- **Mual. Dr.** Hulusi Raşid |(1862-1936)| *Ilm-i Hayvanat*

66- **Mual. Kimy.** Hovsep CELALYAN (1884-1938)| *Gayr-ı Uzvi Kimyat*

67- **Mual. Dr.** Mehmet Ziyaeddin |ÜLKEN (1870-1951)| *Kimya-i Uzvi*

68- **Mual. Kimy.** Ömer Şevket |ÖNCEL (1880-1950)| *Tahlil-i Keyfiyye ve Kemmiye*

69- **Mual. Dr.** Kazım Nuri Tarsusi |ÇÖGREN (1908)| *Fizik*

70- **Mual. Dr.** Hafız Faik |SAÇLI (1871-1951)| *Hayat-ı Kimya*

71- **Mual. Kimy.** Mustafa Nevzat |PİSAK (1879-1968)| *Fenn-i İspençiyari*

72- **Mual. Dr.** M. Akif |AYKUT (1881-1939)| *Farmakoğnozi ve Mebhas-ı sümum*

73- **Mual. Mv. Ecz. Kim.** Mehmet Servet |BATUR| *Müfredat-ı Tıp*

74- **Mual. Mv. Ecz. Kim.** Süleyman Hilmi |TUKANİ|

75- **Mual. Mv. Ecz. Kim.** Mahmut Cevat |PELİN (1901-1954)| *Fenn-i İspençiyari*

76- **Mual. Dr.** Mazhar Hüsnü |DURAL (1871-1938)| *Emraz-ı Umumiye ve Emraz-ı Fen*

77- **Mual. Dr.** Tevfik Recep |ÖRENSOY (1875-1951)| *Fenn-i Ensac ve Mebhas-ür-rüşeym*

78- **Mual. Dr.** Mehmet Mahir |TOKAY (1881-1940)| *Ilm-i Teşrih ve Fizyoloji*

79- **Mual. Dr.** Ziya Cemal |BÜYÜKAKSOY (1896-1953)| *Müfredat-ı Tıp-Fenn-i Tedavi-i Esnan-İptal-i his*

80- **Mual. Diş Tab.** Hüseyin Hamit |SALAHOR (1888-1938)| *Tasni-i Esnan*

81- **Mual. Diş Tab.** Mehmet Rüştü |ÖNOL (1888-1970)| *Tasni-i Esnan*

82- **Mual. Diş Tab.** Mustafa Mehmet |BÜYÜKGÜREL| *Ameliyat-ı Sinniyye*

83- **Mual. Diş Tab.** Kazım Esat |DEVRİM (1885-1951)| *Emraz-ı Esnan ve Ameliyat-ı Sinniyye*

84- **Mual. Diş Tab.** Hüseyin Talat |SAYMAN (?-1951)| *Emraz-ı Esnan ve Ameliyat-ı Sinniyye*

85- **Mual. Diş Tab.** Halil Salih *Tasn-i Ensan*

86- **Mual. Dr.** Salahattin Mehmet |ERK (1893-1951)| *Röntgenoloji*

FEN FAKÜLTESİ

87- **Müder.** Şükrü SAYAR *Tahlil-i Hendese* ▼
88- **Müder.** Ali Yar İYAR (1885-1965)İ *Cebr-i Ala* ▶
89- **Müder.** Mustafa Salim İTUNAKAN (1873-1943)İ *Mihanik-i Riyazi* ▼ D
90- **Müder.** Burhaneddin İBERKEN (1886-1953)İ *Tahlil-i Riyazi* ▼
91- **Müder.** Hüsnü Hamit İSAYMAN (1891-1975)İ *Umumi Riyaziyat-Yüksek Hendese* ▼
92- **Müder.** Tevfik *Umumi Fizik* ▼
93- **Mual.** Hamit Nafiz İPAMİR (1893-1976)İ *Mineroloji-Umumi Jeoloji* ▶
94- **Müder. Dr.** Ali Vehbi İTÜRKÜSTÜN (1877-1937)İ *Hayvanat* ▼
95- **Müder. Dr.** Esat Şerafettin İKÖPRÜLÜ (1866-1943)İ *Nebatat* ▼ •
96- **Mual. Dr.** Ahmet Malik İSAYAR (1892-1965)İ *Petrografi Stratigrafi ve Paleontoloji* ▼
97- **Müder. Dr.** Ahmet Müştak İEKE (1886-1938)İ *Umumi Arziyat* ▼
98- **Müder.** Ligor TARANAKİDİS(K)MYACI) (1875-1956)İ *Umumi Kimya* ▼
99- **Müder.** Ömer Şevket İÖNCEL(1880-1950)İ *Uzvi Kimya* ▼ •
100- **Müder.** Gabriel VALENSİ (1900-1985) *Şimi Fizik ve Elektroşimi* ■
101- **Müder. Mv.** M. İlhami İCIVAOĞLU (1898-1988)İ *Eloktroşimi* ▼
102- **Müder.** Cevat Mazhar (1870-1934) *Hayat-ı Kimya-Kimya-yı Sanayi-i Uzvi-Mikroskopi Teknikleri* ▼
103- **Müder.** Nazmi Asaf (1880 -1935) *Sanayi-i Gayr-i Uzvi Kimya* ▼
104- **Müder.** François DUSCIO (1905-1972) *Eloktromekanik* ■
105- **Müder.** Mehmet Fatin İGÖKMEN (1877-1955)İ *Umumi Heyet* ▼
106- **Müder.** Burhaneddin Ferit İSEZERAR (1886-1953)İ *Eloktroteknik* ▼
107- **Müder.** Said İGELENBEVİOĞLU (1864-1937)İ *Tecrübi Fizik* ▼
108- **Müder.** Mustafa Hakkı İNALÇACI (1881-1953)İ *Umumi Kimya* ▼ R
109- **Müder.** Hüseyin Sabri İOKUTMAN (1881-?)İ *Teşrih-Fizyoloji* ? D
110- **Müder. Mv.** Mustafa Fahir İYENİÇAY (1902-1988)İ *Umumi Fizik* ▶

HUKUK FAKÜLTESİ

111- **Müder.** Ağaoğlu Ahmet İAĞAOĞLU (1868-1939)İ *Hukuk Tarihi* ▼
112- **Müder.** Ali Kemal İELBİR (1879-1942)İ *Deniz Ticareti Hukuku* ▶
113- **Müder.** Ebülüla İMARDİN (1881-1957)İ *Hukuk-ı Medeniye* ▶ D
114- **Müder. Dr.** Ethem Akif İBATTALGAZİ (1877-1952)İ *Tıbb-ı Adli* ▼ •
115- **Müder.** Cevdet Ferit İBASMAN (1882-1953)İ *Usul-i Cezaiye* ▼
116- **Müder.** Hacı Adil İARDA (1869-1935)İ *Hukuk-ı Medeniye* ▼
117- **Müder.** Ayniyzade Hasan Tahsin İAYNİ (1877-1962)İ *Ilm-i Mali ve Kavanin-i Maliye* ▼
118- **Müder.** Mustafa Reşit İBELGESAY (1887-1969)İ *Usul-ı Muhakımat-ı Hukukiye* ▶
119- **Müder.** Mustafa Zühtü İNİHAN (1880-1970)İ *İhsaiyat* ▼
120- **Müder.** Charles CROZAT (1897-?) *Hukuk-ı Amme* ■
121- **Müder.** Tahir İTANER (1883-1962)İ *Hukuk-ı Ceza* ▶ R
122- **Müder.** Muslihiddin Adil İTAYLAN (1881-1944)İ *Hukuk-ı İdare* ▼ D
123- **Müder.** Abdurrahman Münip İBERKAN (1886-1946)İ *Hukuk-ı Medeniye* ▼
124- **Müder.** Muammer Raşit İSEVİĞ (1885-1973)İ *Hukuk-ı Hususiye-i Düvel* ▶ E
125- **Müder.** Mehmet Münir İSERİM (1885-1953)İ *İktisat* ▼
126- **Müder.** Mölz Mişon VENTURA (1883-1961) *Roma Hukuku* ▶
127- **Müder.** Ahmet Samim İGÖNENSAY (1884-1963)İ *Hukuk-ı Medeniye* ▶
128- **Müder.** Ahmet Mithat İMETYA (1884-1956)İ *Hukuk-ı Esasiye* ▼
129- **Mual.** Kenan Ömer İÖNER (1881-1949)İ *Tatbikat-ı Cezaiye* ▼
130- **Mual.** Ahmet Reşit İTURNAGİL (-)İ *Hukuk-ı Düvel* ▼
131- **Mual.** Cevat Abdürrahim İGÜCÜN (1882-)İ *Tatbikat-ı Hukukiye* ▼
132- **Mual.** Memduh İÜLGÜ (-1951)İ *Kara Ticareti* ▼
133- **Mual.** Abdullah Vehbi İYEKEBAŞ (1890-1965)İ *Hukuk-ı Ceza* ▼
134- **Müder. Mv.** Muhlis Ethem İETE (1904-1975)İ *İktisat* ▶
135- **Müder. Mv.** İbrahim Fazıl İPELİN (1886-1944)İ *İktisad-ı Zirai ve İçtimai* ▶
136- **Müder. Mv.** Kemalettin İBIRSEN (1900-1969)İ *Hukuk-ı Hususi-i Düvel* ▶

EDEBİYAT FAKÜLTESİ

137- **Müder.** Ali Muzaffer İGÖKER (1887-1959)İ *Son Zaman Tarihi* ▼ R
138- **Müder.** Ismayil Hakkı İBALTACIOĞLU (1887-1978)İ *İçtimaiyat ve Ahlak-Terbiye* ▼ •
139- **Müderris** Babanzade Ahmet Naim (1872-1934) *Metafizik* ▼
140- **Müder.** Köprülüzade Mehmet Fuat İKÖPRÜLÜ (1890-1966)İ *Türk Edebiyatı Tarihi* ▶ •
141- **Müder.** Yusuf Behçet İGÜCER (1890-1952)İ *Orta Zamanlar Tarihi* ▼ D
142- **Müder.** Ahmet Refik İALTINAY (1880-1937)İ *Umumi Türkiye Tarihi* ▼
143- **Müder.** Ali Ekrem İBOLAYİR (1867-1937)İ *Şerh-i Mütun* ▼
144- **Müder.** Avram GALANTİ (1874-1961) *Akvam-ı Kadime-i Şarkiyye* ▼
145- **Müder.** Fazıl Nazmi İÖRKÜN (1875-1948)İ *Roma ve Yunan Kadim Tarihi* ▶ Ⓒ
146- **Müder.** Yusuf Şerif İKILIÇEL (1890-1944)İ *Garp Edebiyatı Tarihi* ▼
147- **Müder.** Ömer Ferit İKAM (1863-1944)İ *İran Edebiyatı Tarihi* ▼
148- **Müder.** Halil Nimetullah İÖZTÜRK (1880-1957)İ *Mantık* ▼ •
149- **Müder.** Mustafa Şekip İTUNÇ (1886-1958)İ *Ruhiyat* ▶ • D
150- **Müder.** Ali Macit İARDA (1877-1967)İ *Beşeri ve İktisadi Coğrafya* ▼
151- **Mual.** İbrahim Hakkı İAKYOL (1888-1950)İ *Tabii Coğrafya* ▶
152- **Mual.** Hamid Sadi İSELEN (1892-1968)İ *Türkiye ve Mevzii Coğrafyası* ▼
153- **Mual.** Ahmet Hamit İONGUNSU (1885-1967)İ *Yeni Zaman Tarihi* ▼
154- **Müder.** Izmirli Ismail Hakkı İIZMİRLİ (1868-1946)İ *İslam Felsefesi* ▼ •
155- **Müder. Mv.** Caferoğlu Ahmet İCAFEROĞLU (1899-1975)İ *Türk Lisanı Tarihi* ▶
156- **Müder.** Mösyö Osman Yaşar İREŞER (1883-?)İ *Arap Edebiyatı Tarihi* ■
157- **Müder. Mv.** Mehmet Besim İDARKOT (1903-1990)İ *Türkiye Coğrafyası ve Mevzii Coğrafyası* ▶

İLAHİYAT FAKÜLTESİ

158- **Müder.** İzmirli İsmail Hakkı İİZMİRLİ (1868-1946)İ *Fıkıh Tarihi* ▶ R Ⓒ
159- **Müder.** Mehmet Ali Ayni İAYNİ (1869-1945)İ *Tasavvuf Tarihi ve Dinler Tarihi* ▶ Ⓒ
160- **Müder.** Mehmet Şerafeddin İYALTKAYA (1879-1947)İ D *Kelam Tarihi* ▶ D Ⓒ
161- **Müder.** Mustafa Şevket İYUNT (1878-1951)İ *Tefsir ve Tefsir Tarihi* ▶ ◉
162- **Müder.** Ismayil Hakkı İBALTACIOĞLU (1887-1978)İ *İslam Bediiyatı* ▼ D
163- **Müder.** Halil Nimetullah İÖZTÜRK (1880-1957)İ *Din-i İslam Tarihi* ▼
164- **Müder.** Mustafa Şekip İTUNÇ (1886-1953)İ *Felsefe-i Din* ▼ ♦
165- **Müder.** Köprülüzade Mehmet Fuat İKÖPRÜLÜ (1890-1966)İ *Türk Tarih-i Dinisi* ▼ ♦
166- **Müder. Vek.** Hüseyin Avni İKARAMEHMETOĞLU (1886-1954)İ *Hadis ve Hadis Tarihi* ▼
167- **Mual.** Yusuf Ziya İYÖRÜKAN (1887-1945)İ *Hal-i Hazırda İslam Mezhepleri Akvam-ı İslamiye* Etnoğrafyası ▶ Ⓒ
168- **Mual.** Rıfat İBİLGE (1873-1953)İ *Arabi* ▶ ◉
169- **Mual.** Abdülbaki İBAYKARA (1883-1935)İ *Farisi* ▶ Ⓒ
170- **Müder. Mv.** Hilmi Ömer İBUDDA (1894-1952)İ *Umumi Dinler Tarihi* ▶ Ⓒ

Cumhuriyet
Fransızlarla Ticari İki İttifak Yaptık
Pariste imzalanan ittifaklar
Türk-Fransız ticaret ittifaklarında bir Clearing
Üniversitenin kadrosu
Ali tasdika iktiran etti
Türk - Irak münasebatı

Hakimiyeti Milliye
Gazi Hz.
İstanbul Üniversitesi Konferansı

Türkiyede ilim inkılâbı başladı
Kemal Vehbi Beyler ki...
Resul, Refik Halit, Reza Tevfik, Sadık ve Adnan B.ler affedilecekler mi?

Simgeler ve kısaltmalar

E	DRF Emini (Rektör)	Ⓘ	Yabancı Diller Okulu'na aktarılmıştır.
R	Fakülte Reisi (Dekan)	♦	İlahiyat Fakültesi'ne İÜ'de yer verilmediği için açığa alınmıştır.
D	DRF Divanı Üyesi (Senatör)	■	Fen Fakültesi'ne aktarılmıştır.
▶	DRF'den üniversiteye aktarılmıştır.	PCN	FKB (Fizik Kimya Biyoloji)
▼	Tasfiye edilmiştir (Açığa alınmıştır).		PCN-ECZ Hem PCN hem de ECZ ders verenler.
■	Sözleşmeli yabancı müderris. DRF'den Üniversite'ye aktarılmıştır.	ECZ	Eczacı Bölümü
•	İki fakülte veya yüksekokulda ders verenler.	DİŞ	Diş Bölümü
©	Yeni kurulan İslami Tetkikler Enstitüsü'ne aktarılmıştır.		
?	Bilinmiyor.		

Açıklamalar:

ÖĞRETİM ÜYESİ:

Müderris (Ord. Prof.), mualllim (Prof.) ve müderris muavinlerini (Doç.) kapsar.

• İKİ FAKÜLTE VEYA YÜKSEKOKULDA DERS VERENLER:

DRF kadrosunda bulunan toplam 14 öğretim üyesi iki fakülte veya yüksekokulda ders vermektedir:

Tıp Fakültesi'nden:

12- Tevfik Recep İÖrensoyl ▶, Dişçilik Mektebi'nde(77). Tasfiyeden sonra bu görevi sürdürüp sürdürmediği saptanamadı.

29- Selahattin Mehmet İErkl▼, Dişçilik Mektebi'nde▼(86)

34- Mehmet Mahir İTokayl▼, Dişçilik Mektebi'nde▼ (78)

13- Hadi Faik İSaçlı▼, Eczacı Mektebi'nde▼ (70)

24- Server Kamil İTokgözl▼, Dişçi ve Eczacı Mektebi'nde▼(63)

Fen Fakültesi'nden:

99- Ömer Şevket İÖncel ▼, Dişçi ve Eczacı Mektebi'nde ▼(68)

95- Esat Şerafettin İKöprülü ▼ Dişçi ve Eczacı Mektebi'nde ▼ (61)

Hukuk Fakültesi'nden:

114- Etem Akif İBattalgazi ▼, Tıp Fakültesi'nde ▼ (18)

Eczacı Mektebi'nden:

71- Mustafa Nevzat İPisakl ▼, Tıp Fakültesi'nde▼ (32)

Edebiyat Fakültesi'nden:

138- Ismayıl Hakkı İBaltacıoğlul ▼, İlahiyat Fakültesi'nde▼(162)

148- Halil Nimetullah İÖztürkl ▼, İlahiyat Fakültesi'nde▼ (163)

140- Mehmet Fuat İKöprülü ▶, İlahiyat Fakültesi'nde▼ (165)

149- Mustafa Şekip İTunçl ▶, İlahiyat Fakültesi'nde ▼ (164)

154- İsmail Hakkı İİzmirli ▼, İlahiyat Fakültesi'nde ▶ (158)

■ SÖZLEŞMELİ YABANCI MÜDERRİSLER:

2252 sayılı yasayla İÜ'nün varlığı ortadan kaldırılmış ve akademik kadronun işine her ne kadar son verilmişse de o sırada DRF kadrolarında bulunan yabancı müderrislere dokunulmamıştır. BKK'ya (İcra Vekilleri Heyeti) dayanılarak sözleşmeleri yapılan ve yürütülen bu yabancılar için yeni bir düzenleme de yapılmamıştır. Böylece konuyla ilgili BKK'lar, yasaya karşın uygulama alanı bulmuştur. Bu eylemle yürütme, yasamanın/yasanın üzerine çıkarak hukuk devleti olmanın temel bir ilkesini örselemiştir.

© YENİ KURULAN İSLAMİ TETKİKLER ENSTİTÜSÜ'NE AKTARILANLAR:

Yeni kurulan İÜ'nün yapısı içerisinde İlahiyat Fakültesi'ne yer verilmemiştir. Böylece İlahiyat Fakültesi'nin varlığı, DRF'nin varlığı ile birlikte ortadan kaldırılmıştır. Varlığı ortadan kaldırılan İDRFİF'nin kimi öğretim üyeleri yeni kurulan İslami Tetkikler Enstitüsü'ne aktarılmıştır:

159- Mahmet Ali Ayni

160- Mehmet Şerafettin Yaltkaya

161- Mustafa Şevket Yunt

167- Yusuf Ziya Yörükan

168- Rıfat Bilge

169- Abdülbaki Baykara

170- Hilmi Ömer Buda

158- Ismail Hakkı İzmirli; ancak bu müderrisin Edebiyat Fakültesi (154) ile ilişiği kesilmiştir.

• ♦ Diğer taraftan, aynı anda iki fakültede birden kürsü işgal eden müderrislerden 164 Mustafa Şekip Tunç ve 165 Fuat Köprülü'nün İlahiyat Fakültesi'nin varlığının kaldırılması sonucunda buradaki müderrislikleri düşmüş ve yalnız Edebiyat Fakültesi öğretim üyelliklerini (149 ve 140) sürdürmüşlerdir.

• Ⓘ 145- Fazıl Nazmi Örkün İÜ'nün yapısı içinde yeni kurulan Yabancı Diller Okulu'na aktarılmıştır.

• ■ 52- Şevket Aziz Kansu, işgal ettiği Antropoloji Kürsüsü ile birlikte Fen Fakültesi'ne aktarılmıştır.

• ? Tasfiye öncesinde DRF kadrosunda oldukları veya DRF kadrosunda olmalarına karşın tasfiye edilip edilmedikleri kesin olarak bilinmeyenler. Durumu belli olmayan üç kişidir:

51- Nuri Kamil Mesen

58- İbrahim Celalettin Tezer

109- Hüseyin Sabri Okutman.

EK 2: İstanbul Darülfünun öğretim üyelerinin (müderris-muallim-müderris muavinleri) 31.07-01.08 1933 itibariyle durumları

FAKÜLTELER	DEVAM EDENLER ▶■	AÇIĞA ALINAN ▼	İPTAL EDİLEN KADRO	?	TOPLAM ÖĞRETİM ÜYESİ
TIP	30	26	26+2	2	58
ECZ VE DİŞ. MEKT.	5	14	14+6[45]		19
FEN	5	18	18	1	24
HUKUK	11	15	15		26
EDEBİYAT	7	13	13+1		20
İLAHİYAT	8[46]	1	1+4		9
TOPLAM	66	87	87+13	3	156

EK 3: İstanbul Darülfünunu öğretim üyelerinin fakülte ve bulundukları akademik basamak (müderris-muallim-müderris muavinleri) açısından 31.07-01.08 1933 itibariyle durumları

	MÜDERRİS		MUALLİM		MÜDERRİS MV.			
SİMGELER	▶■	▼	▶■	▼	▶■	▼	?	TOPLAM
FAKÜLTELER								
TIP FAK.	9	15	5	3	16	8	2	58
ECZACI VE DİŞÇİ MEKT.[47]			5	10		4		19
FEN FAKÜLTESİ	3	16	1	1	1	1	1	24
HUKUK FAK.	8	10		5	3			26
EDEBİYAT FAK.	4	11	1	2	2			20
İLAHİYAT FAK.	4		3		1	1		9[48]
TOPLAM	28	52	15	21	23	14	3	156

İSTANBUL DARÜLFÜNUNU 31.07-01.08.1933 KADROSUNA AİT ÇİZELGENİN SEÇİLMİŞ KAYNAKÇASI

Aykut Kazancıgil, Hamit Er, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında 1933 Üniversite Reformu, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim "Bilanço 1923-1998" Ulusal Toplantısı*, 1. Kitap II. Cilt, Türkiye Bilimler Akademisi: Ankara, Eylül 1999.

Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Doç. Dr. Vural Solok, *Türk Bilim Tarihi Bibliyografyası (1850-1981)*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Atatürkİlkeleri Yürütme Kurulu Doğum Yılını Kutlama Yayınları Özel Seri 1, İstanbul 1981.

T.C. İstanbul Darülfünunu Talebe Rehberi, Ders Senesi 1931-1932, 1932-1933, İstanbul 1933, Burhaneddin Matbaası.

1934 İstanbul Telefon Rehberi 26. Basıt.

İstanbul Telefon Rehberi 1955-56, 30. Tab'ı, Suhufet Matbaası, İstanbul.

İstanbul Barosu 1937 Levhası, Alaaddin Kıral Matbaası.

Tıbbiyeliler Albümü 1935-1936, Alaaddin Kıral Basımevi.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 1918-1949 Senesi Mezunları.

T.C. İstanbul Darülfünunu Talebe Rehberi 1928-1929 Sene-i Dersiyesi, İstanbul, Yeni Matbaa.

T.C. İstanbul Darülfünunu Talebe Rehberi 1929-1930 Sene-i Dersiyesi, İstanbul Yeni Matbaa.

İstanbul Üniversitesi Öğrenci Rehberi 1953-1954, İstanbul 1954, İsmail Akgün Matbaası.

M. Tunçay, H. Özen, 1933 Darülfünun Tasfiyesi, *Yeni Gündem*, 1-15 Ekim 1984, sayı 11, sayfa 16-19.

Haldun Özen, Mete Tunçay, 1933 Darülfünun Tasfiyesinde Aydınlar, *Bilim ve Sanat*, Ekim 1984, sayı 46, sayfa 21-25.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 1938-1939 Ders YılıTalebe Kılavuzu, İstanbul 1938, Milli Mecmua Basımevi.

Kazancıgil, Prof. Dr. Aykut, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp ve Cerrahpaşa Fakülteleri, *İstanbul Üniversitesi Kurulu, Tarihçe Teşkilat ve Öğretim Üyeleri I (1453-1481)*, İstanbul 1981, Edebiyat Fakültesi Matbaası.

M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, II. Bası, Ankara 2000, Selvi Yayınları.

Tıbbiyeliler Albümü 1929-1930, Tıp Talebe Cemiyeti, İstanbul, Ahmet İhsan Matbaası, 1930.

Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi 1973.

Günergun, Editör Feza, *Türkiye'de Bilim Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1673-1998)*, Ankara 2000.

Öklem, Necdet, Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu, Ege Üniversitesi Rektörlük Yayınları (No: 36, Ege Üniversitesi Matbaası 1973.

Dramur, Doç. Dr. Rengin, Mustafa Nevzat Pişak (1879-1968), Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 1, İstanbul 1995, s. 247-258.

Dölen, Emre, Kimya Müderrisi Eczacı Mustafa Hakkı Nalçacı (1881-1935), Osmanlı Bilimi Araştırmaları, cilt III, sayı 1, 2001, s. 89-96.

İshakoğlu-Kadıoğlu, Sevtap, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946), Is Yabul 1998.

Baytop, Prof. Dr. Turhan, *Türk Eczacılık Tarihi*, İÜ Yayınları No. 3338, Eczacılık Fakültesi No. 42, İstanbul 1985.

Darülfünun Üniversite Tedavi Notları, Eylül 1933, No 1. cilt 9. sayfa 26-27.

Üniversite Kadrosu, Tedavi Notları, Birinci Kanun 1933, No 4, cilt 9, sayfa 112-3.

Milliyet gazetesi, Türkiye'de İlim İrtikabı Başladı, 01.08.1933, sayı 12684, sayfa 1-5.

Son Posta gazetesi, Üniversite Kadrosu Verildi, 01.08.1933, sayı 1084, sayfa 1-8.

Cumhuriyet gazetesi, Yeni Üniversitenin Kadrosu Üniversite'de Kimlere Vazife Verildi? 01.08.1933, sayı 3317, sayfa 1-5.

Hakimiyet-i Milliye, İstanbul Üniversitesi Kuruldu, 01.08.1933, sayı 4322, sayfa 1-3-4.

Akşam gazetesi, Yeni Üniversite Bugünden İtibaren Çalışmaya Başlıyor, Maliye Darülfünundan, 01.08.1933, sayı 5319, sayfa 1-2-5.

Er, Hamit, İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi Mecmuası, Hoşat ve Yazarları, Mart 1933, Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi.

Erden, Dr. Fethi, *Türk Hekimleri Ansiklopedisi*, İstanbul 1948.

Çankaya, Ali, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Alakalı Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiye'liler*, Ankara 1968-9.

Baylav, Naşid, *Eczacılık Tarihi*, Yörük Matbaası, İstanbul 1968.

Eleoğlu, Ahmet, *Diş Hekimliği Tarihi*, İstanbul 1992.

Muğan, Nuri Prof. Dr. *Türk Diş Hekimliği Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları no. 3841.

Diş Hekimliği Fakültesi Yayınları no. 80, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1974.

Şehsuvaroğlu, Bedii, N. Eczacılık Tarihi Dersleri, İstanbul Üniversitesi Yayını 1582, İstanbul 1970.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Kılavuzu, İstanbul 1938.

Etker, Şeref: Dr. Ame Mouchet ve Tıbbiye'de Fransız-kültür Egemenliğinin Sonu, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt/Vol VI, Sayı / Nr. 2, 2005, s. 35-70.

Günergun, Feza, Doktor Kimyager Mehmed Ziya Ülken, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt/Vol VI, Sayı / Nr. 2, 2005, s. 79-96.

İstanbul Telefon Rehberi 1950, 28. Bası.

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı, Editör Prof. Dr. Ahmet Yüksel Özemre; İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No 3042, Fen Fakültesi No. 176.

Günergun, Feza, Darülfünun Fen Fakültesi Mecmuası (1916-1933), Osmanlı Bilimi Araştırmaları, Yayına Hazırlayan: Günergun, Feza, İstanbul 1995.

Beknan, Muzaffer, *Yerebitez Tarihi*, Ankara Basım ve Ciltevi: Ankara 1940.

Silier, Abdurrahman, Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (1863-1933), HÜ, Ekim 1992, Yayımlanmamış doktora tezi.

Irmak, Ord. Prof. Sadi, *Üniversitenin Kuruluşu ve İlk Yıllar*, 50. Yıl Armağanı, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1973.

Tunaya, Dr. Tarık Zafer, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, İstanbul 1969.

DİPNOTLAR

1 Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1993, Aydın Kitapevi.

2 A) Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, s. 515-63.
B) Unat, Faik Reşit, Türkiye Eğitim Sistemi, Ankara 1964, Milli Eğitim Basımevi, s. 49-57.
C) Öklen, Emre, "Darülfünun," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, İletişim Yayınları, cilt 2, s. 476-7.

3 A) Dölen, Emre, a.g.y. s. 476-7.
B) Arslan, Ali, *Darülfünun'dan Üniversite'ye*, İstanbul 1995, Kitapevi Yayınları, s. 50.

4 Maliye vekaleti müsteşarının başkanlığında ve diğer bakanlıklerinin müsteşarlarının katılımıyla kurulan "Müsteşarlar Konferansı", İstanbul'da çeşitli tarihlerde bu şeller (işgal kuvvetlerinden ve Osmanlı yönetiminden) binaları bakanlıkların gereksinimine göre dağıtma kararı ile kurulmuştur (01.09.1923 gün ve 2708 sayılı BKK).

5 Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Hoyoran*, Yayına Hazırlayan: Ali Y. Bakacıoğlu, Dünya Yayıncılık; İstanbul 1998, s. 331-2.

6 "İcra Vekilleri Heyeti, 20.09.1933 günlü toplantısında

İDRİ'si 1931 Malî Yılı Bütçe Kanununun 12. maddesinin kendisine verdiği yetkiye dayanarak İsviçre'den bir uzman getirmeye karar vermiştir. İlaricîye Vekaleti aracılığı ile İsviçre Hükümeti katında yapılan girişim sonucunda Cenevre Üniversitesi profesörlerinden teşkilatçılıktaki yetkinliği ile tanınmış Albert Malche önerilmiştir." (Maarif Vekaleti'nden Başvekalet'e yazılan 6 Kanun-ı Evvel 1931 gün ve 1218 sayılı yazı BCA. T.12.12.1931. S.0032. D.138-34, F.3.18.12., Y. 24.79.14).

7 Kocatürk, Utkan. "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. 1, Kasım 1984, sayı 1, s. 4-5.

8 İstanbul Darülfünunu'nun İlgası ile Yerine Yeni Esaslar Dahilinde Bir İstanbul Üniversitesi Teşkiline Dair 1/705 Numaralı Kanun Layihası ve Maarif Encümeni Mazbatası ile İstanbul Darülfünunu'nun 1933 Senesi Haziran ve Temmuz Aylarını Muvakkat Bütçesi Hakkında 1/713 Numaralı Kanun Layihaları ve Bütçe Encümeni Mazbatası, TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 2, Cilt: 15, Sıra no: 249, S. 2.

9 İstanbul Darülfünunu'nun İlgasına ve Maarif Vekaleti'nce Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun, Kabul Tarihi: 31 Mayıs 1933, Kanun No: 2252, TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 2, Cilt: 15, S. 465-7 ve celse: 51, s. 472, 483.

10 Kazancıgil, Doç. Dr. Aykut, *Türk İktisadının Batılılaşması ve Cumhuriyet Dönemi*, 1923-1973, s. XXIV.

11 Kazancıgil, Doç. Dr. Aykut, a.g.e., s. XXIV-XXV.

12 Kazancıgil, Doç. Dr. Aykut, a.g.e., s. XXV, XXIX.

13 Malche, Albert, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul, 1939, Devlet Basımevi.

14 Tasfiye öncesinde İDRİ'de 85 müderris, 44 muallim, 36 müderris muavirinden oluşan 182 kişilik bir öğretim kadrosu bulunuyordu. Asistanları (yardımcıları) sayısı ise 72'dir. (Malche, Albert, a.g.e., s. 6). Ancak bu sayısal bilginin bu rimi metinde açık ve emalî mevzuatı kapsayacak biçimde yer almamıştır. 182 kadro sayısını mı, öğretim üyesi sayısını mı belirtmektedir? Malche'in söylemi'nde bu ayrıntı açıklığa kavuşturulmuş değildir. Ayrıntı olarak kürsü işgal eden öğretim üyelerinin varlığı düşünülürse, bu ayrıntının önemli olduğu anlaşılır. Asistanların kimlikleri, biri dışında (Hukuk Fakültesi Baş Asistan Burhan Köni) basında yer almamıştır. Dolayısıyla asistanların kimliklerinin belirlenmesi işi bu çalışmada yer alamamıştır. Yukarıda sayıları konusunda ifade edilen kabaî bilgiler aktarılmıştır.

A) 31 Temmuz 1933 günü itibariyle 71 müderris ve muallim, 13 ü müderris muavini, 73 ü yardımcı olmak üzere 157 kişinin DRF'yle ilişkisi kesildi (Bilsel, Ord. Prof. Cemil, *Öğrenirken ve Öğretirken*, Beraber, Ebulula Mardin'e Armağan, Kenan Matbaası, İstanbul 1944, s. 56. "*İstanbul Üniversitesi'nin Tarihçesi, İstanbul Üniversitesine Kuruluş Tarihçe Teşkilat ve Öğretim Üyeleri I (1453-1918)*, İstanbul 1981). Edebiyat Fakültesi Matbaası, s. 17-18. Tasdemirci, Ersoy, Belgelerle 1933 Üniversite Reformu'nda Yabancı Bilim Adamları, Ankara 1992, s. 101)

B) 151'i bulan eski darülfünun müderris, muallim ve muderris muavinlerinden ancak 59'u universiteye alınmış, mütebakî 92'sikadro hancindekalmışlardır. Çıkarılanların 30'u Tıp Fakültesi, 17'sini Fakültesi, 5'i İlahiyat Fakültesi, 15'i Hukuk, 13'ü Edebiyat Fakülteleri, 7'si Eczacı, 5'i Dişçi mektepleri müderris, muallim ve muderris muavinleridir. Kalanlardan 26'sı Tıp, 4 zat Fen, 6 zat İlahiyat'ye mensup eski Dârülhikmet-i İslam Tedkikat-ı Enstitüsü, 11'zat Hukuk, 6'zat Edebiyat, 5 zat Dişçi, 1 zat Eczacı Mektebi müderris, muallim, muallim muavinleridirler ("Yeni Üniversitenin Kadrosu," *Cumhuriyet*, 01.08.1933, sayı 3317, s. 1-5; Öklem, Necdet, *Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu*, Ege Üniversitesi Rektörlük Yayınları no: 36, İzmir 1973 s. 59).

15 Eczacı ve Dişçi Mektepleri öğretim üyeleri Mehmet Ziyaeddin Ülkeni ile Server Kamil'in İTokşod udları, metinde "Ziya Server Kamil" olarakdizildiğinden tek kişi olarak algılanmaktadır. Yine Mehmet Ziyaeddin adının Ziya; Halil Nimetullah adını Nimet olarak dizilmesiki mi yanlışlıklara neden olabilmektedir (Öklem, Necdet, *Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu*, Ege Üniversitesi Rektörlük Yayınları no: 36, İzmir 1973, s. 62). Fen Fakültesi müderrislerinden Burhanettin (Kerken) ile Şükrü (Sayar)'in adlarına, çıkarılanlar listesinde "Burhanettin Şükrü" olarak ve tek kişiyi çağrıştıracak biçimde yer almıştır ("Üniversitede Kimlere Vazife Verildi," *Cumhuriyet*, 01.08.1933, sayı 3317, s. 1-5).

16 Ali Hüseyinzade Ali Turan 1931'de müderrisliktenemekli edilmiş, ancak 1933'e dek dersvermeyi sürdürmüştür (Prof. Dr. Hüseyinzade Ali Turan (1864-1940)," *Politehnik*, Nisan 1940, c. 7, sayı 82, s. 104). Hatta bir diğer kaynağa göre, tasfiyeden az önce ist ifa etmiştir ("Tıp Fakültesi'nin Yeni Binası Ruşen Seçilecek," *Cumhuriyet*, 25.06.1933, sayı 3249, s. 1-4). Hüseyinzade Ali Turan 24.11.1931'de emekli olduğunda 67 yaşını bütünlemiş ve 68'den girmiştir. 65 yerine 67 yaşını bitirdikten sonra emekli olması, emekli edilmesi süresinin BKK'ile bir veya iki kez resen uzatılmışolabilece ği olasılığını akla getirmektedir. Diğer bir nokta da yaş sınırından resen emekliye sevkedilmiş bir öğretim üyesinin Darem Kanunu çerçevesinde tekrar bir kadroya otur tulması olanaklı gözükmemesidir. Olasıdır ki, Hüseyinzade Ali Bey Tıp Fakültesi'nde birkehtimlik kadrosunda ve ücretli olarak İstirham edilmiştir. Konumu bu olan bir kişinin DRF ile ilişkisinin kesilmesi akademik değil, idarî bir tasarruftur. Dolayısıyla Hüseyinzade Ali Turan'ı DRF'den ayrılmış bir öğretim üyesi olarak kabul etmemiz olanaklı değildir. Bilindiği gibi, DRF'de salt akademik kadronun tasfiye edilmesiyle yetinilmemiş, yönetim kadroları, ücretli hademe kadrolarında; dahi tasfiye'ye gidilmiştir. Hüseyinzade Ali Bey'in DRF'le ilişkisinin kesildiğine ilişkin Reşit Galip'in imzasını taşıyan mektubun örneğini Ali Haydar Bayat yayınlamıştır (Bayat, Ali Haydar, *Hüseyinzade Ali Bey*, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kült ür Merkezi Yayını Sayı: 159, 1998, s. 24-5) Ancak bu mektubun kayneği söz konusu yayında gösterilmemiştir. Kaynak gösterilmeyince, akla müderrisliğe gönderilen bu matbu mektubun başına "Müderris Hüseyinzade Ali Beyefendi'ye" ibaresinin yakıştırılmış olabileceği geliyor. Kaldı ki böyle bir mektup Hüseyinzade Ali Bey'e yazılmış olsa bile, onun yönerisel açıdan akademik kadro dışmalitildiğini ve özlükhakları bakımından da açığa alındığını göstermez. İşte bu nedenlerleekli çizelgelerde Hüseyinzade Ali Bey DRF öğretim kadrosuna alınmamıştır.

B) "BİR TAŞHİN. Gazetelerde Darülfünun'dan ayrılan müderrislerin ismi arasında babamızın ismini de gördük. Halbuki merhum babamız, Tıp Fakültesi'nde 33 sene müderrislik yapmış ve 932 Mart'ının 3'ünde mesnedi-i ilmiyi kabaile müderris olarak ölmüştür.. Merhum Müderris İsmail Dervîş Allesi Namına Suat Dervîş." ("Ecnebi Profesörlerden Bir Kısmı Yola Çıktı," *Son Posta*, 7 Ağustos 1933, sayı 1090, s. 1-8). Birbaşkahaberede 1932 deölen Tıp Fakültesi müderrislerinden Talha Bey'in de tasfiye edilenler arasında gösterilmesidir. 1932'de DRF'den ayrılan Yusuf Ziya'nın (Özer) İslam Tetkikleri Enstitüsü'ne aktarıldığı yanlışlıkla belirtilmiştir (Öklem, Necdet, *Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu*, Ege Üniversitesi Rektörlük Yayınları no: 36, İzmir 1973, s. 61-2. "Üniversitede Kimlere Vazife Verildi," *Cumhuriyet*, 01.08.1933, sayı 3317, s. 1-5).

17 Müderris Doktor İsmail İbrviş Bey, Fenn i Viladeve Eleser (*TC İstanbul Darülfünunu Talebe Rehberi Ders Seneai 1932-1933*, İstanbul Bürhaneddin Matbaası, 1933, *Tıp Fakültesi Müderrisleri Adres Cetveli*, s. 72). Müderris Doktor Ali Hüseyin, Seniyyat-ı Cildiye (*TC İstanbul Darülfünunu Talebe Rehberi Ders Seneai 1932-1933*, İstanbul Bürhaneddin Matbaası, 1933, *Tıp Fakültesi Müderrisleri Adres Cetveli*, s. 73).

18 Burada kullanılan "öğretim üyesi" terimi müderris (ord. prof.), muallim (prof.) ve müderris muavirlerini (doçent) içermektedir. Yardımcılar (asistan) bu tanımın dışında bırakılmıştır.

19 DRF öğretim üyelerinin atanışına alınması ile emekliye sevk edilmeleri işlemlerinin karışık olmasına şahsa tanık olunuyor. Bu işler lerden birincisi Memurin Kanunu. İkincisi Tekaüd Kanunu uygulamasıyla ilgilidir. Hukukî, yönetsel ve mali sonuçları birbirinden çok farklıdır. DRF'den çıkarılan öğretim üyelerine maktu bir ne tutarında açığa aalınmışlardır. Açığa alındıkları tarihten başlayarak ilk on ay için maaşlarının tamamını, izleyen dönemde herhangi bir devlet dairesine yerleştirilmedikleri takdirde maaşlarının yarısını almışlardır. 1933'e açığa alınan DRF öğretim üyelerinin emekliedildikleri yönünde ileri sürülen yargılara çok sık rastlanır. Bir örnek oluşturması bakımından: "Darülfünunun 210 hocasından 157 sinemekliye ayrılmıştır; bunların 91'i profesör yada ordinaryüs profesör unvanı taşıyorlardı (Öntürk, Prof. Dr. Erdal. "Cumhuriyet Döneminde Bilim Tarihi'nin Önemi ve Anlamı Cumhuriyet ve Bilim, Üniversite ve Toplum Bilim," *Eğitim ve Bilgi*nce dergisi Ocak 2005, Cilt 5, Sayı 11. www.umversite-toplum.org).

20 DRF tasfiyesinden görüden kaçan diğer bir nokta da açığa alınan öğretim üyesi sayısıyla, ilga edilenkadro sayısının farklı olmasıdır. Birden fazla fakültede kürsü işgal eden bir öğretim üyesinin açığa alınmasıyla ikl kadro birden ilga edilmiş oluyordu. Örneğin Edebiyat ve İlahiyat Fakülteleri öğretim üyesi Halil Nimetullah Öztürk'ün tasfiye edilmesiyle bir kişi açığaalınmış oluyorsa dahi kadrobirden ilgaedilmiş oluyordu (bkz. Ek 1: İstanbul Darülfünunu 31.07.01.08.1933 Günlü Öğretim Üyeleri (Müderris-Muallim-Müderris Muavini) Çizelgesi ve Açıklamalar bölümünün birinci ve ikinci basamakları).

21 A) Ek 1: İstanbul Darülfünunu 31.07-01.08.1933 Günlü Öğretim Üyeleri (Müderris-Muallim-Müderris Muavim) Çizelgesi.

B) Ek 2: İstanbul Darülfünunu Öğretim Üyelerinin (Müderris-Muallim ve Müderris Muavinler) 31.07-01.08.1933 İtibarİyle Durumları.

22 HÜSEYİN SABRİ OKUTMAN. Öğretmen Hafız Abdülkadir Efendi'nin oğludur. 1881'de Beyrut'ta doğdu. Beyrut İdadisi'nden sonra yüksek öğrenimini İstanbul Tıp Fakültesi, Dişçi Mektebi ile Baytar Mektebi Alisi'nde yaptı (1906). Paris Tıp Fakültesi'nde üç yıl, Viyana Üniversitesi'nde bir yıl (1910). İDRF Fen Medresesi'ne Anatomi ve Fizyoloji müderrisi olarak atandı (1920). 1932'de Ziraat Vekaleti Veteriner Genel Müdürlüğü'ne atandı. 1942'de emekli oldu. 1970'e değin Antalya'da serbest hekim olarak çalıştı. Baytar Mektebi-i Alisi'nde de teşrih ve fizyoloji hocalığı yapmıştır. Ayrıca YZE-Veteriner Fakültesi Fizyoloji Enstitüsü'nün öğretim kadrosunda mütehassıs unvanıyla yer almıştır. Hüseyin Sabri Bey'in 1932'de Veteriner Genel Müdürlüğü'ne DRF'den istifa yoluyla mı yoksa kadrosunu muhafaza ederekek görevle mi geldiği saptanamamıştır (Kaynaklar: Frik, Dr. Feridun, *Cumhuriyet'in İlk Hekimleri 1923-1973*. İstanbul 1973. Yörük Matbaası. [Pakalın], Mehmet Zeki, *Türkçe Tercüme Ahval Ansiklopedisi*, İstanbul 1930-32, Hamit Matbaası, s. 195. *Ankara YZE Kitabiyesi*, Ankara YZE Basımevi, 1943, s. 50. Bekman, Muzaffer, *Veteriner Tarihi*, Ankara 1940, Ankara Basımve Ciltevi, s. 316).

23 Ek 3: İstanbul Darülfünunu Öğretim Üyelerinin Fakülte ve Bulundukları Akademik Basamak (Müderris-Muallim Ve Müderris Muavini) Açısından 31-07-01-08-1933 İtibarİyle Durumları.

24 Reşit Galip'in tasfiye edilen müderrislere gönderdiği mektupi çin Bk 2.

A) Döğen, Emre, Yıldırım, Nuran, *Darülfünun'dan Günümüze Üniversite, Yaşanmışlık ve Yaşamış*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, sayfa 45.

B) Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Hayatım*, s. 317.

25 Çokdeğerli bir anayasahukukçusu olan Ahmet Mithat (Metya). Bükreş Ticaret Ataşeliği'nde bulunmuştur (TC Devlet Yıllığı. 1945, s. 913).

26 Müderris Dr. Hasan Reşad (Işığından (1884-1971) Hayrlarpaşa Numune Hastanesi'nde cildiye uzmanı olarak bulunmuştur (TC Devlet Yıllığı, s. 376).

27 Konferans şeklinde dersler yoluyla, milletvekili yapılaneski müderrislerenüniversitede yenidenders verebilmenin yolu açılmıştır. Erzurum Saylavı Saim Ali Dilemre (Ü Tıp ve Hukuk Fakültelerinde (BCA, T.18.0.2.1936, S.2/4076, D.138-69, F.30.18.1.2, Y.6.2.141), Konya Saylavı Ali Muzaffer Göker (BCA, T.28.12.1936, S.2/5758, D.138-80, F.30.18.1.2, Y.70.9.7.15) ve Çankırı Saylavı Fazıl Nazmi Örkün (TCF'de (BCA, T.06.0.2.1937, S.2/5999, D.138-83, F.30.18.1.2, Y. 71.10.17) ders vermişlerdir.

28 "İstihbat Komitesi"nin müderrislere doldurdukları istemiyle dağıttığı "Bilgi Fişi"nin örgün örneği için Bkz. Kazancıgil, Doç. Dr. Aykut, a.g.e., s. XX-XXI.

29 "İlkPlancla Çıkarılacak İşler." *Milliyet*, 24.05.1933, sayı 2615, s. 1-5.

30 "Bütün Müderrisler Verilen Fişleri Doldurdular," *Milliyet*, 01.06.1933, sayı 2623, s. 1-2.

31 "Darülfünun Müderrisliklerine 150 İstidatı Talip Var," *Milliyet*, 05.06.1933, sayı 26 17, s. 1-6.

32 "Darülfünun," *Akşam*, 27 Temmuz 1933, sayı 5314, s. 2.

33 "Üniversite Kadrosuna Karşı İlk İtirazlar," *Cumhuriyet* 28.07.1933, sayı 3313, s. 1-6.

A) Üniversite Kadrosuna Karşı İlk İtirazlar," *Cumhuriyet* 28.07.1933, sayı 3313, s. 1-6.

B) "İstanbul Darülfünunu Tevhisi Kaldırıldı," *Akşam*, 28 Temmuz 1933, sayı 5315, s. 2.

35 A) "Üniversite Kadrosu," *Son Posta* 30.07.1933, sayı 1082, s. 1-6.

B) "Üniversitenin Kadrosu Bugün Belli Olacak," *Cumhuriyet* 31 Temmuz 1933, sayı 3316, s. 1-6.

36 "Üniversite Kadrosu," *Son Posta* 30.07.1933, sayı 1082, s. 1-6.

37 "Üniversite'nin Kadrosu Bugün Belli Olacak," *Cumhuriyet*, 31.07.1933, sayı 3316, s. 1-6.

38 A.g.e., s. 1-6.

39 A.g.e., s. 1-6.

40 "Üniversite Kadrosu Verildi," *Son Posta*, 01.08.1933, sayı 1084, s. 1-8.

41 "Yeni Vazife Almayan Eski Müderrisler Ekserriyetle Mütecessirdirler," *Son Posta*, 02.08.1933, sayı 1085, s. 1-2

42 "Yeni Tayinler de Dün Çıktı," *Milliyet*, 04.08.1933, sayı 2686, sayfa 1-5.

43 A) "Yeni Tayinler de Dün Çıktı," *Milliyet*, 04.08.1933, sayı 2686, sayfa 1-8.

B) "Üniversitenin Kadın Hocaları," *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1933, sayı 3321, s. 1-4.

44 "Yeni Tayinler de Dün Çıktı," *Milliyet*, 03.08.1933, sayı 2686, sayfa 1-5.

45 Tevfik Recep Örensoy'un yeni üniversitemin yapısı içerisinde eczacı ve dişçi mekteplerindeki kadrosunu koruyup korumadığı bilinmiyor.

46 İslamî Tetkikler Enstitüsü'ne aktarılanlar.

47 Dişçi ve eczacı mekteplerinde müderris ve müderris muavini kadrosubulunmadığından, bu sütunlardayer alan sayısal değerlerin muallim ve muallim muavini olarakanlaşılması gerekir.

48 Sekiz öğretim üyesi (4+3+1). İslamî Tetkikler Enstitüsü'ne aktarılmıştır.

BİR BİLMECENİN EZBERDEN ÇÖZÜMÜ VE EMPERYAL DÜŞLER

MEKSİKA'DAKİ OSMANLI SAAT KULESİ

ASLI ODMAN

Acaba Meksika kadar "uzak" ve "bilinmez" bir ülkede bir "Osmanlı saat kulesi" ne arar? Sorunun, "mütevazı" haliyle ilgi uyandırması ne kadar doğal değil mi? Ve bu soruya cevap arama şekillerinin, sorunun cevabından çok, cevabı arayanın zihniyet dünyasını ele vermesi, bu zihniyet dünyasının ise tevazudan uzak olması? Bunlar da doğal mı?

Ortadoğulu Osmanlı Musevilerin Meksika'da yaptırdığı saat kulesi.

Fotoğraf Ali Murat Güven

Melih Aşık, 19 Ocak 2007 tarihli *Milliyet* gazetesindeki köşesinde, kaynak göstermeden aşağıdaki "Osmanlı Saati..." adlı notu düşüvermiş.

"Meksika'nınbaşkenti MexicoCity'de, Bolivar Caddesi kavşağında, gövdesi İznik çinileriyle kaplı bir saat kulesi göze çarpıyor. Zamanında gösterişli bir anıt oluşturuyormuş. Şimdi biraz köşeye sıkışmış. Ama yine zarif ve güzel. Kulenin gövdesindeki plakette şu ibare okunuyor: **'La Colonia Otomana a Mexico. Septembre de 1910.'** Yani: 'Meksika'daki Osmanlı Kolonisi. Eylül 1910.' Meksikalılara 92 yıldır zamanını gösteren Osmanlı saatinin mekanizması tıkır tıkır işliyor. Ancak çiniler hayli yıpranmış. Bu saat oraya nasıl ve niye gelmiş? Anlaşılan Meksika'daki Osmanlı kolonisi (kimlerse onlar) böyle bir şıklık yapmayı düşünmüş. İstanbul'a haber salınmış. **Sultan Reşad** Saray'a bağlı bir mühendis grubuyla yeterli miktarda İznik çinisini Meksika'ya göndermiş. Ortaya Osmanlı mimarisinden çizgiler taşıyan bu zarif saat kulesi çıkmış. Osmanlıca ibarelerden anlaşılıyor ki, saatin mekanik kısmı da İstanbul'dan yollanmış. Her şey iyi güzel... Güzel de kuleyi süsleyen çiniler hayli yıpranmış. Meksikalılar bu çinilerin onarımını beklermiş. Acaba ülkemizden ilgilenen olur mu?"[1]

Bu not ne şahsi bir gezi izlenimi gibi kaleme alınmıştı ne de herhangi bir kaynaktan alıntılandığı belirtilmişti. Meksika'daki mezkür "Osmanlı kolonisinin,"[2] düz mantıkla düşünüldüğü gibi dönemin Osmanlı Padişahı Sultan Reşat ile bırakın içli dışlı olmayı, ilgisinin bile olmayacağına dair kuvvetli bir kuşku, bir de yazıya eklenen fotograftaki çinilerin ilk bakışta İznik çinisinden çok Meksika'da sık rastlanan azulejos'ları andırdığına dair inancım ufak bir tarama yapma ihtiyacı doğurdu. İhtiyacın sadır olması ile esas kaynağa ulaşmam bir oldu: Melih Aşık, *Yeni Şafak* gazetesinden, 8 Aralık 2002 tarihli Ali Murat Güven imzalı bir yazıyı ufak bir düzeltme hariç birebir özetlemişti.[3]

İşte bu yazıdan anlıyoruz ki, gazeteci Güven bu yazıyı kaleme aldığı tarihten birkaç sene önce Meksika'ya bir belgesel çekimi için gitmiş, kendisine kenti gezdiren Mexico City Türk Büyükelçilik rezidansının aşçısı Bolulu Hüseyin'in, "Ağabey, biraz ilerde Osmanlıların gönderdiği bir saat kulesi var. Eğer ilgini çekerse ona da

bir bakarız!" demesi üzerine bu "tarihsel keşfi" gerçekleştirmiştir. Fakat saat kulesinin üstünde bulunan ve yazarın "Osmanlı Devleti'nden Meksika'ya. Eylül 1910" olarak tercüme ettiği plaket (doğru tercüme: Meksika'daki Osmanlı Mahallesi/Cemaati, Eylül 1910 olacak) kendisini üzüntülere gark etmiştir. Bu plaket, Türk toplumu olarak "özgüven duygusu" açısından nereden nereye geldiğimizin acıklı bir kanıtını oluşturmaktadır. Zira Sultan Reşad, 1909 senesinde imparatorluğu ayaklanmalar ve iktisadi krizler içinde çalkalanmasına rağmen, "Emiliano Zapata ve Pancho Villa adlı iki halk kahramanının namlarının yavaş yavaş yayıldığı bu dönemde, imparatorluğun yazılı olmayan anayasasının yine yazılı olmayan bir kuralına," yani "dünyanın her yerindeki mazlumları, dinleri ve milliyetleri ne olursa olsun kardeş olarak kabul etmek ve onlara göz kulak olmak yükümlülüğüne" uyarak, "Meksika'ya bir selam göndermek gerektiğini düşünür. Saraya bağlı mühendis grubuna talimat verir, çağdaş Osmanlı mimarisinin esintilerini taşıyan, Arapça kadranlı ve dış yüzeyi İznik çinileriyle kaplı bir kent saati imal ederler, anıt denizaşırı bir gemiye yüklenir, yanına iki mühendis verilir. Ardından gemi Sultan'ın Meksika'nın o dönemdeki Devlet Başkanı Porfirio Diaz'a selamlarını ve dostluk duygularını dile getirdiği diplomatik bir mektupla birlikte Meksika Körfezi'ne doğru yola çıkar..."

Bu kadar yanlışın kaynağı, rezidans ışçısı Bolulu Hüseyin olmasa gerek! Belli ki gazeteci, ilgi çekici bir haber oluşturma kaygısıyla okuyucuların özdeşleşebileceği "Sultan Reşad" gibi figürlerle "Zapata" gibi egzotik şahısları "olsa olsa" metoduyla bir kurgu içinde birbirine bağlamış. Elbette bir gazeteci ve bir tarihçinin zaman algısı ve sunum derinliği aynı olmayacak. Bu yazımın niyeti "Meksika tarihçisi bilmişliği" yapmak değil. Beni bu satırları kaleme almaya iten neden, yazının internetteki dolaşımının yoğunluluğu ve çeşitliliği yanında, alıntılanma nedeninin tekdüzeliğinin verdiği ürperti oldu. Bu ürpertiyi uyandıran, yabancı veya bilinmeyen bir şey ile ilk karşılaşıldığında verilebilecek ilk basit tepkilerden biri olan merak, öğrenme, sorma arzusunun, ezberden anlamlandırma reflekslerinin enkazının altında kalmasıydı: "Osmanlı" ile özdeşleşebilmek için en basit tarihi kaynaklara başvurmadan (o çok övündüğümüz internet çağında!) ezberden bilgiler düzmek, üstünlük ve aşağılık kompleksinin eşzamanlılığının bir tezahürü olarak, bilindiği farzedilen, özdeş olunduğu addedilen "şanlı" geçmiş nostaljisi...

Acaba "taaa Meksikalar"da "Osmanlı cemaati" tarafından hediye edilmiş güzel bir saat kulesinin varlığı gibi "egzotik" bir bilgi özdeşleşmeye gitmeden, "bizdendir!" demeden de "ilgi çekici" olmaya devam edebilir mi? Tam da "uzakta", "yabancı" ve "bilinmez" olduğu için bu türden bir kimlik oluşturma hali özdeşleştirme mekanizmalarının süreklilik algısındaki yanlışlıklara işaret etmeye, toplumsal anlamlandırma dünyamızı başka anlamlandırma dünyalarıyla çakıştırmaya, yani ilişkilendirerek görünür kılmaya hizmet etmez mi? Denemeye değer...

Saat kulesinin Arap rakamlı kadranı. Altta Arap harfleriyle "Meksiko" yazıyor.

Fotoğraf Ali Murat Güven

Acaba "taaa Meksikalarda" "Osmanlı cemaati" tarafından hediye edilmiş güzel bir saat kulesinin varlığı gibi "egzotik" bir bilgi özdeşleşmeye gitmeden, "bizdendir!" demeden de "ilgi çekici" olmaya devam edebilir mi?

1910, MEKSİKA'NIN BAĞIMSIZLIĞININ 100. YIL KUTLAMALARI (CENTENARIO DE INDEPENDENCIA): NE KUTLANIYORDU?

Saat kulesinin yapım tarihini ve kimin yaptırdığını gösteren yazıt.

Fotoğraf Ali Murat Güven.

Meksika'da en önemli milli bayram, 16 Eylül "Bağımsızlık Feryadı Günü"dür. İrili ufaklı tüm şehirlerde meydanlar dolar ve peder Hidalgo'nun 16 Eylül 1810'da Dolores/Querétaro'da ettiği "Bağımsızlık Feryadı" (El Grito de Dolores) -değiştirilmiş şekliyle- tekrar edilir. Tarihçiler tarafından "İspanyolculara ölüm! Kötü yönetime ölüm! Yaşasın Guadalupe Bakiresi! Yaşasın 7. Fernando!" diye aktarılan orijinali, "Yaşasın Meksika! Yaşasın Bağımsızlık! Yaşasın Cumhuriyet!" e dönüşmüştür. Her 16 Eylül kutlamasının şahikası, Devlet Başkanı'nın Bağımsızlık Feryadı'nı başkanlık rezidansının balkonundan tekrar etmesidir. Peki hangi "tarihi an" hatırlanarak, "Meksika milleti" her yıl yeniden yeniden inşa edilmektedir?

Napolyon 1808'de İspanyol İmparatoru 7. Fernando'yu tacından eder. Bu, California Eyaleti ile Panama Kanalı arasında kalan ve Yeni İspanya (Nueva España) adı verilen İspanya'nın sömürgesi olan bu bölgeyi, işgal altındaki İspanyol Krallığı'nın tartışmalı statüsü üzerin-

den uzun süren bir içsavaşa sürükler. Bu içsavaşın tarafları, doğrudan İspanya'dan gelen "yarımadalılar" (peninsulares veya gachupines), Yeni İspanya'da doğmuş İspanyollar (criollos), yerli halk ve İspanyolların karışımından oluşan melezler (mestizos) ve yerli halktır (indigenos). Toplumsal hiyerarşi de, aşağı yukarı bu dizgeye uyuyordu.[5]

Cuernavaca'da Guadalupe Bakiresinin resmiyle Zapatistalar zafer yürüyüşünde.

The mexikanische Revolution, Hans Werner Tobler.

19 Mayıs 1919 bugün Türkiye ulusal tarihyazımı için ne ifade ediyorsa, nasıl bir mihenk taşı ise, 16 Eylül 1810 da Meksika ulusal tarihyazımı için odur. Kendisi criollo olan Peder Hidalgo'nun, köylü mestizos ve indigenos'u arkasına alıp Dolores'te ettiği "Bağımsızlık Feryadı," Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak basması gibi, anın tekilliğine ve kısalığına rağmen kendilerine bir "ulusun özü olma hali atfedilen," bu açıdan karşılaştırılabilecek "sivriltilmiş" tarihi anlardır.

Tarihte "sivriltilmiş" tekil anları "sivriltilme" süreçlerinden bağımsız olarak anlamak mümkün değil. "Feryat." "Feryat"tan 100 sene sonra Meksika'nın bağımsızlığının 100. yıl kutlamaları vesilesi ile yeniden keşfedilmekte. Aşağı yukarı II. Abdülhamid saltanatı ile aynı süre ve benzer sosyal dönüşümler sürecinde Federal Meksika Cumhuriyeti'nin tek diktatörü olarak denge tutturabilmiş Porfirio Díaz (1876-1910/11), 1910 senesinin eylül ayında iktidardaki son günlerini yaşamaktadır. Hazırlıklarına 1907 yılında başlanan, referansı Fransız Devrimi'nin 100. yıl kutlamaları (1889) olan Meksika'nın bağımsızlığının 100 yıl kutlamaları, Díaz rejiminin sarsılmaya başlayan meşruiyetini yamamak için büyük bir uluslararası kutlamaya dönüştürülür.[6]

35 senelik merkeziyetçi, pozitivist ve kalkınmacı bir rejim teşkil eden Díaz dönemindeki dönüşümler hem ciddi bir sermaye birikimine ve sosyal mobiliteye, hem de bölgeler ve sınıflar arası eşitsizliğe yol açmıştı. Daha sonra genel olarak "Meksika Devrimi" adıyla taçlandırılacak olan, 1910-20 arasındaki içsavaşlar silsilesini hazırlayan bu çelişkili büyüme dönemi tarihyazımında Porfiriato olarak adlandırılıyor.[7] 1876-1910 yılları arası, Meksika'da ihracat yönelimli yabancı yatırımlarının arttığı, ülkenin madencilik, dünya piyasası için büyük ölçekli tarım, altyapı yatırımları ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan farklı olarak ithal ikameci sanayileşmede de tam anlamıyla küreselleştiği bir dönem. Bu döneme hem bankacılık, petrol, demiryolları, ticari tarım gibi en kârlı sektörlere ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya "headquarter"lı şirketlerin yerleştiği Mexico City merkezli, ihracat yönelimli liberal bir rejim, hem de ABD sınırındaki eyaletlerde gerek altyapı yatırımlarını, gerekse demir çelik, barut, cam, çimento, tuğla, pamuklu tekstil, keten, deri, kimyasal ve işlenmiş maden gibi daha önce ithal edilen malların imalatını Meksika'da gerçekleştirerek büyüyen "kuzeyli yerli burjuvazi" damgasını vuracaktır.[8] Meksika'nın bağımsızlığının 100. yılı kutlamalarının yapıldığı 1910 Eylül'ü aynı zamanda devlet başkanlığı seçimlerine denk gelecek ve seçim etrafında başlayan mücadeleler, iki ay sonra Meksika Devrimi olarak adlandırılacak olan bu içsavaş döneminin başlamasına yol açacaktır.

Yani 100. yıl kutlamaları, amacıyla ölçüldüğünde tam bir başarısızlıktır: Díaz rejiminin meşruiyeti artık yamanamayacak kadar delik deşik olmuştur. Güneyde, şeker plantajları eyaleti Morelos'ta Emiliano Zapata'nın liderliğinde başlayan ve genişleyen köylü ayaklanması, kuzeyde ademi merkeziyetçi ve Díaz'ın yeniden seçilmesine karşı olan toprak sahibi ve sanayiciler tarafından taşınan Kuzey Devrimi ile zaman zaman ittifak yapacak, zaman zaman özerkleşecektir. Cin şişeden çıkmıştır.[9]

MEXICO CITY'DE CENTENARIO DE INDEPENDENCIA: NASIL KUTLANDI?

Mexico City'deki Osmanlı cemaatinin Meksika'ya bir saat kulesi hediye ettiği 1910 yılı eylül ayı işte böyle bir dönemeçtir. Üç sene süren kutlama hazırlıkları çerçevesinde, devrim sonrasının Meksika'sını etkileyecek uzun soluklu kurumların temeli de atılmıştır.[10] Latin Amerika'nın en büyük devlet üniversitelerinden UNAM, dönemin ulus-devlet oluşturma sürecinin vazgeçilmezlerinden Uluslararası Arkeoloji ve Antropoloji Okulu (Escuela Internacional de Arquelología y Antropología), Ulusal Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Müzesi (Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnografía), Yüksek Öğretmen Mektebi (Escuela Normal para Profesores), Kız Sanayi Mektebi (Escuela Nacional Primaria Industrial para Niñas) 1910'daki törensel açılışlardan en önemlileridir. Mexi-

co City'de eylül ayı boyunca yapılan ve dönemin toplum mühendisliği ve metalaştırma paradigmalarına ışık tutabilecek etkinliklerden bazıları şunlardır: Halk Sağlığı Sergisi, Madencilik Sergisi, Bağımsızlık Kahramanları Balmumu Heykelleri Sergisi, Cerrahi Aygıtlar Sergisi, Sanayi ve Bankacılık Şenliği, Meksikalı çocukların topluca bayrağa bağlılık yemini töreni, Bağımsızlık Adına Kadınlar Yürüyüşü .. "Işık tutmak" ne kelime, 100 yıl kutlamaları, elektriğin tüm Meksika'da cadde ve meydanlardaki kutlamalarda ve seçilmiş bazı tarihi ve ticari binaların ışıklandırılmasında kullanılmasının ilk örneğidir.[11]

Eylül ayı boyunca yapılan askeri ve sivil törenlere, sergi ve kurum açılışlarına 32 ülke temsilcisi katılır. Meksika Devrimi'nin patlak vermesine çeyrek kala, Díaz rejiminin uluslararası arenada meşru ve istikrarlı bir rejim ve partner olarak algılandığını gösteren hediyeler verilir. İtalyan Devleti Donatello'nun bir heykelinin reprodüksiyonunu, Çin kıymetli mobilyalar, Japonya siyah porselenden inci, sedef ve altın işlemeli bir vazo hediye eder. Meksika'da yerleşik cemaatleri bulunan devletlerse, bağımsızlık kutlamaları hediyelerini ekseriyetle cemaatleri aracılığıyla sunarlar. ABD cemaati George Washington anıtı, Fransız cemaati Pasteur anıtı, İtalyan cemaati Garibaldi anıtı, Çin cemaati ise bir saat kulesi hediye ederek, kendilerine yerleşme hakkı veren Meksika'ya şükranlarını göstermek ve bağlarını pekiştirmek isterler. Bu hediyelerin finansmanı ise, cemaatlerin zaten Meksika Devleti ile bağları güçlü olan müteşebbis kesimi tarafından sağlanmıştır. Hediyeler, dönemin iktisadi elitleri ile siyasi elitlerinin simgeleridir. Cemaatlerden gelen hediyelere bu açıdan bakıldığında, söz gelimi San Rafael madenlerinin İngiltere ile ortak sahibi Meksikalı işadamı Felipe Barros'un

MEXICO CITY'DEKİ "TÜRK SAATİ"NİN TÜRK OLMAYAN CEMAATİ VE İZNİK OLMAYAN ÇİNİLERİ...

Peki, halk arasında "Türk saati" (reloj turco) olarak da adlandırılan bu

19 Mayıs 1919 Türkiye ulusal tarihyazımında ne ifade ediyorsa, 16 Eylül 1810 da Meksika ulusal tarihyazımı için odur. Peder Hidalgo'nun köylü mestizos ve indigenos'u arkasına alıp Dolores'te ettiği "Bağımsızlık Feryadı," anın tekilliğine ve kısalığına rağmen kendilerine bir "ulusun özü olma hali atfedilen," bu açıdan karşılaştırılabilecek "sivriltilmiş" tarihi anlardır.

Villa ve Zapata Mexico City'yi ele geçirdikten sonra Başkanlık Rezidansı'nda, 6 Kasım 1914.

The mexikanische Revolution, Hans Werner Tobler.

1910'da Hidalgo'da yapılmasına önayak olduğu, küçük Big Ben olarak da adlandırılan Meksika'nın en ihtişamlı saat kulelerinden Pachuca Saat Kulesi'ni, iktisadi elit-siyasi elit ilişkisinin yeniden onayı ve bu onayın şehirdeki kamusal mekâna nakşedilmesi şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Göç hikâyeleri ve sınıfsal kompozisyonları birbirinden farklı olan bu cemaatlere, Mexico City'nin tarihi merkezinde, Simon Bolivar ve Venustiano Carranza caddelerinin kesiştiği yerde yazımınızın konusu olan saat kulesini yaptıran Osmanlı cemaati de dahildir. Saat kuleleri ve binalara yapılan saat enstalasyonları, "modern" çağın zaman algısının sembolü olarak Porfiriato'nun alamet-i farikalarındandır. Çin ve Osmanlı cemaati dönemin ruhuna uygun hediyeler seçmişlerdir.[12]

Sultan Abdülhamid ile eşzamanlı olarak Meksika'yı yönetmiş olan Porfirio Díaz (1987-1910).

The mexikanische Revolution, Hans Werner Tobler.

saati yaptıran "Osmanlı cemaati" kimlerden oluşuyordu? Her ne kadar "Osmanlı ve Türk" gibi iki kavram "gurbette hissedilen aşinalık" hissiyle bizi sarsa da, 1910 Mexico City'sinde bu kimlikleri oluşturan aktörler, bugün okumuş, ortalama Türkiye Cum-

huriyeti vatandaşının kronik bir ilgi ve bilgi eksikliği ve önyargı bolluğu ile yaklaştığı gruplardır. Söz konusu cemaat, 1870'lerden itibaren Osmanlı İmparatorluğu idaresi altındaki Maşrek'ten Meksika'ya göç etmiş, anadili Arapça olan Lübnanlı Maruniler ile Halep ve Şamlı Musevilerden

Sivil halkın başkentten kaçışı, 1913.

The mexikanische Revolution, Hans Werner Tobler.

oluşmaktadır.[13] Arap ve gayrimüslim kimliklerin ve Arapça dilinin, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kimliğinin kurulması sürecinde nasıl negatif ötekiler olarak kurgulandığını düşünürsek,[14] "Meksika'da Osmanlı Saat Kulesi" olduğunu duyunca "mal bulmuş magribi gibi(!)" atlayan internet kullanıcılarının hali, "milli kuruluş" sürecinin hangi nisyanlar ve basitleştirmeler üzerine kurulduğunu çok çarpıcı bir şekilde gösteriyor.

Los Turcos kavramı, ağırlıklı olarak 19. yy sonu ve 20. yy başında Osmanlı tezkeresi veya pasaportu taşıyarak[15] Latin Amerika'ya göç edenler için en çok göç alan Arjantin, Brezilya gibi ülkelerde kullanılan, dışarıdan empoze edilmiş bir kavramdır.[16] Osmanlı İmparatorluğu'na Türk İmparatorluğu adı veren İspanya, eski sömürgesi Meksika'ya da tüm negatif yan anlamlarıyla bu kullanımı devretmiştir. 1910'da Mexico City'de yerleşmiş, bir saat kulesi yaptıracak kadar işini kurmuş Osmanlı tebaasının ise, kendisini Türk diye tanımlaması düşünülemez. İşte bu yüzden, Osmanlı topraklarından göç eden, 1910'da hâlâ tabiyeti Osmanlı ve anadili Arapça olan bu cemaat, 100. yıl kutlamalarına Mexico City'de bir saat kulesi yaptırarak katıldığında, ortak üstkimlik olarak "Osmanlı" kavramını kullanmıştır.

Mexico City'deki mükim, ekseriyetle Cebel Lübnan'dan göç etmiş olan Maruniler ve (iki ayrı altcemaat teşkil eden) Halep kökenli Museviler ve Şam kökenli Museviler aralarında para toplayarak saat kulesinin finansmanını gerçekleştirmişler.[17] Finansörlerinden büyük kısmının Lübnan kökenli olduğu, saat kulesini taçlandıran ve her çeyrek saat, yarım saat ve saat başında çalan üç çanın tepesine yerleştirilmiş bronz sedir figüründen de belli olur. Çinileri, Meksika yapımı azulejos'lar olup, Şam'daki Emevi Camii'nin çinilerini andırır. Moresque stilde inşa edilmiş bu saat kulesi, Mexico City'deki Osmanlı cemaatinin "Osmanlı mimarisi" deyince tahayyül ettiklerinin İstanbul'daki başkent mimarisi olmadığını, kendi yerelliklerinden etkilendiğini gösterir. Zira moresque stil, 19. yy. Avrupalı mimarların eklektik ve oryantalist esinlenmeleriyle ve gayet kısıtlı bir biçimde İstanbul'a girmiştir. Bu istisnai örneklerden birisi, Alman mimar Jachmund tarafından 1889'da yapılan Sirkeci Garı'dır.[18] Saatin mimarı, imzasını "mühendis G. M. Orozco" olarak atan bir Meksikalıdır. Saat mekaniği ise -büyük ihtimalle Maruni Cemaati-Fransa bağlantısı mobilize edilmek yoluyla- Fransa'dan getirilmiştir. Dört yüzünde de saat kadranı bulunan kulenin kadranlarından ikisi Arapça, ikisi Latince rakamlarla numaralandırılmıştır. "Ortalama Meksikalı" bu rakamları günümüz Türkiye'sinde kullanılan "Türk rakamları" zanneder.[19]

22 Eylül 1910 günü, Mexico City Belediye Başkanı Fernando Pimentel y Fagoaga'nın teşrifiyle gerçekleşen kurdela kesme törenine göğüslerini gererek katılan "Osmanlılar," o anda "Osmanlılıklarından" çok, 30 senedir Meksika'da tutunabilmeleriyle, işyerleri, ticaret ağları ve cemaat içinde yaptıkları başarılı evliliklerle övünüyor olsa gerekti. En azından o kalabalıkta yer almış olanlardan bir kişiyi ve hayat hikâyesini yakından tanıyoruz: 2007 senesinde dünyanın en büyük servetine sahip olduğu açıklanan Meksikalı işadamı Carlos Slim Helú'nun babası Julián Slim Haddad. Saat kulesinin bulunduğu kavşakla birleşen Venustiano Carranza caddesinin üzerinde birkaç ay sonra Doğu'nun Yıldızı (La Estrella de Oriente) adlı büyük bir tuhafiyeci açacak olan Julián (Yusuf) S(e)lim Haddad, 1902 yılında Cebel Lübnan'daki Jezzine şehrinden Meksika'ya göç etmiş bir Maruni idi. Kendisi, 1898'de Meksika'ya göç etmiş dört erkek kardeşine katılıp, ticaretten kazandığı parayı nemalı emlak işlerine yatırıp oğluna hatırı sayılır bir servet bırakacaktı.[20]

Yusuf Selim Haddad'ın arkasında bıraktığı Cebel Lübnan ise, 1860'ta Dürzi mezhebine dahil Müslümanlar ve Maruni mezhebine dahil Katolikler arasındaki içsavaşın, güney Lübnan'daki Maruniler ve Şam'daki Hıristiyanların kıyımına dönüşmesi ve dönemin nüfuz politikaları çerçevesinde uluslararası boyutlar alması üzerine, 1861'de Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya tarafından imzalanan bir nizamname (Règlement) ile yarı özerk bir mutassarrıflık şeklinde yeniden organize edilmişti. Osmanlı dönemi Lübnan uzmanı Engin Deniz Akarlı, Babıâli tarafından atanan Hıristiyan bir mutassarrıfa sahip bu yarı özerk rejimin kurulmasından 1920'ye kadar süren dönemi "Uzun Barış" dönemi olarak adlandırır.[21] Bu dönemin evveliyatındaki mezhep çatışmaları sırasındaki en belirleyici

dönüşüm ise, Cebel Lübnan tarımının ham ipek, zeytincilik ve bağcılık gibi dünya ekonomisine endeksli sektörlere kayarak hızla ticarileşmesidir. Hem toprakta özel mülkiyete geçiş, hem de 19. yy Avrupa güçlerinin nüfuz alanlarını kendilerine yakın mezhepler üzerinden oluşturmaları hizmeti zorunlu kılınmıştır.[22] Rıfat Bali'nin aynı dönemlerde ABD'ye göç eden Osmanlıların hayat öykülerine yer verdiği kitabında en önemli göç nedenlerinden biri, "askerden kaçma" olarak tekrar edilmekte.[23] "Dünyanın en zengin adamı, Osmanlı torunu"[24] Carlos Slim de, babasının rak kullanıp, çoğunlukla Beyrut'tan Marsilya'ya geçip, oradan Yeni Dünya'ya giden buharlı gemilere aktarma yapıyorlardı. Meksika'ya çıkış için ya doğrudan Atlantik kıyısındaki ana liman Veracruz kullanılıyor ya da New York veya Havana aktarmalı olarak Veracruz'a varılıyordu. Göç

Meksika'da yerleşik cemaatleri bulunan devletler ise, bağımsızlık kutlamaları hediyelerini ekseriyetle bu cemaatler aracılığıyla sunarlar. ABD cemaati George Washington anıtı, Fransız cemaati Pasteur anıtı, İtalyan cemaati Garibaldi anıtı, Çin cemaati ise bir saat kulesi hediye ederek, kendilerine yerleşme hakkı veren Meksika'ya şükranlarını göstermek ve bağlarını pekiştirmek isterler.

bölgede Fransa, Maruni Katolik; İngiltere Dürzi; Avusturya Rum Katolik ve Rusya Rum Ortodoks cemaatin hamiliğini yapmaktadır- derinleşen bölgesel ve sınıfsal farkların, mezhep ayrılıkları olarak kurgulanmasına yol açar.

Cebel Lübnan'dan Yeni Dünya'ya göçün 1840-1890 arasındaki dönemini Osmanlı içi etkenlere, 1890 sonrası dönemini ise Yeni Dünya'nın tüm Akdenizlileri (İtalya, Yunanistan, Magrep vs.) çeken iktisadi büyümesine bağlayarak ve birbirinden ayrıştırarak incelemek daha doğru olacaktır. 1840-1890 dönemindeki belirleyici itici nedenlerin en önemlileri arasında mezhep çatışmaları ve kıyımlar, hem büyük oranda ipek üretimine bağlı olan ekonominin bu sektöre yer açmak için ciddi bir köylü mülksüzleştirmesi süreci başlatması, hem de bölge ekonomik üretiminin yarısından çoğunu oluşturan ipeğin dünya ekonomisindeki dalgalanmaları doğrudan yerel ekonomiye yansıtması (Süveyş Kanalı'nın açılması ile Japon ipeğinin Avrupa piyasalarına girmesi, ipek böceğine dadanan hastalıklar vs gibi etkenler) ve 1843'teki Kura kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra gayrimüslimlerden toplanan cizye'nin yerini alan bedel-i askeriye'nin ödenememesi sayılmalıdır. İkinci Meşrutiyet'ten sonra ise bedel-i askeriye de lağvedilmiş ve tüm gayrimüslim tebaa için askerlik hayat hikâyesi ile başladığı resmi web sitesinde, Yusuf Selim Haddad'ın daha 14 yaşındayken Jezzine'den kaçtığını zikredip, "Osmanlı boyunduruğundaki Lübnan'da gençlerin 15 yaşından sonra orduya alındığından ve annelerin 15 yaşına varmadan oğullarını Osmanlı toprakları dışına kaçırmaya" çalıştıklarından bahsediyor.[25] Carlos, 1910'da Porfirio Diaz'a hediye ettikleri saat kulesine, gönül rahatlığıyla Osmanlı cemaati imzasını atan Mexico City'deki Lübnan Maruni cemaatinin bir üyesi olan Yusuf Selim Haddad'ın oğlu. Gene aynı Carlos'un, Lübnan'ın manda ve 1943 sonrası bağımsızlık dönemindeki "resmi Osmanlı yorumunu" diasporadaki bir Lübnanlı olarak devralması ve "Lübnan'daki Osmanlı boyunduruğundan" bahsetmesi, kanımca yazımızın esas konusunu teşkil eden kimlik tanımlarının değişkenliğine ve ezberden çözülemeyecek olmalarına bir başka güzel örnek teşkil eder. Ayrıca Cebel Lübnan'da kayıtlı olan tebaa, mutassarrıflığın yarı özerk statüsü nedeniyle, bir taş atımlık Beyrut vilayeti dahil olmak üzere, imparatorluğun diğer vilayetlerinde ödenen vergi ve bedel-i askeriyeden çok daha düşük vergiler ödemekteydiler. 1909'daki kanun değişikliği de Cebel Lübnan'da mükim olanlar için uygulanmamıştır.[26]

Cebel Lübnan'dan göç, 1896'ya kadar resmen yasaktı. Göçmenler mürur tezkerelerini bir nevi pasaport olayasağı, hem mobiliteye karşı önlemler alan modern öncesi imparatorluk düzenlemelerinden bir kalıntı, hem de nispeten kıt emek gücünü kaybetmek istemeyen, tebaasının "yabancı, milliyetçi fikirlerden etkilenmesini" ve yurtdışındaki Osmanlı imajını bozmasını istemeyen 19. yy Osmanlı Devleti'nin yeni ihtiyaçlarına cevap veren bir düzenlemeydi. Bu düzenleme, Beyrut Limanı'nda aracılar, kayıkçılar ve göç simsarlarından oluşan nemalı bir göç endüstrisi[27] oluşmasına da tepki olarak 1896'da kaldırıldı. Bu dönemden sonra Cebel Lübnan'dan göçün kaynak ve nedenlerinin, Osmanlı'dan Yeni Dünya'ya kaydığını gözlemlemek mümkün.

1890'dan sonra Yeni Dünya'ya göçün belirleyici etkeni, hem dünya ekonomisine endeksli büyük ölçekli tarımda hem de fabrika tipi sanayi üretiminde artan emek talebidir. Demiryollarının yapılması ve "göç endüstrisi" denebilecek bir sektörün ortaya çıkması da diğer önemli "teknik" etmenlerdendir. 1870'lerde başlayan Ortadoğu'dan Meksika'ya göç, 1929'da Meksika hükümetinin Suriye, Lübnan, Ermeni, Filistin, Arap, Türk, Çin ve Hindistan kökenli işçi göçünü yasaklaması ve Avrupa vatandaşı dışındakiler için Meksika'ya göç etmek isteyenlerden, yanında 10.000 pesoluk bir sermaye getirmesini talep etmesinden sonra, azalsa da devam etmiştir.

Jorge Martínez Abraham ve Estefanaun I. Dünya Savaşı esnasında Lübnan dağlarında.

So Far from Allah, So Close to Mexico Middle Eastern Immigrants in Modern Mexico. Theresa Alfaro-Velcamp, 2007 (Allah'tan Onca Uzak, Meksika'ya Çok Yakın Ortadoğu Mültecileri Modern Meksika'da) kitabının kapağından

Beyrut'taki göçmen anıtı.

So Far from Allah, So Close to Mexico Middle Eastern Immigrants in Modern Mexico, Theresa Alfaro-Velcamp 2007.

Alfaro-Velcamp'ın hesaplamalarına göre, 1878-1951 arasında 8036 Ortadoğu kökenli göçmen Meksika'ya kayıtlı olarak göç etmiş, 1878-1909 arası kaydedilen 2277 göçmenin ise %91'i Lübnan, Suriye-Lübnan veya Suriye kökenli olduğunu ifade etmiştir. Aynı dönemde Arjantin'de "Suriyeliler" olarak genellenen Ortadoğuların sayısının 60.653 kişi olduğu düşünülürse, Meksika'nın Ortadoğu'dan Latin Amerika'ya göçün yalnızca küçük bir kısmını çektiği anlaşılır.[28] 8036 göçmenin yalnızca 343'ü göçmen formlarında dinlerini "Müslüman" olarak ifade etmiş, büyük kısmı "Katolik" olarak kayıtlara geçmiştir. Lübnan-Suriye kökenlilerin içinde, 1870-1900 arasında Meksika'ya göç etmiş, saat kulesi bağış kampanyasına da katılmış Halep ve Şam kökenli, Arapça konuşan, eğitim seviyesi yüksek ve ticaret bilgisi olan Musevi bir nüfus da vardır. 1921'de Mexico City'de 500 kadar Musevi olduğu tahmin ediliyor. Bu grubun homojen olmadığı, 1910-1940 arasında Şam ve Halep kökenli Museviler olarak iki ayrı yardım derneğinde örgütlenmelerinden anlaşılıyor (Şamlı Museviler, La Alianza Monte Sinai-Sinai Dağı Birliği, Museviler ise, La Sociedad de Beneficencia Sedaká y Marpé-Yardım ve Sağlık Hayırseverler Cemiyeti adlı cemiyetleri kurmuşlardır).[29]

20. yüzyıl başlarında Meksika'daki los turcos imajı, işte bu göçmen grubun yoğunlaştığı seyyar satıcılık, bakkal, tuhafiyecilik gibi işler yapan ve alt kesimlere hitap eden küçük esnaf tipine denk düşer. Porfiriato ve Meksika Devrimi'nin karışık dönemlerinde, kent merkezlerinde küçük bir dükkân kurup seyyar satıcılığı kırsal bölgelere taşıyan bu küçük müteşebbis kesimin, çoğu zaman satış yaptıkları bölgelerdeki yerel dilleri İspanyolcadan önce öğrendiği görülür.[30]

1920'lerde Meksika Devrimi durulup hem siyasi konsolidasyon, hem de petrol ihracatı patlaması yaşandığında, mevcut göç ağları ve bağlantılarını kullanan ikinci büyük göç dalgası Meksika'ya ulaşır. 1920-29 arası, Meksika'nın Ortadoğu'dan en yoğun yeni göç aldığı dönemdir: 1878-1909 arasındaki 2277 kayıtlı göçmene karşın, 1920-29 arasında 3657 kayıtlı Ortadoğu kökenli göçmen Meksika'ya yerleşmiştir. İşte, Meksika'nın 1930'lardaki yeni sanayi atılımının taşıyıcısı olan müteşebbislerden önemli bir kısmı bu dönemdeki göçlerden çıkmıştır. Doğu Avrupa, Lübnan ve Suriye kökenli Museviler ve Lübnan kökenli Maruniler tekstil sektöründe küçük tüccar olarak başladıkları sermaye biriktirme sürecini, 1930'lardaki iç piyasalara dönük ithal ikameci sanayileşmeye kanalize etmişlerdir. 1938 senesinde, Meksika'nın 1930'larının sanayi atılımının taşıyıcı sektörlerinden olan tekstil sektörünün vergi kayıtlarında yapılan bir araştırmada İzzat Nacif, Amade Zidam, Jacobo Farji, Jorge David Assef gibi Ortadoğu kökenli pek çok isme rastlanmaktadır.[31] 1930'ların milli kapitalizm döneminde, José Slim Haddad da "Yurdunda üretileni tüket!" (Consume lo que el país produce) kampanyasının promotörlerindendir.

Bugün Mexico City'deki saat kulesine ne Lübnan, ne Maruni, ne Türk, ne Müslüman ne de Musevi kimlik politikaları ve onların "pürüzsüz kimlik tanımları" içinde sahip çıkmak mümkün görünüyor. Mexico City'deki Lübnanlı Maruni müteşebbis kesim, 1920'lerde Finikeli tüccar geçmişlerini ve Finikelilerin "Batı medeniyetine olan yeri doldurulamaz katkılarını" savunarak Osmanlı kimliğinden kendilerini uzaklaştırdılar. Onlar bu şekilde Meksika'nın ulus-devlet ideolojisi olan "melezlik" (mestizaje) ideolojisine uyum sağlayabilmişlerdi: "Beyaz Avrupalı ırk" ile "otantik yerli (indígeno) ırkın" karışımının "öz" Meksikalıyı oluşturduğu üzerine kurulmuş olan mestizaje ideolojisi, Meksikalıyı "beyazlaştırdığını" kanıtlayabilen etkileri hayırhah karşılıyordu.[32] Arapça konuşan Musevi kesim, göç hikâyelerinin en başından itibaren Haleplilik veya Şamlılık kimliği üzerinden örgütlenmiş, 20. yüzyılın Museviliğe getirdiği siyonizm, holocoust ve İsrail'in kurulması gibi dönüşümlerle de Osmanlılığı tamamen geride bırakmıştı. Bugünün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının, günümüzde tamamen resmi olmasa bile, fiili olarak başat olan Sünni, etnik Türk ve Türkçe konuşan vatandaşlık kimliğini Osmanlı dönemine yansıttığı zaman ortaya çıkan çarpıklık ise bizatihi bu yazının kaleme alınma motivasyonunu teşkil ediyor.

Hâlâ "gurbette aşinalık" arayanlar için şunu eklemeliyim: Meksika'ya bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinden göç etmiş küçük bir kesim var. 10 Eylül 1935'te Türkiye Cumhuriyeti adına Washington Büyükelçiliği Danışmanı ve Meksika Geçici Ticari Ataşesi olarak görev alan Tahsin Mayatepek'in Meksika Dışişleri Bakanlığı'na verdiği sözlü bir notada şunları okuyoruz: "1900'lardan itibaren Türkiye pasaportuyla veya

pasaportu olmadan pek çok İstanbul, Andrinople (Edirne), Kirklar-Eli, İzmir, Los Dardanelos (Chanak-kale), Silivri kökenli Musevi (İsraelitas) aile Meksika'ya göç etmiştir."[33]

20. yüzyıl başında, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ladino (eski İspanyolca) konuşan Musevileri Meksika'ya çekmeye yönelik, Francisco Rivas Puigcerver adlı bir Meksikalı tarafından *El sábado secreto* (Gizli Şabat) adlı bir yayın olduğuna dair bilgimiz,[34] bugünkü Anadolu ve Trakya'dan Meksika'ya Musevi göçüyle ilgili yapılacak bir araştırmanın ilginç sonuçlara gebe olduğunu göstermeye yeter. 1935'te yukarıda tercüme ettiğim belgede geçen yerlerin, Musevilere karşı kalkışılan 1934 Trakya olaylarının[35] gerçekleştiği yerlerle örtüşmesinin bir tesadüf olup olmadığı da, Meksika'daki Türk izlerinden bahsedildiğinde muhakkak araştırılması gereken bir konu.

Milli kimlik politikaları ve onların pürüzsüz kimlik tanımları içinde, o güzel saat kulesine sahip çıkmak mümkün görünmüyor demiştik. Gerçekten de, etrafını çeviren, içinde bir çeşmesi, bir de ağzından su fışkıran kurbağacık heykeli olan bahçesini ve çan seslerini kaybeden, saat mekanizması bozulan saate sahip çıkan, Señor Luis Hernández Estrado olmuş. İçine doğduğu milli kimliği alırsak, bir "Meksikalı" Señor Estrado. Mexico City'deki saat kulelerini tamir eden bir saat mekaniği uzmanı ve Meksika Saat Teknisyenleri Derneği başkanı olan Estrado, 14 Mart 2004'te *El Universal* gazetesinin kendisiyle yaptığı bir röportajda, 1992'de Kurbağacığın Saati'ni tamir etmeye başladıkları zaman başından geçen tatlı bir anıyı iletiyor. Restorasyon çalışmaları sırasında, 80 yaşlarında bir ihtiyar gözleri parlayarak, Señor Estrado'ya yaklaşır ve sorar, "Tekrar çan seslerini duyabilecek miyim?"

En doğurgan ve birleştirici cevaplar, naif ve mütevazı sorulardan çıkmıyor mu hep? Bakın şu "Meksika'da Osmanlı Saat Kulesi'nin" bizi getirdiği yerlere!

ASLI ODMAN
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Melih Aşık, "Osmanlı Saati..." *Milliyet*, 14.1.2007 (vurgular M. Aşık'a ait).

2 "Colonia" kelimesi, İspanyol İspanyolcasında hem "sömürge", hem de "diaspora cemaati" (community) anlamına geliyor. Meksika'da kullanılan İspanyolcada ise, "colonia"nın "sömürge" kelimesine atfedilen normatif manalar taşımayan mekânsal anlamı daha çok öne çıkıyor: Bugün hâlâ Meksika'daki posta adreslerinde "colonia" kelimesi "mahalle" anlamında kullanılıyor. "Kolonî" kelimesinin Osmanlıca karşılığının, "mülk" kökeninden türeyen "müstemleke" olarak kullanımının, "ümran" kökeninden ve "mamurlaştırma, bayındırlaştırma" anlamına gelen "müsta'mere" kullanımının yerini aldığına, Osmanlıca/Türkçede bu "mekânsal anlamdan normatif anlama kayma sürecinin"ise sömürgecilik/emperyalizm paradigması içindeki tartışmalara bağlı olduğuna dair değerli katkıyı Mete Tunay Hoca'ya borçluyum.

3 Ali Murat Güven, "Osmanlı, Zapata Ülkesi'ni bile unutmazdı", *Yeni Şafak*, 8.12.2002

4 En yoğun kullanılan arama sitelerinden google'da "Meksika'da Osmanlı Saat Kulesi" tamlaması girilince, tam 627 web sitesine ulaşılıyor (19 Eylül 07 itibariyle). www.tanhugremeni.net, www.osmanli.org.tr gibi tarih odaklı popüler web sitelerinden, açıkça etnik Türk veya Müslüman/Türk kimliğini "web sitesi çimentosu" olarak kullanan www.turania.com, www.turklikacikteam.org, www.hyturk.us, www.millet.gen.tr, www.girlibelge.com, www.kuvaimilliye.net, www.yuzaki.com misali az veya çok militan tartışma forumlarına kadar genişliyor. İlk yayınlandığı 2002'den bugüne kadar yazının kısa ve uzun versiyonları. "Eskiden biz ne büyük işler becermişiz!" mesajı değiştirilmeyen ve değiştirilmeyecek ortak payda.

5 "Meksika'da Osmanlı Saat Kulesi"nin "Osmanlı neden İmparatorluktu, ama sömürgeci değildi?" gibi havanda su dövenyanına tartışmalara kadar yelken açtığını görüyoruz.

6 Hans Werner Tobler, *Die Mexikanische Revolution*, Frankfurt a.M. 1984, s. 34ff; Edwin Williamson, *The Penguin History of Latin America*, London, 1992, s. 215ff, 225ff.

7 Paul Garner, *Porfirio Díaz. Profiles in Power*, Edinburg 2001, s. 58ff; Annick Lempérière-*Intellectuels, Etat et Société au Mexique 20èmesiècle. Les clercs de la nation*, Paris 1992.

8 Edward Beatty, *Institutions and Investment The Political Basis of Industrialization in Mexico before 1911*, Stanford 2001, s. 2ff

9 Alan Knight: *The Mexican Revolution*. 2 cilt, Lincoln 1986.

10 Meksika'ya dair kaynaklara İstanbul'dan erişimin zorluğu nedeniyle, Eylül 1910'da gerçekleşirilen kutlamaların hıstesi için, kutlamaların resmi zaman çizelgesinden doğrudan ahnılama yapan İspanyolca Wikipedia'yı kullandım; http://es.wikipedia.org/wiki/Centenario_de_la_Independencia_Mexicana, (3.9.07'da okundu). Wikipedia'nın doğrudan alıntıladığı ve ilk defa 1911'de basılan kutlamalar kataloğunun 1990'daki faksimile baskısı için bkz. Gerardo García, *Crónica oficial de las fiestas del Primer Centenario de la Independencia en México*, Mexico 1990; 100 yıl kutlamalarının Mexico City'si için bkz: M. Tenorio Trillo, "1910 Mexico City: Space and Nation in the City of the Centenario", *Journal of Latin American Studies*, 28(1), 1996, s. 75-104.

11 "Las fiestas del Centenario de la Independencia en Durango", *El Siglo de Durango*, 12.9.2006, (5.9.07'da okundu).

12 www.mexicodesconocido.com.mx/notas/5303-Relojes-y-arquitectura-en-Mexico; http://sepiensa.org.mx/contenidos/h_mexicanas/s.xx/centenario/centenario2.htm (26.7.07'de okundu)

13 Theresa Alfaro Velcamp, *So far from Allah, so close to Mexico. Middle Eastern Immigrants in Modern Mexico*, Texas 2007, s.45ff; Farid Kahhat / José Alberto Moreno, *La migración árabe hacia México (1880-1950)*, bu makalenin arapçaya çevirisi *Arab Migration to Latin America* adı altında Beyrut'da basılmıştır; Arab Unity Center in Beirut, 2005.

14 Etienne Copeaux, *Türk Dersi Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*. İstanbul, s. 190ff.

15 II. Mahmud zamanında, Osmanlı topraklarında dahilindeki seyahatlerde (Hac vs. gibi) kullanılmak üzere çıkarılan mürur tezkeresi'nin, "dahiliyeye mahsusine" şerhi dışı ilmeciği süreç, 1861'den itibaren düzenli Osmanlı pasaportu verilmeye başladıktan sonra da dış göçte geçerli belge olarak kullanılmaya devam etmiğine dair, Kemal Karpat, 'The Ottoman Emigration to America, 1860-1914', *International Journal of Middle East Studies* 17 (2), 1985, s. 187; Engin Deniz Akarlı, s. 120.

16 Alfaro-Velcamp, s. 25

17 Farid Kahhat / José Alberto Moreno, s. 38; Moisés González Navarro, *Los extranjeros en México y los mexicanos en el extranjero 1821-1970*, Mexico 1994, 3. Cilt, 317, Alfaro-Velcamp, s. 151.

18 Zeynep Çelik, *The Remaking of Istanbul Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*, Berkeley 1993, s. 144.

19 www.cultura.df.gob.mx/culturama/visitasguiadas/visitasmayo07.htm (3.9.07'de okundu); María Millan, "Reviven las grandes máquinas del tiempo", *Contenido*, 1.7.2004.

20 Carlos Slim Helu'nun resmi websitesi'nden, www.carlosslim.com, (3.9.07'de okundu).

21 Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace. Ottoman Lebanon. 1861-1920*. London 1993

22 Rifat Bali, 'Anadolu'dan Yeni Dünya'ya Amerika'ya Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri, İstanbul 2004, s. 23ff; Donald Quataert, 'The Age of Reforms', *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Halil İnalcık / Donald Quataert (yay.), Cambridge 1994, içinde s. 791ff.; Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace. Ottoman Lebanon. 1861-1920*. Londen 1993, s. 59ff

23 Rifat Bali, s. 81ff

24 "Osmanlı Torunu Slim Bill Gates'i yere serdi", *Sabah*, 4 Temmuz 2007, http://www.sabah.com.tr/2007/07/04/haber,9B6AA750BDF04844BBA45E691E27BC.html, (19.9.07'de okundu)

25 www.carlosslim.com (3.9.07'de okundu)

26 Engin Deniz Akarlı, s. 61

27 Rifat Bali, s. 32ff, Engin Deniz Akarlı, s.61ff.

28 Alfaro-Velcamp, s. 166, Tablo 2, Kemal Karpat, s. 198, Tablo 5

29 Farid Kahhat / José Alberto Moreno, s. 30.

30 Alfaro-Velcamp, 133ff

31 Stephen H. Haber, *Industry and Underdevelopment. The Industrialization of Mexico. 1890-1940*, Stanford 1995, s187, Roderic Camp, *Entrepreneurs and Politics in Twentieth Century Mexico*, New York 1989, s. 18.

32 Alfaro-Velcamp, s. 14

33 *Nota Verbal de la Legation de la Republique Turque a Mexico*, El 10 de septiembre de 1935, Meksika Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Mexico City (Archivos Genero Estrada SRE); Kısaltılmış Türkçe. İnmigración. III-297-12, 1934, kendi tercümem

34 Farih Kahhat / José Alberto Moreno, s. 29.

35 Rifat Bali, '1934 Trakya Olayları I ve II', *Tarih ve Toplum*, Haziran ve Temmuz 1999

ŞÜKÛFE NİHAL'İN PENCERESİNDEN

TÜRK KADINI

ELİF MAHİR

Türk kadınının kaderini değiştirmek arzusundaki kadınlardan biri de Şükûfe Nihal'dir. İmparatorluktan farklı bir toplumsal ve siyasal düzene geçişin gerçekleştiği bir dönemde, 1886 ile 1973 yılları arasında yaşamıştır. Nezihe Muhiddin onu ilk olarak dönemin şairi ve Cumhuriyet döneminin romancısı Halide Nusret ile birlikte anar. Şükûfe Nihal ayrıca aktif bir eğitimci, milliyetçi ve feminist bir aydındır. Birçok toplumsal ve siyasal kimliğe sahip olan Nihal, tarihyazımımızda ve kadın çalışmaları alanında layık olduğu ilgiyi görmemiştir.

Nezihe Muhiddin, ünlü *Türk Kadını* adlı anı kitabında 20. yüzyıla girerken Osmanlı toplumundaki kadın hakları mücadelesinde etkili olmuş ve edebiyatçı kimlikleriyle de önemli ölçüde tanınmış çok az sayıda kadına yer vermiştir.[1] Türk kadınının kaderini değiştirmek arzusundaki bu kadınlardan biri de hem imparatorluğun son yıllarının hem de Cumhuriyet döneminin şair ve romancısı Şükûfe Nihal'dir. Kendisi imparatorluktan farklı bir toplumsal ve siyasal düzene geçişin gerçekleştiği bir dönemde, 1886 ile 1973 yılları arasında yaşamıştır. Muhiddin onu ilk olarak dönemin şairi ve Cumhuriyet döneminin romancısı Halide Nusret ile birlikte anar.[2] İkinci olarak ise onu Halide Edib'in de içinde olduğu bir listede, zamanın en üretken kadın edebiyatçılarından biri olarak hatırlayacaktır.[3]

Cumhuriyet döneminin şair ve romancılarından Şükûfe Nihal.

Murat Koraltürk Arşivi

Türk Kadını 1918-19 yıllarında Muallim Ahmed Halid tarafından yayınlanan edebi ve sosyolojik bir kadın dergisi.

Şükûfe Nihal ayrıca aktif bir eğitimci, milliyetçi ve feminist bir aydındır. Ancak birçok toplumsal ve siyasal kimliğe sahip olan Nihal tarihyazımımızda ve kadın çalışmaları alanında layık olduğu ilgiyi görmemiştir. Hatta Türk edebiyat tarihine katkıları dahi yeterince incelenmemiştir.[4] Aslında, onun gibi tarihsel role sahip birçok kadın hakkında bilgi eksikliği içindeyiz. Onun neslinden Nezihe Muhiddin gibi feminist kimliklerin Türk kadınının özgürlük mücadelesi için yaptıkları 1990'lara kadar tarih araştırmalarında bilmezlikten gelinmiştir.[5] Muhiddin söz konusu olduğunda, tek parti rejiminin kendi politikalarına uygun bir "yeni kadın" imajı arayışı içinde oluşu bu bilerek unutturma girişiminde önemli bir etkendir.[6] Resmi tarih kayıtlarında Türk kadınlarının tarihi, Cumhuriyet'in ilanından önce de aktif olmuş bütün bu feminist kişiliklerin çabaları unutularak yazılmıştır. Belki bu nedenle, belki de özgeçmişinde saklı birçok başka sebepten dolayı, Şükûfe Nihal de edebi kişiliğinin ötesine geçen etkinlikleri söz konusu olduğunda gün

ışığına çıkarılamamış kimliklerden biri olarak kalmıştır.

Bunda, Şükûfe Nihal'in hayat çizgisini, düşüncelerini ve düşüncelerinin evrimini izlemenin bir ölçüde güç olması da rol oynamış olabilir zira ne yazık ki Şükûfe Nihal tarafından bırakılmış bir hatırata rastlamıyoruz.[7] Halen incelenmemiş olan makaleleri ise Nihal'in ve çağdaşı birçok başka kadının güncel sorunlarını anlamak için ayrıntılı bir tasvir ve tahlile muhtaç görünüyor. Elizabeth Frierson tarafından bir "tartışma alanı" olarak da algılanan Osmanlı dönemi kadın dergilerine başvurmak böyle bir inceleme için iyi bir başlangıç noktası olabilir.[8] Örneğin Şükûfe Nihal, Birinci Dünya Savaşı'nın son aylarında yayımlanmaya başlayan *Türk Kadını* (1918-1919) dergisindeki yazılarında sadece bir edebiyatçı olarak değil, kadın sorunlarına ve Osmanlı toplumunun geçirmekte olduğu hızlı değişime duyarlı entelektüel kişiliğiyle de karşımıza çıkar. Ancak Nihal'in dergideki yazılarını incelemeden önce, hem dergiyi hem de yazarın entelektüel kişiliğinin oluşmasında etkili olabilecek özgeçmişini kısaca incelemeliyiz.

Türk Kadını, genel olarak edebi bir dergidir, ancak içinde toplumsal konularla ilgili birçok makale bulunur. Bunların dışında, kadınların ve çocukların sağlık ve güzellik reçetelerini içeren bilimsel yazılar ve ev ekonomisini öğreten yazılar da mevcuttur. Neredeyse bütün yazılarda belirgin bir milliyetçi vurguya rastlanır.

BİR KADIN DERGİSİ OLARAK *TÜRK KADINI* (1918-1919)

Türk kadınları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi dergilerini yayımlamaya başladılar. Sadece kadın yazarlar tarafından çıkarılan ilk Osmanlıca kadın dergisi, yayıncılığını Arife Hanım'ın üstlendiği 1886 tarihli *Şükûfezar*'dır.[9] Ancak bu tarihten önce de kadınlar için erkekler tarafından çıkarılmış dergiler mevcuttur. İlk yayın, 1868'de *Terakki* gazetesinin aynı adla çıkarılmış ekidir.[10] Bunu *Terakki-i Muhadderat* (1869-1870), *Vakit yahut Mürebbi-i Muhadderat* (1875), *Aile* (1880), *İnsaniyet* (1882-1883) ve *Hanımlar* (1882) gibi dergiler izlemiştir.[11] 1895 ile 1908 yılları arasında yayınlanan *Hanımlara Mahsus Gazete* ise bu dönemde Türk kadınlarını, dünyanın başka yerlerinde yaşayan kadınların hayat biçimlerini de içeren birçok konuda bilgilendirmeye başlar.[12] Kadınlar bu dergilerde birkaç on yıl içinde kendi dillerini önemli ölçüde şekillendirirken, isteklerini ortaya koymaya ve yeniden biçimlendirmeye de başlarlar. Bununla birlikte, Cumhuriyet'in ilanından önce Türk kadınlarının özgürleşme hareketi için çalıştığını vurgulayan tek dergi, Nuriye Ulviye Mevlan tarafından yayımlanan, Osmanlı Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olan *Kadınlar Dünyası*'dır (1913-1921).[13]

Estetik kaygılarla yayımlanmış İnci *gibi dergiler hariç, erkekler tarafından çıkarılan kadın dergilerinin çoğunda eğitime ağırlık verilmiştir.* Türk Kadını *da bu çizgidedir. Ahmed Halid tarafından 23 Mayıs 1918 ve 8 Mayıs 1919 tarihleri arasında iki haftalık olarak 21 sayı kadar yayımlanan dergi feminist taleplerden çok, Türk kadınının eğitimini misyon edinmiştir.*

Estetik kaygılarla yayımlanmış *İnci* (1919-1923)[14] gibi dergiler hariç, erkekler tarafından çıkarılan kadın dergilerinin çoğunda eğitime ağırlık verilmiştir.[15] *Türk Kadını* da bu çizgidedir. Muallim Ahmed Halid tarafından 23 Mayıs 1918 ve 8 Mayıs 1919 tarihleri arasında iki haftalık olarak 21

sayı kadar yayımlanan dergi feminist taleplerle yola çıkmaktan çok, Türk kadınının eğitimini misyon edinmiştir.[16] *Türk Kadını* genel olarak edebi bir dergidir; ancak içinde toplumsal konularla ilgili birçok makale, örneğin kadınların eğitimi, çalışma hayatına girmesi, evlilik, feminizm

Nezihe Muhittin, Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Kadınlar Birliği'nin kurucuları arasında yer almıştı.

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Arşivi

Nihal, bir yazısında herkes tarafından tanındığını söylemekle yetindiği bir Türk kadınını Türk milletine saygısızlıkla suçlamaktadır. Yazara göre bu "hanımefendi" savaşın başlamasından hemen sonra İngiliz halkıyla olan muhabbetini ve bu kötü, medeniyetten uzak koşullardan kaçıp İngiltere'de yaşama isteğini açık etmiştir. Mektupta belirtilen birçok detay, yazıda belirtilen kadının Halide Edib olabileceğini düşündürmektedir.

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Arşivi

ve Birinci Dünya Savaşı'nın gündelik hayattaki etkileri gibi konuları inceleyen yazılar bulunur. Bunların dışında, kadınların ve çocukların sağlık ve güzellik reçetelerini içeren bilimsel yazılar ve ev ekonomisini öğreten yazılar da mevcuttur. Neredeyse bütün yazılarda belirgin bir milliyetçi vurguya rastlanır.

Kadınlar alabilecekleri en iyi eğitimi almaya, mümkünse dergide kendi yazdıkları edebi yazıları ve makaleleri yayınlatmaya cesaretlendirilmişlerdir. Dergide göklere çıkarılan ideal kadın ise, en az lise mezunu, hatta mümkünse üniversite eğitimi almış kadındır. Bununla birlikte, ideal kadından beklenenler onun dilde, sanatta ya da bilimde yeterli olmasıyla sınırlı değildir. O aynı zamanda iyi bir eş, iyi bir ev sahibesi, iyi bir anne ve en önemlisi de "iffetli" bir Türk kadını olmalıdır.

ŞÜKÛFE NİHAL: İDEALLERİNİN PEŞİNDE BİR KADIN

Türk Kadını'nda tahayyül edilen ve idealleştirilen kadını güncel yaşamda, hatta dergide yazan kadınlar arasında bile bulmak kuşkusuz zordur. Şükûfe Nihal'in özgeçmişini ve yazdıklarını incelediğimizde ise, onun ideallerinin peşinden koşan bir kadın olduğunu anlamakta güçlük çekmeyiz. Nihal 1896'da İstanbul'da doğar, Sultan V. Murad'ın başhekimliğini yapmış Emin Paşa'nın oğlu Miralay Ahmet Bey'in kızıdır.[17] Eğitiminin bir kısmını Şam, Beyrut, Selanik gibi çeşitli Osmanlı şehirlerindeki özel okullarda, bir kısmınıysa evde özel hocaların gözetmenliğinde sürdürür. 1919 yılında Darülfünun'un coğrafya bölümünden mezun olur.[18]

İki kez evlenir ve bu evliliklerden iki çocuğu olur. Babasının Şam'a tayini nedeniyle, daha 16 yaşındayken Mithat Sadullah (Sander) ile gerçekleştirdiği ilk evliliği birkaç sene içinde Nihal'in üniversite eğitimi almakta diretmesiyle son bulur.[19] İyi bir eğitim alma ideali o denli güçlüdür ki, İnas Darülfünunu'na kayıt yaptırmasına engel olan evliliğini bitirmek için dönemin moda davranışı olan intiharı bile göze alır.[20] Ahmet Hamdi (Başar) ile politik ve toplumsal kaygılarla gerçekleştirdiği ikinci evliliğiyse Milli Mücadele yıllarına denk düşer.[21] Uzun süren bu evlilik 1950'lerin sonunda boşanmayla biter.[22] Şükûfe Nihal'in Türk edebiyatının önemli iki şairi Orhan Fahri ve Faruk Nafiz (Çamlıbel) ile olan aşk ilişkisinden de haberdarız. Ölümüne kadar, bütün şiirlerinde ona olan karşılıksız aşkı nedeniyle 30 yaşında cinnet geçirip ölen Orhan Fahri'yi anar ve onun aşkını idealize eder.

Eğitim aşkını ve Orhan Fahri'ye duyduğu sevgiyi bir kenara bıraktığımızda, Şükûfe Nihal'de en az bunlar kadar güçlü üçüncü bir ideal, milliyetçilik idealiyle karşılaşırız. Edebi yazılarında genelde dönemin koşullarının da etkisiyle kötümser olan Nihal, toplumsal sorunlar karşısında misyoner bir kimliğe bürünür. Erken yaşlarındaki misyonu eğitimdir. İkinci evliliğinin ilk yıllarındaysa "vatanın kurtuluşu" üzerine yoğunlaşır. Eşiyle birlikte M.M. (Müdafaa-i Milliye) örgütü için gizli olarak çalışır[23] ve 30 Mayıs 1919 Sultanahmet mitingine konuşmacı olarak katılır.[24] Milli Mücadele kazanıldıktan sonra Türk kadınının özgürleşme hareketine Kadınlar Halk Fırkası'nın sekreteri sıfatıyla katılacaktır.[25] Bununla birlikte, tıpkı Nezihe Muhiddin'in başına geldiği gibi, Şükûfe Nihal de kadınların seçilme haklarının olduğu 1930 belediye seçimlerine ve 1935 genel seçimlerine aday olarak katılamaz.[26] Cumhuriyet rejiminin gereklilikleriyle paralel biçimde, Nihal'in en temel misyonu olan eğitimcilik ise, 1953'te öğretmenlikten emekli olana dek devam eder.

Şükûfe Nihal *Yıldızlar ve Gölgeler, Hazan Rüzgârları, Gayya, Şile Yolları, Sabah Kuşları, Yerden Göğe* gibi birçok şiir kitabı yazmıştır. Şiirleri *Şükûfe Nihal/Şiirler* adlı antoloji kitabında ölümünden sonra tekrar basılır. Bu eserlerinin yanı sıra *Renksiz Istırap, Yakut Kayalar, Çöl Güneşi, Yalnız Dönüyorum, Domaniç Dağlarının Yolcusu, Çölde Sabah Oluyor* adlı romanlarını, *Tevekkülün Cezası* adlı hikâye kitabını, *Finlandiya* adlı gezi yazıları kitabını ve son olarak birçok dergi ve gazetede yayınlamış makalelerini sayabiliriz.[27] Bu verimli kadın yazar 1973 yılında, 77 yaşında bir huzurevinde hayata gözlerini yumacaktır. Dahası, bundan çok önce geçirdiği bir trafik kazası sonucu kötürüm kalacak ve şuurunu yitirip yalnızlığına terk edilecektir.[28]

ŞÜKÛFE NİHAL *TÜRK KADINI*'NDA

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru milliyetçi kaygılarla yayımlanmaya başlayan *Türk Kadını* dergisi Şükûfe Nihal'in 1918'de Ahmet Hamdi (Başar) ile ikinci evliliğini yapmadan önceki politik duruşuyla önemli ölçüde örtüşür. Savaşın bittiği ve Osmanlı topraklarının işgal edildiği dönemlerde çevresindeki birçok entelektüel gibi Şükûfe Nihal de milliyetçi kaygılar içindedir. Yazar dergide sadece iki şiirini yayımlatmıştır. "O Güzel Yavruya" başlıklı ilk şiirinde yoğun bir vatan sevgisi göze çarpar.[29] Bu şiirde güzel bir bebeği huzurlu bir ortam içinde tasvir eder. Mutluluk ve barış içine doğan bebek sonunda savaşla ve milliyetçi ideallerle tanışacaktır. Nihal bebeğe, ülkesi yokluk ve kaos içindeyken durumu düzeltmek için çabalayıp çabalamayacağını umutlu bir cevap almaktan çok, içini dökmek istercesine sorar:

Bir gün gelip topraklardan şu mavi göğe / Uçmak için kendinde bir his bulacaksın: / Söyle şimdi güzel çocuk, bana, sen o gün / Şu kalbinde büyüdüğün yeşil ülkeye / Hislerinden altın bir taç örecek misin? / Onda kalan zulmetleri, sefaletleri: / Onu için için yiyen felaketleri / Vicdanının nurlarıyla görecek misin?[30]

"Sevgili Kamere" adlı ikinci şiirindeyse gökyüzündeki ayı bir kadın olarak düşünür ve onunla bir dialog içine girer.[31] Ayın sarı çehresi kederli bir yüze benzetilir. Ay ne hayalleri ne de güzel beklentileri kalmış bir kadındır. Şiirinin son mısralarında Şükûfe Nihal bu kadınla kendisini aynı kadere sahip iki kızkardeşmişçesine özdeşleştirir:

Seneler geçti, ben de birgün ah: / Sarışın ay, senin gibi soldum; / İlk baharımda bak harap oldum.

Ikı hemşire-i, hazanız biz; / Her gece birleşirse dertlerimiz / Gömülür mü melâl-i ömr-ü siyah?[32]

Nihal'in dergiye yazdığı son edebi eser, "Veda" isimlidir.[33] Burada bir yolcunun sevenlerinden tipik bir ayrılışını anlatırken, sevenleri, eşyaları ve anıları bırakmanın acısını betimler. Yeni bir hayatın başlamasıyla ilgili hiçbir olumlu düşüncesi yoktur, güzel ve rahat olan her şey çocukluk ve ailede konumlandırılmıştır.

Babasının Şam'a tayini nedeniyle daha 16 yaşındayken Mithat Sadullah (Sander) ile gerçekleştirdiği ilk evliliği, Nihal'in üniversite eğitimi almakta diretmesiyle kısa sürede son bulur. İyi eğitim alma ideali o denli güçlüdür ki, İnas Darülfünunu'na kayıt yaptırmasına engel olan evliliğini bitirmek için intiharı bile göze alır.

Aslında tüm bu yazılarda Osmanlı'nın tarihin sayfalarına gömülmesinin verdiği karamsarlık ve işgalin getirdiği belirsizliğin izleri vardır. Şükûfe Nihal'in özgeçmişiyle bağlantılı düşündüğümüzdeyse, mutluluk ve barış içinde geçen çocukluk yıllarının savaş, yıkım ve genç yaşta yaşanan bir boşanma ile son bulmasıdır. Edebi açıdan bu karamsarlık önemli ölçüde etkisinde kaldığı Servet-i Fünun akımıyla, özellikle de Tevfik Fikret'i kendisine model almasıyla ilgili olabilir.[34] Ancak Nihal'i yazılarında sefalet ve karanlığa yönelten şey benimsediği edebi üslupla sınırlanamaz çünkü bu üslubun geliştiği dönem savaşlar ve toplumsal çözülmeler dönemidir. Yaşanan yıkımın, Nihal'in çağdaşı birçok entelektüelin çalışmalarını derinden etkilediğini ve birçoğunu milliyetçi bir çizgiye doğru kaydırdığını da unutmamak gerek.

Edebi yazılarında karamsar ve ümitsiz bir tutum sergileyen yazar, dergiye yazdığı makalelerinde ise kendisini toplumun sorumluluk sahibi bir üyesi olarak sunar. "Evli Barklı Hanımlar" isimli ilk makalesi, derginin beşinci sayısına Edhem Nejad tarafından yazılmış "Evsiz Barksız Hanımlar" adlı makaleye bir cevap olarak düşünülmelidir.[35] Nejad bu yazısında Türk kadınlarını eleştirmekte ve onları, İstanbul'da yaşayan bir istasyon fabrikası mühendisinin eşi olan Alman bir hanımla karşılaştırmaktadır. Bu Alman hanımının her gün ev işi ve diğer sorumlulukları için gösterdiği itinaya hayran kalan yazar, Türk kadınlarının benzeri bir eğitime ve sorumluluk duygusuna sahip olamamalarından yakınır. Yazara göre zamanını evin dışında sinema, alışveriş, ziyaret gibi etkinliklerle geçiren ve ev işlerini hizmetçilere bırakan Türk kadınları "evsiz barksız hanımlar" olarak adlandırılabilir. Nejad ayrıca bu kadınları, aile değerlerine ve ev işlerine karşı kayıtsız bulduğu Fransız kadınlarına özenmekle de eleştirir.[36]

Nihal, yazarın Türk kadınları hakkında öne sürdüğü olumsuz iddiaları kendi çevresinden seçtiği, eğitimli olmanın yanı sıra iyi bir ev hanımı olma özellikleri de taşıyan arkadaşlarını örnek göstererek çürütmeye çalışır. Türk erkeklerini de hedef alıp, onların Almanlarla bilimsel ya da kültürel anlamda yarışamayacağını iddia eder. Nihal'e göre Alman toplumu Türklerden yüzyıllarca ileride yaşamaktadır.[37] Evlilik söz konusu olduğundaysa Türk kadınlarının dezavantajı çoktur. Harem selamlık uygulamasından dolayı evlilik kararının alınmasının tamamen şansa bırakıldığını vurgulayan yazar, Türk kadınlarının bu konuda Alman kadınlarıyla karşılaştırılmasını bir haksızlık olarak görür.[38] Edhem Nejad ise bir sonraki sayıda yayımlanan makalesinde, Nihal'in sıraladığı örnek Türk kadınlarının sadece azınlığı oluşturabildiğini öne sürerek kendisini savunur.[39] Ona göre, genel ola-

rak Türk kadınlarının eğitim seviyesi beklenenin çok altındadır.[40]

Ne Edhem Nejad'ın ne de Şüküfe Nihal'in iddiaları herhangi bir bilimsel temele dayanmaktadır ve anekdot düzeyinde kalır. Bununla birlikte, iki yazar arasında yaşanan

Türk Kadınlar Birliği'nin kadınların seçme ve seçilme hakkını kutlamak üzere İstanbul'da düzenlediği gösteri, 1934.

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi/Vakıf Arşivi

gerginlik Osmanlı toplumundaki daha büyük bir tartışmayı yansıtır. Toplumda Türk kadınlarının genel olarak cahil, hatta yeni açılan kız liselerinden mezun olsa dahi eğitimsiz olduğuyla ilgili yaygın bir kanı vardır. Bunu yansıtan önemli bir gösterge olarak, kızların hal ve tavırları ve özellikle de moda ve süse olan düşkünlükleri sıkça tekrarlanır. Örneğin, "Mekteplerde Kıyafet" başlıklı ikinci makalesinde Nihal, dönemin kız liselerindeki süs düşkünü genç kızlardan bahseder.[41] Yazar özellikle, kızlarının davranışlarından sorumlu gördüğü anneleri uyarmaktadır. İlk aşamada, kızların okulda aldıkları eğitimi onları sonuçta özgürleştirecek bir unsur olarak yüceltir ve okullu kızları Osmanlı toplumundaki cehaleti ortadan kaldıracak savaşçılar olarak hayal eder.[42] Makalesinin başlarında kız öğrencileri mütevazı kıyafet ve davranışlarıyla yumuşak başlı bir tutum sergileyen kutsala yakın varlıklar olarak betimler.[43] Makalenin ilerleyen kısımlarındaysa bu kız öğrenci görüntüsüne tamamen ters düşen bir okullu kız tarifi vardır. Neticede, Nihal'e göre akıllı bir kızın aynı zamanda makyajlı ve süslü kıyafetler içerisinde olması belli ki toplumsal beklentilere ters düşmektedir.[44] Bu, aslında Kemalist aseksüel kadın anlayışının da bir nevi temellerinin atılması demektir.

Nihal'in bu ikinci makalesi, içinde büyüdüğü toplumun ahlaki beklentilerinin olduğu kadar kendisinin kızların eğitiminden beklediği büyük yararların ortak bir savunusu gibidir. Ancak her iki beklenti de gerçekçi olmaktan uzaktır. Buna kanıt olarak Fatma Bedia adlı bir okuyucunun dergiye yolladığı mektubu örnek gösterebiliriz.[45] Bu mektupta Fatma Bedia, Şüküfe Nihal'i Kâzım Nami ve Edhem Nejad gibi erkek yazarlara tavır almakla suçlamaktadır. Ona göre Türk kızlarının eğitimindeki sorunlar gözden kaçamayacak kadar çoktur. Fatma Bedia'ya göre "feminizm," kadınları onların gerçek durumlarını görmezden gelircesine savunmak değildir. Ona göre, "gerçek feministler" kadınların gururunu korumaya çalışmaktansa onların ilerlemesine öncelik vermelidir.[46] Okuyucu burada erkek yazarları "feminist" olarak algılarken, Nihal'i kadınları sadece övmekle suçlar.

Kızların eğitim sonrası hayatlarını derinden etkileyecek olan evlilik mevzusu ise, Şüküfe Nihal'den önce dergiye mektup yazan ve "Şermende'nin Babası" lakabını kullanan bir erkek okuyucu tarafından ele alınır.[47] Nihal'e doğrudan hitap eden okuyucu ona sorular yöneltir. İyi eğitim almış 28 yaşındaki bir arkadaşının yaklaşık üç yıldan beri iffetli, yeterli derecede güzellik, eğitim ve servete sahip ve ev işinden anlayan bir eş aradığını, ancak bulamadığını belirten bu erkek okuyucu bunun sebebi hakkında bir açıklama beklemektedir.[48]

Nihal, bu mektuba cevaben kaleme aldığı "Gençler Aradıklarını Niçin Bulamıyorlar?"[49] başlıklı makalesinde Osmanlı toplumunda mutlu evliliklerin azınlıkta olduğunu ve birçok evliliğin kısa bir süre içinde boşanmayla noktalandığını iddia eder. Fatma Bedia'nın eleştirilerine de yanıt vermek isteyen yazar, mevcut duruma sebep olarak şu gerekçeyi öne sürer: "İstisnalardan sarf-ı nazar edersek bizde umumiyetle ne kadınlar fena, ne de erkekler fena.. Fena olan birşey varsa o da izdivac kaidelerimizdir."[50]

Görücü usulü evliliği eleştiren Nihal, son dönemde kadınlar arasında yaygınlaşan peçesiz gezme alışkanlığını ise evlenmek isteyen gençlerin birbirlerini detaylı olarak tanıması açısından yetersiz bulur.[51] Müslüman aileleri, evlerinde gençlerin birbirlerini daha yakından tanıyabileceği kadınlı erkekli eğlenceler düzenlemek konusunda cesaretlendirir ve toplumda kadının iffetliliğinin herhangi bir standardının bulunmayışından yakınır. Nihal'e göre gençlerin mutlu bir evlilik yapabilmeleri için ahlak kurallarının algılanışındaki karmaşa son bulmalıdır.[52] Aslında Nihal yazılarında tam anlamıyla kültürel ve toplumsal altüst oluşun ve ekonominin yarattığı moral dejenerasyonun sorunlarını yansıtır ve dönemin ruh haline kadın erkek ilişkileri çerçevesinden ışık tutar.

Nihal dördüncü makalesinde, ilkinde olduğu gibi Edhem Nejad'a yanıt vermek ister. Nejad, yine *Türk Kadını*'nda yayınlanan "Hanımların Hatıra Defterleri" adlı makalesinde genç kızlar arasındaki hatıra defteri tutma alışkanlığını eleştirmiş ve kızların bunu yaparken dönemin kötümser yabancı edebi kitaplarının etkisi altında kaldıklarını savunmuştur.[53] Şüküfe Nihal bu makaleye "Hatıra Defterleri" başlıklı yazısıyla yanıt verir ve okullu kızların bu alışkanlıklarının esas sebebinin aile hayatlarında yaşadıkları duygusal sorunlar olduğunu iddia eder.[54] Ailelerin büyük bir çoğunluğunda eşlerin arasında bir sevgi bağının ya da kendilerini bir arada tutabilecek ortak bir idealin bulunmadığını yazar. Öyle ki, aile üyelerini bir araya getiren tek unsur akşam yemekleridir. Birçok anne babanın çocuklarını düzgün yetiştirmek konusunda hiçbir zaman kafa yormadıklarını öne sürer. Nihal, mevcut sorunun kızların amaçsız yetişmelerine bağlı olduğunu

düşünmektedir. Bu duruma çözüm üretecek olanlarsa, öğretmenlerdir. Öğrencilerin bilimsel eğitim kadar ruhsal gelişimine katkıda bulunacak ideallerle de donatılmış olması gerektiğini savunur.[55]

"Bizde Kadın Telakkisi" başlıklı makalesinde ise, ismini vermediği bir erkek şairi kadınları sadece parası ve güzelliğiyle değerlendirmekle suçlar.[56] Şairleri toplumun problemlerine karşı en duyarlı kesim olarak yücelten Nihal bu davranış karşısında hayal kırıklığına uğramıştır. Dönemin eğitim almış kadınlarının, bedenlerinin övüldüğü şiirlerden çok zekâlarına saygı duyulmasından etkileneceğini düşünmektedir. Ancak söz konusu erkek şairin, onun zihninde canlandırdığı kahraman şair modeliyle uzaktan yakından alakası yoktur. Bu hayal kırıklığı, esasen Nihal'in söz konusu şairin kadınların eğitim ve zekâlarını hafife aldığını düşünmesinden kaynaklansa da yazar rahatsızlık duyduğu bu durumu savaş koşulları içerisinde değerlendirmeyi tercih etmiştir. Nihal şairi toplumun büyük sıkıntılar içinde olduğu bir dönemde züppelik ve kişisel çıkarlar peşinde koşmakla suçlar.

Yazar, dergideki son makalesi olan "Mahallelere Doğru" başlıklı yazısında da misyoner duruşunu sürdürecektir.[57] Türk ailelerini, çocukluğunda birkaç yıllığına Balkanlar'da gözlemleyebildiği fakir Hıristiyan halk ile karşılaştırarak her iki grubun hijyene verdikleri değer ve çocuk yetiştirme kuralları arasındaki farkları vurgular. Kötü sağlık koşullarının kol gezdiği İstanbul'un kenar mahallelerinin halkıyla, pazar eğlenceleri ve gündelik temizlikleriyle fakirliğe meydan okuduğunu düşündüğü Balkan halkını kıyaslamak Nihal'i karamsarlığa iter. Ona göre İstanbul halkı eğitilmelidir ve bunu yapacak olanlar da elitlerdir. Halide Edib tarafından kurulmuş olan *Teali-i Nisvan* cemiyetinin kadın üyelerini üniversitelerde konferanslar düzenlemektense mahallelere inip halka uygun bir dille eğitim vermeye çağırır.[58] Yine görülebileceği gibi, Nihal'in düşünceleri Cumhuriyet döneminde gündeme gelecek olan elitist ve modernleşmeci, sosyal haklardan ziyade kültüre ve eğitime vurgu yapan kadın anlayışını önceler.

Yazarın *Türk Kadını* dergisindeki son yazısı, herkes tarafından tanınmış bir Türk kadınını[59] Türk milletine saygısızlıkla suçladığı, "Memnun musunuz?" başlıklı mektubudur.[60] Nihal bu kadına onunla karşılacağı ilk davete kadar hayrandır ve Türk kadınlarının Osmanlı toplumundaki kötü yaşam koşullarıyla ilgili konuşmalarını saygıyla karşılamaktadır. Ancak hayran olduğu bu "hanımefendi," savaşın başlamasından hemen sonra İngiliz halkıyla olan muhabbetini ve bu kötü, medeniyetten uzak koşullardan kaçıp İngiltere'de yaşama isteğini açık etmiştir. Daha da ötesi, misafirlerin karşısında "Eşek Türkler" diye bağırır ve ancak Nihal'in sitemkâr müdahalesinden sonra, aynı şeyi zamanında Amerikan Koleji'nde piyano hocasından işittiğinde kendisinin de gücenip okul idaresine şikâyette bulunduğunu itiraf eder.[61]

Yazar, mütareke ile birlikte İstanbul'un işgal edilmesinden dolayı utanç içindedir. Sokakta gezinen muzaffer İngiliz askerleri ve diğer yabancılar Osmanlı'yı savaşta yenmiş olmanın gururunu taşımaktadır. Hüzün verici bulduğu bu koşulların, yazısında eleştirdiği "hanımefendiyi" memnun etmesi gerektiğini söyler çünkü ne de olsa bu "hanımın" medeni arkadaşlarıyla birlikte yaşamak için artık İngiltere'ye yerleşmesi gerekmeyecektir.[62] Bu yaklaşımıyla Nihal, tam anlamıyla Kemalistlerin örnek alacağı, işgal karşıtı, vatansever ve medeniyeti Batı uluslarının egemenliğinden ibaret görmeyen bir modernist kadını temsil eder.

Görüldüğü gibi, Şükufe Nihal *Türk Kadını* dergisindeki makalelerinde Türk kadınının haklarını savunmakta, genç kızların eğitimini desteklemekte, genç kadınların gündelik yaşamda ve özellikle de evlilikte karşılaştıkları sorunları çözümlemekte, kadınların eğitimini ve yükseltilmesini elitlerin kısıtlı çevresinden çıkarıp fakir halkın yaşadığı mahallelere doğru genişletmeyi savunmaktadır. Tüm yazılarında varlık gösteren birleştirici unsur ise milliyetçiliktir. Nihal'in, kadınların özgürleşmesiyle eğitimi ve toplumsal reformu birbirinden ayrı düşünmediğini görürüz.

Henüz 22 yaşında olmasına rağmen büyük saygı gören Nihal, *Türk Kadını* dergisindeki yazılarında kişisel bunalımlarının yanı sıra savaş sonrası Türk toplumunun içinde bulunduğu koşulları da yansıtır. Bunlar özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yaşayan feministlerin sorunları ve özlemleriyle ilgili ipuçlarıyla dolu yazılardır. Öte yandan, Cumhuriyet dönemi feminizminin tarihsel kaynaklarını ve öncülerini anlamak için de Nihal'in *Türk Kadını*'ndaki yazıları önemli veriler sağlamaktadır. Nihal'in bu dönem içinde başka dergilere yazdığı yazılar ise, kadın tarihimizi anlamaya çalışan tarihçilerin çözümlemelerini beklemektedir.

"Bizde Kadın Telakkisi" başlıklı makalesinde ise, ismini vermediği bir erkek şairi, kadınları sadece parası ve güzelliğiyle değerlendirmekle suçlar. Şairleri toplumun problemlerine karşı en duyarlı kesim olarak yücelten Nihal bu davranış karşısında hayal kırıklığına uğramıştır.

ELİF MAHİR
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1 Nezihe Muhiddin, *Türk Kadını* (İstanbul: Nümune Matbaası, 1931), s. 35.

2 *Ibid.*, s. 32.

3 *Ibid* , s.35.

4 Hülya Argunşah, *Bir Cumhuriyet Kadını: Şükufe Nihal* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), s. 11

5 Yaprak Zihnioğlu'nun, Nezihe Muhiddin'in 1920'lerin başlarında Türk feminist hareketine katkılarını anlattığı kitabıyla, Serpil Çakır'ın Cumhuriyet öncesi kadın aktivizmini ve 1913-1921 tarihleri arasında yayınlanan Osmanlı İmparatorluğu'nun tek feminist dergisi diyebileceğimiz *Kadınlar Dünyası* dergisini anlattığı kitabı bu konuda ufuk açıcı çalışmalardır. Bkz. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği* (İstanbul: Metis, 2003); Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi* (İstanbul: Metis, 1993)

6 Zihnioğlu, *op. cit.*, s. 258.

7 Argunşah, *op. cit.*, s. 12.

8 Bkz. Elizabeth Frierson, "Gender, Consumption and Patriotism: The Emergence of an Ottoman Public Sphere," in Armando Salvatore and Dale F Eickelman (eds.) *Public Islam and the Common Good* (Leiden: Brill, 2004), s. 99-125.

9 Aynur İlyasoğlu ve Deniz İnsel, "Kadın Dergilerinin Evrimi," *Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopedizm (1849-1984)* (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984), s. 164

10 Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1831-1923)* (İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1997), s. 65-66

11 Zehra Toska ve Aslı Davaz Mardin, "Kadın Dergileri," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt IV (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1994), s. 344

12 Bkz. Elizabeth Brown Frierson, "Mirrors Out, Mirrors In: Domestication and Rejection of the Foreign in Late-Ottoman Women's Magazines (1875-1908)," Fairchild D. Ruggles (ed.) *Women, Patronage and Self-Representation in Islamic Societies* (New York: State University of New York Press, 2000), s. 177-204

13 Çakır, *op. cit.*, s. 37

14 Bkz. Elçin Özkal, *Feminene Actuality During the Occupational Period: İnci (1919-1923)* (İstanbul: Yayınlanmamış master tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007)

15 Bkz. Fatma Kılıç, *Kadın: A Young Turk Magazine in the Second Constitutional Period (1908-1909)* (İstanbul: Yayınlanmamış master tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).

16 "Türk Kadını Dershanesi," *Türk Kadını*, no 15 (26 Aralık 1918), s. 240

17 Nesrin Tağuade Karaca, *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), s. 299

18 *Ibid*

19 Argunşah, *op. cit.*, s. 30-31

20 *Ibid.*, s. 23

21 *Ibid.*, s. 31

22 *Ibid.*, s. 33

23 Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul, 1918-1923* (İstanbul: İletişim, 1999), s. 180-181

24 Karaca, *op. cit.*, s. 300.

25 Zihnioğlu, *op. cit.*, s. 130-131

26 Argunşah, *op. cit.*, s. 59

27 Karaca, *op. cit.*, s. 300

28 Adile Ayda, *Böyle İdiler, yaşarken... (Edebi Hatıralar)* (Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş., 1984), s. 110.

29 Şükufe Nihal, "O Güzel Yavruya," *Türk Kadını*, no 1 (23 Mayıs 1918), s. 8.

30 *Ibid*

31 Şükufe Nihal, "Sevgili Kamera," *Türk Kadını* no 10 (26 Eylül 1918), s. 153-154

32 *Ibid.*, s. 154

33 Şükufe Nihal "Veda," *Türk Kadını*, no 5 (18 Temmuz 1918), s. 72

34 Argunşah, *op. cit.*, s. 85.

35 Edhem Nejad, "Evsıf Barksız Hanımlar," *Türk Kadını*, no 5 (18 Temmuz 1918), s. 69-71

36 *Ibid.*, s. 71

37 "İşte *Türk Kadını*'nın son nüshasında Edhem Nejad beyefendinin (Evsıf Barksız Hanımlar) makalesi de aynı mevzuyu ihtiva ediyor ve hemen bir Türk Alman kadını mukayesesi yapılıveriyor. Evvela Almanya gibi bir-den bir kaç asır ileriye gitmiş bir millet-le kendimizi mukayese etmek için her iki milletin birbirine diğer hususatta dane derece yakın ve uzak olduğunu araştırmalıyız." Şükufe Nihal, "Evli Barklı Hanımlar," *Türk Kadını*, no 6 (1 Ağustos 1918), s. 83

38 "Bakalım Türk medeniyeti, Türk harsı bugün Almanya'daki kadar kan, metin adımlarla ilerleyebilmiş mi?.. Bilhassa her Türk erkeği bir Alman kadar ciddi, vazifeşinas, zevcesine hürmetkâr mı?.. Bu gibi mesâilde Almanya ile yarışa heves edersek pek derin inkisârlara uğrayacağımızı tabiidir. O halde, ikide-birde Türk kadınını, aile, muhit, iklim, maişet, mektep gibi müessirlerle tabii bir tekâmüle erişerek ve kanun u icâmiyeleri münasebetiyle (Körebe) oyununda pek uzak ve aldanmak ihtimali ancak yüzde on olarak tesis ettikten aileye saadetler getiren Alman kadınıyla mukayese etmek pek haksızlık olur..." *Ibid.*, s. 83-84

39 Edhem Nejad, "Ummacı Yekunun Hasımları," *Türk Kadını*, no 7 (15 Ağustos 1918), s. 99-101.

40 "İstanbul'da bir buçuk milyon nüfus var, Memalik-i Osmaniye'de yirmi milyon nüfus var. Acaba İstanbul'da dediklerî gibi iki üç yüz. Memalik-i Osmaniye'de beş yüz bin hanım sayabilirler mi?" *Ibid.*, s. 100

41 Şükufe Nihal, "İctimaiyat. Mekteplerde Kıyafet," *Türk Kadını*, no 7 (15 Ağustos 1918), s. 98-99

42 "Bu hayâller ne kadar vakurdur, o kadar mâ'nidardırlar ki onların yüksek, açık alınlarında insanlığın en kudsî, en manevî düşüncelerinin sezerek saatlerce kendilerine dalarım; onlar hayatın zulmetlerinin nurlarıyla örtün-rehlin korkunç ve sırıtkan dişlerini kıran, ıztırâblar önünde eğilerek şefkatler döken birer halâskârdırlar." *Ibid.*, s. 98

43 "Onlar, zevk düşkünlüğünün icâbâtından olan boyaların, renklerin tanât-ı hakîrânesine tenezzül etmeyecekkadar ulviyet-i elkâra mâlliktirler. Alınlarında sizi düşündüren öyle cazip bir sâfiyet vardır ki, bir tel saç bile, bu sâfiyeti ihlâl etmek vehmiyle, oraya düşmek günâhından korkuyor zannedilir." *Ibid.*

44 "Mektebe giden bir genç hanımın yüzündeki pudralar, dudağındaki boyalar, gözlerindeki sürmeler, kendisini ciddi bir gâye takib eden bir hanıma benzemekten kaliyen uzaklaştırdığı gibi — hakikatte doğru olmasa bile — kendisinden beklenilen bütün timsilleri ihlâl eder. Çünkü fazla süs, fazla tuvalet ihtilâsı herhalde birazeser-i cehalet ve noksan-ı zekâdır." *Ibid.*, s. 99

45 Fatma Bedia, "Kadınlık Şuunu Evimiz Barkımız," *Türk Kadını*, no 7 (15 Ağustos 1918), s. 111

46 "Cariyelerince Teminizm" demek lâalettayin iyi ve lena kadınlığı mudafaa etmek değildir. Kadınlığı sevmek, kadınlığın hakkını tanımak, kadınlığı o hakka sahip etmek için yükseltmek demektir. Kadınlığımızın inhitattan, cehaletten, kırıkınç istikbâllerden kurtarmak için çalışanlar, yazı yazanlar hakiki Teminist'lerdir. Cins-i inisâyı medh ve senâ, sebebsiz alkış, bizleri rüya gibi iğfâl, feministlik olamaz, bize zarar olur." *Ibid.*

47 Şermende'nin Babası, "Türk Kadını Müessis-i Muhterem-ine," *Türk Kadını*, no. 7 (15 Ağustos 1918), s. 112.

48 "1- Kendi derecesinde namus ve fazilet sahibi olmak. 2- İlüsnü. tahsili, serveti mütenasibve mütevassıt bulunmak. 3- Ailetesîkil edecek bir ev kadını olabilmek." *Ibid.*

49 Şükufe Nihal, "Gençler Aradıklarını Niçin Bulamıyorlar?" *Türk Kadını*, no. 9 (12 Eylül 1918), s. 130-131.

50 *Ibid.*, s. 130

51 "İnkılâbherşeyde olduğu gibi kadın hayatında da bir rol oynadı artık kadın kafes, peçe altında gizlenen esrarengiz mahluk değil; onu herkes biraz tanıyor: filanın filanınkızını sokaktaolsun vechen tanıyahilmekmümkündür;lâkin birbirini iyice tanımak için tabii bu kâfi değil!" *Ibid.*

52 "Yukarıda arz etmişim gibi görücü de kanaa-tkârlık köprüden geçmekten başka bir şey değil. Halâs ümidi ya var, ya yok! Onu bir tarafa bırakıktan sonra memlekette kadın, ahlak, namus hakkındaki telakkilerin birleştiği... Ağır başlıbir cemiyet hayatının kabul edildiği gün gençler, aradıklarını şüphesiz bulacaklardır." *Ibid.*, s. 131

53 Edhem Nejad, "Hanımların Hatıra Defterleri," *Türk Kadını*, no. 8 (29 Ağustos 1918), s. 115-117.

54 Şükufe Nihal, "Hatıra Defterleri," *Türk Kadını*, no. 10 (26 Eylül 1918), s. 149-150.

55 "Genç kızlarda bu elim cereyan daha epeyce devam edecektir; bu yaranın ilnyamını ancak gelecek nesilde görebiliriz, fakat şu şartla. En son ümidimiz olan mekteplerde, bilhassa hemcinsinin ruhlarını daha iyi anlamaları lüzüm gelen muallime hanımların, yalnız kitap malumatını devr etmekle iktifa etmeyerek talebeye metin hisler vermek, onları ciddi tefekkürlere sevk etmek, kendilerinde — bugün her ne olursa olsun ehemmiyet vermeyerek — istikbale karşı bir şevk, bir arzu uyandırmak için talebenin biraz da terbiyeyi ruhiyeleriyle meşgul olmalarıyla..." *Ibid.*, s. 150.

56 Şükufe Nihal, "Bizde Kadın Telakkisi," *Türk Kadını*, no. 11 (17 Teşrin-i Evvel 1918), s. 162-163

57 Şükufe Nihal, "Mahallelere Doğru," *Türk Kadını*, no. 12 (7 Teşrin-i Sani 1918), s. 178-180

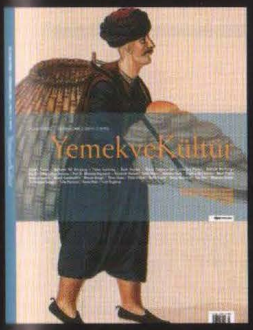
58 "Teali-i Nisvan ve daha ismini bilmediğim galiba bir çok hanım cemiyetlerinin tesis etti; bu müesseselerinizle meşgul olduklarını ve şimdiye kadar ne gibi teşebbüslerde bulunarak ne neticeler elde ettiklerini de pek sarih bilemiyorum. Acaba bu hayırkâr cemiyetlere mensub hanımefendiler lütfen bu muhitler dahilinde pek açık bir lisanla sıhhi, ahlakî, ictimaî, terbiyevî, hatta biraz bedii konferanslar vermek suretiyle pek faideli inkılablar yapamazlar mı, lâkin bu konferanslar bir gazete ilanıyla onları Darülfünun salonuna davet ederek yapılacak olursa kimse gelmez." *Ibid.*, s. 180

59 Mektupta belirtilen birçok detay ve yazının yayınlanmasından sonra dergiye gönderilen tepki mektuplarının çokluğu, yazıda belirtilen kadının çokünlü olduğunu ve Halide Edib olabileceğini düşündürüyor: "Bir izah: Şükufe Nihal hanımefendinin geçen sayıdaki makalelerinde mevzu bahs etmiş-tikleri hanımı bizim tanımadığımızı yazmıştık. Halbuki, bazı kariolerimizce bunun lâyemut eserleriyle hepimizin hürmetini kazanmış olan büyük bir edibemiz olduğu zannedildiğimi esefle haber aldık. Ve, bu suu telakkinin izalesi maksadıyla kifayen izâha mecbur olduk." "Konuşmalarımız," *Türk Kadını*, no. 14 (12 Aralık 1918), arka kapağın iç yüzü

60 Şükufe Nihal, "Bir Mektup: Memnun musunuz?" *Türk Kadını*, no. 13 (28 Teşrin-i Sani 1918), s. 195-197

61 "Şeddesinin bütün hakkını vererek tevsîf ettiğiniz 'eşsek Türkler!' sözü pek muazzez ediyordu Sır harbden sonra artık onların, o insan bozunuılarının arasında yaşamaya tenezzül tahammül edemeyerek, çocukluğunuzdan beri perestişkârı olduğunuz İngilizlere, onların medeni muhitine koşacak. ve, avdet etmemek üzere orada yerleşeceklerinz. Çünkü siz bu milletten bilhassa bu milletin kadınlarından çok yüksektiniz. (!)" *Ibid.*, s. 196.

62 "Düşünüyorum, artık İngiltere'ye kaçmak, çekilmek zahmetini ihtiyar etmezsiniz, değil mi hanımefendi?.. İşte size hal bol medeni arkadaşlar... Şikayet ettiğiniz herşey yoluna girecek.. Itabınıza hedef olan Türkün her işi onlara tevdi olunuyor; artıkkıymetdârhayatınız bedbinler memleketinde ziyan olmayacak. Nasıl, memnun musunuz?.." *Ibid.*, s. 197

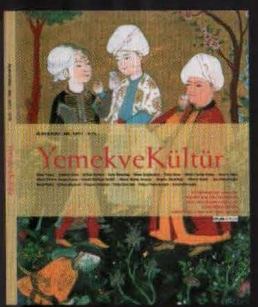

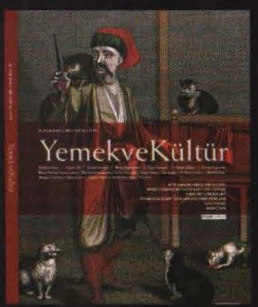

Üç aylık dergi

çiya YAYINLARI

Güneşlibahçe sok. 50/B Kadıköy - 80040 İstanbul Tel: 0216 346 98 61 - Faks: 0216 349 19 02
info@yemekvekultur.com www.yemekvekultur.com

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE

HANSA TÜCCARLARI (1839-1867)

ONUR İNAL

Hansa şehirlerinin Osmanlı siyasi ve ekonomi tarihindeki etkisi diğer Avrupa devletleriyle karşılaştırılacak düzeyde değildir. Hansa-Osmanlı ilişkilerinin tarihi, günümüze değin yeterince gün ışığına çıkmamıştır. En önemli üç Hansa şehri olan Bremen, Hamburg ve Lübeck'in tebaasına mensup tüccarların Osmanlı İmparatorluğu limanlarında bulundukları 1839-1867 yılları arasında başlıca iki amaçları vardı: Osmanlı topraklarında yaşayan veya seyahat eden vatandaşlarının can ve mal güvenliklerini güvence altında tutmak ve ticari ilişkileri geliştirmek.

HANSA LİGİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

Hansa Ligi olarak bilinen ekonomik birliğin oluşumu 12. yüzyılda gerçekleşmiştir. Tam ortaya çıkış tarihi konusunda tarihçiler arasında farklı görüşler bulunsa da, kutsal Roma İmparatoru I. Frederik (Barbarossa) (1122-1190) ile İngiltere Kralı II. Henry'nin (1133-1189) Alman tüccarların İngiltere'de ticaret yapmalarına olanak sağlayan bir anlaşma imzaladıkları 1157 yılı Hansa Ligi'nin kuruluş tarihi olarak kabul görmektedir.[1] Öte yandan, 1159'da Heinrich der Löwe'nin (1129-1195) Lübeck şehrini yeniden imar etmeye başlaması da bir dönüm noktasıdır. Zira, Roma İmparatorluğu için Roma'nın kuruluşu ne derece önemliyse, Hansa Ligi için de Lübeck'in kuruluşu o derece önemlidir. Diğer bir deyişle, Hansa Ligi'nin hikâyesi, "Baltık'ın Kraliçesi" diye adlandırılan Lübeck şehriyle başlar.[2]

"Hansa" adının kökeni ve anlamı konusunda başlıca iki görüş bulunmaktadır. Bir grup, Hansa Ligi'nin adını, eski Almancada ve Got dilinde savaşçı topluluğu anlamında kullanılan "hansa" sözcüğünden aldığını öne sürer. Sözcük, Germen dilinde "hanso", eski İngilizcede "hôs", Galcede de "cant" biçimleriyle geçer. İkinci görüşse, ortaçağ Almancasında "lonca" anlamına gelen "hans(e)" veya "hense" sözcüklerinden kaynaklandığı şeklindedir.[3]

1157 yılında ortaya çıkışından, 1370 yılındaki Stralsund Anlaşması'yla[4] Avrupa'nın diğer devletleri tarafından tanınmasına kadar Hansa Ligi hızlı bir şekilde genişlemiştir.[5] Sık sorulan ve kesin bir biçimde cevaplanamayan soru, "Hansa şehirleri hangileridir?" sorusudur. Bunun kesin bir cevabının olmamasının nedeni, çeşitli şehirlerin birliğe sürekli olarak katılıp ayrılmalarıdır. Hansa Ligi'ni oluşturan şehirlerin sayısı hiçbir zaman sabit olmamış, birliğin uzun tarihi boyunca 70 ila 170 şehrin katılımı söz konusu olmuştur. Ancak şu kesindir ki Almanya, İngiltere, Hollanda ve Belçika'nın önemli şehirleri 13, 14 ve 15. yüzyılda Hansa Ligi içinde yer almışlardır. Farklı zamanlarda birliğe katılan şehirlerden bazıları Bergen, Visby, Novgorod, Danzig (Gdańsk), Stralsund, Zoest, Dortmund, Konigsberg, Munster, Tangermunde, Travemunde, Wismar, Stargrad, Friburg, Frankfurt, Köln, Hamlin, Magdeburg, Gent, Bruksel, Antwerp, Dordrecht, Londra, Elbing, Thorn, Reval (Tallinn), Riga, Tartu olarak sıralanabilir. En önemli üç şehir ise, şüphesiz kuruluşundan dağılışına kadar birlik içinde yer alan Bremen, Hamburg ve Lübeck'tir. Hamburg, Hansa Ligi'ne 1241'de, Bremen ise 1358'de katılmıştır.[6]

Hansa Ligi, Alman tüccar şehirlerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir birlikti. Her ne kadar zamanla siyasi bir yapıya bürünmüş ve ticari amaçlarını bu yapı aracılığıyla gerçekleştirmiş olsa da, Hansa Ligi'nin Avrupa siyasetine dahil olmak gibi bir amacı yoktu.[7] Belirli zamanlarda her şehrin temsilcisi Lübeck'te "Hansetag" adı verilen oturumda bir araya gelerek ticari işbirliği yollarını tartışırlardı.

Hansa tüccarları doğudan batıya kereste, reçine, kürk hayvanı, keten, buğday, çavdar, bal, batıdan doğuya ise altın ve gümüş filizleri, ringa balığı gibi ürünlerin ticaretini yapıyorlardı. Önceleri Danimarka, İsveç ve Norveç'in, sonraları da Rusya, Hollanda ve Brandenburg'un (Prusya) kuzey Avrupa'da söz sahibi olmasının ardından Hansa Ligi siyasi ve ekonomik gücünü kaybetmişti. 1669 yılındaki senato toplantısının ardından birliğe bağlılığını ilan eden

Carta Marina-Olaus Magnus tarafından yapılan Hansa Ligi devletlerinin bulunduğu Kuzey Denizi'ni gösteren haritadan bir bölüm.

wikipedia

sadece dokuz şehir kalmıştı. 19. yüzyılın ortalarına doğru ise Hansa unvanını taşıyan sadece üç şehir vardı: Hamburg, Bremen ve Lübeck. Hansa Ligi, 1867 yılında Kuzey Alman Ligi'ne (Norddeutsches Bund) dahil olmak suretiyle ortadan kalkmıştı.

HANSA TÜCCARLARININ AKDENİZ'E AÇILMASI

Türklerin Hansa şehirleri de dahil olmak üzere Germen kökenli kuzey Avrupa halklarıyla tanışmaları 12. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Haçlı Seferleri sayesinde olmuştu. Her ne kadar Haçlı ordularının çoğunluğunu güney Avrupa'nın Latin kökenli halkları oluştursa da, seferlere kuzey Avrupa'dan gelen çeşitli topluluklar da katılmıştı. Bremenli tarih yazıcısı Rinesberch-Schene 1420'de kaleme aldığı eserinde, Bremenli savaşçıların "Saracenler ve Türkler'le savaşmak üzere kutsal topraklara yelken açtığını" yazar.[8] Gerçekten de 1189/90 senesinde Bremenliler kendi gemileriyle Almanya kralı ve kutsal Roma-Germen İmparatoru I. Frederik'in seferine iştirak etmişlerdi.[9]

Kuzey Avrupa devletleri için Akdeniz yüzyıllar boyunca güvenli bir yer değildi. Akdeniz ticaretine hâkim olan Venedik ve Ceneviz gibi İtalyan deniz cumhuriyetlerinin yanı sıra Araplar, Berberiler ve Türkler kuzey Avrupalı kaptanların korkulu rüyasıydı. Örneğin, 1697 yılına ait *Bremer Chronik*'te

(Bremen Yıllığı), Herman Wulßen adlı bir kaptanın Cenova'dan yağ, üzüm, şarap, pirinç ve deve tüyü yükleyip ayrıldıktan sonra Korsika yakınlarında iki Türk korsan gemisi tarafından saldırıya uğradığı yazmaktadır. Üç saatlik çatışma sonrasında Bremen gemisi beş kayıp vermiş, Wulßen ise gemisini güçlükle kurtarıp İber Yarımadası'ndaki Cadiz limanına sığınabilmiştir.[10] Hansa tüccarlarını bekleyen bir diğer tehlike de yabancı topraklarda esir alınma korkusuydu. Bremenli denizci Ulrich Herder, esir düştüğü İstanbul'da on iki yıl boyunca ölüm korkusuyla yaşamıştı. Bir diğer denizci, Clawes Meyer Segelken Sohn da 1625'te esir olarak getirildiği İstanbul'da 1637 yılına kadar tutulmuştu.[11] Esir düşen Hansa vatandaşlarını kurtarabilmek için 1624 ve 1629'da Hamburg ve Bremen'de birer yardım kuruluşu (Sklavenkasse) kurulmuştu.[12] Korsan tehlikesi, 18. yüzyılda da devam etti. Bremen'de belediye başkanlığı yapmış olan Christian Abraham Heineken (1752-1818), 1812'de tamamladığı *Freie- und Hansestadt Bremen* (Özgür ve Hansa Şehri Bremen) adlı kitabında, Bremen gemilerinin başka ülkelerin himayesinde Akdeniz'e açıldığını, en çok da Danimarka gemilerinin tercih edildiğini yazar.[13] Bremen, Lübeck ve Hamburglu kaptanlar, Akdeniz'den geçiş için gerekli izin belgelerini Danimarka ve İsveç devletleri aracılığıyla alıyorlardı. 1780'de Danimarka'dan böyle bir izin belgesi almak için elli Reichstaler[14] ödemek gerekiyordu.[15] Akdeniz'de deniz güvenliği ancak 1830'da Fransızların Cezayir'i ele geçirmeleriyle sağlandı. 1830'lardan başlayarak Hansa tüccarları Akdeniz'e daha güvenli bir biçimde gidip gelmeye başladılar.[16]

Hansa Ligi gemilerinin taşıdığı ve Osmanlı yönetiminin de bilgisi dahilinde olan bayraklar 1839.

AHL, Gesandtschaftsarchiv, Hanseatische Gesandtschaft in Konstantinopel, F1

1839 DOSTLUK, TİCARET VE SEYRİ SEFAİN ANLAŞMASI

Bilindiği gibi Prusya, 1701 yılında I. Frederik'in kendisini kral ilan etmesinden, 1871'de 39 bağımsız prenslik ve devletin birleşmesinden doğan Alman Krallığı'na kadar varlığını sürdürmüştür. Prusya, Osmanlı İmparatorluğu ile diplomatik ilişkilerine 1790 tarihinde imzaladığı bir ittifak anlaşmasıyla başlamıştır.[17] Hansa Ligi'ne mensup olan Bremen, Hamburg ve Lübeck'in Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileriyse 1839 tarihinde imzalanan bir dostluk, ticaret ve seyri sefain anlaşmasıyla başlamıştır.

Hansa şehirlerinin Osmanlı ile bir anlaşma imzalama konusundaki isteklerinin arkasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere ile 16 Ağustos 1838 tarihinde imzaladığı ve kısaca "Baltalimanı Ticaret Anlaşması" olarak bilinen anlaşma yatmaktadır. Anlaşma gümrük vergilerini azaltıyor ve benzer anlaşmaların diğer devletlerle de imzalanmasının yolunu açıyordu.[18] Baltalimanı Anlaşması'nı takip eden aylarda, Hansa tüccarları Osmanlı İmparatorluğu ile ticaret anlaşması imzalanması için baskılarını artırdılar. Londra'daki Hansa Elçisi (ve sonraları dışişleri bakanı olan) James Colquhoun'un (1780-1855) öncülüğünde girişimde bulunan bu üç şehir, İngilizlerle yapılan anlaşmanın üzerinden bir yıl bile geçmeden, 18 Mayıs 1839 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile ortak bir ticaret anlaşmasının imzalanması başarısını gösterdiler. Anlaşmayı, Hansa tarafı adına James Colquhoun, Osmanlı İmparatorluğu adına da Londra Sefiri (ve sonraları sadrazam ve dışişleri bakanı olan) Mustafa Reşid Paşa (1800-1858) imzalamıştı.[19] Diplomatik arşiv belgelerinde "Hansa Şehirleri ve Osmanlı İmparatorluğu Arasında Karşılıklı Dostluk, Ticaret ve Seyri Sefain Anlaşması" adıyla geçen ve 18 maddeden oluşan anlaşmanın orijinali Fransızca ve Osmanlıcadır. Anlaşmanın Almancaya çevirisi aynı yıl içerisinde Hamburg'da yapılmıştır.[20]

Bu anlaşmayla Hansa tüccarlarına çeşitli ayrıcalıklar tanınmış, ayrıca tüm siyasi, hukuki ve ticari hakları güvence altına alınmıştı. Örneğin anlaşmanın 2. maddesi, taraflardan birinin tebaasının diğerinin memleketini ziyaret etmesine, kara ve deniz yoluyla ticaret yapmasına, ikamet etmek için ev, ticaret yapmak için de işyeri kiralamasına imkân tanıyordu. 3. maddede ise Bremen, Hamburg ve Lübeck limanlarına gidecek Osmanlı tüccarlarıyla, Osmanlı limanlarına gelecek Hansa tüccarlarının tüm imtiyazlardan yararlanmaları ve bu doğrultuda Hansa tüccarlarına her türlü kolaylık gösterilmesi kabul edilmişti. Benzer biçimde 4. madde de, Osmanlı'ya gelecek Hansa tüccarlarına pasaport ve gerekli izin belgelerinin zorluk çıkarılmadan hazırlanmasını, herhangi bir engelle karşılaşmaları durumunda da yardım görmelerini buyuruyordu.[21]

Bu üç maddenin tamamında vurgulanmakta olan "mütekabiliyet ve en ziyade müsaadeye mazhar olan millet" tanımlamasından Osmanlı İmparatorluğu'nun pek fazla bir kazancı olduğu söylenemez. Zira Osmanlı'nın kuzey Avrupa ile ticari ilişkiler içinde olan tüccarları yoktu. Hansa şehirleri açısından ise anlaşma bir kazançtı; üç şehrin senatosu ve tüccarları anlaşmayı memnuniyetle karşılamışlardı. En önemlisi de, anlaşma yüzyıllar süren "Türk korkusu"na (Türkengefahr) bir son veriyordu.[22]

Hansa tüccarları, anlaşmanın 5. maddesinde ifade edilmiş olan "(...) Osmanlı memleketlerinin hiç bir tarafında adı geçen cumhuriyet

tüccarının kendi işlerine bilvechile müdahale olunmayıp (en ziyade müsaadeye) mazhar olan milletler tüccarı hakkında cari olan gelenekler umumen bunlar haklarında dahi yürürlükte tutularak ticari işler için hangi milletten ve mezhepten olursa olsun simsarlar istihdamına muktedir olalar (...)"[23] maddesine dayanarak ticari işlerini yürütmek için çeşitli Levanten, Rum, Ermeni ve Yahudi tüccar ve aracılar ile yakın ilişkiler içinde oldular.

1839 ticaret anlaşmasının 7. ve 8. maddeleri (ihtilaflar, adli suçlar, miras gibi) hukuki sorunların çözümünü; 9. maddesi savaş ve barış durumunda geçerli olacak seyri sefain kurallarını; 10. ve 11. maddeleri deniz ticareti ile ilgili karşılıklı ilkeleri ve taşınması mümkün olan ve olmayan emtia ve eşyaların taşınmasıyla ilgili kuralları; 12. maddesi gümrük düzenlemelerini; 13, 14 ve 15. maddeleri limanlarda yapılacak mal yükleme ve boşaltma ile ilgili kuraları; 16. madde de taraflara ait gemilerin güvenliğinin sağlanmasıyla ilgili hükümleri içermekteydi.[24]

1839 anlaşması, öncelikle ticaret yapan tarafların karşılıklı yükümlülüklerini düzenlemiş ve haklarını güvence altına almıştı. İlk ticaret anlaşmasının onaylanmasından sonra Hansa şehirleri, İngiltere'ye tanınan gümrük muafiyetlerini bahşetmek suretiyle ticari açıdan kendilerine daha fazla ayrıcalıklar tanıyacak bir ek anlaşma imzalama başarısını göstermişlerdi.[25] 7 Eylül 1841 günü İstanbul'da bir araya gelerek bu anlaşmanın altına imza atanlar, Hansa şehirleri adına (ilk anlaşmayı imzalayan Hansa şehirlerinin Londra Elçisi James Colquhoun'un oğlu olan) Patrick Colquhoun (1815-1891) ve dönemin Hariciye Nazırı Sadık Rıfat Paşa'ydı (1807-1857).[26] 10 Mart 1842 günü Hamburg, Bremen ve Lübeck senatoları tarafından onaylanarak yürürlüğe giren bu anlaşmayla Hansa şehirleri, daha önceden Avrupa'nın diğer güçlü devletlerine tanınmış olan ticari ve hukuki haklara kavuşmuş oluyordu. Ayrıca anlaşma, Hansa gemilerinin Çanakkale ve İstanbul boğazlarından geçişini güvence altına alıyordu.[27]

OSMANLI LİMANLARINDA HANSA KONSOLOSLUKLARI (1839-1867)

17. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'nın batısındaki devletler uluslararası ilişkilerin bir gereği olarak elçilikler ve konsolosluklar kurmaya başlamışlardı. Hansa şehirleri de diplomasi sahnesine 1625 yılında çıkmış ve ilk olarak Lahey'e bir temsilci atamışlardı.[28] Bağımsız şehir devlet olma özelliğini kaybettikleri 1867 yılına gelindiğinde, dünyanın dört bir yanına dağılmış olarak Hamburg'un 286, Bremen'in 217, Lübeck'in de 202 konsolosluğu bulunuyordu.[29]

Hansa şehirlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda varlık göstermeye uygun gören Bremen Senatosu[30] Johann Peter Miller'i İzmir'e konsolos olarak atadığında, bu aynı zamanda Hansa şehirlerinin birisi tarafından Osmanlı topraklarında kurulan ilk resmi temsilcilik oluyordu.

Öte yandan üç şehir, İstanbul'da bir temsilcilik kurulması için 1842 yılından beri çalışmalarını sürdürüyordu. Hansa şehirleri adına İstanbul'a bir gezi düzenleyen Colquhoun, İstanbul'da yaşamakta olan İspanyol tüccar Antonio Lopez de Cordoba'ya temsilcilik görevi verdi. Böylece, Cordoba sayesinde üç şehir Osmanlı topraklarındaki ilk ortak temsilciliklerini İstanbul'da kurmuş oldular. Cordoba'nın Hansa şehirlerinin İstanbul temsilcisi olarak resmi ataması, Miller'in Bremen'in İzmir konsolosu olmasından kısa bir süre sonra, 1843 yılının ekim ayında gerçekleşti.[32] 1844 yılının ocak ayında ise, Hamburglu oryantalist Andreas David Mordtmann (1811-1879) konsolos yardımcısı ve tercüman unvanıyla İstanbul'a geldi. Doğu dillerine hâkimiyeti Mordtmann'ın bu görev için uygun görülmesinde önemli rol oynamıştı. Mordtmann, 1847'de Cordoba'nın şehirden ayrılmasıyla boşalan koltuğu önce geçici görevle, sonra da daimi olarak devraldı ve Hansa şehirlerinin İstanbul temsilcisi olarak uzun yıllar görev yaptı. 1851'de Hansa şehirleri, Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki konumlarını temsilcilikten (legation) ortaelçiliğe (Chargé d'Affaires) yükseltti. Mordtmann da "maslahatgüzar" unvanına kavuştu.[33] İstanbul'daki Hansa Ortaelçiliği'nin varlığı 1 Temmuz 1859'da Prusya Büyükelçiliği'ne katılmalarına kadar sürdü.

Hansa Ligi'nin adının eski Almancada ve Got dilinde savaşçı topluluğu anlamında kullanılan "hansa" sözcüğünden geldiği düşünülüyor. Sözcük, Germen dilinde "hanso", eski İngilizcede "hōs", Galcede de "cant" biçimleriyle geçer. İkinci görüşe, ortaçağ Almancasında "lonca" anlamına gelen "hans(e)" veya "hense" sözcüklerinden kaynaklandığı şeklindedir.

Hansa şehirleri, Osmanlı'da etkinlik gösterdikleri 1842-1867 yılları arasında Mısır'dan Galiçya'ya, Ege Adaları'ndan Trabzon'a kadar uzanan geniş bir alanda varlık göstererek toplam 18 konsolosluk kurdular. Osmanlı şehirlerinde görev yapan Hansa konsolosları, derecelerine aldıkları birer "patent" sayesinde "Hansa konsolosu" unvanı alabildiler.[37] Bir başka örnek de Rum tüccar Demosthenes Lambrino'ydu. Lambrino, kasım 1854'ten kasım 1856'ya kadar Hamburg ve Lübeck'in Tarsus ve Mersin'deki konsolosuydu.[38]

Osmanlı şehirlerindeki Hansa konsolosları ya merkezden atanıyor ya da ilgili şehirdeki yerleşik yabancı tebaa arasından seçilerek görevlendiriliyordu.[41] 1839 anlaşmasının 6. maddesinde, "(...) konsolosluklar açılmasına gereksinme gördükleri yerlerde, gerek kendi uyruklarından

Türklerin Hansa şehirleri de dahil olmak üzere Germen kökenli kuzey Avrupa halklarıyla tanışmaları 12. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Haçlı Seferleriyle olmuştu. Her ne kadar Haçlı ordularının çoğunluğunu güney Avrupa'nın Latin kökenli halkları oluşturusa da, seferlere kuzey Avrupa'dan gelen çeşitli topluluklar da katılmıştı.

göre başkonsolos, konsolos ve vize konsolosu olmak üzere üçe ayrılıyordu. Başkonsolos ve konsoloslar vize konsolosu atamakla yükümlü ve yetkili değildi. Vize konsoloslarının atanması veya seçilmesi senato kararıyla oluyordu. Vize konsolosları Hansa vatandaşları için denizci pasaportu düzenleme yetkisine sahipti.[14]

Konsoloslukların çoğu, üç şehrin ortak kararı ve Osmanlı'nın onayıyla kurulmuştu ve konsoloslar "Hansa konsolosu" unvanını taşıyorlardı. Zaten Osmanlı yönetimi de üç şehrin ortak konsolosluk kurmasından ve böylece beratlı tüccarların sayısının mümkün olduğu kadar az olmasından yanaydı. Konsoloslu kurulacak şehirler üzerinde zaman zaman üç şehrin anlaşmazlığa düştüğü durumlar da olmuştu. Örneğin Bremen, ticaret potansiyeli dolayısıyla İzmir'de bir konsolos bulundurmak istiyordu. Hamburg ve Lübeck'in karşı çıkmasına rağmen Bremen, Johann Peter Miller'i 1843 yılında İzmir'e konsolos tayin etti.[35] Miller, 1847 yılı sonuna kadar Bremen'in İzmir konsolosu olarak görev yaptı. 1848'de üç şehir uzlaşmaya vararak Frederik La Fontaine'i İzmir'e konsolos olarak atadılar. Frederic La Fontaine, İzmir'de Kuzey Alman Ligi Konsolosluğu'nun kurulduğu 1867 yılına kadar görevde kaldı.[36] La Fontaine'den itibaren konsoloslar, üç şehrin her birinden

Freundschafts-, Handels-
und
Schiffahrts-Vertrag
zwischen
den freien und Hanseatischen
Lübeck, Bremen und Hamburg
einer
Hohen Pforte,
unterzeichnet zu London, am 16. Mai 1839.
Die Ratifikationen sind am 27. August 1839 zu London ausgewechselt worden.
Nach den drei obrigkeitlichen Bestätigungen deutscher Text und ins neue Osmanische übersetzung in türkischer Schrift.
Hamburg, 1839.
Gedruckt bei Joh. Pet. Meißner. Herr. Buchdrucker und Verleger Kalk Bastionen.

1839 tarihli ticaret anlaşmasının Almancaya çevrilmiş orijinali.

AHI, Gesandschaftsarchiv, Hanseatische Gesandschaft in Konstantinopel, Fr

Bazı durumlarda Hansa konsoloslarının Hansa Senatosu veya Babıâli tarafından tanınma sorunlarıyla karşı karşıya kaldığını görüyoruz. Örneğin 1854 yılında kurulan Trabzon Konsolosluğu senato tarafından resmi olarak tanınmamıştı. Bunun nedeni de Philippe Fabry'nin Mordtmann tarafından görevlendirilmesine rağmen senato tarafından resmi atamasının yapılmamış olmasıydı. Buna karşın Fabry, 1854-1861 yılları arasında Trabzon'da vize konsolosu olarak görev yaptı ve diğer konsolosluklar tarafından tanındı.[39] Bir diğer örnek de Braila'da Hamburg konsolosu olarak görev yapan Edmund Carl Pauli'ydi.[40] Pauli, 1865 yılında kısa bir süre için Hamburg konsolosu olarak görev yaptıysa da Babıâli tarafından tanınmadı.

ve gerek yabancılardan bulunsun konsolos ve konsolos vekilleri atayabileler (...)" diye belirtilmişti. Hansa şehirlerinin senatoları bu maddeden yararlanarak Osmanlı şehirlerinde uzun yıllardır yerleşik bulunan bazı Levanten ve Rumları konsolos ve konsolos yardımcısı olarak görevlendirmişlerdi. Az önce bahsettiğimiz Demostenes Lambrino, Philippe Fabry ve Edmund Carl Pauli'nin yanı sıra Gelibolu'ya vize konsolosu olarak tayin edilen ve 1847-1861 yılları arasında görevde kalan Dr. Johann Friedrich Georg Müller Avusturya tebaasındandı.[42] 1847-1862 yılları arasında Çanakkale'de konsolos olarak görev yapan İngiliz tebaasından Frederic William Calvert, aynı zamanda İngiltere'nin de konsolosuydu.[43]

Farklı şehirlerde konsolos ve onun yanında konsolos yardımcısı, vize konsolosu, dragoman gibi konsolosluk görevlilerinin bulundurulması, zaman içinde Hansa şehirleri için maddi külfet haline geldi. Konsoloslukların sürekli artan giderleri, konsolosların içine düştükleri maddi zorluklar ve bulundukları şehirlerden sürekli gönderdikleri serzeniş mektupları, üç Hansa senatosunu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki konsoloslularını gözden geçirmeye itti. İstanbul'daki Hansa Ortaelçiliği'nin 1859'da Prusya Büyükelçiliği'ne dahil olmasıyla beraber Osmanlı topraklı

rında faaliyet gösteren Hansa vatandaşları da Prusya Büyükelçiliği'nin himayesine girmişti.[44] 13 yıl Hansa temsilciliği yapan Mordtmann ise, 9 Aralık 1859 günü Sadrazam Mehmed Paşa'ya hitaben kaleme aldığı dilekçede Osmanlı vatandaşlığına geçerek bürokraside görev alma isteğini dile getiriyordu.[45] Bu isteği yerine getirildi[46] ve Osmanlı tebaasına geçen, aynı zamanda da Müslüman olan Mordtmann 1860 yılının mart ayından 1871 yılının kasım ayına kadar ticaret mahkemeleri hâkimi olarak görev yaptı. 1872-73 yıllarında *Phase du Bosphore* gazetesinde köşe yazarlığı, 1877'den sonra da Mekteb-i Mülkiye'de hocalık yapan Mordtmann, 31 Aralık 1879 günü İstanbul'da öldü.[47]

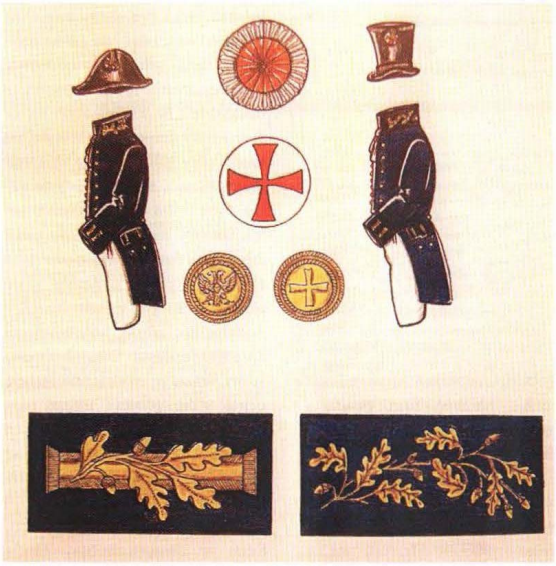
Kuzey Alman Ligi'nin 24 Haziran 1867'de kurulmasının ardından ilk Kuzey Alman Ligi konsolosları 1 Aralık 1867 tarihinde tayin edilmişti. Hansa şehirlerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer konsolosluklarını sona erdirmeleri de, üç şehrin 1867'de Kuzey Alman Ligi'ne katılmalarına kadar tamamlandı.[48] Kuzey Alman Ligi'nin, konsolosluk kurmaya karar verdiği şehirlerdeki diğer Alman şehirlerinin konsolosluklarını feshetmesi gerekiyordu. Kuzey Alman Ligi konsolosluğu olmayan şehirlerde bulunan diğer konsolosluklar faaliyetlerine devam edebiliyordu.[49] İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde faaliyette olan 23 Hansa konsolosluğundan altısı üç Hansa şehrinin Kuzey Almanya Ligi'ne katılmalarından önce zaten faaliyetine son vermişti. 15 konsolosluk Kuzey Alman Ligi'ne dahil olurken, 2 konsolosluk (Selanik ve Kavala) da bu şehirlerde herhangi bir Kuzey Alman Ligi konsolosluğu kurulamadığı için 1871'e kadar faaliyetlerini sürdürdüler. Alman Krallığı, kuzey ve güney eyaletlerinin birleşmesiyle 18 Ocak 1871 günü ilan edildi. Kuzey Alman Ligi konsolosları ve diğer eyaletlerin konsolosları da 6 Haziran 1871 günü yayımlanan "Alman Krallığı Ortak Hizmet Sözleşmesi" ile Alman Krallığı'na dahil oldular.[50]

OSMANLI LİMANLARINDA HANSA TÜCCARLARI (1839-1867)

1844'te Mordtmann'ın konsolos yardımcısı tayin edilmesiyle birlikte konsolosluk kayıtları da düzenli bir biçimde tutulmaya başlanmıştı. 1844-1859 yıllarını kapsayan bu kayıtlarda, İstanbul'daki Hansa Ortaelçiliği tarafından hazırlanan yıllık ticaret raporlarını, verilen pasaportların ve ikamet izin belgelerinin listelerini, Osmanlı bürokrasisiyle gerçekleştirilen yazışmaların kopyalarını, sultanın elçiliğe gönderdiği mesajları ve diğer hukuki belgeleri bulabiliyoruz.[51] Bu belgeler incelendiğinde de Osmanlı'ya gelen Hansa tüccarları hakkında bazı yargılara ulaşabiliyoruz.[52]

Hansa vatandaşlarının Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki dolaşım özgürlüğü, imzalanan ticaret anlaşmasının 3. maddesinde yer alan "(...) tarafların turistlerine pasaportlar verile (...)" ve dördüncü maddesinde yer alan "(...) Bu devletler uyruklusundan Osmanlı memleketlerinde seyahat edenler güvenlik içinde gidip gelebilip ve devlet-i âliye tarafından ellerine seyahat belgesi verilerek, engele vardıklarında gözetim ve yardım bulalar (...)" ifadeleriyle güvence altına alınmıştı.[53]

Ancak, 1844 öncesine ait herhangi bir kayıt bulunmadığı için Hansa şehirleri tebaasından Osmanlı İmparatorluğu'na ilk olarak kımlerin geldiği konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Elçi Mordtmann'ın kayıtları 1846-1859 yıllarına ait pasaport listelerini içeriyor.[54] Bu kayıtlar incelendiğinde, Osmanlı topraklarında seyahat etmeleri için pasaport düzenlenen ilk Hansalılar Andreas David Mordtmann'ın kendisiyle beraber, İzmir'deki Bremen konsolosu Johann Peter Müller, Hamburglu terzi Ludwig Ferdinand Bitters, Bremenli tamirci Friedrich Hilgerloch, Bremenli tüccar Johannes Christian Gottlieb Rauch, Hamburglu tüccarlar Carl August Schlösser ile Hamburglu Ferdinand Roskill idi. Verilen oturma izni kayıtlarının ise 1844 yılından başladığını görüyoruz. O yıl ilk defa beş Hansalıya ikamet izni verilmişti. Bunlar, Hamburglu ressam Johannes Ludwig Junge, Bremenli tüccar Albert Vagt, Bremenli marangozlar Joachim Heinrich Schleef ve Johannes Krenkel ile Hamburglu tüccar L.C.J

Hansa Ligi konsoloslarının 1840-50 yılları arasında giydiği ve Osmanlı yönetiminin de bilgisi dahilinde olan üniformalar.

Alll, Gesandschafts-archiv Hanseatische Gesandschaft in Konstantinopel, H

Petersen idi.[55] Elde ettikleri ayrıcalıklar sayesinde, Hansa şehirlerinden gelenler rahat bir biçimde Osmanlı topraklarında dolaşıyorlardı. Örneğin Bremenli tüccar Friedrich Wilhelm Spielter 1850 yılında kuzey Anadolu'yu gezmişti. İstanbul'dan yola çıkan Spielter gemiyle Samsun'a

Mordtmann'ın Sadrazam Mehmed Paşa'ya hitaben kaleme aldığı ve Osmanlı vatandaşlığına geçerek bürokraside görev almak istediğini belirten 9 Kanun-i Evvel (Aralık) 1859 tarihli istifa dilekçesi.

(BOA. HR.TO. 306/79

geçmiş, oradan da Amasya ve Tokat'a gitmiş, Karadeniz'in doğusunu da gezdikten sonra Trieste üzerinden Bremen'e dönmüştü.[56]

1839 anlaşmasını izleyen yıllarda gemici, marangoz, çilingir, garson, ressam, mücellit, duvarcı ustası, saat tamircisi gibi çeşitli meslekler den Hansalıların, başta İstanbul olmak üzere Osmanlı topraklarına geldiğini görüyoruz. Osmanlı limanları (çoğu genç yaşta olan) Hansalı tüccarlar için yeni bir ticaret kapısıydı. İstanbul'da şansını arayan tüccarlar arasında Johann Friedrich Erdmann (1852), Carl Ludwig Recknagel (1852), Johann Heinrich Rieckehoff (1852), Heinrich Levin Rogge (1853), Wilhelm H. Leupold (1857) gibi isimlere rastlıyoruz. Bu isimlerden Johann Heinrich Rieckehoff eşiyle geldiği İstanbul'da Rieckehoff & Lohmann adlı bir firma kurarak ithalat ve ihracat ile uğraşmıştı. 1855 yılında, henüz yirmi iki yaşındayken İstanbul'a gelen Heinrich Bolland ise, yakınlarıyla beraber Bolland & Co. adlı bir firma kurmuştu. Bolland'ın ticari ilişkiler kurduğu kişiler arasında, tütün ve şeker ticareti yapan (ve 1857 yılında Bremen'e Osmanlı konsolosu tayin edilen) Hermann Schelhass ile Bremenli şarap tüccarı H. R. Reinken vardı. Bolland ailesi uzun yıllar İstanbul'da kaldı. Hatta Heinrich Bolland'in oğullarından birisi olan Dietrich Wilhelm Bolland, Osmanlı bürokrasisinde görev aldı.[57]

Üç Hansa şehrinin Osmanlı İmparatorluğu ile imzaladıkları anlaşma, bu şehirlerin Karadeniz ticaretine girmeleri açısından da önem taşıyordu, Hansa şehirlerinin bu ayrıcalığı, imzalanan 1839 anlaşmasının 10. maddesinde "(...) Cumhuriyet tüccar gemileri bir derece serbest Haliç'ten Karadeniz'e gidip gelmeğe muktedir olup Osmanlı memleketlerinde yasaklanan emtia ve eşya dışında gerek Osmanlı memleketleri ve gerek diğer memleketler ürünlerinden olan emtia ve eşyanın cümlesiyle yüklü olabileler. Bu gibi gemiler hamuleli veyahut boş olarak Boğaziçi'ne ve Karadeniz'e vesair Osmanlı Devleti suları, liman ve iskelelerine serbest olarak gidip gelmeye mezun olup Osmanlı Devleti tarafından gereken emirlerin verilerek Garp Ocakları tarafından da bervechile rencide olmamaları için himaye buyrula (...)"[58] ifadesiyle güvence altına alınmıştı. Kırım ve Ukrayna buğdayı Hansa tüccarlarının bu bölgeye gelmeleri için yeterliydi. İç karışıklıklardan dolayı Avrupa'da rekoltenin düşük olduğu 1847 yılında 106 yük gemisinin Bremen'den İstanbul'a gelmesi de bunun bir kanıtıydı.[59]

Hansa gemilerinin Karadeniz'e gidip gelmeleri Kırım Savaşı ile beraber farklı bir anlam taşımaya başladı. Kırım Savaşı'nın patlak verdiği 1853 yılında Hansa şehirleri tarafsızlıklarını ilan etmişlerdi. Savaşın devam ettiği 1854 yılında 42 Bremen gemisi İstanbul'a uğradı; 1855 yılında ise sayı 36'ya düştü. W.A. Fritze & Co. firmasının iki buharlı gemisi İngiliz ordusuna katıldı ve İngiltere ile Kırım arasında yük ve yolcu taşımakta kullanıldı.[60] Gerçi her ne kadar anlaşmanın 15. maddesi "(...) hiçbir surette taraf tüccar gemi sahipleri ve kaptanın asker ve askeri levazım naklinde istihdama icbar olunmayıp ve bu babda kendilerine arz olunacak mukaveleleri işlerine elvermediği halde red ve kabul etmemeğe kadir olalar (...)"[61] dese de, İngiltere'nin Osmanlı tarafından savaşta yer alması bu maddenin dikkate alınmaması için yeterliydi. Mordtmann, bu iki geminin 1855 yılı içerisinde toplam 11 defa boğazdan geçtiğini, Türk ve İngiliz askerlerini, yaralıları, hastaları, atları, at arabalarını, çadırları ve her türlü askeri araç-gereci taşıdığını kaydetmişti.[62]

Savaşın ardından deniz ticareti eski canlılığına kavuşmuştu. 1857 yılında Bremen'den 7, Hamburg'dan 1 ve Oldenburg'dan 4 gemi İstanbul'a gelmişti. 1857 yılının bir önemi de Hermann Schellhass adlı tüccarın Bremen'e Osmanlı konsolosu olarak atandığı yıl olmasıydı.[63] Ancak yine de Hansalıların Osmanlı ile gerçekleştirdiği ticaret diğer büyük devletlerin çok gerisindeydi. Örneğin yaklaşık bin geminin ulaştığı 1863 yılında, bu gemilerden sadece altısı Bremen'e aitti. Osmanlı'dan ihraç edilen malların %47'si İngiltere'ye, %23'ü de Fransa'ya gidiyordu. Avusturya, İsviçre ve Hansa dahil tüm Alman devletlerinin payı ise %19'u geçmemişti.[64] Anadolu'dan Bremen, Hamburg ve Lübeck'e ihraç edilen mallar genelde zeytinyağı, şarap, üzüm, tütün, hububat gibi tarımsal ürünlerdi. Ürünlerin alıcıları sadece Hansalılar değildi. Örneğin H. R. Reinken firması İzmir ve Sisam'dan ithal ettiği şarabı Bremerhaven ve Londra üzerinden Amerika'ya gönderiyordu.[65]

SONUÇ

Hansa şehirlerinin Alman Ulusal Birliği'nin sağlanmasıyla 1871'de Alman Krallığı'na katılmaları iki taraf için de önemli bir kazanç oldu. Siyasi ilişkiler yüzyılın son çeyreğinden başlayarak ivme kazanırken, ticaret hacmi hızlı bir şekilde genişledi. 1839-1867 yılları arasında Hansa şehirleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında gerçekleştirilemeyen bazı projeler 19. yüzyılın son çeyreğiyle Birinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde hayat buldu. Örneğin posta

ve yolcu taşıma ihtiyacını gidermek amacıyla 1898 yılında Alman-Levant Hattı (Die Deutsche-Levant Linie) kuruldu. Bremen'de bulunan denizcilik firması Atlas MbH ise 1906 yılından itibaren Malta, İzmir, Selanik, İskenderiye, İstanbul ve Odessa hattında çalışmaya başladı.[96]

Hansa şehirlerinin Osmanlı siyasi ve ekonomi tarihindeki etkisi her ne kadar diğer Avrupa devletleriyle karşılaştırılacak düzeyde olmasa da, Hansa-Osmanlı ilişkilerinin tarihi günümüze değin fazla gün ışığına çıkmamış olması bakımından önemlidir. En önemli üç Hansa şehri olan Bremen, Hamburg ve Lübeck'in tebaasına mensup tüccarların Osmanlı İmparatorluğu limanlarında bulundukları 1839-1867 yılları arasındaki 25 yıllık zaman diliminde başlıca iki amaçları vardı ve bunları konsolosları aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışıyorlardı: Osmanlı topraklarında yaşayan veya seyahat eden vatandaşlarının can ve mal güvenliklerini güvence altında tutmak ve ticari ilişkileri geliştirmek. Denizaşırı ticaretle var olan Hansa şehirlerine mensup tüccarların Osmanlı liman şehirlerinde konsolosluklar kurmaları ve ticari etkinliklerde bulunmaları bu bağlamda dikkat çekicidir.

ONUR İNAL
ARİZONA ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Gee Nash, *The Hansa: Its History and Romance*, (Frome, London: Butler & Tanner, 1929), 8

2 Karl Pagel, *Die Hanse*, (Oldenburg: Gerhard Stalling, 1942), 47

3 Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 22. Baskı (Berlin; New York: Walter de Gruyter 1989), 292-93; Matthias Lexer, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*, 2 Cilt, (Leipzig: Von S. Hirzel, 1872), 1 Cilt, 1169

4 Stralsund Anlaşması, 24 Mayıs 1370'de imzalanmıştır. Anlaşma, Hansa Ligi'nin Avrupa siyasetinde tanınması bakımından önem taşımaktadır.

5 Nash, *The Hansa*, 12.

6 Theodor Lindner, *Die Deutsche Hanse*, (Leipzig: Ferdinand Hirt & Sohn, 1901), 45 ve 61

7 Pagel, *Die Hanse*, 3.

8 Hartmut Müller, "Bremen und die Türken zur Zeit des Osmanischen Reiches," *Bremisches Jahrbuch* 81(2000): 99.

9 *Age*.

10 Hartmut Müller, "Untersuchungen zur Bremischen Reederei im 17. Jahrhundert," *Bremisches Jahrbuch* 53 (1975): 141

11 Müller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 107. Ayrıca benzer olaylar için bkz. StAHB, 2-R. 11.e.5.a.5

12 *Age*, 108. *Sklavenkasse* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Wehrmann, Carl, "Geschichte der Sklavenkasse," *Zeitschrift des Vereins Lübeckische Geschichte und Altertumskunde*, 4 (1884): 158-93

13 Christian Abraham Heineken, *Geschichte der Freien Hansestadt Bremen*, haz. Wilhelm Lührs 1983), 178

14 Kutsal Roma Germen İmparatorluğu döneminde kuzey Almanya'da kullanılan gümüş para.

15 Müller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 108.

16 Walter Kresse, *Die Fahrgebiete der Hamburger Handelsflotte 1824-1888 (=Mitteilungen aus dem Museum für Hamburgische Geschichte, Neue Folge, Bd.7)*, (Hamburg, 1972), 46.

17 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı (Meydana Gelişi Tahlil-Tatbiki)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1984).

18 Baltalimanı Ticaret Anlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, (İstanbul: Döler Neşriyat, 1981), 231-34; Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticareti'nde Gayrimüslimler: Kapitülasyonlar, Avrupa Tüccarları, Beratlı Tüccarlar, Hayriye Tüccarları, 1750-1839*, (Ankara: Turhan, 1983).

19 Müller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 112; Jürgen Prüser, *Die Handelsverträge der Hansestädte Lübeck, Bremen, und Hamburg mit überseeischen Staaten im 19. Jahrhundert*, (Bremen, 1962), 58 vd

20 AHL, ASA, Externa, Osmanisches Reich, 1-2.

21 Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, 231.

22 Müller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 114.

23 Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, 232.

24 *Age*. 232-36

25 Fransızca ve Osmanlıca olarak imzalanan bu anlaşmanın Fransızca orijinal metinleri için bkz. *Sammlung der Lübeckischen Verordnungen und Bekanntmachungen (SLV)*, 10. B'd, (Lübeck, 1841), 135 vd.; *Sammlung der Verordnungen und Proclame des Senats der freien Hansestadt Bremen (SBV)*, *Bürger-Convent-verhandlungen Bremen (BCV)*, (Bremen, 1841), 199

26 Prüser, *Die Handelsverträge der Hansestädte Lübeck, Bremen, und Hamburg*, 60.

27 Muller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 112-13

28 Georg Fink, "Diplomatische Vertretungen der Hanse seit dem 17. Jahrhundert bis zur Auflösung der Hanseatischen Gemeinschaft in Berlin 1920," *Hansische Geschichtsblätter* 55 (1930): 128; Otto Beneke, *Zur Geschichte des Hamburgischen Konsularwesens*, (Hamburg, 1866)'dan aktaran Eva Susanne Fiebig, *Hanseaten Kreuz und Halbmond*. (Marburg: Tectum, 2005). 27

29 *Age*, 23.

30 Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, 232

31 Müller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 117.

32 StAHB, 2-C 9.a.3.b.1; AHL, Gesandtschaftsarchiv, Hanseatische Gesandtschaft in Konstantinopel, A22.

33 AHL, ASA, Externa, Osmanisches Reich, Hansa şehirlerinin Mordtmann'a gönderdiği 8 Ekim 1851 tarihlime'ktup

34 Fiebig, *Hanseaten Kreuz und Halbmond*. 35

35 Hamburg ve Lübeck'in İzmir'de bir konsolosluk kurulmasına karşı çıkmalarının nedeni düşünüldüğünde, İzmir'in İngiliz ve Fransızlar tarafından ticari anlamda kontrol altına alınmış olabileceği akıllara geliyor. Zira konsolos raporlarından, İzmir'e gelen Hansa gemilerinin sayısının az olduğunu görebiliyoruz 1849'da(5), 1850'de(1), 1851'de(5), 1852'de (6), 1854'te (2), 1855'te (3) gemi gelmişti. (AHL, Gesandtschaftsarchiv, Hanseatische Gesandtschaft in Konstantinopel, C2, La Fontaine'in Mordtmann'a gönderdiği 29.01.1853 ve 18.01.1856 tarihli mektuplar)

36 Kreuz und Halbmond, 161.

37 AHL, ASA, Osmanisches Reich, Externa, Osmanisches Reich, 51, Hamburg'un Lübeck'e yolladığı yazı, 23.12.1867.

38 Fiebig, *Hanseaten Kreuz und Halbmond*, 156-57.

39 AHL, Gesandtschaftsarchiv, Hanseatische Gesandtschaft in Konstantinopel, C1, Mordtmann'ın Fabry'e gönderdiği 18.10.1854 tarihli onay yazısı.

40 Fiebig, *Hanseaten Kreuz und Halbmond* 167.

41 *Age*, 34

42 *Age*, 152

43 *Age*. 149. Ayrıca, Calvert'in konsolos olarak atanmasıyla ilgili Mordtmann tarafından hazırlanan rapor için bkz. AHL, Gesandtschaftsarchiv, Hanseatische Gesandtschaft in Konstantinopel, C4. Vizekonsulat in den Dardanellen 1847-58, A1A.

44 Müller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 115.

45 BOA, HR.TO 306/79.

46 AHL, ASA, Externa, Osmanisches Reich, 34

47 Fiebig, *Hanseaten Kreuz und Halbmond*. 147

48 Müller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 115.

49 Fiebig, *Hanseaten Kreuz und Halbmond*, 214.

50 AHL, ASA, Norddeutscher Bund und Deutsches Reich, IV, A1

51 Hansa Ortaklığı tarafından hazırlanan yıllık raporlar için bkz. AHL, ASA, Externa, Osmanisches Reich, 36-38. Mordtmann'ın listesini yaptığı ve 1846-59 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu limanlarına uğrayan Hansa gemileri için bkz. AHL, Gesandtschaftsarchiv, Hanseatische Gesandtschaft in Konstantinopel, F1, Pasaport ve tezkere izin belgelerinin listeleri, Osmanlı bürokrasisiyle gerçekleştirilen yazışmaların kopyaları, sultanın elçiliğe gönderdiği mesajlar ve diğer hukuki belgeler için bkz. AHL, Gesandtschaftsarchiv, Hanseatische Gesandtschaft in Konstantinopel, F2

52 Osmanlı İmparatorluğu'na gelen Hansa tüccarlarına ait bir başka kaynak da Ecnebi Defterleri'dir. Hansa Devletleri'ne ait Ecnebi Defterleri için bkz. Düvel-i Ecnebiye. (Cemahir-i Selasel 9/1 1839-1864 ve 10/2 1841-1865).

53 Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, 231

54 AHL, Gesandtschaftsarchiv, Hanseatische Gesandtschaft in Konstantinopel, F2.

55 AHL, Gesandtschaftsarchiv, Hanseatische Gesandtschaft in Konstantinopel, F2.

56 Muller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 117

57 *Age*

58 Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, 233.

59 Müller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 120.

60 Müller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 120.

61 Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*. 235

62 Müller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 121

63 *Age*; Schelhass'in konsolos tayin edildiğine dair belge için bkz. HR.TO 313/48, tarih. 23 Mart 1857

64 Müller, *Bremisches Jahrbuch* 81, 122.

65 *Age*.

66 *Age*.

StAHB: Staatsarchiv der Hansestadt Bremen

AHL: Archiv der Hansestadt Lübeck

AHL, ASA: Archiv der Hansestadt Lübeck, Alter Senatsarchiv

BOA, HR.TO: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, Tercüme Odası

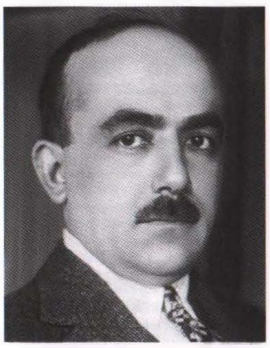
BİR YAKUP KADRİ MAKALESİ

KAYIRILACAK SOLCULAR

METE TUNÇAY

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası 1923 yılının nisan ayında "Türkiye İşçi ve Çiftçi ve Orta Halli Halk Kitleleri"ne bir beyanname ile seslenerek partiye katılmaya çağırır. 1 Mayıs için de, "Türkiye Komünistleri" imzasıyla bir bildiri yayımlanır. Bu bildirinin Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nda sayılan unsurları içerdiği ileri sürülerek yirmiye yakın kişi yargılanır. Ahmet Cevdet'in **İkdam***'ında 1923 yılının haziran ayında Yakup Kadri'nin bir yazısı çıkar. Yazar, eylemci "serseri" komünistlerle dergilerde denemeleri yayımlanan "cici" sosyalist aydınların ayırılmasını ve ikinci grubun kayırılmasını ister.*

"Avrupalıların grev dedikleri usul hemen her memleketin, her cemiyetin başına bir belâ kesilmiştir. Amele aklına estiği zaman 'işlemeyeceğiz!' diyor. İşlemiyor, her şey duruyor. Memleketin intizamı bozuluyor, istihsale sekte ârız oluyor ve bundan zenginler kadar fakirler de zarar görüyor."

Fotoğraf: İletişim Yayınları Arşivi

Ünlü romancı Yakup Kadri Karaosmanoğlu birçok gazetede eleştiri ve yorum yazıları da yayımlamıştı. Toplu eserleri İletişim Yayınları arasında 15 cilt halinde yayımlanırken, bu makalelerinin toplanmamış olmasına hayıflanmak gerekir. İttihad ve Terakki'ye muhalif gazetecilerden (Gazi'nin de tutucu bularak hazzetmediği) Ahmet Cevdet Bey'in (1865-1935) çıkardığı *İkdam* gazetesinde 1923 yılının haziran ayı başında çıkan, aşağıda çevrim-yazısını verdiğimiz yazısının art alanı hakkında şunları bilmek gerekir.

Sonradan Türkiye Komünist Fırkası'na dönüşen İstanbul Komünist Grubu, ilkin 1919 yılının aralık ayında yapılan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı seçimleri arifesinde *Kurtuluş* dergisini çıkarırken "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası" adıyla örgütlenmiş, 1920 yılı şubat ayının sonunda bu dergiyle birlikte parti de kapatılmıştı. 1921 yılının haziran ayından başlayarak aylık *Aydınlık* dergisini yayımlayan bu çevre (üyelerinin çoğu Askeri Tıbbiye öğrencileri olan) gizli "Türkiye Komünist Gençler Birliği"ni kurmuş, işçiler arasında da örgütlenmeye girişmişti. TBMM'nin birinci döneminin sona ermesi ve yeni seçimlere gidilmesinin kararlaştırılması üzerine, TİÇSF 1923 yılının nisan ayı ortalarında yeniden resmen ortaya çıkmış ve "Türkiye İşçi ve Çiftçi ve Orta Halli Halk Kitleleri"ne bir beyanname ile seslenerek onları partiye katılmaya çağırmıştır. 1 Mayıs için de, "Türkiye Komünistleri" imzasıyla, Sofya'da Ziya Matbaasında basılmış gibi gösterilen bir bildiri yayımlamışlardır. Bu bildirinin Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nda sayılan unsurları içerdiği ileri sürülerek, İstanbul 2. Ceza Mahkemesinde TİÇSF reisi, umumi kâtibi ve ileri gelen üyelerinden yirmiye yakın kişi yargılanmıştır: Dr. Şefik Hüsnü (Değmer), Sadrettin Celâl (Antel), Hasan Âli (Ediz), Ali Cevdet, Vanlı Kâzım (Kip), Sarafim Vasilkopulo, Ginzberg, Sâmih, Eczacı Vasıf, Istavridis, Niko Asimokopulo, Bedros, Agop, Namık İsmail (Yeğenoğlu) vb. savunma avukatlarının Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun özel bir törenle ilanı yapılmadığı için İstanbul'da yürürlükte olmadığını ileri sürmeleri üzerine dava düşmüş, ancak savcılığın temyize yaptığı itirazla yeniden başlamıştır. (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1 – 1908 25* (BDS Yay., 2000), s. 176 vd.; ayrıca Belgeler'de s. 504-5 ve 513-14.)

Herhalde Yakup Kadri'nin yazısındaki en ilginç olan nokta, eylemci "serseri" komünistlerle dergilerde denemeleri yayımlanan "cici" sosyalist aydınların ayırılmasını ve ikinci grubun kayırılmasını istemesidir.

Komünistlerin Muhakemesi Münasebetiyle

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu: 1889-1974), *İkdam* gazetesinin "Tahlil ve Terkip" köşesinde, 1 Haziran 1923.

"Diyorlar ki, İngiltere'de bir buçuk milyon amele açıktadır, işsizdir (...) Lâkin bizde böyle bir şey mevzuubahs bile olamaz. Çünkü bizde ne belli başlı bir amele sınıfı, ne de hakiki manâsıyla bir tek sermayedar vardır. Bazı ecnebi şirketlerde çalışan işçilerimizin hali ise birçok memurlarımıza gıpta verecek bir mahiyettedir."

Fotoğraf: İletişim Yayınları Arşivi

Bizdeki komünizm cereyanlarına karşı, gazeteciler içinde en çok köpüren, *İkdam* sahibi Ahmet Cevdet Beydir. Onun nokta-i nazarına göre, bu cereyan hassaten bizim için mühliktir. Zira, biz herkesten daha çok ve daha muntazam çalışmağa mecburuz. Komünizm ise, grevleriyle galeyan ve feveranlarıyla, nümayişleriyle, ikide bir işçi sınıfının sâyini ihlâl etmekten ve bunları tembelliğe alıştırmaktan başka bir şeye yaramaz. Filvaki Avrupalıların grev dedikleri usul hemen her memleketin, her cemiyetin başına bir belâ kesilmiştir. Amele aklına estiği zaman "işlemeyeceğiz!" diyor, işlemiyor, her şey duruyor. Memleketin intizamı bozuluyor, istihsale sekte âriz oluyor ve bundan zenginler kadar fakirler de zarar görüyor, her grevi müteakip sefalet daha ziyade artıyor. Harb-i umumiden evvel tesiratı mevzii ve mahdut kalan bu nevi amele hareketleri, harb-i umumiden sonra hemen bütün hükümetlerin şiddetle mani olmağa çalıştığı ictimai tehlikelerden biri haline girmiştir. Zira harbin ifa ettiği harabiyet ve perişanlık yüzünden galip ve mağlup bütün milletleri ancak bir yerine iki çalışmakla yaşayabiliyorlar. Avrupa'nın her tarafında iktisadi buhrana karşı bulunmuş yegâne tedbir iki kat sây, iki kat istihsaldir. Bu tedbir ise, amelenin sekiz saati ve altı saati ile hiç uyuşmuyor ve hükümetlerle işçi sınıfları arasında kâh had, kâh müzmin bir mücadeledir sürüp gidiyor.

Avrupa'da işçi sınıfları başka bir illetle de maluldurlar. Haddizatında pek mukaddes ve mübarek olan bazı hak ve insaniyet prensipleri bunların beyninde garip ve mühlik şekiller alarak hepsini mensup oldukları cemiyet ve devlete karşı daimi bir tehevvür ve isyan içinde tutuyor. Bu da ayrıca bir takım ictimai ve manevi buhranlara, ihtilâflara sebebiyet veriyor ve cihanın huzur ve sükûnunu mütemadi bir surette ihlâl ediyor. Hususiyle Rus ihtilâlinden sonra sosyalizm cereyanı eskisine nisbeten bin kat daha tehlikeli bir şekil almağa başlamıştır. Bolşevizm ocağı etrafa mütemadiyen kıvılcımlar saçıyor ve bu kıvılcımlar her düştüğü yerde yangınlar çıkarıyor. Bunun içindir ki, hükümetler bütün kuvvetlerini bu ictimaî ve iktisadî badireye karşı adeta seferber bir hale koyuyorlar ve her nerede bir komünizm mihrakı bulurlarsa onu bilâ merhamet ve kemal-i şiddetle bastırmağa çalışıyorlar. İtalya'da Mussolini mevki-i iktidara bunun için gelmiştir. Fransa'da Poincaré'nin Alman tazminatından sonra yegâne uğraştığı mesele budur. Hatta geçenlerde bu yüzden bir buhran bile çıkmak üzereydi, nihayet hükümetin lehine zail oldu.

Bununla beraber Avrupa'da işçi sınıflarının pek de haksız olduklarını iddia edemeyiz. Orada sermayedarların tahakküm ve tegallübü bazı defalar hakikaten tahammülfersa bir raddeye varmaktadır. Bunlar kâh bir şirketin kâh bir adamın hesabına hayvan sürüleri gibi çalıştırılıyor. Bazı yerlerde halleri son derece merhameti caliptir. Bunların kendi teşkilâtları olmasa ve bunlar patronlar karşısına müteazzız ve müteşanit bir kitle halinde çıkmasalar her an daha feci bir vaziyete düşebilirler ve kurun-u evveldeki esirlerden hiç fark edilemezlerdi. Buna rağmen elyevm işten kovulup veyahut iş bulamayıp açlıktan ölen amelenin adedi hemen her yerde yüz binlere, hatta bazen milyonlara baliğ oluyor. Diyorlar ki, İngiltere'de bir buçuk milyon amele açıktadır, işsizdir ve tüyler ürpertici bir sefalet içinde inlemektedir. İşçiler bir taraftan iki kat sâye, iki kat istihsale davet olunuyor, diğer taraftan solgun yüzlerine bütün sây kapıları kapanıyor. Bunun için Avrupa amelesinin bazı zaman ve mekânlarda pek haklı olduğunu itiraf etmemek mümkün değildir.

Lâkin bizde böyle bir şey mevzuubahs bile olamaz. Çünkü bizde ne belli başlı bir amele sınıfı, ne de hakiki manâsıyla bir tek sermayedar vardır. Bazı ecnebi şirketlerde çalışan işçilerimizin hali ise birçok memurlarımıza gıpta verecek bir mahiyettedir. Hatta denilebilir ki, elyevm İstanbul'da en mürefteh, en mesut, en çok para kazanan sınıfı, hamalından tramvay kondüktörlerine kadar ameleler teşkil etmektedir. Binaenaleyh bizde hiç yoktan bir sây ve sermaye mücadelesi çıkarmak oldukça mecnunane bir teşebbüstür. Hususiyle bu teşebbüs bir takım komünist hareketleriyle birleşip ihtilâlkârane bir şekil alırsa, adeta bir cinayet ve bir hiyanet mahiyetini alır.

Son günlerde İstanbul ikinci bidayet ceza mahkemesinde rüyet edilen komünistlik davası, bize işte böyle sebepsiz ve lüzumsuz bir tehlike karşısında bulunduğumuzu ispat ediyor. Türk âlemi henüz harici tehlikelerden tamamiyle kurtulmadığı ve millî vahdetini henüz tesis ettiği bir anda bu gibi anarşik hareketlere tasaddi edenlerin fiilini ma'zur ve ma'fuv gösterecek hiçbir sebep yoktur. Fakat gazetelerde intişar eden mahkeme zabıtlarındaki maznun isimlerini görerek şuna zahip oluyoruz ki, bu davada bilfiil komünizm yapmak isteyen bazı serserilerle sosyalistlikleri ilmî ve fikrî bir ictihat hududunu geçmeyen birkaç münevver Türk genci birbirine karıştırılmıştır ve bu hadise en ileri prensiplerin ve en coşkun halkçılık cereyanlarının pişdarı olan yeni Türkiye için hiç de şayan-ı iftihar bir şey değildir. Elyevm Avrupa'nın ilim, fikir ve edebiyat âleminde birçok yüksek ve muhterem şahsiyetler vardır ki, bunlar "Kari Marks"ın nazariyatını kendi kanaatları gibi neşr ve taammüm ederler; açıktan açığa sosyalist veya komünist olduklarını söylerler; hatta bu namı taşıyan bazı "teşkil"lere de dahildirler. Fakat böyle oldukları için hiçbir zaman maznun mevkiine düşmezler. Bunlar meyanında "Roman Rolan" gibi öyle mümtaz simalar görüldü ki, harb-i umumi esnasında İsviçre'de intişar eden bütün harp aleyhtarı mecmua ve gazetelerde beşerî muhadenete, sulhe ve hatta Alman ve Fransız dostluğuna dair yazılar yazdı ve memleketine döndüğü zaman hiçbir suale maruz kalmadı idi. Samimi fikir adamları fetihatları ne olursa olsun, daima hürmetle muamele görmelidirler; çünkü fikir mukaddestir ve her fikir ancak diğer bir fikirle mağlup edilebilir.

Binaenaleyh temenni ederiz ki, mahkemede politikacı komünistlerle idealist sosyalistler aynı muameleye maruz kalmasınlar ve mahut beyannameyi dağıtan serserilerle, bir zamanlar "Kurtuluş" veya "Aydınlık" mecmualarında yazı yazmış gençler aynı maznun sandalyesi üstünde yan yana oturtulmasınlar.

SANDALIMI BAĞLADIĞIM YERE ŞİMDİ ARABAMI PARK EDİYORUM

KALAMIŞ, KALAMIŞ İKEN...

ESER TUTEL

Bu anlatacaklarım, nereden baksanız yarım yüzyıl öncesinin anıları...
Yani 1950'lerin, 60'ların Kalamış'ı... Belki biraz da 70'lerin başı...
Daha sonraki yıllarda marinanın yapılışıyla birlikte o güzelim Kalamış tarihe karıştı.
Kalamış'ın bugün yüzlerce teknenin barındığı büyük bir yat limanı var ama
bembeyaz vapurları yok. ahşap iskelesi yok... Eski güzel insanları yok..
Hele hele yılar öncesinin tadı tuzu, hiç yok.

Gelin sizlerle 1950'lerin ortalarına, Kalamış'ın gerçekten Kalamış olduğu son yıllara dönelim. Sessiz, sakin, herkesin birbirini tanıyıp selamlaştığı bir Kalamış'a. Bu sessizliği bozan vapur düdüğünden, tramvay çanından başka hiçbir sesin duyulmadığı yıllar. Bir de iskele başındaki tarihi kilisenin zaman zaman çalan tannan çanı... Dillerde ise romantik İtalyan melodileri: "Arrivederci Roma", "Americano", "Volare"... 45'liklerde Peppino di Capri, Caterina Valente, Adriano Celantano... Ve de, ille de Domenico Modugno... Hatalı rota izleyen İsveç bayraklı Stockholm gemisinin batı Atlantik'te sis nedeniyle İtalyan bandıralı koskoca Andrea Doria'yı yan yatırıp batırdığı 1956 yazı...

KALAMIŞ YELKEN KULÜBÜ HULUSİ'DEN SORULURDU

Kadıköy'den Kalamış'a, yeşil tabela üzerine 7 hat numaralı Fenerbahçe tramvayı çalışırdı. Kalamış durağından denize doğru inen kısacık toprak sokak sizi vapur iskelesinin önüne getiriverirdi. Sağınız, önündeki de-

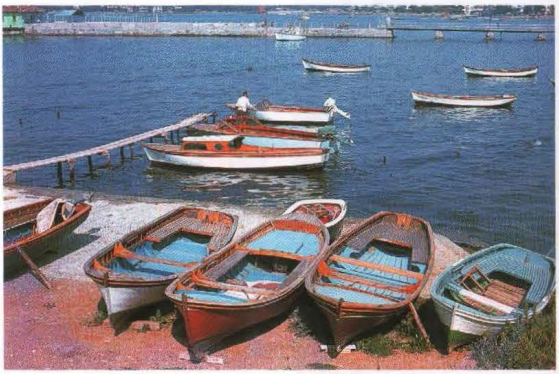

Bir kış günü sert esen lodos Kalamış kıyısının altını üstüne getiriyor.

Tümgörsel malzemeler EserTutel Arşivi'nden sağlanmıştır

nize çakılı daracık tahta iskelesi, ağaçlar altındaki kulüp binası, kıyıya çekilmiş "finn"leri, "pirat"ları, "dragon"ları ile Kalamış Yelken Kulübü. Duyduğum kadarıyla kulübün arsası daha eskiden Vasil'in bahçe meyhanesiymiş, kapanınca yerine kulüp gelip yerleşmiş. Burası semt gençlerinin yalnız deniz sporu yaptıkları bir yer değil, aynı zamanda kişiliklerini buldukları, kendilerine güven sağladıkları, sosyal yanlarını geliştirdikleri bir hayat okuluydu. O günlerin uçarı gençlerinin pek çoğu günümüzde saçları beyazlaşmış, torun torba sahibi olmuş kimseler. Aralarında doktor da var, mimar da, işadamı da tüccar da. Hepsinin ortak yanı, Kalamışlı olmaları.

Kulübün tekneleriyle, yelkenleriyle, gelenleri gidenleriyle, kısacası her şeyiyle, bekçisi Hulusi ilgilenirdi. yelkenciydi. O yıl seçmelerde birinciliği kazanmasına rağmen yurtdışındaki yarışmalara nedense onu göndermemişlerdi. Yerine kulübün en yakışıklı delikanlılarından birini yolladıkları için onuruyla oynanan Murat'cağız haklı olarak çok bozulduğu tavasıyla! Ciğer tavası da, ciğer tavasıydı hani! Tabağın kenarında bir çimdik kırmızıbiber, iki ya da üç halka beyaz soğan... Yeme de yanında yat! Benim diyen meyhaneciler bile böylesine lezzetli ciğer tavasını yapmakta aciz kalırlardı. Bir de

1970'lerde Kalamış'ta sonbahar. Kayıklar karaya çekilmiş. Artık denize giren görünmüyor. En soldaki yeşil, kulübemsi yapı Şefik Bey'in oturduğu iskele lojmanı.

Marinanın yapılmaya başlamasıyla iskele bütünüyle tarihe karıştı. Artık ne Kalamış'ın, ne Cadebostan'ın ne de Suadiye'nin iskelesi var. Kalamış'ta denize iki kazık çakıp arasına sandalımı bağladığım sığ sular zaman içinde baştan sona dolduruldu. Üzerinden cadde geçirildi. Belime kadar suya girip sandalımı bağladığım yere şimdi arabamı park ediyorum!

Eşi ve dört çocuğuyla kulüp binasının bir kenarındaki salaş evde oturan Hulusi 40'lı yaşlarda, terbiyeli, çevresine saygılı, yardımsever bir adamdı. Kalamışlıların emanet sandallarına bakar, teknelerini boyar, gerekiyorsa ufak tefek tamirlerini de yapardı. O yılların ölçülerine göre kıçtan takma 25 beygir dev (!) Johnson'ların bile arızalarını gidermekte üstüne yoktu. Akşamüstüne doğru "Marmara" şarabını açar, hem işine bakar, hem de yudum yudum akşam keyfinin hazırlığına başlardı. Yaz kış 5,5 beygirlik, her tarafı ayrı titreşen yılların yorgunu motoruyla denize açılır, ta Hayırsız taraflarına gider, birkaç saat sonra bir sandal dolusu balıkla dönerdi. Lüferler, torikler, istavritler ve daha neler neler. Büyük oğlu Murat herhalde o günlerde 15'inde olmalıydı, muş, isyan edip ağlamıştı da teselli etmek bizlere düşmüştü.

KALAMIŞ DENİNCE AKLA "TODORİ" GELİRDİ

İskele önündeki meydancığa inince sağ tarafımız Kalamış Yelken Kulübü'ydü dedik ya, sol tarafımız da Todori'nın bahçesiydi. Yanı başında tarihi Rum kilisesi Aya Yani ile eski Rum ilkokulunun taş binası vardı. Tam karşınızda da, iskelenin hemen yanında Saadet Hanım'ın derme çatma yazlık kahvesi. Moda'nın nasıl Koço'su varsa, Kalamış'ın da Todori'si vardı. Todori dediğim yer, İstanbul'un çok sevilen içkili lokantalarından biriydi. Ulu çınarların altındaki geniş bahçeye yayılan bu çok ünlü salaş bahçe lokantası nesiyle ün yapmıştı biliyor musunuz? Nefis -Dr. Müfid Ekdal Bey'in *Kadıköy* kitabında belirttiği gibi- nefis patlıcan turşusu. Yaz aylarının öğle saatlerinde masaları dolduran çoluklu çocuklu aileler akşamüstüne doğru yerlerini birer ikişer akşamcılara bırakmaya başlardı. Yaz aylarında açık havada demlenenler kış geldi mi arkadaki kapalı yere geçerlerdi. Büyük bestekâr tamburi Selahattin Pınar, 1963 yılının 6 Şubat gecesi arkadaşlarıyla bu kapalı salonda derin bir sohbete dalmışken birden fenalaşmış, hayata oracıkta, elinde yarılanmış kadehi, çatalında kuzu ciğeriyle veda etmişti. 61 yaşındaydı. Arkasında, "Aylar geçiyor, sen bana hâlâ geleceksin," "Bir bahar akşamı rastladım size," "Kalbim yine üzgün, seni andım da derinden," "Nereden sevdim o zalim kadını!" gibi ölümsüz şarkılar bırakmıştı.

1970'lerde Kalamış. İskele henüz yerli yerinde. Sağdaki ağaçlığın altı Todori'nin bahçesi.

Todori'nin bahçesi son yıllarda bir süre Ziraat Bankası ile Merkez Bankası'nın yemeli içmeli sosyal tesisi haline getirilmişti. Günümüzde ise 100. yıldönümünde sarı lacivertli kulübün moral tazeleme bahçesi...

Bir yaz gecesinde Yelken Kulübü'nün bahçesinden Kalamış iskelesi.

Son günlerinde Kalamış vapur iskelesi.

KALAMIŞ'IN SİMGESİ İSKELESİ OLUNCA...

Kalamış'ın simgesi, bence -tıpkı Salacak gibi- denize doğru uzayıp giden ahşap iskelesiydi. Bu kesimde kıyı çok sığ olduğu için iskele taş ayakların üzerinde 50-60 m boyunca denize doğru yeterli derinliğe erişinceye kadar uzanırdı. İskele önünün derinliğini ölçmedim, ama vapur her yanaşıp kalktığında dipteki kumları kaldırıp suları bulandırdığına göre ancak 3, bilemediniz 4 metre kadar olmalıydı. Bu nedenle Şehir Hatları'nın Fenerbahçe, Paşabahçe gibi motorlu büyük gemileri Kalamış iskelesine asla sokulmazdı. Yanaşabilen vapurların en büyükleri İstinye-Beylerbeyi-Yeniköy üçüzleri ile Çengelköy-Ortaköy ikizleriydi. Tabii bir de Şirket-i Hayriye'den Şehir Hatları'na devredilen çift uskurlu Rağbet, Kamer ile daha küçükleri, Nimet, Şihap gibi tek uskurlu küçük vapurlar vardı. Öğle saatlerinde de Caddebostan ile eşi Bostancı adlı beyaza boyalı, bacasız, direksiz ilk deniz otobüslerimiz.

İskelenin kıyıya yakın yeri hayli sığdı. Bir gün Şirket-i Hayriye'den devralınan küçük vapurlardan biri her nasılsa dibe oturmuştu da, kendi imkânlarıyla kurtulabilmek için bir saat boyunca pervanesini bir ileri bir geri çalıştırarak dipteki kumlarda kendine yer açmasını sandalla güneş altında, ta yanı başına kadar sokularak seyretmiştik.

İskele memuru Şefik Bey ailesiyle birlikte iskelenin üstünde yer alan taş örgü bir zemine oturtulmuş küçücük ahşap lojmanda yaşardı. Vapur bileti memur odasının önündeki gişeden alınırdı. Şefik Bey, iskeleye ip atıp bağlayan büyüklü küçüklü teknelere de -mevzuat gereği- hemen bilet kesmekten geri kalmazdı. "İşgaliye bileti" derdi kestiği bilete. Çımacı Hüsnü de sandalcılık yapar, koyda gezmeye çıkmak ya da denize girmek isteyenlere saati 1 liradan sandal kiralardı, ama hafta içi günlerinde 50 kuruşla yetinirdi. Acemi sandal sahiplerinin küreklerinin kayışlarını bir paket sigaradan aşağısına asla bağlamadığı bugün gibi hatırımda.

Bir akşamüstü, bir arkadaşımla birlikte balığa çıkmıştık. İskelenin kazıklarının arasına uzanıp midye toplamaya çalışırken o sıralarda vapurun geleceği aklımızdan çıkmış olmalıydı. Gelen vapur iskeleye olanca hızıyla bindirince esneyen kazıklar gacırdayarak yana doğru öyle bir eğilmişti ki, başlarımızın aralarında sıkışıp yamyassı olmasından son anda, o da şans eseri kurtulmuştuk!

Sandalla ta iskelenin ucundan dolaşmaktansa, başımızı çarpmamak için eğip kürekleri de bir güzel kapatarak bu köprü gibi iskele uzantısının altındaki gözlerin en baştakinden, yani en derin olanından geçiverirdik.

MODA-KALAMIŞ-ANADOLU SEFERLERİ

Sabahları işlerine gidecek olan semt sakinlerini köprüye götürecek ilk vapur Kalamış'a ta Adalar'dan gelirdi. Heybeli'den 6:45'te kalkan vapur 6:55'te Büyükada'ya uğrar, oradan karşıya geçip Maltepe'ye varır, sonra da sırasıyla bütün Anadolu yakası iskelelerine, yani Bostancı, Suadiye, Caddebostan'a yanaşarak 8:05'te Kalamış'a gelir, beş dakika sonra da Moda yolcularını alarak doğruca köprünün yolunu tutardı. Ve saat 8:35'te Karaköy'de, köprü başındaki Ziraat Bankası'nın önündeki rıhtım iskelesinde sabah postasını sona erdirirdi. Böylece yolcularını işlerine güçlerine vaktinde yetiştirmiş olurdu. Tabii, azgın lodos dalgalarının gökyüzüne yükseldiği günler hariç! Bu da yılda ancak üç beş günü geçmezdi.

Bir sonraki vapur bir saat sonra, 9:05'teydi. Öğleden sonra işi olanlar 13:10'a binerler, günübirliğine misafir gelenler de İstanbul'a, evlerine 19:40'taki son vapurla dönerlerdi. Boğaziçi Köprüsü'nün yapılmasına nereden baksanız daha yirmi yıl vardı. Nasıl bir çarpık görüşün ürünüyse, bu seferler kaldırıldığı için bu iskeleler de kapatıldı. Kalamış'a vapur, son kez 1964 yılında çalıştı. O da ancak iş günlerinde bir kez sabahları köprüye gidiş ve akşamları bir kez Kalamış'a dönüş için. Ertesi yıl iskele büsbütün kapatıldı. Önce çay bahçesi haline getirildiyse de pek çalıştırılamadı. Marinanın yapılmaya başlanmasıyla da iskele bütünüyle tarihe karıştı. Artık ne Kalamış'ın, ne Caddebostan'ın ne de Suadiye'nin is-

kelesi var. Kalamış'ta denize iki kazık çakıp arasına sandalımı bağladığım sığ sular zaman içinde baştan sona doldurulduğu. Üzerinden cadde geçirildi. Belime kadar suya girip sandalımı bağladığım yere şimdi arabamı park ediyorum!

Kalamış'ın lodosu çok meşhurdu. Marmara'dan kopup gelen bembeyaz köpüklü dev dalgaların koyun altını üstüne getirdiği günlerde bu Moda-Kalamış-Anadolu seferleri ya hiç yapılmaz, yapılsa bile vapur o hengâmede koya girip iskeleye yanaşamayacağı için Kalamış'a, Moda'ya uğramadan, bata çıka, hayli açıktan yoluna devam ederdi. O zaman bütün yolcular Kadıköy'e gitmek üzere tramvay durağına koşardı.

İstanbul'dan da Kalamış'a gitmek isteyenler için günde üç vapur konmuştu: 11:05-17:45-18:30. Sonbaharla birlikte son iki vapur Kalamış'a ancak hava kararadıktan sonra varmaya başlardı ki, onun da bir başka zevki vardı. Nasıl mı? Güzel havalarda üst güverteye çıkıp açıkta yolculuk ederek. En başa gidip, projektörle kaptana yol gösteren gemiciyle sohbet ederdim. Projektörün arka lambasını oluşturan kömür çubuklar tıslayarak yanar, yanarken de pis bir koku salardı. Arada bir de yana yana bu çubukların tükendikleri olurdu. O zaman gemici biten kömürleri acele tarafından yenilemek zorunda kalırdı.

KALAMIŞ KOYU'NDA BİR İTALYAN SOYLUSU!

Todori'nin bitişiğindeki bahçe içindeki ev, şimdi adını hatırlayamayacağım, çelik eşya üreten bir ailenin eviydi. İkinci bina da Sinyor Pari adlı bir İtalyan soylusunundu. Atatürk'lü yıllarda gelip İstanbul'a yerleşen Sinyor Pari, Rum asıllı eşi, iki kızı (Hilda, Bruna) ve de bir oğluyla (Mario) Kalamış'ın en renkli kişilerindendi. Çevrede tanımadığı kimse yok gibiydi Sinyor Pari'nin. Ayaklarında sandalet, sırtında solmuş bir gömlek, bacaklarında eski bir şorttan başka bir kıyafetle hiç görmezdik onu. Sinyor Pari'nin Galata'da yolcu salonunun karşı sokağındaki handa bir yazıhanesi vardı. Başta İtalyan Adriatica kumpanyasının gemileri (San Marco ile San Giorgio) olmak üzere limana gelen pek çok gemiyle daha Çanakkale'den geçerken bağlantı kurar, onlarla İstanbul limanında teslim etmek üzere kumanya anlaşması yapardı.

Gençleri bahçesine toplar, onlara kürek çekmekten yelken kullanmaya, yüzmekten balık tutmaya, denizle ilgili pek çok şey öğretirdi. Kız olsun erkek olsun, her gencin tipine, becerisine uygun bir meşgale bulmakta üstüne yoktu. Aslında, fark ettirmeden onlara bütün hayatları boyunca işlerine yarayacak bir yaşam dersi verirdi! Kızlı erkekli arkadaşlıkları teşvik eder, onlara çılgın pizza partileri, romantik Venedik geceleri düzenletirdi. Onun girişimleriyle Kalamış, hafta sonlarında geceleri küçük bir Napoli'ye ya da Venedik'e dönüşürdü, Kızı Hilda'ya öyle görkemli bir düğün yapmıştı ki, o gece yaşanan coşku, aradan yıllar geçmesine rağmen hiç dillerden düşmemişti. Gecenin geç saatlerine kadar yenmiş, içilmiş, şarkılar söylenmiş, eğlenilmişti. Görenler, Kalamış koyunun şenlik boyunca nasıl rengârenk fenerlerle, alev alev meşalelerle donatıldığını anlata anlata bitiremezlerdi.

NAPOLİTEN GECELERİ, VENEDİK ŞENLİKLERİ

Bir bakardınız, Kalamışlı genç kızları bahçesinde toplamış, onlara akşamki Napoliten partisi için metazori pizza yapmayı öğretiyor. Öte yanda, delikanlılara da Venedik gecesi öncesinde koyun sığ kumsalına yakılacak meşaleler için kazıklar çaktırıyor. Birinin teknesi mi boyanacak, hemen aylak aylak gezen gençleri bahçeye toplar, boya kutularını önlerine koyar, ellerine fırçaları verivirdi. Bir de bakardınız ki akşam olmadan koca sandal kazınmış, raspalanmış, astarı çekilmiş, kurumaya terk edilmiş! Ertesi gün de boyanıp, boydan boya çizgisi çekilince denize atılacak! "Kaytarıp kaçmanın mümkünatı yok!" derdi çocuklar. Öyle bir arkadaşlık, dostluk, saygı ve sevgi havası yaratırdı ki Sinyor Pari, gençlerin hiçbiri bu angaryadan ötürü yüksünmezdi.

Hulusi akşamüstüne doğru "Marmara" şarabını açar, hem işine bakar, hem de yudum yudum akşam keyfinin hazırlığına başlardı. Yaz kış 5.5 beygirlik, her tarafı ayrı titreşen yılların yorgunu motoruyla denize açılır, ta Hayırsız taraflarına gider, birkaç saat sonra bir sandal dolusu balıkla dönerdi.

1957 yazında Türkiye'yi ziyaret eden İtalyan Cumhurbaşkanı Gronchi'nin İstanbul'a gelişi için başkonsolosluk rezidansında verilen resepsiyona davet edilenler arasında Sinyor Pari de vardı. Akşamüstü smokin giymiş, iki dirhem bir çekirdek, 20 yıllık BMW'siyle (1936 model) evden çıkarken gördüğümüzde onun bu şıklığının, hele hele boynundaki gösterişli madalyanın karşısında hepimiz şaşırıp kalmıştık. Kendisinin "Şövalye" payeli Milanolu bir soylu olduğunu öğrenince şaşkınlığımız daha da artmıştı!

DÖNEMİN ÜNLÜ SES SANATKÂRI PERİHAN SÖZERİ KALAMIŞ'TA

O günlerin çok tanınmış Türk musikisi solistlerinden Perihan Sözeri ile eşi Emin Sözeri, Sinyor Pari'nin yan komşusuydu. O zamanlar Boğaz köprüsü henüz inşa edilmediği için, arabayla karşıya geçmenin tek yolu Üsküdar'dan araba vapuruna binmekti. Araba vapuru seferleri de

Hulusi, kulübün yalnız bekçisi değil, her şeyiydi. Büyük oğlu Murat'la balığa çıkma hazırlığı içinde.

öyle bugünkü gibi her yirmi dakikada bir değildi. Sıraya girilir, arabalının gelmesi beklenirdi. Emin Bey, eşi Perihan Sözeri'yi geceleri program yaptığı Dolmabahçe'deki Küçük Çiftlik Parkı'na vaktinde yetiştirmek için, sahne alacağı saatten en az iki saat önce yola çıkmak zorunda kalırdı. Dönemin musiki üstatları, başta şef Nevzat Atlığ olmak üzere ünlü hanendeler, üstat sazendeler zaman zaman misafir gelirler, bahçede koyu bir musiki ve sahne sohbetine dalarlardı.

Pazar sabahları Sinyor Pari ile Emin Bey motorla Kalamış açıklarına giderler, hemen her seferinde de neredeyse bir metrelik kocaman kırlangıçlarla dönerlerdi. Ya da bir karışı geçmeyen koyu kahverengiye yakın küçük küçük taş kırlangıçlarıyla. Akşama balıkların pilakisi yapılır, rakılar açılır, unutulmayacak bir Kalamış gecesi başlardı. Zaten koyda kırlangıçtan başka da pek işe yarar bir balık bulunmazdı. Eylülde birkaç gün biraz istavrit yapardı, hepsi o kadar. O da, koyun hayli açığı, Moda burnu önlerinde olurdu. Gerisi çaça, horozbina, trakonya gibi ya işe yaramaz ya da zehirli balıklardı ki, bunlar eve getirilmez, hemen oracıkta denize atılırdı. Bir de Kurbağalıdere'nin koya açıldığı iki karışlık bulanık sularda Kızıltoprak, Rüştiye Sokağı'nın önüne doğru koca kafalı birkaç kefal olurdu. Ama kefal tutulması çok zor, adeta imkânsız bir balıktı. Serpmeden başka bir şeyle yakalamak her babayiğidin işi değildi.

İşte Sinyor Pari'siyle, Vagon-li Müdürü Kâmil Bey'iyle, o sıralarda çalışmakta olduğum *Akşam* gazetesinin yeni sahibi Malik Yolaç'ıyla, Johnson motorlarının Türkiye acentesi Suat Alemdaroğlu'suyla, Bursalı tekstilci Edip Bey'iyle, iskele memuru Şefik Bey ve çırnacısı Hüsnü'süyle ve de Yelken Kulübü'nün bekçisi Hulusi'siyle 50'li yılların Kalamış'ı..

Kalamış'tan İstanbul'a inen öğle vapurunda birkaç kez, CHP'nin önde gelen politikacılarından eski bakan ve genel sekreter Kasım Gülek'i, aynen gazetelerdeki fotoğraflarındaki gibi kalın gözlüğü, puanlı papyon kravatıyla karşımda gördüğümü çok iyi hatırlıyorum. Bir keresinde de, yine vapurda Türkiye'de İsveç jimnastiğini tanıtan spor adamı Selim Sırrı Bey ve kızı Azade Hanım'la yan yana oturmuştum. Hocanın spor hakkında sorduğu soruları cevaplandırmaya çalışırken nasıl terlediğimi hiç unutmam.

DÜNKÜ KALAMIŞ YOK ARTIK!

Ne yazık ki marinanın yapılmasıyla Kalamış Kalamış olmaktan çıktı. Çıkmakla kalmadı, silindi, gitti, bitti. Yerinde, belediyenin en azından 100 metre doldurulmuş bir alanı var. Arabalar üç sıra park etmekte. Kebapçılar, kafeler, köfteciler, bir de evlendirme dairesi..

Nerede baştan kıçtan dibe çakılı kazıklara bağlı o güzelim sandallar? Hani Kurbağalıdere'de saati 50 kuruştan kiralanan botlar? Koyda 40 yıl var ki ne vapur dumanı görülüyor, ne de vapur düdüğü duyuluyor. Marinada yüzlerce tekne bağlı durmakta... Direkleri orman gibi... Çevresi duvarlarla çevrili... Bakmayın otobüslerin Kalamış durağında durup yolcu indirip bindirdiğine... Yine bakmayın limanda çalışan "şehit" tipi gemilerden birinin burnunda, kıçında "Kalamış" diye yazdığına... Artık Kalamış diye bir yer kalmamış ki, adı şuraya, buraya yazıla... Vapursuz, iskelesiz, denizsiz bir Kalamış var artık! Kalamış olsa ne fark eder, olmasa ne fark eder... Hani sözlerini Behçet Kemal Çağlar'ın yazdığı, Münir Nurettin'in besteleyip okuduğu, "Yok başka yerin lûtfu ne yazdan ne de kıştan / Bir tatlı huzur almaya geldik Kalamış'tan" şarkısı var ya, o da giderek bütün sihrini kaybetti. Kalamış kalmadı ki, artık bir tatlı huzur almaya gelen olsun!

TÜYAP
www.tuyap.com.tr

OSD
OTOMOTİV SANAYİ DERNEĞİ

TAİD
TİCARİ ARAÇ İTHALATÇILARI DERNEĞİ

TAŞIT ARAÇLARI YAN SANAYİCİLERİ DERNEĞİ
taysad
ASSOCIATION OF AUTOMOTIVE PARTS & COMPONENTS MANUFACTURERS

İşbirliği ile

C.V.İstanbul

İSTANBUL TİCARİ ARAÇLAR VE YAN SANAYİ FUARI

21 - 25 Kasım 2007

www.cvistanbul.com

ufi Küresel Fuar Endüstrisi Birliği Üye Kuruluş

ICCA Member Üye Kuruluş Uluslararası Kongreler Birliği

Üye Kuruluş Uluslararası Ticaret Fuarlarına Ulusal Katılımlardan Sorumlu Organizatörler Birliği

TFYD Üye Kuruluş TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ

TS EN ISO 9001:2000

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş. / FUAR ALANI VE MERKEZ OFİS

Fuar ve Kongre Merkezi
Beylikdüzü, Gürpınar Kavşağı
Beylikdüzü,
Büyükçekmece İstanbul - Türkiye

(212) 886 68 43
(212) 886 66 98
886 67 15

www.tuyap.com.tr

E-posta:

Fuar Alanı: fairarea@tuyap.com.tr

Yurtiçi Satış: yurticisatis@tuyap.com.tr

Yurtdışı Satış sales@tuyap.com.tr

Yurtdışı Fuarlar: tuyapoverseas@tuyap.com.tr

Tanıtım ve Halkla İlişkiler: tanitim@tuyap.com.tr

TÜYAP YURTİÇİ OFİSLER

E-posta:

Tüyap Adana : tuyapadana@tuyap.com.tr
Tüyap İzmir : tuyapizmir@tuyap.com.tr
Tüyap Ankara: tuyapankara@tuyap.com.tr
Tüyap Kayseri : tuyapkayseri@tuyap.com.tr
Tüyap Bursa : tuyapbursa@tuyap.com.tr
Tüyap Konya : tuyapkonya@tuyap.com.tr
Tüyap Gaziantep : tuyapgaziantep@tuyap.com.tr
Tüyap Samsun : tuyapsamsun@tuyap.com.tr

TÜYAP YURTDIŞI OFİSLER

E-posta:

Tüyap Moskova: tuyapmoscow@tuyap.com.tr
Tüyap Tiflis: tuyapgeorgia@tuyap.com.tr
Tüyap Sofya: tuyapsofia@tuyap.com.tr
Tüyap Tahran: tuyaptehran@tuyap.com.tr
Tüyap Halep: tuyapaleppo@tuyap.com.tr

TÜYAP Beylikdüzü
Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi
Beylikdüzü, Büyükçekmece, İstanbul

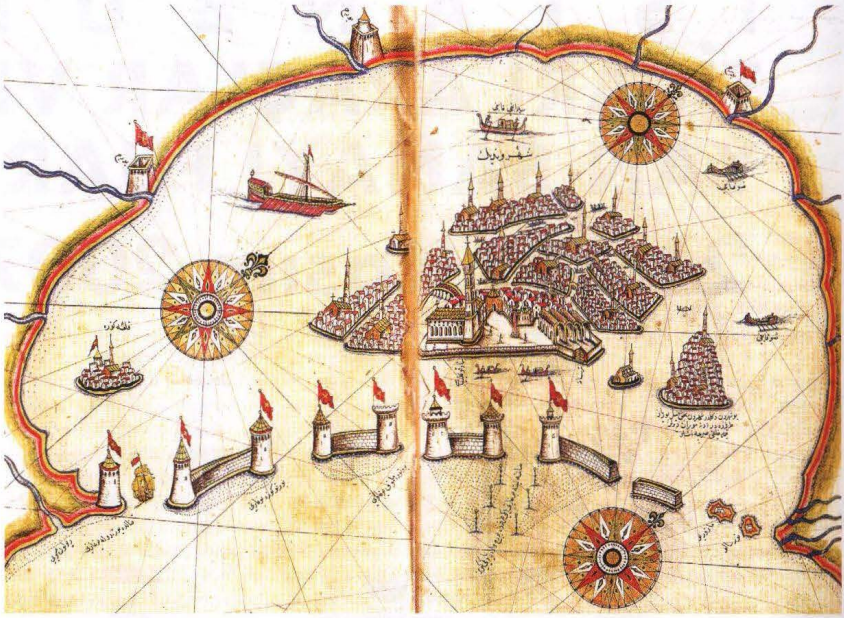
FUAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB) İZNİ İLE DÜZENLENMEKTEDİR.

15. YÜZYILIN SONUNDA

FRIULI'YE YAPILAN TÜRK AKINLARI

PROF. MARIA PIA PEDANI

Bu makale, Osmanlı devleti ile Venedik arasında yapılan bazı savaşları ve özellikle 15. yüzyılın son çeyreğinde, 1463-79 ve 1499-1503 yılları arasında meydana gelen, Osmanlıların İtalya'daki Friuli bölgesine yaptığı akınları ele almaktadır. İtalya'nın kuzeydoğusunda bulunan Friuli, 15. yüzyılın başlarında neredeyse tamamen Aquileia patrikliğinin idaresindeydi ve 1420'de Venediklilerin hâkimiyetine geçti. Osmanlıların bölgede kısa süren hâkimiyetleri üzerine verilen bilgiler büyük ölçüde Venedik arşivlerindeki belgelere dayanmaktadır.

Venedik şehri.

Piri Reis, Kitab-i Bahriye, İÜK, Nadir Eserler Kıp, TY, 660, vr. 180b-181a

ÇEVİREN:
DOÇ. DR. SALİM AYDÜZ

499 sene önce (makalenin yazıldığı 1999 yılı itibariyle) Osmanlılar, İtalya'nın kuzeydoğusunda bulunan Friuli'ye son kez akın düzenlediler. 15. yüzyılın başlarında neredeyse tamamı Aquileia patrikliğinin idaresi altında olan bu bölge, (7 Haziran) 1420'de Venediklilerin hâkimiyetine geçti. Her şeyden önce bir deniz gücü olan Venedikliler, bu dönemde sınırlarını anakarada da genişletiyorlardı. Venedik askerleri ve gemileri Doğu Akdeniz'de ve Yunan adalarında Türklerle savaştı, ancak Osmanlılar artık karadan da onların

sınırlarına ulaşma şansını yakalamışlardı. Bu olay, 1463-79 ve 1499-1503 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Venedik savaşları esnasında gerçekleşmiştir.[1]

Haziran 1469'da Osmanlılar, o sıralar Venedik idaresinde bulunmayan Gorizia yakınlarına kadar geldiler, ancak Venedik sınırını geçmediler.[2] Kasım 1471'de yapılan saldırılarla ilgili olarak arşiv belgelerinde sadece bir istila tehlikesinden bahsedilmekte, konuyla ilgili bilgiler Domenico Maliero'nun Kroniği'nde[3] bulunmaktadır.[4] Aslında Osmanlılar Venedik idaresindeki Friuli'ye ilk defa 1472 yılı sonbaharında girdiler. Başlarında ise Arnavut asıllı, ismi tespit edilemeyen bir komutan ile (muhtemelen Evrenosoğulları ailesine mensup) Hasan Bey bulunmaktaydı.[5]

Aynı yıl ve takip eden yıllarda Venedik Friuli'sine ulaşan Osmanlılar 1478'deki akınlardan sonra Osmanlıların Friuli'ye tekrar gelişi 1499 yılında, bir başka Osmanlı-Venedik savaşının hemen başlarında gerçekleşmiştir. Bu olay, 1463-79 ve 1499-1503 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Venedik savaşları esnasında gerçekleşmiştir.[1]

Osmanlılar Tolmino. Caporetto ve Plezzo'ya ulaştılar ve oradan Coccau, Weissenfels ve Villach'a ilerlemek üzere Paso del Predil'e geçtiler. Alp dağlarını aştılar ve kayadan kayaya yürütebilmek için atlarını ip ve paçavralarla bağlamak zorunda kaldılar. Türklerin bu dağları aşıp geleceğine hiçbir zaman ihtimal vermeyen vadi halkı hemen kaçtı.

köklü Osmanlı ailelerine mensup komutanlarca yönetilen akıncılardı. Kasım 1477'de Turahanoğlu Kasım Bey Venedik sınırını geçti ve ataklarını, hepsi de tarihçiler tarafından çok iyi bilinen Mihaloğlu Ali Bey, Malkoçoğlu Bali Bey ve Bosna Sancakbeyi İskender Bey ile birlikte bir sonraki sene tekrarladı. Mihaloğlu Ali Bey'in kahramanlıkları Prizrenli Suzi Çelebi'nin bir Gazavatnâme'sinde anlatılmakla birlikte Friuli akınlarından pek bahsedilmez. Bosna sancak beyinin anne babasının isimleriyle ilgili olarak iki rivayet vardır. Birincisine göre Cenevizli bir baba ile Trebisondalı bir annenin oğludur; diğer rivayete göre ise, Mihailoğulları ailesine mensup olup Ali Bey'in kardeşidir.[6]

dadır. Bu yeni akınlar 28 Eylül ile 5 Ekim tarihleri arasında gerçekleşti ve bu esnada Osmanlı birliklerinin komutanı yine İskender Bey'di. Bu sebeple, kimi tarihçilerce iddia edildiği gibi 1498 yılında ölmüş olması kabul edilemez.

Osmanlıların 15. yüzyılın ikinci yarısında Friuli'yi fethetmek istemesi yerleşme amaçlı değil, Venedik'in dikkatini Levant'tan uzaklaştırmak ve Venedik ordusunun büyük kısmını hedefinden saptırmaktı. Bazen de yeni bir cephe açmak veya sadece düşmanı korkutmak gayesi güdüyorlardı. Bu nedenle, 1480 yılında II. Mehmed Venediklilere, Aragonalı Ferrante'ye karşı bir antlaşma önerdi ve Otranto'ya karşı yapacağı bir yağmalamak üzere adamlarını Val Canale'ye gönderdi.[7]

Bu dönemdeki Osmanlı-Venedik savaşlarında, Friuli'de akıncılar geleneksel taktiklerini uyguladılar. Kısa süreler halinde gerçekleşen saldırılar 1478 Temmuz'unda dört gün, 1477 Kasım'ında ise on üç gün sürdü. Diğer taraftan, bu dönemde Venediklilerin Osmanlılara karşı karadan yaptıkları savaşlarda uyguladıkları taktikleri tamamen değiştirdiklerinin altını çizmek gerekir. 1469 yılında muhtemel Osmanlı saldırılarıyla karşı karşıya gelme ihtimaline binaen Deifebo'da Anguillara,[8] Galeotto'da Faenza, Ercole Malvezzi, Fontaguzzio'da Bologna ve St. Markl'ı diye tanınan lance spezzate'nin[9]

Pier Paolo Pasolini'nin *Die Türken in Friaul* (Türkler Friuli'de) kitabının kapağındaki, Osmanlı akıncılarını gösteren resim.

grubu gibi paralı askeri birlikler kiraladılar. Bunlara ilave olarak Bergamo, Crema, Brescia, Verona, Vicenza, Padova ve Treviso'daki topraklarında bulunan cernide'leri gönderdiler. Cernide mensupları aslında gerçek birer asker olmayıp kendi köylerini ve evlerini savunmak üzere hazırlanmış köylüler olduklarından, iyi bilmedikleri yerlerde savaşmaları uygun değildi. Üstelik bu köylüler ve hatta paralı askeri birlikler daha önce Osmanlı akıncılarıyla hiç karşılaşmamışlardı ve onlarla nasıl savaşacaklarını da bilmiyorlardı.

Venedik idarecileri sonraki yıllarda da mücadeleye aynı şekilde devam etti. Ancak Kasım 1477 yılındaki saldırıda fark ettiler ki, Osmanlılarla "İtalyan usulü" başa çıkmak mümkün değildi. Bundan sonra Osmanlılarla karşılaşan ilk Venedik birliği kesin bir yenilgiye uğradı. Venedik komutanlarından Girolamo Novello ve Giaccomo Badoer öldürüldü; Zaccaria Barbaro Gradisca kalesinde kalırken, Giacomo Martinengo düşmanın önünden kaçtı. Paralı birlikler yüzbaşısı Cola da Campobasso yerine çok geç ulaşırken, Venedik'ten gönderilen bir diğer komutan Francesco Michiel hemen geri dönmeyi tercih etti.[10]

Sonraki nisan ayında Venedik birliklerinin komutanı meşhur Carlo da Montone idi ve Giacomo da Porcia ve Antonia di Pers onun emri altındaydı. Paralı birlikler yüzbaşısı Türklerle "İtalyan usulü" ile mücadele etmenin mümkün olmadığını anladı ve düşmanının kullandığı taktikleri kullanmayı denedi. Birkaç adamdan oluşan küçük birliklerini bir tür gerilla savaşı yapmak üzere gönderdi. Çok zekiydi ve Friuli dilinde "Ciamp dai Turchs," yani "Türklerin alanı" diye adlandırılan ve hâlâ aynı isimle anılan bölgede kamp kuran İskender Bey ile açık alanda karşı karşıya gelmeyi kabul etmedi. Osmanlılar kuzeye doğru giderken, Carlo da Montone Gradisca'da kalmayı tercih etti. Osmanlılar Tolmino, Caporetto ve Plezzo'ya ulaştılar ve oradan Coccau, Weissenfels ve Villach'a ulaşmak üzere Paso del Predil'e geçtiler. Alp dağlarını aştılar ve kayadan kayaya yürütebilmek için atlarını ip ve paçavralarla bağlamak zorunda kaldılar. Türklerin bu dağları aşıp geleceğine hiçbir zaman ihtimal vermeyen vadi halkı hemen kaçtı.[11]

Bir sonraki savaşta da aynı şeyi yaptılar. 1499 yılında Osmanlı akınlarına karşı güçlü bir şekilde mukabele edenler, stratioti'lerle birlikte bu bölgeyi çok iyi bilen Friulili askerlerdi. Mesela aynı yıl Spilmbergo kasabasını kurtaran kişi, oranın vatandaşlarından biri olan Franco dal Borgo ve onun okçularıydı; keza Mortegliano'da bir bölge papazının önderliğinde kendi vatandaşları tarafından kurtarıldı. Udine'den bir grup, yüzden fazla Türkü öldürdü ve başlarını Venedikli bir tüccara para karşılığında sattı. Yirmi sene önce Osmanlılarla savaşmış olan Porcia kontu Giacomo kalesinin geçiş köprüsünü kapatarak ailesini ve köylülerini kurtarmıştır. Venedik idarecileri, elçi olarak bir süre İstanbul'da bulunduğu için Osmanlıları çok iyi bildiğine inandıkları Andrea Zancani isimli bir soyluyu genel komutan olarak Friuli'ye gönderdiler. Fakat Zancani, nişancının yaptığı usul hataları sebebiyle sultanın gözünde hiçbir değeri olmayan bir barış belgesi için çok miktarda para ödedi. Andrea Gritti, Zancani'ye belgenin boş ve hükümsüz olduğunu söyledi, ancak elçi durumdan Venedik'i haberdar etmedi ve bu arada bir de savaş başladı. Andrea Zancani, Friuli'de Gradisca'da kalmayı tercih etti. Askerler kendisini dışarı çıkıp savaşmaya davet ettiği zaman onlara, "öldürülmek istemiyorum,"

Carlo da Montone, Türklerle "İtalyan usulü" ile mücadele etmenin mümkün olmadığını anlamıştı. Birkaç adamdan oluşan küçük birliklerini bir tür gerilla savaşı yapmak üzere gönderdi. Çok zekiydi ve Friuli dilinde "Türklerin alanı" diye adlandırılan ve hâlâ aynı isimle anılan bölgede kamp kuran İskender Bey ile açık alanda karşı karşıya gelmeyi kabul etmedi.

"Barak Reis gökesinin/ barça, Venedik barçaları/ karaka ile Bradano adası açıklarındaki savaşı, 1499."

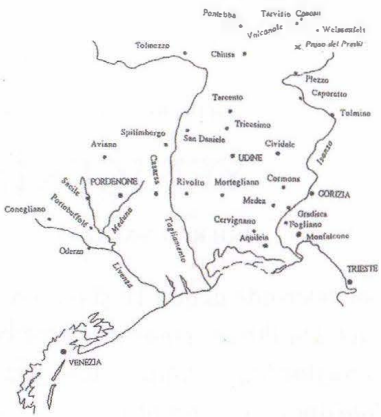
Matrakçı, *Tarih-i Sultan Beyazid*, vr24a.
İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*

diye cevap verdi ve bu tutumu onun politik ve askeri kariyerini sona erdirdi.[13]

Bu esnada Osmanlılar Friuli'ye tekrar saldırdılar. Aviano kasabası ele geçirildi ve iki bin kişi esir alındı. Bunlar arasında Mısır'a köle olarak satılan Giacomo da Malnisio da bulunmaktaydı. Malnisio orada Memluk oldu ve daha sonra bir yolunu bulup geri gelerek Venedik ordusunda çok ünlü bir asker oldu.[14] Aviano'da Türkler (1683 yılında -II. Viyana kuşatması- Kahlenberg'den gelen Sobieski'nin idaresi altındaki Hıristiyan ordusunu kutsayan bir papaz) p. Marco d'Aviano'nun atalarından Cristofoli ailesine mensup çok güzel bir kızı da kaçırdılar. Padişahın haremine götürülen kız birkaç yıl sonra Friuli'ye dönmeyi başardı, ancak kocasının başka bir kadınla evli olduğunu gördü.[15]

1499 yılından sonra Osmanlılar Friuli'ye bir daha gelmediler. Bir sonraki yüzyılda da pek fazla savaş olmadı. Venedik'le sadece iki kere daha savaşılmış olmasına rağmen, iki devlet arasındaki barış yıllarında sultanlar kazandıkları her önemli savaştan sonra düke bir fetihname gönderdiler.[16]

Bununla birlikte, Friuli sultanların hayallerini süslemeye devam etti. Osmanlılar ne zaman Venedik şehrine saldırmayı düşünseler, Friuli'yi hayal ettiler. 1517 yılında Osmanlı elçisi Ali Bey modern bir turist gibi St. Mark çan kulesinin tepesine çıkarıldı; burada onun için Malvasia'nın tatlı şarabı ve kekleri hazırlandı, deniz kıyısına (lagün) ve anakaraya bakarak, kendisini ağırlayanlara, "Friuli gibi bir bölge varken Venedik'e saldırmak nasıl mümkün olabildi," diye sordu.[17]

Venedik ve Friuli bölgesini gösterir harita.

MARIA PIA PEDANI (VENEDİK)
STORIA DEI PAESI ISLAMICI/
DIP. DI STUDI STORICI/
SEZ. DISTUDI INTERNAZIONALI/
DORSODURO

SALİM AYDÜZ
SENİOR RESEARCHER
MANCHESTER ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 M.P. Pedani Fabris, "I Turchi e il Friuli alla fine del Quattrocento", *Memorie storiche forogiuliesi*, 74 (1994), 203-224; Türkler ve 15. yüzyılda Friuli hakkında daha fazla bilgi için bk. P. Paschini, "Primi timori d'un'invasione turca in Friuli", *Memorie storiche forogiuliensi*, 8 (1912), s. 65-73.

2 Archivio di Stato di Venezia (Venedik Devlet Arşivi) (bundan sonra ASVe). *Senato, Secreti*, reg. 24, cc. 25-26v, 29v, 31, 36v, 40v; *Senato, Terra*, reg. 6, cc. 62v, 75; *Parlamento friulano*, a cura di P.S. Leicht, 2/I. Bologna 1955, (Accademia dei Lincei, Atti delle assemblee costituzionali italiane dal Medio Evo al 1831), s. I, sez. VI), s. XXXIII, LIII-LV, C, XCIX. C. H. Imber, *The Ottoman Empire (1300-1481)*, İstanbul 1990, s. 200.

3 D. Malipiero, "Annali veneti dall'anno 1457 al 1500", a cura di F. Longo, *Archivio storico italiano*, 7/1 (1843), s. 69.

4 ASVe, *Senato, Secreti*, reg. 25, cc. 76-76v; *Senato, Terra*, reg. 6, c. 149. Ayrıca bk. F. Musoni, *Sulle incursioni turchesche in Friuli. Anni 1472 e 1477*, Udine 1890-92.

5 Malipiero, "Annali", s. 77; A. Medin, "Un carme latino contro i Turchi dopo la prima incursione nel Friuli (1472)", *Nuovo archivio veneto*, 5 (1893), s. 453-465; A. de Pellegrini, "Note e documenti sulle incursioni turchesche in Friuli al cadere del sec. XV", *Nuovo archivio veneto*, n.s., 25 (1913), s. 230-238; F. Cusin, "Le vie d'invasione dei turchi in Italia nel secolo XV", *Archeografo Triestino*, III, 19/47 (1934), s. 143-156; E. Patriarca, *La terra di S. Daniele del Friuli nella lotta contro i Turchi*, Verona 1946, s. 30-32; F. Babinger, *Maometto il Conquistatore e il suo tempo*, Torino 1967, s. 406, I. Melikoff, "Ghāzī", in *Encyclopaedia of Islam* (bundan sonra *EI*), 2, Leiden 1983, s. 1043-1045; I. Mélikoff, "Ewrenos", in *EI*, 2, s. 720; I. Mélikoff, "Ewrenos Oghullari", in *EI*, 2, s. 720-722; Imber, *The Ottoman Empire*, s. 123, 176, 212, 228, 244-245. Other writers do not speak of Hasan bey but of Iskender, sancakbeyi of Bosnia. cfr. A. Cremonesi, *La sfida turca contro gli Asburgo e Venezia*, Udine 1976, s. 110, 131.

6 Babinger, *Maometto*, s. 51-53, *passim*; M. Kiel, "Livadya", in *EI*, 5, s. 772-774; C.H. Imber, "Mahmūd Pasha", in *EI*, 6, Leiden 1991, s. 60-72; Imber, *The Ottoman Empire*, s. 162, *passim*; F. Babinger, "Mihāloghlu", in *EI*, 7, fasc. 115-116, Leiden 1990, s. 34-35; A.S. Levend, *Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali bey'in Gazavatnamesi*, Ankara 1956, s. 228-358.

7 Babinger, *Maometto*, s. 436-437, M.P. Pedani, *In nome del Gran Signore. Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla guerra di Candia*, Venezia 1994, s. 107-112.

8 "Angiolina, Deiloro", in *Dizionario biografico degli Italiani*, 3, Roma 1961, s. 300-301.

9 Bunlar özel bir süvari birliğidir. Bir lancia, birlikte savaşan iki atlıdan meydana gelmekteydi ve her süvari kendi başına savaşırdı.

10 ASVe, *Senato, Secreti*, reg. 28, cc. 56v-57, 71-73v, 76, 77-78, 81v, 86-88, 93, 107-108, 111v-112v, 114, 146, 148-148v; *Senato, Terra*, reg. 8, cc. 5-5v, 18; Malipiero, "Annali", s. 115-117; G. Loschi, "Le incursioni dei Turchi nella Carniola e nell'Istria", *Archeografo triestino*, n.s., 18 (1892), s. 487-503; Patriarca, *La terra di S. Daniele*, s. 36-44; Imber, *The Ottoman Empire*, s. 235-237; Cremonesi, *La sfida turca*, s. 128-132.

11 Malipiero, "Annali", s. 117-120; Patriarca, *La terra di S. Daniele*, s. 44-53; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II/4, İstanbul 1983, s. 208-209; Imber, *The Ottoman Empire*, s. 239-241; Cremonesi, *La sfida turca*, s. 132-136.

12 ASVe, *Senato, Secreti*, reg. 28, cc. 146, 148-148v; A. Mosetti, "Il torrinne della campana nella fortezza di Gradisca", *Memorie storiche forogiuliensi*, 26 (1930), s. 189-204; A. MOSETTI, "Le origini della città di Gradisca", *Memorie storiche forogiuliensi*, 27-29 (1931-1932), s. 306-337; M. Strassoldo, "Orta murate e abbazie: la difesa del Friuli prima di Palma", in *Palmanova fortezza d'Europa, 1593-1993*, Venezia 1993, s. 3-6; P. MARCHESI, "Il Friuli e Venezia, 1420-1797: la difesa del territorio al tempo della Serenissima", in *Palmanova*, s. 57-61.

13 G.G. Liruti, *Due incursioni dei turchi narrate da Jacopo da Porcia*, Udine 1851; F. Musoni, "Le ultime icursioni dei turchi in Friuli (Memoria)", *Atti dell'Accademia di Udine*, v. III, 1 (1894), s. 99-125; G. Grion, *Guida storica di Cividale e del suo distretto*, Cividale 1899, s. 191-217; A. de Pellegrini, *Le incursioni turchesche in Friuli e i castelli di Porcia e Brugnera. Note e documenti (1472-1499)*, Udine 1911, s. 41-97; G. Corgo, "L'ultima invasione dei Turchi in Italia in relazione alla politica europea dell'estremo Quattrocento", Genova 1901 (estr. dagli *Atti della R. Università di Genova*, XVII), s. 49-68; A. De Pellegrini, *Montereale Cellina e l'invasione turchesca del 1499*, Pordenone 1931; Patriarca, *La terra di S. Daniele*, s. 53-62; Cremonesi, *La sfida turca*, s. 158-163.

14 A. de Pellegrini, *Di Giacomo da Sacile detto Mammalucco*, Venezia 1920; W. Zele, "In Laudem Iacobi Mamaluchi ovvero Vita di Jacopo da Malnisio detto il Mamelucco", *Studi veneziani*, 26 (1993), s. 255-281. Diğer mahpuslarla ilgili bk. İ. Veje, "Il riscatto dei friulani dalla prigionia turca", *Memorie storiche forogiuliesi*, 66 (1986), s. 141-154.

15 M.P. Pedani Fabris, "I due volti della storia. padre Marco d'Aviano e lo şeyk Vani Mehmed efendi", *Metodi & ricerche*, n.s., 14/I (gen.-giu 1995), s. 3-10.

16 M.P. Pedani Fabris, "Ottoman Fetihnames. The imperial letters announcing a victory", *Tarih incelemeleri dergisi*, 13 (1998), s. 181-192.

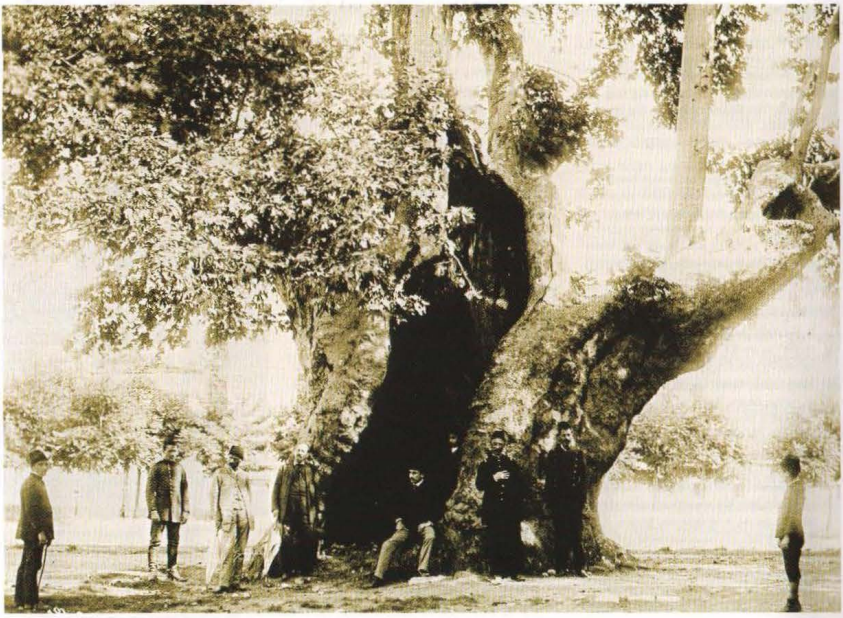
17 Pedani, *In nome*, s. 125, 193. Cfr. ASVe, *Miscellanea di atti diversi manoscritti*, b. 154, fasc. 3/I (1571). Patriarca, *La terra di S. Daniele*, s. 75-107 (yaklaşık 1500-1683 arası yıllarıyla ilgili); A. De Pellegrini, *Timori dei Turchi in Friuli durante la guerra di Cipro (1570-71)*, Pordenone 1922.

"GÖVDESİNİ ON KİŞİ KUCAKLAYAMAZ"

YENİÇERİLER ÇINARI

VOLKAN YALAZAY

Gövdelerinde açılan ve görenleri şaşırtan koca kovuklarıyla yaşamaya devam edebilen ihtiyar çınarlar, gerek kırsalda gerek şehirlerde türlü hikâyelere de konu olmuşlardır. Bunlardan biri, yüz yıl öncesine kadar heybetli vücuduyla Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda, bugünkü Arkeoloji Müzesi'ne inen yolun başında, ayaktaydı. Gölgesinde her daim resmi giyimli yeniçeri ortaları sıralandığından olsa gerek, avluya bir dönem, Avrupalı seyyahlar tarafından "yeniçeriler avlusu", çınara da "yeniçeriler çınarı" denmiştir.

1870'li yıllarda İstanbul'a gelen seyyah Edmondo Amics: "Babıhümayun'dan Saray'ın ilk avlusu olan ve Yeniçeriler Avlusu denen avluya giriliyordu. Bu büyük ve upuzun avlu, birbirine uymayan binalarla çevrilmiş ve aralarında, gövdesi on kişinin kucaklayamayacağı, Yeniçeriler Çınarı denen koca çınarın da bulunduğu ağaç kümeleriyle gölgelenmiş olarak bugün de mevcuttur."

Sebah Et Joaillier, 1889

Sulak vadilerin, dere kenarlarının, kaynak başlarının veya göl kıyılarının ağacı çınarlar (Doğu çınarı-Platanus orientalis), Türkiye'nin Orta Anadolu hariç hemen her yerinde bulunan, sevilen, sayılan ağaçlardır. Kimileri, geçmişte olduğu gibi günümüzde de devasa ağaçlar haline gelmiş, altlarına yaz sıcağını serinleten geniş gölgeler düşürmüş, bu halleriyle de çeşme başlarına, cami veya kilise avlularına, saray bahçelerine, meydanlara, yollara, türlü mesirelere ve çeşitli yerlere dikilmişlerdir. Gövdelerinde açılan ve görenleri şaşırtan koca kovuklarıyla yaşamayı devam edebilen bu ihtiyar ağaçlar gerek kırsalda, gerek şehirlerde türlü

hikâyelere de konu olmuş, çoğunlukla evliyalar ve sultanlarla anılmışlardır. Osmanlı ülkesine ziyaretlerde bulunan Avrupalı seyyahlar da bu ağaçları anmadan geçmemiş, içlerinden bazılarını yazdıkları seyahatnameler aracılığıyla dünyaya tanıtmışlardır. Özellikle İstanbul bu bakımdan başı çeker. Bu şehrin muhtelif yerlerinde bulunan devasa çınarlar çoğu zaman yerli halktan çok bu gezginlerin dikkatini çekmiştir.

Bu ağaçlardan biri, eşine az rastlanır heybetiyle yüzlerce yıl Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda, şimdiki Arkeoloji Müzesi'ne inen yolun başında, Darphane-i Amire'nin köşesinde yüz yıl kadar öncesine kadar heybetli vücuduyla ayaktaydı. Bir zamanlar yaşamış olduğu birinci avlu veya diğer ismiyle "birinci yer" ise, çınarın gölgesinde her daim resmi giyimli yeniçeri ortaları sıralandığından olsa gerek, meyve gelen Georgiana Max Müller de bu seyyahlardan biridir. Bayan Müller, duyduğu hikâyelerden yola çıkarak, yeniçerilerin isyan hareketlerini bu ağacın altında planladıklarına dair kanılarını şöyle anlatmıştır:

"(...) yeniçeri avlusu ismi bile meş'um. İsyan hareketlerinin planlandığı, tasvib etmedikleri vezirlerin azil veya ölümüne karar verdikleri meşhur büyük çınar ağacı bir patikanın nihayetinde görünüyor (...)"

Georgiana Max Müller'den 19 yıl önce bu ağacı görmüş olan İtalyan seyyah Edmondo de Amicis de farklı şeyler yazmamıştır:

"(...) Babıhümayun'dan Saray'ın ilk avlusu olan ve Yeniçeriler Avlusu denen avluya giriliyordu. Bu büyük ve upuzun avlu, birbirine uymayan binalarla çevrilmiş ve aralarında, yeniçerilerle değil, kırk nefer "Koz Bekçileri"yle anılmıştır.

Bu "Koz Bekçi Ocağı"nın ortaya çıkışı için Fatih devrine inmek gerekir. İstanbul'un ilk sultanı bu güzel yeryüzü parçasına sarayının temellerini attığı vakit orada bulunan ve büyük ihtimal o devirde de koca bir çınar olan bu ağaca dokunulmamış ve Darphane Binası, belki bu ağaç nedeniyle biraz da geriye yapılmıştır.

O dönemde saray bugünkü halinde olmasa bile ihtişamı yerindedir ve bir gün, allı pullu da olsa bu ihtişam içindeki hapis hayatından bıkan bir cariye firar ederek, sarayın henüz çok yüksek olmayan duvarlarından kendini aşağı bırakır. Ancak birinci avluya geldiğinde karşılaştığı bir adam durumu anlayıp onu Darphane-i Amire yanındaki bu çınar ağacının kovuğuna sakladığı gibi, gidip

İstanbul'un ilk sultanı bu güzel yeryüzü parçasına sarayının temellerini attığı vakit orada bulunan ve büyük ihtimal o devirde de koca bir çınar olan bu ağaca dokunmamış ve Darphane Binası, belki bu ağaç nedeniyle biraz da geriye yapılmıştır.

Yeniçeriler çınarından geriye kalanlar. Çınar 1929'da tamamen çürümüştür.

Halil Edhem Bey, *Topkapı Sarayı Rehberi*.

Avrupalı seyyahlar tarafından yeniçeriler avlusu, çınar da yeniçeriler çınarı olarak anılmıştır. O dönemlerde, gelen giden sıklıkla gördüğü bir manzara olduğu tahmin edilen ağaç altında oturan yeniçeriler İstanbul'un ilk fotoğraflarına konu olmuş, kartpostallara resimleri konmuş, seyahatnamelerde adı geçmiştir.

Osmanlı yönetiminin ve halkının başına belalar açmaya başlayan bu başına buyrukların ocağını II. Mahmud'un gözünü kararttarak kanlı ve korkunç bir şekilde dağıtmasının ardından, ağacı gören seyyahlar artık yeniçerileri göremezler ama bu heybetli ağaçla beraber isimlerini anmadan da edemezler. 1893 senesinde İngiliz sefaretinde kâtiplik yapan oğlunu görgövdesi on kişinin kucaklayamayacağı, Yeniçeriler Çınarı denen koca çınarın da bulunduğu ağaç kümeleriyle gölgelenmiş olarak bugün de mevcuttur.(...) Büyük çınarın altında, üzerinde kellelerin uçurulduğu iki taş sütun hâlâ duruyor. (...)"

Amicis'in İstanbul'a geldiği 1874 (Stefanos Yerasimos'un *İstanbul Ansiklopedisi*'ndeki "De Amicis, Edmondo" maddesinde, 1875 veya 1876'da geldiğini, kitabını da 1874'te değil 1877-1878'de yayınladığını söylüyor.) yılında Tayyarzâde Ahmed Atâ Bey'in (1810-1877) yazdığı *Tarih-i Atâ* (Atâ Tarihi veya Enderun Tarihi) adlı beş ciltlik eserin matbu basımı yapılmış ve ilk cildinde bu çınardan da bahsedilmiştir ancak burada, adı Bâb-ı saade Ağası'na haber verir. Olay padişaha haber verildiğinde, adamın kötü bir niyeti olmayıp kızın yüzüne bile bakmadığı, evlat muamelesi ettiği anlaşılmış olduğundan, kendisinden bir dilekte bulunması istenir, adam da çınara yakın bir yerde bir ocak kurmayı talep eder. Padişah bunu uygun bulur ve böylece bahsedilen yere "Kız Bekçileri" adıyla bir ocak kurulur. Kırk neferin bulunduğu ve bir yerde sarayın kapı karakolu durumuna gelen ocağın ismi daha sonraları "Koz Bekçileri"ne dönüşür. Bu rivayeti ya da gerçek olayı, Tayyarzâde Ahmed Atâ Bey, bahsi geçen eserinde teferruatıyla anlatmıştır. Daha önce yayınlanmış transkripsiyonu olmadığını bildiğim bu bölümün ilgili kısmını aynen veriyorum.

"Koz bekçi denilen ocak Fatih Sultan Mehmed Han Hazretleri asr-ı âhir-i âlisinde Harem-i hümayunda bulunanlardan bir câriye-yi âfife hiffet-i akl ve idrâk-ı seyyiesiyle ol vakt şimdiki kadar irtifâı olmayan Harem-i hümayun duvarından kendisini aşağı bırakarak firara tasaddi

İstanbul'da bir âbide-i tabiatın ufulü

Halil Edhem Bey'in *Yeni Kitap* dergisine yazdığı makalenin ilk iki sayfası.

eder iken darphâne-i âmire ittisalındaki çınar ağacı civarında bir şahs-ı müstakimü'l-etvâra tesadüf etmekle şahs-ı merkûm câriye-i mezkûreyi derhal mezkûr çınarın kovuğuna sevk ve hıfz ederek ol vakt Harem-i hümayun hizmetinde olan Bâb-ı saade ağasına keyfiyeti ifâde ve Ağa dahi Fatih hazretlerine arz-ı hikâye etmesiyle firâri-yi muma-yı ileyha celb ve istintak olundukta firâri bir sû-i hâle mebni olmayıp yalnız hükm-i hiffet-i akıldan nâşi idiği teybin edince haber veren adama nasıl tesâdüf edip ne mâkule muamele gördüğü sualine cevaben hin-i tesadüfünde yüzüne bile bakmayıp evlat muamelesiyle çınar kovuğunda sefr ve hıfz ile yanından gâib olduğunu hikaye ettikten sonra şahs-ı muma-yı ileyh huzur-u hümayuna celb ile leda'l-isticvâb muma-yı ileyhanın takriri gibi ifade etmesinden iffet tarafına gereği gibi itmi'nân hasıl olmakla muma-yı ileyhe ne maküle mükafat taleb eylediği istifsar olundukta zikr olunan çınara civar olan ve kalfa yerine inen darbhane kapısı ittisalına bir ocak ihdâs ve oraya bâzı hidamat tahsis olunması hakkında vâki olan istidâsına bi'l-müsade mahall-i mezkure (Koz Bekçileri) ocağı nâmiyle bir ocak inşa ve kapının üzerine bir de zabıt dâiresi bina olunmasına karar verilerek inşasına iptidar ile hitamında bu ocağa (Koz Bekçileri) unvaniyle (...)"

Bu olayın Fatih devrine tarihlenmesi ve çınarın o dönemde dahi bir kovuğunun oluşu düşündürücüdür. Çünkü bahsedilen çınar eğer sözü edilen yeniçeriler çınarı ise, kovuklaşmış bir gövdenin dört asır kadar dayanabilmesi zor görünür; yine de kovuğun o dönemde küçük olduğu düşünülürse, "çınardır, mümkündür" de denebilir. Hangisi olursa olsun, ağaç cüssesiyle asırlar boyu canlı bir abide olmuş, kendinden bahsettirmiş, fotoğraflarını çektirtmiştir.

Geçtiğimiz yüzyılın başlarında son demlerini yaşayan bu koca çınarın fotoğrafını ilk gördüğümde şaşırma, sevinç ve üzüntü art arda içime düşmüştü. Böylesi büyük bir ağacın varlığının canlı olarak geçmişte kalması keşkelerle başlayan hisleri doğurdu bende. Yine de fotoğrafını görmek, hayal etmek onu yaşamanın başka bir yolu. O yıllarda Müzeler Müdürü olan Halil Edhem Bey bu ağacı çok yakından tanımış bir insan ve büyük olasılıkla onun hakkında en detaylı ve içten bilgileri veren tek kişidir. Otuz beş yıl boyunca hemen her gün bu ağacın yanından geçmiş, ona bakmış ve hayatının son zamanlarını üzüntüyle izlemiştir. Bu izlenimlerini, duygularını, Haziran 1928 tarihli *Yeni Kitap* dergisinde, "İstanbul'da Bir Abide-i Tabiatın Ufulü" başlığıyla yayınladığı makalede güzelce anlatır:

"Bu harikulade bir çınar ağacıdır. En son kalan iki zayıf dalının uçları işbu 1928 yılının ilk baharında biraz yeşerir gibi oldu. Fakat ilk sıcakların tesirine mukavemet edemeyerek ömrüne hatime çekti. Topkapı Sarayı'nın birinci meydanından geçenler, Darphane yakınında Soğukçeşme kapısına doğru inen bu yokuşun başında, duvardan örülmüş dört köşe bir direğe dayanmış ve ancak bir kabuktan ibaret kalmış olan bu salhurde (çok yaşlı) ağacın enkazını el'an görebilirler. Dalları daha önceleri o civarı hemen ihata ederdi. Uzun boyu göklere yükselmişti. Yanında bulunan eski Hazine-i Hassa'nın damını bile geçmişti. Gövdesinin kalınlığı tam yirmi metreydi. Çınarların büyük bir bölümünde görüldüğü gibi, içinde bir boşluk meydana gelmişti. Fakat bununki başka türlüydü. Dağlık mahallerdeki koca bir kayanın yarığına benziyordu. İnsan, içeride büyük bir mağara var zannediyordu. On-on beş kişiyi içine alacak kadar genişti. Doğu tarafına doğru yükselen kalın bir dalının içinden fabrika bacası gibi bir kovuk meydana gelmişti. Çocuklar bunun içinden geçip yukarıdaki düz yerinde oturuyorlardı.

Bu ağaçta bir şahsiyet, hususi bir seciye görülüyordu. Kabuğu kalın, çukur yerlerinde içeri doğru kıvrılmış, yaşının gereği, üzerinde türlü şekillerde kabartılar ve yumrular meydana gelmişti. Geçmiş zamanın her türlü olayına şahit olmuş, soğuğunu sıcağını görmüş, eşi az bulunan harika bir sanat eseriydi. Nice kere

ler önünde durup acayip şekillerini büyük bir hayret içinde seyrederdim. Üst kısmından, kim bilir ne zaman, pek büyük dalları kırılmış, yine sürmüştü. Bir dalı dimdik yükselmişti. Fakat yaklaşık yirmi beş sene önce İstanbul'un üzerinden geçen müthiş bir kasırga, çınarın yarısını kopardı. Bu kederli hadiseden sonra ilk ziyaretimde lisan-ı hal ile güya ömrünün sona ermekte olduğunu ima ediyordu. Askeri Müze'ye doğru yönelen uzun ve kalın bir dalı kalmıştı. Bunun kendi ağırlığına dayanamayacağı anlaşıldığından, altına evvela ağaçtan bir destek kondu, sonra bunun yerine güzel bir granit sütun yerleştirmiştik. Fakat bir kaç sene sonra ve yine bir fırtına neticesinde, o dal da kırılarak sütunla birlikte yere düştü. Daha çok yaşar diyenler oldu. Fakat ağacın üstüne artık seneler, asırlar çökmüştü. Beli bükülmüştü. Son zamanlarını yaşadığına şek ve şüphe bırakmıyordu. Kalan kısımlarını koruma amacıyla, şimdi görülen duvardan istinat taşını yaptırdık. Etrafına yüksek bir set çektirip içini taze toprak ile doldurduk. Müracaat ettiğimiz ihtisas erbabı, bu muhterem ağaca dört yüz yıllık bir ömür tahmin etmişlerdi. Bunlardan bazıları, onun hayatını devam ettirebilmesi için, iç kısmının çakıl ve çimento ile doldurulmasını tavsiye ettiler. Diğerleri ise bunun asla doğru olmadığını söylediler. Kısacası, her fani gibi, bu da hayatının son günlerini yaşadı ve nihayet öldü. Onun kırk sene içindeki muhtelif safhaları ve yavaş yavaş ne şekillere girdiği bu sayfalara yerleştirdiğimiz fotoğraflardan anlaşılır. Her halde, kendisinin önceki azametini ve ihtişamını bilenler ve bilcümle ağaç dostları, telafisi imkânsız olan bu kayıptan dolayı derin bir üzüntüye kapılırlar, belki de benim gibi otuz beş senedir, her gün defalarca yanından geçenler ona adeta 'Allah rahmet etsin!' demekten kendilerini alamazlar. Avrupalı seyyahlar, birkaç yüz yıldan beri, bu ağacı 'Yeniçeriler Çınarı' adıyla anıyorlardı. Belki de yabancı elçiler saraya girdikleri zaman altında birçok yeniçeri duruyordu. İstanbul'a çok eskiden gelen ve bazen elçilerin maiyetinde bulunan ressamlar bu meydanı ve sarayın bundan sonraki ikinci avlusunu yeniçerilerle dolu olarak görmüşler ve resimlerini yapmışlardır. Bununla beraber, ne bizim tarihlerimizde, ne de Topkapı Sarayı ile ilgili menkıbelerde bu ağaca dair hiçbir kayda rastlayamadık. Tam bir tabiat anıtı olan bu çınarın ne tarihi vak'alara şahit olduğunu insan zihninde canlandırabilir. Dili olsaydı bunları bize anlatırdı. Fakat aynı zamanda gençliğinde, hatta bundan daha yüz sene önce, memleketimizde ağaçlara gösterilen büyük saygıdan ve sevgiden hiçbir eser kalmadığı için acı acı şikâyetlerde bulunurdu. Gerçekten de şu son zamanlarda ağaçlara karşı uygulanan katliam hareketi geçmişte hiçbir zaman görülmedi. Diyebilirim ki, bu durum, tarihi binalarımızın tahribatı kadar elem vericidir. Hoyrat ellerle ve kasten mahvedilen ormanların ve asırlık ağaçların haddi hesabı yoktur. Böyle giderse, mesela İstanbul'da ve Boğaziçi'nde, bir süre sonra, bir ağaç, bir servi bile kalmayacaktır. Yeniçeriler çınarı ne bahtiyarmış ki, bu ihtiyar haliyle artık bizim ağaç düşmanlığımızı görmeyecektir!"

Yeniçeriler çınarı bu düşmanlığı göremese de gören, hisseden, yaşını başını almış başka çınarlar da vardır bu avluda. Yeniçeriler çınarının yaşamış olduğu yere yakın, hatta bir zamanlar dalları birbirine karışacak kadar ona yakın yaşayan ve taşlarla örülmüş küçük bir set üzerinde bulunan bir başka çınar, fazla yüksek olmayan ama etrafa güzelce serpilmiş, dağılmış dallara sahip bir ağaçtır. Bu ağacın gövdesi çok geniş olmasa da yaşı iki yüz civarında olmalı ki yeniçeriler çınarının bazı fotoğraflarında o da kendini gösteriyor. O yıllarda dahi çapı bir metreye yakın bir ağaç olduğu anlaşılıyor. Bu avluda daha yaşlıları da var, ikinci avludaysa daha da yaşlıları. Ancak birinci avluya rahatça girebilen halkın, yeniçerilerin ve seyyahların gördükleri ve tarihe geçirdikleri başka başka koca çınarları cüsseli varlığıyla küçük gösteren yeniçeriler çınarının hikâyesi burada bitiyor. Geriye kalanların ömürleri de, toprakları da bol olsun...

Çınarın Fatih devrine tarihlenmesi ve o dönemde dahi bir kovuğunun oluşu düşündürücüdür. Çünkü bahsedilen çınar eğer sözü edilen yeniçeriler çınarı ise, kovuklaşmış bir gövdenin dört asır kadar dayanabilmesi zor görünür; yine de kovuğun o dönemde küçük olduğu düşünülürse, "çınardır, mümkündür" denebilir.

VOLKAN YALAZAY
ARAŞTIRMACI

KAYNAKLAR

AMICIS, Edmondo de. *İstanbul* (1874) Çeviren: Prof. Dr. Beyhun Akyavaş, Turk Tarih Kurumu, İkinci Basım, Ankara, 2006's. 261

EDHEM, Halil, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1931, s. 12, 13, 15

EDHEM, Halil, "İstanbul'da Bir Abide-i Tabiiyenin Ufulü", *Yeni Kitap*, Haziran 1928, s. 22-25.

GÜRLEK, Dursun, "İstanbulda Çınar Vak'aları", *Türk Edebiyatı Dergisi*

MÜLLER, Georgina Max, *İstambul'dan Mektuplar*, Çeviren: Affe Buğra, Tercüman-1001 Temel Eser, İstanbul, 1978, s. 29

Tayyarzâde Ahmed Atâ Bey, *Tarih-i Atâ*, I cilt, Şeyh Yahya Efendi Matbaası İstanbul, 1874, s. 203-297

İstanbul Ansiklopedisi (Yay. Haz: Reşat Ekrem Koçu Tan Matbaası, 1966), "Birinci Avludaki Çınar Ağacı" maddesi, C. 5, s. 2811.

İstanbul Ansiklopedisi (Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995), "Yeniçeriler Çınarı", C. 8, s. 477

ŞEHSUVAROĞLU, Haluk Y., *Asırlar Boyunca İstanbul*, *Cumhuriyet* gazetesi tarafından hazırlanmıştır.

DETHIER, P. A., *Boğaziçi ve İstanbul* Çeviren: Ümit Öztürk, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 42.

İSTANBUL GAZİOSMANPAŞA'DA BULUNAN DÖRT KÖY VE

ORTODOKS KİLİSELERİ

HİDAYET ARSLAN (M.A.)

Gaziosmanpaşa'daki kiliseler Terkos Metropolitliği'ne bağlıdır. Söz konusu kiliselerin kesin inşa tarihleri, biri dışında belli değildir. Ulaşılan kaynaklarda, Arnavutköy'de bulunan ve adı Hagios Athanasios olarak geçen kilisenin inşası için 26 Mart 1856 tarihi verilmiştir. Diğerlerinin ise İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerinin mimari faaliyetlerinin yoğunlaştığı 19. yüzyılda inşa edildiği, daha önce inşa edilmiş olanların da onarıldığı düşünülebilir.

Fotoğraf: 1

Fotoğraf: 2

Eyüp ve Çatalca ilçelerinin sınırları içinde kalan bölge, 1963'te yürürlüğe giren 309 sayılı yasa ile ilçe yapılmış ve Gaziosmanpaşa adını almıştır. Doğusunda Eyüp, güneyinde Bayrampaşa, batısında Esenler ve Çatalca ilçeleri yer alır. İlçe olmadan önce Taşlıtarla veya Küçükköy olarak bilinen bu bölgede bulunan birçok köy Eyüp ve Çatalca ilçesine bağlıdır. İnciciyan'a göre, 18. yüzyılda Eyüp İstanbul'un en yakın varoşudur. 500 akçeli bir "mollalık"[1] olup Çatalca, Büyük ve Küçük Çekmeceler, Silivri, Ereğli, Midye ve Terkos nahiyeleri Eyüp'e bağlıdır ve etnik çoğunluğunu Müslüman nüfus oluşturmuştur.[2] Ancak esnaf arasında civar köylerden gelen Rum, Ermeni ve Yahudi tüccar çoğunluktadır. Çatalca ise bu dönemde gerek etnik dağılım, gerekse nüfus yoğunluğu olarak önemli değişimler göstermiştir. Rum kilisesinin Metris (Çatalca) başkâtibinin 1873 tutanaklarına göre, kiliseye bağlı 13 köy bulunmaktadır. Bu bölgede Rum nüfusu 35848, Bulgar asıllılar ise 5586'dır. Aynı yıl 15127 Müslüman Türk, 899 Ermeni, 966 Musevi, 441 Kıpti vardır.[3] Cumhuriyet'ten sonra, 1924'te il olan Çatalca, 1926'da yeniden ilçe olarak İstanbul'a bağlanmıştır.[4]

Bizans İmparatorluğu ve daha sonra da İstanbul'un fethi ile Osmanlı İmparatorluğu döneminde başkentin tarım ve hayvancılıkla ilgili ihtiyaçlarını karşılayan bu Rum köyleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesi ve 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'yla Balkanlar'daki Türkler ile Anadolu ve İstanbul'daki Rumların mübadelesine başlanmasıyla yeni gelişmelere sahne olmuştur. Bölgede mevcut kültür birikiminin üzerine farklı özellikler eklenmeye başlamıştır. 1923'te, mübadele öncesinde Çatalca ve Eyüp'ün köyleri olan Küçükköy, Cebeciköy, Boğazköy ve Arnavutköy'de Rum nüfus ikamet etmektedir. Mübadele sürecinin

başlamasıyla Yunanistan'dan gelen Türkler bu köylere yerleştirilmiştir.[5]

Bu bölgelerdeki kiliseler Terkos Metropolitliği'ne bağlıdır.[6] Söz konusu kiliselerin kesin inşa tarihleri, biri dışında kesin değildir. Ulaşılan kaynaklarda, Arnavutköy'de bulunan ve adı Hagios Athanasios[7] olarak geçen kilisenin inşası için 26 Mart 1856 tarihi verilmiştir. Diğerlerinin ise İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerinin mimari faaliyetlerinin yoğunlaştığı 19. yüzyılda inşa edildiği veya daha önceden inşa edilmiş olanların yeniden onarıldığı düşünülebilir.

19. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıklar ile ilgili yeni gelişmeler yaşanmaktadır. Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) Hıristiyanların yeni kilise inşa etmelerine ilişkin yasak kaldırılır.[8] 3 Kasım 1839 Tanzimat Fermanı ve bunu izleyen 18 Şubat 1856 Islahat Fermanı ile azınlıkların can, mal güvenliklerinin korunması yanında ibadet özgürlükleri de genişletilmiştir. Osmanlı dönemindeki azınlıkların dini yapıları ile ilgili inşa faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin ve İslam hukukunun getirdiği kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Yeni kilise inşa edilmesi yasaklanmış, mevcut olanlar ise onarılmak suretiyle korunmuştur. Bu durumda, sürekli onarımlar sonucu değişen Rum Ortodoks kiliseleri mimari açıdan Bizans dönemi kiliselerinin devamı olma özelliğini korumuştur.[9]

Gaziosmanpaşa İlçesi sınırları içinde bulunan bu kiliselerde, Hıristiyanlık dini mimarisinde uzun süre yaygın olarak kullanılan bazilika plan tipinin uygulandığı görülmektedir. Bu plan tipi Hıristiyan dini yapılarında, özellikle de Hıristiyanlığın yaygınlaştığı devirlerde çok kullanılmış olmasına rağmen, kökeni İÖ 2. yüzyıla kadar iner. Roma İmparatorluğu'nda mahkeme, çarşı, toplantı salonları gibi halka yönelik sosyal yapılar olarak kullanılan binalar, boyutlarının büyük olması ve dönemin ayin şekline çok uygun olması nedeniyle tercih edilmiştir. Hıristiyanlığın yaygınlaşmasıyla bu binalara dini işlevler kazandırılmıştır. Cemaatin toplandığı orta mekân (naos), yanlarda orta mekânın uzunluğu boyunca devam eden yan mekânlarla (nef) desteklenmiştir. Bu plan tipinin Anadolu'daki erken örneklerine baktığımızda Efes Hagios İoannes, İznik Hagia Sophia kiliselerini sayabiliriz. Bu plan tipinin İstanbul'daki Bizans yapıları arasındaki en erken örneği, 5. yüzyılın ortalarına tarihlenen, Samatya'daki üç nefli İoannes Prodromos Kilisesi'dir.[10]

Sonraki dönemlerde Bizans mimarisinde ayin şeklinin de değişmesi ile bazilika tipin önemini kaybettiğini görmekteyiz. Özellikle orta Bizans dönemi olarak adlandırılan 9. yüzyıl civarına tarihlenen yapılarda, kiliselerin kare içinde haç plana sahip olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle boyutlar bazilika plana göre ciddi oranlarda küçülmüştür. Orta mekân, bazilika plandaki gibi uzunlamasına değil, haçın kollarıdoğrultusunda olduçka kısa mekânlarla desteklenmiştir. Bazilika plan tipinde orta mekân yanlara göre daha yüksek tutulur ve her mekân ahşap kırma çatıyla örtülür. Yeni gelişen plan tipinde ise orta mekân kubbe, yanlar ise tonozla örtülmeye başlamıştır.[11]

Genel hatlarıyla ilk incelendiğinde dikdörtgen plana sahip olan Cebeciköyü'ndeki kilise hariç, diğer kiliseler bazilikal planın tüm esaslarını taşımaktadır. Örtü sistemleri; dışta iki yüzlü kırma çatı içte sütunlarla neflere ayrılmış, tonoz veya düz

Fotoğraf: 3

Fotoğraf: 4

tavanlıdır. Cebeciköyü'nde bulunan kilisenin içinde herhangi bir taşıyıcı sistem yoktur ve üst örtüsü tamamen harap olmuştur. Küçükköy'deki kilisede apsisin her iki yanında simetrik yarım daire nişler günümüze ulaşabilmiştir.[12] Kiliselerin içinde maalesef günümüze ulaşmış fresk, mozaik ya da ikona bulunmamaktadır.

Fotoğraf: 5

KÜÇÜKKÖY

İstanbul'un sur dışı yerleşmelerinden Eyüp'ün sırtlarında yer alan, Küçükköy mevkii olarak bilinen bu köy 1983 yılında Gaziosmanpaşa'ya bağlanmıştır. Kaynaklarda verilen bilgiler doğrultusunda, 18-19. yüzyılda burada Rum nüfusun ve Ortodoks kilisesinin varlığından söz edilebilir. İlyas Peygamber'e atfedilmiş bu kilisenin süslemelerini, 1875 senesinde

Fotoğraf: 6

kilisede farklı olarak narteksin her kuzey ve güneyinden galeriye çıkan merdivenler mevcuttur. Galata Hagios Nikolaos Kilisesi örneğindekine benzer olarak, Cebeciköy'deki yapıda da bema kısmının kuzey ve güneyinde birer niş daha bulunur. Ayrıca Belgradkapı Panagia, Sarmaşık Hagios Demetrios kiliselerine benzer şekilde apsisin her iki yanında simetrik yarım daire nişler günümüze ulaşabilmiştir.[12] Kiliselerin içinde maalesef günümüze ulaşmış fresk, mozaik ya da ikona bulunmamaktadır.

KÜÇÜKKÖY

İstanbul'un sur dışı yerleşmelerinden Eyüp'ün sırtlarında yer alan, Küçükköy mevkii olarak bilinen bu köy 1983 yılında Gaziosmanpaşa'ya bağlanmıştır. Kaynaklarda verilen bilgiler doğrultusunda, 18-19. yüzyılda burada Rum nüfusun ve Ortodoks kilisesinin varlığından söz edilebilir. İlyas Peygamber'e atfedilmiş bu kilisenin süslemelerini, 1875 senesinde köyde büyük bir konak inşa eden Hristaki Zoğrafos[13] yaptırır. "Koyun tüccarlarının ikamet ettiği bir köydür. Ayrıca köyün sakinleri arasında tarım ve bağcılıkla uğraşanlar da mevcuttur." 1873/74 tarihli nüfus sayımında, 150 kişilik 25 hane olduğu yazar. Dimitrios Kalemis, 1884 yılında 23 aile kaydeder. Aleksandros Paspato, 1905 yılında 20 hane olduğunu yazar.[14]

Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün 1897 yılında yaptığı bir yüzey araştırmasında, Küçükköy'ün etrafındaki tepelerden birinde, 6-7. yüzyıllara tarihlenen eski bir sarayın temelleri ve mozaikten tabanı bulunduğu aynı kaynakta belirtilmektedir.[15] Anıtlar Kurulu'nda yapının kaydı geçmemektedir. Bir dönem okul olarak kullanılmış, şimdi ise Halk Eğitim Merkezi binası olarak kullanılmaktadır. Bu esnada yapıya zarar verici müdahaleler yapılmış ve ikinci bir kat eklenmiştir. Bütün bunlar, yapıyı eski eser görünümünden uzaklaştırmıştır. Ancak dikkatli bir incelemeden sonra buranın bir kilise olduğu anlaşılabilmektedir (Resim 3).

Üç neflı bazilikal plana sahip bir kilisedir. 22x15 m ölçülerindedir. Yapıya ait eski bir resimde[16] yapının sütunlu açık bir giriş kısmına sahip olduğunu ve bu sütunlu kısımdan narteks bölümüne girildiğini görmekteyiz (Resim 4). Narteks bölümünden ana mekâna giriş yuvarlak kemerli bir kapı ile sağlanmıştır. Narteksin kuzey ve güney duvarında galerilere çıkmaya yarayan merdivenler görülür. Apsis kısmının her iki yanında, bemanın kuzey ve güneyinde pastaforyon hücreleri mevcuttur. Ayrıca apsiste eksene simetrik küçük bir niş vardır. Yapının bahçesinde 5. yüzyıla[17] ait korent nizamda bir sütun başlığı bulunmaktadır (Resim 5). Kilisenin kitabesinin, günümüzde yapının güney tarafında yer alan bahçede gömülü olduğu bilinmektedir.[18]

Gaziosmanpaşa'da bulunan kiliselerde bazilika plan tipinin uygulandığı görülmektedir. Bu planın kökeni İÖ 2. yüzyıla kadar iner. Roma İmparatorluğu'nda mahkeme, çarşı, toplantı salonları olarak kullanılan binalar, boyutlarının büyük olması ve dönemin ayin şekline çok uygun olması nedeniyle tercih edilmiştir. Hıristiyanlığın yaygınlaşmasıyla bu binalar dini işlevler kazanmıştır.

CEBECİKÖY

Cebeciköy, Kemerburgazın güneyinde, Alibeyköy'ün tepelerinde yer alır. Kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda, köyde 1873/1874 tarihlerinde yapılan nüfus sayımında 260 kişilik 43 hane vardır. Dimitrios Kalemis, 1884'te 55 hane olduğunu belirtir. 1905'te, Aleksandros Paspato da bir köyden bahseder. Erkek sakinlerin çoğunun Eyüp ve Ayvansaray'da bakkallık yaptığını, vadisinde uzun bir su kemeri olduğunu ve Belgrat Ormanları'nın sularının bu vasıtayla taşınarak Eğrikapı'ya geldiğini yazmaktadır. Ayrıca ormanlık bir vadide Aziz Nikolous'a atfedilmiş bir kilise vardır,[19] ancak tarih belirtilmemiştir. 1873-1874 tarihinde bu köyde 35 öğ-

rencisi ve bir öğretmeni olan bir okul olduğu kaynaklarda yazılıdır. Dimitrios Kalemis'e göre, 1884'te okulda 30 öğrenci ve 1 öğretmen vardır. 1905 yılında Aleksandros Paspato da bu küçük okuldan söz eder. Aynı kaynakta, Moğlova denilen vadide Kemerburgaz ile Cebeci arasında İmparator Justinianus tarafından 6. yüzyılda inşa edilmiş bir zafer takının varlığından söz edilir.[20]

Oldukça harap bir vaziyette bulunan yapı bir dönem ilkokul, daha sonra bir cam atölyesi olarak kullanılmıştır. Anıtlar Kurulu'nun 04.03.1999 tarihli ve 5098 sayılı kararı ile "korunması gerekli kültür varlığı" olarak tescil edilmiştir. Kilise 11.85x14 m ölçülerinde küçük, dikdörtgen plana sahiptir. Bazı kısımlarda tek sıra taş, iki veya üç sıra tuğla örgü alternatif olarak devam eder (Resim 7). Tuğla örgülü yuvarlak kemerli apsis kısmı yıkıktır. Yanlarda, her iki duvarda da liturjik malzemeyi koymaya yarayan yuvarlak kemerli nişler vardır (Resim 8). "Yapının üst örtüsü tamamen hasar görmüştür ancak kırma çatı olması muhtemeldir." Duvarlar dışında, içte sütun gibi taşıyıcı bir unsur yoktur. Herhangi bir süsleme mevcut değildir. Ayrıca, kilisenin civarında tesadüf edilmiş bir mezar taşı da vardır[21] (Resim 6). Bu bölgede, yüksek ve sulak bir mevki olması açısından geç Roma,[22] Bizans ve Osmanlı dönemine ait birçok su kemerlerine, su çökeltme havuzlarına, galerilere tesadüf edilmektedir. Bunlardan biri de, Cebeciköyü'nde bulunan bir su kemerinin kalıntılarıdır. Ayrıca günümüzde, toprak altında kalmış bir kısmı görülebilen tuğla örgülü, kemerli mimari kalıntılar görülebilmektedir (Resim 9).

Fotoğraf: 7

Fotoğraf: 8

Fotoğraf: 9

ARNAVUTKÖY

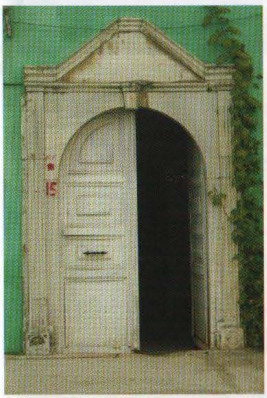
Kilisenin ismi, kayıtlarda Hagios Athanasios olarak geçer.[23] 26 Mart 1856 tarihinde inşa edilmiştir. Söz konusu kaynakta, girişin üzerindeki üçgen alınlıkta (Resim 1,2) bir azizin ikonası olduğu, köşelerde çift başlı kartal motifinin yer aldığı, kilisenin güney tarafında ise duvara oyulmuş, eli ve başı örtülü bir kız tasvirinin bulunduğu söylenir,[24] ancak bugün mevcut değildir.

Aynı kaynakta, bu köyde her sene 2 Mayıs'ta panayır yapıldığı, 1873/74'te 106 hane ve 600 nüfus olduğu belirtilmektedir.[25] Dimitrios Kalemis, 1884'te 130 hane sayar.[26] Aleksander Paspato ise 1905'te 180 hane sayar. 1873/74 tarihlerinde köyün 30 öğrencili ve 1 öğretmenli bir okulu olduğu belirtilir. Paspato, eskiden beri burada bir kilise bulunduğunu, 1886 yılında onarım gördüğünü ve 1895 yı-

Fotoğraf: 10

Fotoğraf: 11

Fotoğraf: 12

lında onarımın bittiğini yazar.[27] Yapı bugün cami olarak kullanılmaktadır. Oldukça kötü bir restorasyon geçirmiştir. Kırma çatılıdır. Cephe iki sıra pencere dizisi ile düzenlenmiştir. Üçgen alınlıklı giriş cephesinde yuvarlak pencere yer alır. "Apsiste, eksene simetrik pencere açıklığı bulunur. Bazilika planlı yapı üç neflidir."

BOĞAZKÖY

Boğazköy, Arnavutköy'ün doğusunda, Kemerburgaz'ın güneybatısında, Alibeyköy deresinin yakınında yer alır. Dimitrios Kalemis, 1884 senesinde köyde 260 hane olduğunu yazar ve Hagia Paraskevi Kilisesi'nden bahseder.[28] Kilisenin kesin inşa tarihi verilmemekte, Anıtlar Kurulu'nda da yapının kaydı bulunmamaktadır.

Osmanlı arşivinde, İrade Dahiliye tasnifi 95376 numarada Boğazköy'deki kilise ile ilgili kayıtlar vardır. 8 Eylül 1880 tarihli bu kayıtlarda eski kilisenin harap olduğu belirtilerek Ayatıryada ismiyle yeniden inşası için ruhsat talep edilmiş ve gerekli izin alınarak kilise yeniden inşa edilmiştir. Kilisenin iç ve dış görünüşü resmedilmiş, inşaat için toplam 157 bin kuruş harcanmış olup, bu para köydeki eski kiliseye tahsis olunan gelirlerden karşılanmıştır.[29] Ancak diğer bir kaynakta yapının adı Hagia Paraskevi olarak geçer.

Kırma çatılı yapı bugün cami olarak kullanılmaktadır. İki sıra pencere dizisi cepheyi dolanır. Narteks kısmı "T" yapacak şekilde yan kısımlardan dışa doğru çıkıntılıdır (Resim 10). Bu kısımlardan da birer giriş mevcuttur. Narteksin yan kollarında, dışa taşkın döşenmiş köşe taşları yapıya hareket kazandırmıştır. Giriş kapısı üçgen alınlıklıdır (Resim 11). Ancak yapıya bugün bu kapıdan girilmemektedir. Yan duvarda sonradan açılmış bir kapı bu işlevi görmektedir. Yapı, birkaç sene önce iki katlı hale getirilmiş, günümüzde alt kısmı depo olarak kullanılmaktadır. Bazilika planlı olan kilisenin içinde yuvarlak kemerli iki sıra sütun dizisi vardır (Resim 12). Sütun dizilerinin arasındaki oval madalyonlar ve sütun başlarının üzerinde bulunanlar dışında yapının içinde herhangi bir süsleme unsuru yoktur.

HİDAYET ARSLAN
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 Eyüp, kadılık sıralamasında önemli bir konuma sahiptir. İstanbul, Mekke, Edirne, Bursa, Kahire, Medine, Şam, Kudüs, Halep, Selanik, Galata, Üsküdar, Eyüp, İzmir kadılıkları. Nacı Şahin-Meral Şahin, "Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Seyyahlara Göre Eyüp'te Sosyo-ekonomik Yapı Özellikleri", *Vilâ: Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler 7-9 Mayıs 2004*, İstanbul, 2004, s. 252.

2 P.G. İnciciyan, Çev. Hrönd D. Andreasyan, *18. Asırda İstanbul*, İstanbul, 1976, s. 93.

3 M. Turgay Gökçen, "Çatalca", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1994, s 478.

4 Sedat Avcı, "Çatalca İlçesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1994, s 478.

5 Pavlidis Antonios, *Yunan Kaynaklarına Göre Mübadele Meselesi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, s. 71.0

6 Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, Αι Μητροπόλεις Χαλκηδόνος, Δερκων και Πριγκηπονησων, Θεσσαλονίκη, 1991, s. 215.

7 Γ. Λαμπουσιάδου, Ο "Οδοιπορικόν", Θρακικού Κέντρου, Θρακική, Τόμος Δέκατος Εκτος, ΕνΑθήναις, 1941, s. 85-86.

8 Zafer Karaca, *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, İstanbul 2001, s. 35

9 *ae*, s. 36-37.

10 *ae*, s. 282.

11 *ae*, s. 282.

12 Karaca, *age*, s. 117-118.

13 Dönemin zenginlerinden olan Banker Hristaki Zoğrafos, Beyoğlu'nda 1892 yılında kendi adına Zoğrafyan Rum Erkek Lisesi'ni yaptırmıştır. Kutluay Erdoğan, "Zoğrafyan Rum Erkek Lisesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 564.

14 Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, *ae*, s. 215.

15 *ae*, s. 215

16 Resim, Küçüköy mahalle muhtarlığının arşivindenalınmıştır.

17 Tarihlendirmeyi yapan Doç Dr. A. Bilban Bilban Sakel'eteşekkürederim.

18 Halk Eğitim Merkezinde görevli bulunan kişi tarafından bubilgi verilmiştir.

19 Βασιλείου Θ. Σταυρίδου *age*. s. 215.

20 *ae*, s 215.

21 Kilisede okunabildiği kadarıyla "burada yanıyor Allah'ın kulu Georgeos..." yazmaktadır. Yunanca metinleri okuyan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Çağ Dilleri ve Kültürleri Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Ana BilimDalı Öğretim Görevlisi Dr. Hristo Fotyadis'e teşekküederim.

22 Gaziosmanpaşa Belediyesi sınırları içinde bulunan Balıklı Havuz adındaki su havuzunun geç Roma dönemine ait olabileceği tahmin edilmektedir. Kazım Çeçen, *Kirkgeçme Suları*, İstanbul Büyükehir Belediyesi Kültür Dairesi, s. 66.

23 Γ. Λαμπουσιάδου, *a.ş.m.* s. 85-86.

24 *a.m.s.* 85-86.

25 *am*, s. 85-86.

26 Βασιλείου Θ. Σταυρίδου *age*. s. 215.

27 *ae*, s. 215.

28 Ἀθ. Γκάτανου Γιαννίου, "Ἀπό Την Ανατολικήν Θράκην Η Επαρχία Δέρκων", Θρακικού Κέντρου, Θρακική, Τόμος Δεκατος Τριτος, Εν Αθήναις, 1940, s. 140.

29 http://www.bogazkoy.bel.tr/bpi.asp?caid=98&cid=603.

OSMANLI BORÇ YÖNETİMİ

DÜYÛN-IUMUMİYYE 1879-1891

Mehmet Hakan Sağlam

OSMANLI DEVLETİ'NDE MORATORYUM 1875-1881

RÜSUM-I SİTTE'DEN DÜYÛN-I UMUMİYYE'YE

Mehmet Hakan Sağlam

DÜSTÛR

Mehmet Hakan Sağlam

MYRA

TARİH VAKFI

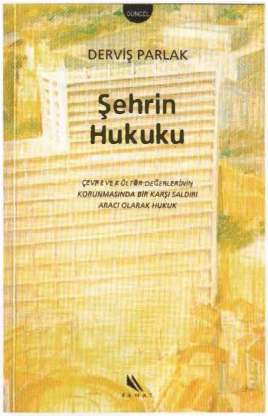
TARİH VAKFI YURT YAYINLARI
Barbaros Bulvarı Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş İstanbul
T (0212) 227 37 33 (0212) 227 37 34 F (0212) 227 37 32 E yayinlar@tarihvakfi.org.tr

İSTANBUL'UN RESMİ YOLLARLA TAHRİBİNE KARŞI VERİLEN HUKUK MÜCADELELERİNİN HİKÂYESİ

ŞEHRİN HUKUKU

BURAK ÇETİNTAŞ

Şehrin Hukuku, Derviş Parlak'a ait 22 adet uzun makaleyle nispeten kısa yazılardan derlenmiş. Kitap, bu alanda çalışma yürütenlerin ufkunu açacak ilginç detaylara yer veriyor. Göz göre göre yaşanan yoğun tahribatı, "Seyretmekten, eleştirmekten ve yalnızca durum saptaması yapmaktan başka yapabileceğimiz bir şey yok mudur?" başkaldırısıyla reddeden yazar Derviş Parlak, yerel yönetimlerin zaman zaman başvurdukları gayri kanuni uygulama ve yöntemleri deşifre ediyor ve hukuki bir çerçeveye oturtarak irdeliyor.

Osmanlı İmparatorluğu, eski eserlere önem veren bir idari mekanizmaya sahip değildi. Mimarlık tarihi açısından çok büyük öneme sahip yapılar bile bir çırpıda yıktırılıp yerini yeni ve devrin anlayışını yansıtan bir başka binaya bırakabiliyordu. Yazık ki aynı şeyi Türkiye için de söylemek mümkün. Bugünkü yönetimler ve ilgili kurumlar, eski eserleri ihale edilerek kötü tekniklerle ve özensizce yenilenecek yapılar olarak görüyor. Bir solukta bunun yüzlerce örneğini sıralamak mümkün. Bu konuda kafa yoran ve kalem oynatan insan sayısı da yazık ki çok değil. Sanat ve mimarlık tarihçilerimiz ile mimarlarımız ve pek çok akademisyenimiz gözümüzün önünden kayıp giden geçmiş medeniyetimizin ve bu coğrafyada vaktiyle hüküm sürmüş diğer medeniyetlerin ürünü olan eserlerle ilgili değil somut bir şeyler yapmak, iki satır yazı dahi yazmıyor. Seneler önce, ta 1943'te *Anıtların Korunması ve Onarılması* isimli bir kitap yazan devrin önemli mimarlarından Ali Saim Ülgen'in çalışmasında eleştirdiği kötü restorasyonları ve malzemeleri ise maalesef bugün mumla arar haldeyiz.

Ne zamandan beri böyle düşünürken, avukat Derviş Parlak'ın bu yılın haziran ayında çıkan kitabını gördüm bir kitapçıda. Kitabın kapağına da konusuna yakışır bir resim; bir ara şehrin gündemini hayli işgal eden Ayaspaşa'daki Park Otel'in inşaatına ait bir tablo basılmış. Yazarın çeşitli tarihlerde yayınlanmış makalelerinden derlenmiş 160 sayfalık *Şehrin Hukuku* isimli kitabı hemen elime aldım, hızla gözden geçirdim. Parlak'ın biyografisini okurken, bir taraftan da "Derviş Bey ile mutlaka tanışmak, günden güne yok olan anıtlarımız, şehir medeniyetimiz için ne yapılabileceği üzerine konuşmak lazım," diye düşünüyordum. Ancak biyografinin son satırlarına geldiğimde birçok resmi kurumda ve sivil toplum kuruluşunda çalışmış olan yazarın 2006'da ne yazık ki aramızdan ayrıldığını öğrendim.

Derviş Parlak'ın 18 yıllık hayat arkadaşı Betül Parlak tarafından yayına hazırlanan ve 22 adet uzun makaleyle nispeten kısa yazıdan oluşan derlemesi bu alanda çalışma yürütenlerin ufkunu açacak ilginç detaylara yer veriyor, okuyucunun beyin jimnastiği yapmasına imkân tanıyor. Göz göre göre yaşanan yoğun tahribatı, "Seyretmekten, eleştirmekten ve yalnızca durum saptaması yapmaktan başka yapabileceğimiz bir şey yok mudur?" başkaldırısıyla reddeden Derviş Parlak, yerel yönetimlerin zaman zaman başvurdukları gayri kanuni uygulama ve yöntemleri deşifre ediyor ve hukuki bir çerçeveye oturtarak irdeliyor.

Şehrin anıtlarının bizde yapıldığı gibi tek tek ele alınmasının gayet yanlış bir anlayış ve uygulama olduğu zaten öteden beri söylenir. Parlak, bu yanlış uygulamayı ve sakıncalarını "Olumsuz Kentleşmenin Hukuksal

İstanbul'un simgelerinden olan Haydarpaşa Garı yakın gelecekte boşaltılıp cephesi hariç tamamı yıkılarak yeni İstanbul limanı projesi kapsamında otel olarak yeniden inşa edilecek.

Etkenleri" ve "Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinin Ortak Kültür Mirasına Yaklaşımı" başlıklı makalelerinde uzun uzadıya anlatmış. Yazara göre şehir bir bütündür, anıtları, sivil mimari örneği evleri, vakıf eserleri, çarşıları, cadde ve sokakları ile bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bu perspektiften bakılmadığı takdirde şehir olmaktan çıkar. İstanbul gibi ne olduğu belirsiz, büyük kalabalıkların bir arada yaşamaya çalıştığı tuhaf ve ne yazık ki çirkin bir yerleşke halini alır. Seneler önce şarkiyatçıların ve seyyahların kitaplarında ve hatıralarında yazdıkları, "Şehri yeni ele geçiren Osmanlı sultanı ve onun takipçileri, kısa sürede bu Bizans harabesini modern, ihtişamlı ve yaşanır bir kent haline sokmayı başarmışlardır," tespiti bugün bizler için sadece üzüntü kaynağıdır. Bugün de meydanlara havuzlar yapılıyor ama çirkin. Trafiği rahatlatacak alt geçitler, kavşaklar yapılıyor ama onlar da çirkin, karanlık yüzlü, dahası derde deva olmaktan uzak.

İstanbul'a gelince, şehir bazı noktaları hariç bugünkü sahipleri tarafından başarıyla tahrip ve hatta yok edilmiştir. İstanbul'un artık köklü geçmişi ile uzaktan yakından ilgisi kalmamış bazı semtleri için yapılan "Hâlâ bütün ihtişamı ve doğal güzelliği ile yerli yerinde durmaktadır," tespiti komik olmanın ötesinde acı ve algısı bozuk kimselerin yorumudur.

Yazar Parlak, İstanbul özelinde şehirlerimizin ve şehirlerimizdeki kültür varlıklarımızla tarihi eserlerimizin içinde bulundukları durumu, ekonomik gelişmeler bağlamında yerine tekrar konamayacak derecede önemli kimi binaların bile göz göre göre özel sektörün eline teslim ediliş hikâyesini etkileyici bir üslupla anlatıyor. Teknik Üniversite'ye tahsisli Taksim'deki Taşkışla ile Maçka'daki eski Silahhane binasının otel ve borsa olmak üzereyken üniversite yönetiminin ve bazı kurumların müdahalesiyle son anda nasıl kurtarıldığı detaylarıyla yer alıyor.

Mesela, 19. yüzyılda İstanbul'da Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılmış en büyük yapılardan olan koca Silahhane binasına -o tarihlerde tahsis edileceği finans kurumu olan- İstanbul Borsası'nın ihtiyacına cevap vermeyeceği gerekçesiyle birkaç kat daha çıkılmasının gündeme geldiği, kitapta verilen bilgiler arasında. Aynı makalenin devamında, Taşkışla'nın da otel yapılabilmek için geçirmesi gereken tadilat ve özgün mimarisini kaybetme tehlikesinden bahsediliyor.

Hafızalarımızı yokladığımızda bunun benzeri uygulamaların İstanbul'daki diğer birçok tarihi binada tatbik edildiğini kolaylıkla hatırlayabiliriz. İşte Beşiktaş'taki Akaretler, işte Çırağan Sarayı, işte Boğaziçi'ndeki yalılar.. Gelecekte mesela Haydarpaşa Garı'nın da bu "yalancı dolma" yapılar grubuna ekleneceğini kestirmek güç değil. Yakın geçmişte, Maçka'da bulunan, bugün Anadolu Teknik Meslek Lisesi olarak kullanılan İtalyan mimar Mongeri'nin anıtsal eserinin eski İtalyan sefarethanesi için, "mevcut yapıyı anıtsal bir kaide olarak bırakıp, üzerine 20-30 katlı bir cam gökdelen inşa etmek" fikri yok muydu? Yahut Beyoğlu'nun artık simgeleşmiş binalarından bir zamanların eski Rus hapishanesi, bugünün harap Narmanlı Yurdu veya az ileride, Galatasaray'daki Hacopulo Pasajı için de aynı yüksek katlı yapı projeleri çizilmemiş miydi? Bereket versin o günün Anıtlar Yüksek Kurulu uygulamayı durdurmuştu ama bunun yarın yapılmayacağının garantisini

Maçka'daki eski İtalyan sefarethanesi bir ara İstanbul Belediyesi'ne konservatuvar kurulması için verilmişti. Yakın geçmişte bu önemli yapının da içinin boşaltılıp üstüne bir gökdelen inşa edilmesi gündeme gelmişti.

Şehrin Hukuku'nda, *Teknik Üniversite'ye tahsisli Taksim'deki Taşkışla ile Maçka'daki eski Silahhane binasının otel ve borsa olmak üzereyken üniversite yönetiminin ve bazı kurumların müdahalesiyle son anda nasıl kurtarıldığı detaylarıyla yer alıyor.*

Bugün Teknik Üniversite'ye tahsisli olan tarihi Maçka Silahhanesi, 19. yüzyılın son çeyreğinde böyleydi. Yakın geçmişte ise, bu binanın üstüne birkaç katlı ve tamamı cam kaplı modern bir eklenti yapılması düşünülmüştü.

kimse yazık ki veremiyor. Bir şehrin simgesi haline gelmiş bu ve benzeri yapılar büyük bir kayıtsızlıkla birbiri ardına ortadan kaldırılıyor, yıkılıyor ve yazık ki "itina ile elden geçirilerek büyüyen şehrin ihtiyaçlarına cevap verecek" hale getiriliyor.

Derviş Parlak bir makalesinde, "Kentsel sorunların mevcut yapı karşısında aşılması, kendilerini kendi hissedenlerin sokaklarına, mahallelerine, yeşil alanlarına, kısacası tüm kentsel değerlerine hukuksal etkinlik çerçevesinde sahip çıkmalarından geçiyor. Hukuku yalnızca bir 'savunma aracı' olarak göremeyiz. Hukuk, yasa dışı saldırılara uğrayan kentlerde, bir 'Karşı saldırı' aracı olarak da değerlendirilebilir," diyor. Ne var ki çoğu zaman geç tahakkuk eden hukuk eldeki mirasın yitip gitmesine bir nevi yardımcı oluyor sadece.

Tarihi yapıların kurtarılması ile ilgili son bir nokta daha. Şehrin çizgilerinin belirginleşmesini sağlayan anıt yapıların bazıları bugünlerde hayırseverler tarafından elden geçiriliyor. Gerçekleştirilen mali yardımla kimisinin dış cephesi bir zengin tarafından boyatılıyor, kimisinin çatısı aktarılıyor, bazısının ise çevre düzenlemesi yapılıyor. Ama bu noktada tuhaf bir uygulama daha yapılıyor: Tarihi binanın herhangi bir yerinde yaptıranın, vakfedenin ismi yer almıyor.

Geçen sene, II. Mahmud'un kızı ve II. Abdülhamid'in halası Adile Sultan'ın manzarasıyla ve set bahçeleriyle meşhur Kandilli'deki sarayının açılışına davet edilmiştim. Saray, 1986'da kız lisesi olarak kullanıldığı sırada yatakhanelerde çıkan bir yangında kül olmuş ve dört duvardan ibaret kalmıştı. Kandilli Kız Lisesi'nden mezun bazı girişimci hanımların başını çektiği bir heyet o tarihten sonra kolları sıvayarak kapı kapı dolaşmış, valilikten il özel idaresine, çeşitli vakıflardan ilgili resmi kurumlara kadar pek çok kapının ipini çekerek tarihi binanın eski ihtişamlı günlerine döndürülmesi için maddi destek aramışlardı. 2004'te ise Sakıp Sabancı, sarayın restorasyonu ile ilgilenen heyetin başkanı Prof. Dr. Türkan Saylan ile görüşmüş ve yürütülen inşaatın tamamlanabilmesi için gereken yüklüce meblağı ödemişti.

Sarayın açılışına gittiğimde, binanın anıtsal cephesine boydan boya "Sakıp Sabancı Kültür Merkezi" tabelasının yerleştirildiğini hayretle görmüştüm. Saray seneler önce Adile Sultan tarafından yaptırılmış, 1913'te ise dönemin âyan meclisi, yani senato başkanı olan Ahmed Rıza Bey tarafından Sultan Reşad'dan tahsis yoluyla resmen alınıp kız lisesi olarak açılmıştı. Halbuki 2005'e gelindiğinde baştan aşağı elden geçirilmiş ve korkunç yangının bütün izleri silinmiş olan sarayda ne Adile Sultan ve ne de Kandilli Kız Lisesi gibi bir eğitim yuvasının kurulmasını sağlayan Ahmed Rıza Bey'in isminin geçtiği tek satırlık bir plaket veya pano vardı. Aynı gece, konuyu Prof. Dr. Türkan Saylan ile görüşüp izah etmiş, ayrıca Ahmed Rıza Bey'in yanımda götürdüğüm büyük boy bir de resmini hediye etmiştim.

Bütün bu çarpık uygulamaları ele alan ve çeşitli boyutlarıyla inceleyen *Şehrin Hukuku*, Derviş Parlak'ın hukuk, mimarlık ve şehircilik açısından ele alınması ve üzerinde enine boyuna düşünülmesi gereken makaleleriyle yazılarından oluşan bir kitap. Konunun meraklılarına şiddetle tavsiye edilir.

BURAK ÇETİNTAŞ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
MASTER ÖĞRENCİSİ

ERKEN VE KLASİK İSLAMDA PATRONLUK İLİŞKİLERİ VE İSLAM DÜNYASINDA ANSİKLOPEDİK FAALİYETLER ÜZERİNE

BRILL'DEN İKİ KİTAP

BEDRİ GENCER

Patronate and Patronage in Early and Classical Islam *Veli/Mevla ayrımı üzerinden şekillenen patron/müşteri tabiyet ilişkilerini irdelerken,* Organizing Knowledge: Encyclopaedic Activities in the Pre-Eighteenth Century Islamic World İslam *âlimlerinin giriştikleri ansiklopedik faaliyetleri ele alıyor.*

PATRONATE AND PATRONAGE IN EARLY AND CLASSICAL ISLAM

Her büyük din evrensel bir kimlik oluşturma sürecinde geleneksel yerel kimlikleri dönüştürerek yeni kimlik ayrımları geliştirir. İslamın geldiği Araplar, geleneksel olarak kimliklerini Arap/Acem ayrımına dayandırıyorlardı. İslamla birlikte bu, Müslüman/kâfir ayrımına dönüştü. Ancak biri ırki, diğeri saf dini olan bu ayrımın arasında, etnik ve dini bir ayrım daha vardı: Veli/Mevla ayrımı. Bunu kısaca Arap Müslüman/Arap olmayan Müslüman olarak çevirebiliriz. Ancak bu, teorik bir kimlik ayrımının ötesinde politik bir tabiiyeti ifade ediyordu; efendi/kölenin ötesinde patron/müşteri ilişkisi anlamında bir tabiiyet. İslam, evrensel kardeşliği vadeden bir din olarak Arabistan'a geldi; ancak İslamın mesajı ne kadar güçlü olursa olsun, asırların ürünü yerleşik kabile ilişkileri elbette bir gecede değişemezdi. İşte bu geçiş sürecinin ürünü olan Veli/Mevla kategorisi, Türklerin de dahil olduğu yeni İslamı benimsemiş yabancıların, yaşadıkları topluma uyum sağlaması işlevini gördü.

Doğal olarak bu kategorinin nasıl doğduğu, işlediği ve dönüştüğü oldukça kompleks bir konu. Bu konuda bugüne kadar hazırlanan en kapsamlı kaynağı oluşturan kitabın on dört bölümü, mevâli sorununu değişik açılardan ele alıyor. İlk üç bölüm, velâ kurumunun kökenlerini araştırıyor. Landau-Tasseron, İslamdan önce ve zuhurundan hemen sonraki ittifaklar hakkında mümkün olduğu kadar çok bilgi elde edebilmek için birçok hadisi yoklayarak tarihi ve biyografik kaynakları tarıyor. İkinci bölümün yazarı Lecker, birincil kaynakları yeniden okuyarak İslamın arifesinde Yahudi kabilelerin konumuna bakıyor ve ikincil literatürde ifade edilen bazı görüşlerin aksine, Arap kabilelerin müşterisi olmadıklarını öne sürüyor. Üçüncü bölümün yazarı Mitter, patronajın "kölelik ve sözleşme"ye dayalı iki şeklinin nasıl düzenlendiği sorunu üzerine yoğunlaşarak, bunların sahih hadislere dayandırılarak nasıl düzenlendiğini gösteriyor.

Dördüncü bölümün yazarı Gleave, İsna-aşeriyye olarak adlandırılan On İki İmam Şiiliğinin velâ kavramına nasıl özgül bir tanım getirdiğini gösteriyor. Beşinci bölümün yazarı Crone, Halife Ömer'e atfedilen ve mevâliye husumeti ifade eden uydurma bir mektup sayesinde nasıl mazlum mevâli ile Şiiler arasında doğal bir yakınlık kurulduğunu ortaya koyuyor. Altıncı bölümün yazarı Fierro, merkezi İslami ülkelerle mukayese ederek Endülüs yegâneliği sorununu ele alıyor ve buradaki mevâli yüzdesinin diğer İslam topraklarından çok daha düşük olduğu sonucuna varıyor. Yedinci bölümün yazarı Bulliet, mevâli kurumunun tamamıyla tarihe karışmadan önce önemini ne zaman kaybettiğini keşfe çalışıyor. Sekizinci bölümün yazarı Juda, Abbasi Halifesi Me'mun (813-833) zamanında orduyu teşkil eden ve çoğunluğu Türklerden oluşan mevâlinin ekonomik pozisyonunu inceleyerek liyakatleri sayesinde mevâlinin bazen Araplardan daha zengin bir konuma ulaşabildikleri sonucuna varıyor.

Dokuzuncu bölümün yazarı Elad, Me'mun'un ordusunun kompozisyonunda mevâlinin ağırlığı meselesini ele alıyor ve tarihi veriler ışığında orduda İranlıdan çok Türk mevâlinin ağırlık taşıdığını gösteriyor. Onuncu bölümün yazarı Kilpatrick, Arap müziğinin gelişiminde mevâlinin rolü üzerinde durarak Emevi ve erken Abbasi dönemlerindeki katkılarını aydınlatıyor. Klasik dönemde geçerli geleneksel kategorileştirme şemalarına göre mevâli şairler diye ayrı bir kategorinin olmadığı tespitinden hareket eden on birinci bölümün yazarı van Gelder, Arap ve Arap olmayan şairler arasında çok az ortak nokta olduğu sonucuna varıyor. On ikinci bölümün yazarı Conrad, Arap-İslam tarihyazıcılığının gelişiminde mevâlinin oynadığı rolü inceliyor. On üçüncü bölümün yazarı Bernards, Arap gramerinin gelişiminde Arap olmayan bilginlerin oynadığı rolü inceleyerek, mevâli âlimlerin çalış-

malarında yabancı etkisi olmadığı sonucuna varıyor. Son ve on dördüncü bölümün yazarı Nawas, Arap olmayan ulemanın sosyal grubunu inceleyerek, başarı fırsatı yönünden Arap ulema ile aralarında bir eşitsizlik olmadığı sonucuna varıyor.

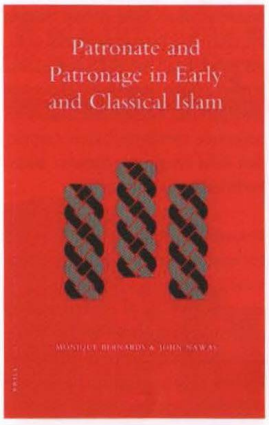
ORGANIZING KNOWLEDGE: ENCYCLOPAEDIC ACTIVITIES IN THE PRE-EIGHTEENTH CENTURY ISLAMIC WORLD

Bilgi, her dinin dünya görüşünde merkezi oluşturur. İslam geleneğinde de artikel ile el-'ilm olarak kullanılan, ilahi kaynaklı, parçalanmaz, külli ilim anlayışı egemendir. Ancak Abbasiler zamanında kurulan Beytü'l-Hikme ile eski Yunan felsefesinin tercüme edilmesi, İslam ilim anlayışının da gelişmesine yol açtı doğal olarak. Bilginin nicel olarak gelişmesi, bir süre sonra düzenlenmesi sorununu getirdi ve böylece Batıda "ansiklopedi" olarak bilinen tür başladı. Tabii Islamda tasnifu'l-'ulûm, yani ilimlerin sınıflandırılması olarak bilinen türün Batılı ansiklopedi kavramına ne derece uyduğu ayrı bir sorun. İlmi bir nokta kabul eden İslam âlimlerinin amacı, çevreden merkeze ve merkezden tekrar çevreye gelebilmek, bilginin kontrollü gelişimini sağlamak için merkezini saptayarak bilginin hiyerarşisini oluşturmaktı. Bu türün ilk örneği olarak Ahmet Ateş tarafından yıllar önce Türkçeye de çevrilen Farabi'nin *İhsâu'l-'Ulûm* (İlimlerin Sayımı) adlı eseri gösterilir. İlimlerin konuları ve içeriğiyle ilgili daha geniş bilgiler içeren eserler de gene modern ansiklopedi türünde, örneğin alfabetik tarza tam uymayan çok farklı türlerde verilmişti.

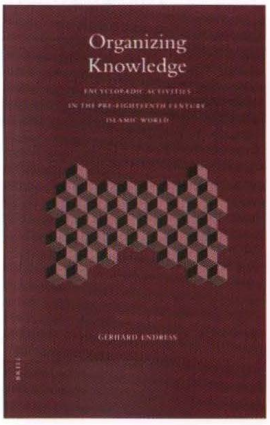
Kolektif eser, aslında Londra'daki Müslüman Medeniyetleri İnceleme Enstitüsü tarafından düzenlenen uluslararası bir konferansın tutanaklarını kapsıyor. Kitap, 5 ana bölümden oluşuyor. Josef van Ess tarafından yazılan giriş bölümü, İslamda ansiklopedi kavramına ilişkin genel bir tartışma sunuyor. Son yıllarda Kramer, Makdisi ve Arkoun gibi bazı yazarlar tarafından İslam ansiklopediciliğini tanımlamak için kullanılan İslam hümanizmi deyiminin bulanıklığına dikkat çekiyor van Ess. İzleyen bölümler ise, farklı türlerin İslamda bilginin düzenleyicisi anlamında ansiklopedi kavramına yaptığı katkıları tartışıyor. "Arap Islami Gelenekler" başlığı altında iki araştırmacının yazdığı makaleler yer alıyor. Wadad al-Qadi, İslam ümmetinin alternatif tarihleri olarak âlimlerin hayatlarını anlatıyor. Bu bölümde örneğin, Namık Kemal'in bile atıf yaptığı İbni Hallikân'ın *Vefeyâtu'l-'Ayân*'ı gibi eserlerin alana katkısı değerlendiriliyor. Ardından bazı kitapları Türkçeye de çevrilen Lübnan Amerikan Üniversitesi'nden ünlü âlim Rıdvan es-Seyyid, fıkıh külliyatlarının ansiklopedik değerini tartışıyor.

Üçüncü bölüm, İslam ansiklopediciliğinde İran ve Yunan geleneklerinin etkisini tartışıyor. Dimitri Gutas, erken Arap ansiklopediciliğinin Yunan ve İranlı arka planını tartışıyor. Bu alanda üç ana tür öne çıkıyor. Birincisi, Yunan geleneğinin etkisiyle Farabi'nin *İhsâu'l-'Ulûm*'u gibi ansiklopediden çok ilimlerin envanterini sunan felsefi alandaki eserler. İkincisi, İran kökenli prensler için yazılmış el kitabı niteliğinde nasihatnameler. Üçüncüsü, genel kültür kaynağı niteliğindeki Arapça edep eserleri. Gerhard Endress'in yazdığı bölüm, Yunan geleneğini izleyen ve daha çok akli ilimleri içeren felsefi ansiklopedileri ele alıyor. Burada Farabi'nin *İhsâu'l 'Ulûm*'u yanında, Batıda "suma" olarak adlandırılan türe giren *İhvân-ı Safa Risaleleri* ve İbni Sina'nın *eş Şifâ* isimli eserleri söz konusu ediliyor. Elaheh Kheirandish tarafından kaleme alınan izleyen bölümde, matematikle karışık astronomi, optik, mekanik gibi bilimlerin Yunan geleneğinden mülhem erken dönem İslam ansiklopedileri tarafından nasıl ele alındığını gösteriyor. Bu bölümde örneğin Havârızmi'nin *Mifâtihu'l-'Ulûm*'u gibi eserler öne çıkıyor. Mokdad Arfa tarafından yazılan bölüm ise felsefi ansiklopedilerin en kapsamlılarından olan, İsmaili neoplatonizm geleneğinden *İhvân-ı Safa Risaleleri*'ni müstakil bir değerlendirmeye tabi tutuyor. "Bütünleştirici Kavramlar" ana başlığı altında bu türlerin hiçbirine girmeyen iki özgül eserin ansiklopedik değeri tartışılıyor. İlkin Zekeriya el-Kazvini'nin *Acâibü'l-Mahlûkât* isimli eserinin bir "tabiat tarihi ansiklopedisi" olarak görülüp görülemeyeceği, arkasından Türk okuyucularının da oldukça aşina olduğu İbni Haldun'un *Mukaddime*'sinin ansiklopedi türüne katkısı tartışılıyor. Ann Blair tarafından yazılan "bir Avrupalı perspektifi" başlıklı bölüm ise İslam ve Batılı ansiklopedi geleneklerini karşılaştırıyor.

BEDRİ GENCER
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ İİBF
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

Erken ve Klasik İslamda Patronluk ve Patronaj, Monique Bernards and John Nawas (eds.), Brill, 2005, 511 s. ISBN 90–04–14480–3

Bilgiyi Düzenleme: On Sekizinci Yüzyıl Öncesi İslam Dünyasında Ansiklopedik Faaliyetler, Gerhard Endress (ed.), Brill, 2006, 234 s. ISBN 90–04–14697–6

Özür ve Düzeltı

Daha önceki sayılarımızda Bedri Gencer'in bağlı olduğu kurum yanlışlıkla Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü olarak verilmiştir. Düzeltir, özür dileriz.

WEB'DE SANAT TARİHİ

DR. GÜREL TÜZÜN

Sanat tarihiyle ilgili web sitelerini anlatırken işe "The World Wide Web Virtual Library"nin (Internet Sanal Kütüphanesi) sanat tarihi bölümüyle başlamakta yarar var (www.chart.ac.uk/vlib/). Burada "Büyük Görüntü Koleksiyonları", "Sanat Tarihi Kaynakları İndeks ve Koleksiyonları", "Sanatçılara, Akımlara, Dönemlere, Temalara Özel Web Siteleri", "Sanat Tarihi Dernekleri", "Sanat Tarihi Tartışma Grupları" gibi bölümlerde listelenmiş çok sayıda siteye bağlantılar yer alıyor.

"Büyük Görüntü Koleksiyonları" bölümündeki (www.chart.ac.uk/vlib/images.html) 16 siteden en önemlisi kuşkusuz Michigan Üniversitesi'nin, "bütün sanat tarihi sitelerinin anası" olarak nitelenen web sitesi (www.umich.edu/%7Ehartspc/histart/mother/images.html). Sanat tarihi dünyasına giriş kapısı işlevi gören bu sitede bağlantılar Afrika, Amerika, Asya, Avrupa, İslam, Klasik Akdeniz Dünyası, Koleksiyonlar, Fotograf, Galeriler ve Kaynaklar başlıkları altında veriliyor. "ArtCyclopedia" web sitesi ise (www.artcyclopedia.com/) dünya müzelerine giriş kapısı niteliğinde. Burada sanatçı, yapıt ya da müze adıyla arama yapılabiliyor. Örneğin bir sanatçıyla ilgili aramada dünya müzelerinde kaç yapıtının bulunduğunu, onunla ilgili web sitelerini ve görüntü koleksiyonlarını, hakkında yazılmış makaleleri içeren bir bağlantılar listesiyle karşılaşıyor, bunlar yardımıyla da ilgili müzelere ve diğer kaynaklara ulaşabiliyorsunuz. Dünyadaki pek çok müzeye bağlantı sağlayan bir başka web sitesi de İtalya'daki "Art on Line" (www.artonline.it/). İngilizce sürümü de olan bu sitedeki "Sanat Koleksiyonları" bölümünde (www.artonline.it/eng/collections.asp), başta İtalya olmak üzere dünyanın başlıca ülkelerindeki müzelerin web sitelerine bağlantı veriliyor.

Mark Harden'ın sanat arşivi (www.artarchive.com) kullanıcıya zengin bir görüntü koleksiyonu sunmanın yanı sıra sanal bir müze işlevi de görüyor.

Mark Harden'ın sanat arşivi (www.artarchive.com) kullanıcıya zengin bir görüntü koleksiyonu sunmanın yanı sıra sanal bir müze işlevi de görüyor. Galeriler bölümünde (www.artarchive.com/gallries.htm) sanal olarak gezebileceğiniz Rembrandt, Goya, 1874'teki İlk İzlenimci Sergi gibi "salonlar" ve bir "Heykel Bahçesi" bulunuyor. Bir başka sanal müze ise Macaristan kökenli "Web Gallery of Art" (Internet Sanal Galerisi). 1100-1850 dönemi Avrupa resim ve heykel sanatını konu alan sitede (www.wga.hu/index.html) kılavuzlu turlar da bulunuyor.

Internet üzerindeki görüntü koleksiyonlarından biri, Ulusal Avustralya Üniversitesi'nin "ArtServe" adını taşıyan web sitesinde bulunuyor (http://rubens.anu.edu.au/). Sitede ağırlıklı olarak Akdeniz ülkeleri ile Japonya, Hindistan ve Kamboçya'dan sanat ve mimarlık konulu görsel malzemeye erişilebiliyor. Londra'daki Courtauld Sanat Enstitüsü'nün sitesinde de sanat ve mimarlık konulu görüntü koleksiyonu bulunuyor (www.artandarchitecture.org.uk/). Allan T. Kohl'un "AICT" web sitesinde, özellikle yükseköğretimdeki sanat eğitimine yönelik görsel malzeme koleksiyonları sunuluyor (http://arthist.cla.umn.edu/aict/html/). Bu koleksiyonlar eskiçağ, ortaçağ, Rönesans ve barok dönem, 18-20. yüzyıllar ve Batı dünyası dışı sanat başlıkları altında veriliyor. "Carol Gerten'in Güzel Sanatları-Bir Sanal Müze" adındaki web sitesi de kişisel bir çabanın ürünü (http://cgfa.sunsite.dk/). Sitede, sanatçı adlarına göre hazırlanmış alfabetik bir indeks yardımıyla istediğiniz sanatçının seçilmiş yapıtlarını görebiliyorsunuz. İnternetteki en zengin görüntü koleksiyonlarından biri ise California Eyalet Üniversitesi'ndeki Eğitim ve Araştırma Enstitüsü'nün web sitesinde kullanıcıya sunuluyor (http://worldimages.sjsu.edu//). Sitedeki 50 binden fazla görüntü yalnız sanat ve mimarlığı değil, kentler, tarih, siyaset ve savaş, maddi kültür ve günlük yaşam, dinler, mitler ve büyü gibi çok çeşitli konuları kapsıyor.

Son bir not: Yukarıda sözü edilen ve görüntü koleksiyonu bulunan web sitelerinin hepsinde, var olan görsel malzeme indirilebiliyor, ticari olmayan işlerde, özellikle de eğitimde özgürce kullanılabiliyor. Sanatla ve sanat eğitimiyle ilgilenenlere duyurulur!

2007 Mevlana ve Hoşgörü Yılını İdrak ediyoruz!

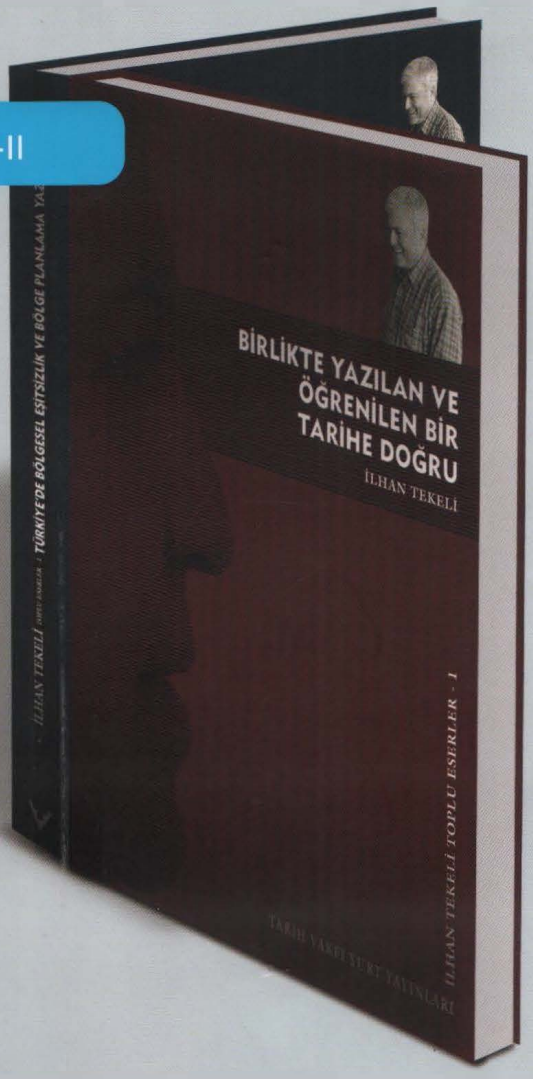
İlhan Tekeli Toplu Eserler I-II

Birinci Kitap

BİRLİKTE YAZILAN ve ÖĞRENİLEN BİR TARİHE DOĞRU

İkinci Kitap

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİK ve BÖLGE PLANLAMA YAZILARI

TARİH VAKFI

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş İstanbul
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34 F (0212) 227 37 32 E yayin@tarihvakfi.org.tr